శ్రీ శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః

పోతన చరిత్రము

మహాకావ్యము

రచయిత

డా॥ వానమామలై వరదాచార్యులు

ప్రచురణ

కార్యనిర్వహణాధికారి

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు, తిరుపతి

2011

POTHANA CHARITHRAMU

Mahakavyamu

By
*D*r. Vanamamalai Varadacharyulu

T.T.D. Religious Publications Series No. 899

© All Rights Reserved

First Edition : 2011

Copies: 1,000

Published by
L.V.Subrahmanyam I.A.S.
Executive Officer
Tirumala Tirupati Devasthanams
Tirupati.

D.T.P. Type Setting
Chief Editor's Office; T.T.D. Tirupati.

Cover Design:
P.Siva Sankar
T.T.D. Press

Printed at
Tirumala Tirupati Devasthanams Press,
Tirupati.

ముందు మాట

ప్రాచీనకాలం నుంచీ ఆంధ్రదేశంలో అటు సాహిత్యరంగాన్ని, ఇటు ఆధ్యాత్మిక రంగాన్ని పరిపుష్టం చేస్తూ తెలుగు ప్రజను ముందుకు నడిపించిన మహాకవులెందరో మనకు దర్శన మిస్తారు. కవిత్రయంగా పేరొందిన నన్నయభట్టారకుడు, తిక్కన సోమయాజి, ఎఱ్ఱాప్రగ్గడ, ఆ తర్వాత కవిసార్వభౌముడైన శ్రీనాథుడు, సహజ పాండిత్యుడు బమ్మెరపోతన, హరిసంకీర్తనాచార్యులు తాళ్లపాక అన్నమాచార్యులు, మాతృశ్రీ తరిగొండ వెంగమాంబ, భద్రాచలరామదాసు, నాదయోగి త్యాగయ్య వంటి భక్తకవులు అనేకులు తాము త్రికరణశుద్ధిగా నియమనిష్ఠలతో ఆచరించి చూపిన చేతలద్వారా, అత్యంత భక్తి ప్రపత్తులతో కావించిన రచనలద్వారా ప్రజలను నిరంతరం చైతన్యవంతులుగా చేస్తూ భక్తిమార్గం వైపు పురోగమింపజేశారు. పురోగమింపజేస్తూనే వున్నారు. అందువల్లే ఆ మహనీయుల జీవితాలకు, వారు చేసిన రచనలకు మధ్య విడదీయరాని, విడదీయలేని ఒక అవినాభావ సంబంధం, ఒక అనుబంధం ఏర్పడింది. కనుకనే ఆ మహామనీషుల జీవితాలు మనకు ఆదర్శవంతములుగాను, వారి రచనలు నిత్యపారాయణ యోగ్యాలుగాను సంభావింపబడుతున్నాయి. వారు x` Ç¿ã‡ Çžã-} ©Ç...ŒÕవిలుసిల్లుతున్నారు.

అలాంటి మహోన్నత మహాకవులలో అగ్రగణ్యులు సహజ కవితాపాండితీ ధురంధరు లయిన బమ్మెర పోతనామాత్యులు! తెలుగుదేశంలో శ్రీరామ భక్తి సామ్రాజ్యాన్ని ఏలిన కవిరాజులలో ఆద్యుడు అనవద్యుడు బమ్మెరపోతరాజు. వీరి ఆంధ్రమహాభాగవతం విస్తృత ప్రచారం పొంది ఆంధ్రదేశమంతటా ఆబాల గోపాలం నోళ్లలో నానుతూవున్న దివ్యగ్రంథం! ఈ మహాపురాణం ఎంత మహత్తరమైందో, అంత పరమ పవిత్రం! పోతనగారి జీవితం పరమనిష్ఠాగరిష్ఠం! ఆదర్శప్రాయం. అనుసరణీయమైన బమ్మెర పోతన్నగారి జీవితగాథను అభినవ పోతన బిరుదాంకితులైన శ్రీమాన్ వానమామలై వరదాచార్యులవారు రమణీయ పద్య ప్రబంధంగా మలచడం ఆంధ్రులు చేసికొన్న మహాభాగ్యం! పోతన మాదిరే వరదాచార్యులవారు కూడ సహజకవులు, శ్రీరామ భక్తాగ్రగణ్యులు! ప్రజల మధ్యలో ప్రజాకవిగా వరలిన వరదాచార్యులవారి లేఖిని నుండి మహాకవి పోతన్నగారి జీవిత చరిత్ర చంపూకావ్యంగా జాలువారడం ఎంతైనా ప్రశంసనీయం.

తెలుగు వాఙ్మయంలో మహాకవుల చరిత్రలు రచించడం చాల అరుదు! అందులోను ఒక మహాకవి చరిత్రను మరొక మహాకవి రాయడం ఆశ్చర్యకరం! అద్భుతం! ఆనందదాయకం! అందుకోసమే మహాకవులు శ్రీమాన్ వరదాచార్యులవారు జన్మించారేమో!

అభినవ పోతన శ్రీమాన్ వరదాచార్యులవారి శతజయంతి ఉత్సవాలు దేశమంతటా జరుగుతున్న ఈ శుభతరుణంలో, వారు రచించిన **"పోతన చరిత్ర"**ను తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం స్వీయ ధార్మిక ప్రచురణగా భక్తలోకానికి అందిస్తున్నది.

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం, పోతనామాత్యులవారి మహాభాగవత గ్రంథాన్ని సవ్యాఖ్యానంగా అందించాలని నిర్ణయించిన సందర్భంలోనే, అభినవ పోతన్న రచించిన మహాకవి పోతన చరిత్రను లోకానికి కానుకగా సమర్పిస్తున్నందులకు భక్తులకు ఆనందదాయకం కాగలదని ఆకాంక్షిస్తూ .....

సదా శ్రీవారి సేవలో

(ఎల్.వి.సుబ్రహ్మణ్యం)
కార్యనిర్వహణాధికారి,
తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు,
తిరుపతి.

డా॥ కె.వి.రమణాచారి, ఐ.ఏ.ఎస్.,
ముఖ్యకార్యదర్శి,
రెవిన్యూ దేవాదాయశాఖ,
ఆంధ్రప్రదేశ్.

సాహితీ కృషీవలుడు

తెలుగు సాహితీ క్షేత్రంలో బమ్మెర పోతనకు ఒక విశిష్టమైన స్థానం వుంది. సహజకవిగా, భాగవత కథామృతాన్ని ఆంధ్రలోకానికి అందించిన మహాభక్తకవిగా పోతనామాత్యుడు సుప్రసిద్ధుడు. రాజాస్థానాల్ని వదలి సాధారణ ప్రజానీకం మధ్య ఒక సాధారణ కర్షకుడిగా జీవనయాత్ర కొనసాగిస్తూ భాగవత రచన చేసి శ్రీరామునికి అంకితం కావించిన ప్రజాకవి, సహజకవి బమ్మెర పోతనామాత్యులు. అట్టి బమ్మెర పోతన జీవిత గాథను పాఠకలోకానికి అందించాలన్న సదుద్దేశంతో **"పోతన చరిత్రము"**ను రచించి శైలిలోనూ, పదగుంఫనలోనూ పోతన కవితాశైలినే అనుకరిస్తూ "అభినవ పోతన"గా ఖ్యాతి గడించిన మహాకవివరేణ్యులు శ్రీమాన్ వానమామలై వరదాచార్యులు గారు.

వరంగల్లు జిల్లా మడికొండ గ్రామంలో ఒక శ్రీ వైష్ణవ పండిత కుటుంబంలో జన్మించిన వరదాచార్యులవారి తల్లిదండ్రులు శ్రీమాన్ వానమామలై నరసింహాచార్యులు, శ్రీమతి సీతమ్మగార్లు. తండ్రి నరసింహాచార్యులవారు బక్కయ్య శాస్త్రులుగా సుప్రసిద్ధులు. వీరు గొప్ప పౌరాణికులు, జోతిర్వేదాంత శాస్త్ర విశారదులు. "బ్రతికి బక్కయ్యశాస్త్రి పురాణంబు వినవలె" అనే నానుడిని గడించు కున్నారంటే వారు ఎంతటి గొప్ప పౌరాణికులో అర్థం అవుతుంది.

వరదాచార్యులవారు ఉపనయనానంతరం తమ పదమూడవ యేట శారదాదేవి మంత్రోపాసన చేసి ఆ దేవిని ప్రసన్నం చేసుకున్నారు. నాటి నుండి ఆచార్యుల వారి హృదయ కమలంలో వికసించిన కవనవిద్యా సుమం తీయటి తేనెపట్టులా, జున్ను ముక్కలా నెలకొని పోతన చరిత్రను రాసేందుకు దోహదకారి అయ్యింది. కవితా మలయ మారుతాన్ని పాఠకలోకంపై "పోతన చరిత్ర" రూపంలో ప్రసరింప జేశారు వరదాచార్యులవారు. పోతన జీవిత చరిత్రలోని కొన్ని ఘట్టాలు వరదాచార్యుల వారి జీవితంలోని కొన్ని ఘట్టాలతో సరిపోలడం గమనింప వలసిన విశేషం! ఆధునికాంధ్ర సరస్వతికి ఈ పోతన చరిత్ర ఒక మణిమయ కంఠహారం. అక్షరరమ్యతతో, ఆర్ద్రభావుకతతో, చక్కటి సంస్కృతాంధ్ర పదగుంఫనతో, నుడికారాలతో, రమణీయ శబ్దార్థాలంకారాలతో మేళవించి ఒక మహత్తర కావ్యంగా పోతన చరిత్రను తీర్చిదిద్దారంటే వారి వాగర్థ ప్రతిపత్తి ఎంత అమోఘమైందో అర్థమవుతుంది.

పోతన చరిత్రంలో వరదాచార్యులు గారు పాటించిన పాత్రోచిత సంభాషణలు, అష్టాదశ వర్ణనలు, రసపోషణ, శ్లేషోక్తులు, ఆలంకారిక ప్రయోగాలు ఎనలేనివి. ఈ కావ్యంలో ఆచార్యుల వారు అక్కడక్కడ

రచించిన గద్యభాగములు అనుప్రాసాలంకార భూషితాలై పూర్వ ప్రబంధ కవుల పద్యాలను జ్ఞప్తికి తెచ్చేవిగా వున్నాయి. కావ్యారంభములో ఆచార్యులవారు పూర్వాధునిక కవులందరినీ భక్తి, స్నేహ పూర్వకంగా స్మరించడం వారి వినయానికి తార్కాణం. పోతన చరిత్రము శ్రీమాన్ వరదాచార్యుల వారి చిరతపఃఫలంగా భావించవచ్చు. సాధారణంగా కావ్య పరమ ప్రయోజనం ఆనందం, ఉపదేశం. అయితే వరదాచార్యుల వారి కావ్య ప్రయోజనం ఆదర్శవంతమైన సమాజనిర్మాణం. పోతన చరిత్ర వరదాచార్యులవారి భావనా పటిమకు, జీవితానుభవానికి అద్దం పడుతుంది.

శ్రీమాన్ వానమామలై వరదాచార్యులవారి సాహితీసేవను పాండిత్యాన్ని గుర్తించి ఆంధ్రరాష్ట్రం యావత్తు వానమామలై శతజయంతి ఉత్సవాలను జరపాలని సంకల్పించింది. వరదాచార్య విరచితమైన **"పోతన చరిత్ర"** గ్రంథాన్ని పునర్ముద్రించి పాఠకలోకానికి అందించి వారిని పాఠకుల మనస్సులో చిరస్థాయిగా నిలపాలన్న తి.తి.దే.వారి సంకల్పానికి ప్రతిరూపమే ఈ గ్రంథం. మా అభ్యర్థన మేరకు ఈ మహాకావ్యాన్ని దేవస్థానం ధార్మిక ప్రచురణగా ముద్రించినందుకు తి.తి.దేవస్థానములు పాలకమండలి అధ్యక్షులు **శ్రీ కనుమూరి బాపిరాజు, ఎం.పి.,** గారికి, కార్యనిర్వహణాధికారులు **శ్రీ ఎల్.వి.సుబ్రహ్మణ్యం, ఐ.ఏ.ఎస్.,** గారికి కృతజ్ఞతలు. ఈ గ్రంథాన్ని పాఠకలోకం ఆదరిస్తుందని ఆశిస్తూ . . . . .

(కె.వి.రమణాచారి)

గౌరవ అధ్యక్షులు, అభినవ పోతన
శ్రీమాన్ వానమామలై వరదాచార్యుల
శతజయంతి ఉత్సవ సమతి

తొలి పలుకు

ఆధునికాంధ్ర కవిత్వ మనఁగనే భావకవిత్వము, గేయకవిత్వము, అభ్యుదయ కవిత్వము, వచన కవిత్వము అను ప్రముఖ నూత్న కవితారీతులు మానసమున స్ఫురించును. దీనికిఁ గారణము బహుసంఖ్యాకులైన యువకు లా రీతుల నాదరించి యందుఁ జక్కని కవిత్వము వెలయించుటయే. ఈ రీతిగా నూత్న కవితా మార్గములలో సంచరించువారితో పాటు ప్రాఁత సంప్రదాయములను యథా తథముగా ననుసరించుయుఁ బ్రాఁత మార్గముతో నూతన రీతుల మేళవించియుఁ గవిత్వము వ్రాయువారుకూడ నిప్పుడు కొందఱున్నారు. వీరి రచనలలోఁ బురాణములు, మహాకావ్యములు, ప్రబంధములు, లఘుకావ్యములుకూడఁ గానిపించును. శివభారతము, రాణాప్రతాపసింహచరిత్రము, శ్రీమద్రామాయణ కల్పవృక్షము, ఆంధ్రపురాణము, సౌందరనందము మున్నగు కావ్యములు 'నూతనముం బ్రాగ్గుణ శోభితమ్ము'నగు రచనా విశేషముతోఁ గూడిన యుత్తమ కృతులు. వీనిలోఁ గొన్నింట వస్తువునందుఁ గొన్నింట శైలీభావవ్యక్తీకరణములందు నవ్యత గోచరించును, మరల నీ నవ్యతా ప్రాచీనతల పాళ్ళ నిష్పత్తిలో హెచ్చుతగ్గు లుండుటయుఁ గలదు. నవ్యతా శోభితమయ్యుఁ బ్రాచీనతా పరిమళముల గుబాళింపులఁ బుక్కిలించిన యాధునికాంధ్ర మహాకావ్య రత్నములలో శ్రీ వానమామలై వరదాచార్యులవారి పోతనచరిత్ర మొకటి.

పూర్వాంధ్ర మహాకవుల జీవిత చరిత్రలఁ దెలిసికొని యానందించు భాగ్యమునకు మనమంతగా నోచుకొని యుండలేదు. వారి రచనలందలి సౌందర్యమునువలె వారి జీవితములందలి సౌష్ఠవము నాస్వాదించి యలరుట కాధారము లత్యల్పములు. కొందఱు కవుల జీవిత విశేషములు కొన్ని తెలిసినను అవి చరిత్రనికషోపల పరీక్ష కెంతవఱకు నిల్చునో చెప్పఁజాలము. అందుఁ గొన్ని పుక్కిటి పురాణము లనుటకును అవకాశమున్నది. కాని యా పురాణముల నుండియే శ్రమపడి చారిత్రక సత్యములను సేకరించు కొనవలయును. ఆంధ్ర వాఙ్మయమునందలి పురాణ ప్రబంధసంధి యుగమునకు సూర్య చంద్రులని చెప్పఁదగినవారు శ్రీనాథ పోతన మహాకవులు. వీరి జీవితములనుగూర్చి, సంబంధ బాంధవ్యములనుగూర్చి చెప్పు కథలు పెక్కు మన దేశమునఁ బ్రచారమున నున్నవి. ఆ మహాకవు లందలి యాదరాభి మానములచే నాంధ్రులు వానినే మరల మరలఁ జదివి యానందించు చుందురు. శ్రీ మదాచార్యులవారు వాని నన్నటిని జదివి, చారిత్రకాంశములతో మేళవించి, యెడనెడఁ గావ్యోచితములైన వర్ణనలను గథాంశములను గల్పించి యీ మహాకావ్యమును సర్వాంగ సౌష్ఠవముగాఁ దీర్చిదిద్దినారు. ఒక మహాకవి జీవిత చరిత్రామృతమును మఱొక మహాకవి కమ్ర కవితారసాయనమును గలిపి యాంధ్రుల కందిచ్చి యానంద పారవశ్యమును గల్పించు నవ్య సువర్ణపాత్ర మీ పోతనచరిత్ర మహాకావ్యము.

పోతనవారి జీవిత మెంత విచిత్రమైనదో యంత విశిష్టమైనది. అది యంద ఱెఱింగినదే. ఆవరించిన దారిద్ర్య కాళరాత్రిలో నల్పలౌకిక భోగభాగ్యకాంతి ప్రలోభనములకు వశుఁడై తడబడక భాగవత తేజః పుంజమును సృష్టించి దివ్యదర్శనము పొందఁజాలిన మహానుభావుఁడు బమ్మెరపోతన. అతఁడు గురుశిక్షణము

నొందకయు సహజ ప్రతిభా భాసురుఁడగుటచే నఖిలశాస్త్ర నిపుణుఁడును సహజ పాండిత్య విభ్రాజితుఁడనై తేనెలొలుకు తెలుఁగుభాషలో మహాభాగవతమును రచించి యెన్ని యిక్కట్లు కలిగినను లెక్కసేయక దానిని దైవమున కంకితముచేసి తాను దరించుటయేకాక తెలుఁగువారి కందఱికిని దరణోపాయమును జూపించెను. అతని భక్తిభావమున కలరియే చిదానందయోగి యతనికి రామతారక శారదా మంత్రముల నుపదేశించును. ఆ యుపదేశమే తెలుఁగువాణి కొక యపూర్వాలంకారమును దెలుఁగు వారికి సుగమమైన యొక తారకమార్గమును బ్రసాదించెను. పోతన యన్నమాట కెదురాడలేక దానిని గర్ణాట ప్రభువున కంకితము సేయ నంగీకరించినను భగవంతుని యభిప్రాయము భిన్నమగుటచే నది యట్లు జరుగుట కవకాశము లేకపోయెను. 'కూర్చుట నూత్నరత్నమునకుం గనకంబునకుం దగు' నన్న ట్లా మహాకావ్య రత్నమునకుఁ గృతి పతిత్వము వహించు నర్హత పురుషోత్తముఁడైన శ్రీరామచంద్రుని కొక్కనికే కలదు. అతఁడు వెదకి వెదకి పోతరాజు నరసి యాతని నభ్యర్థించి యా కావ్యము వ్రాయించుకొనెను. అది యన్యుల పాలగుట కాతఁ డంగీకరించునా?

శ్రీమద్భాగవతము తెలుఁగున వెలసిన పరిస్థితులను వివరించు నుదంతముతో నీ కావ్య మారంభించు చున్నది. తత్త్వమును దెల్పి మోక్ష మొసంగు భాగవతము వేదపురాణాదుల యావిష్కారమున కాలంబమైన దేవభాషలోఁగాక యన్యభాషలో వెలయుట దేవతలకెల్ల నవజ్ఞయౌనని భావించి యింద్రుఁడు "ఇది వేఱొకభాష రచింప నాదృతిందనరిన నట్టి బాసలకు దాసుఁడనయ్యెద మూఁడు జన్మముల్' అని ప్రతిన గావించెను. ఈ విషయము నారదుఁడు వ్యాసుని కెఱిఁగించెను. వ్యాసుఁడు కాశికేగి భాగవతము వెలయుటకై సంస్కృతమ్మువలె సారవంతమ్మగు బాస నొసంగుమని పరమేశ్వరుని ప్రార్థించెను. పరమేశ్వరుఁడు త్రిలింగ భాషలో పోతన యనుకవి దానిని రచించునని పల్కెను. వాయు వీ వార్త మోసికొనిపోయి యింద్రుని చెవిలో నూదెను. ఇంద్రాదులు విష్ణుని దర్శించి దేవవాణికిఁ దెలుఁగుతోఁగల్గు పోటిని వారింపుమని వేఁడుకొనిరి. విష్ణువు మొదట తప్పుకొనఁ జూచెనుగాని పిమ్మట దేవతల నిర్బంధముచేఁ గవులు తపస్సమాధివినా కావ్యరచన చేయుట కవకాశముండదు కావునఁ బోతన తపము చెఱుచుట కుపాయము లాలోచింపుఁడని సూచించెను. ఇంద్రాదులు సింగభూపాదులై జనించి ఆంధ్ర భాగవతమును నరాంకితమగున ట్లొనర్చి దాని మోక్షప్రదత్వమునకు భంగము కలిగింప యత్నించిరి. విష్ణువున కింద్రుఁడు సోదరుఁడౌట నిజమైనను భక్తుఁ డాత్మతుల్యుఁడైన పుత్త్రుఁడగుటచే నా మహానుభావుఁడు భక్తునిఁ గాపాడి ధర్మసంపద నుద్ధరించెను. ఈ కథ పోతన జీవితమున జరిగిన కొన్ని యంశముల కతిలోకమైన పూర్వరంగమును నిర్మించుటతోపాటు తెలుఁగుభాష మాహాత్మ్యమును గీర్వాణ భాషాతుల్యత్వమునుగూడఁ జాటుచున్నది.

పోతన జీవితమును గూర్చియు నతని భాగవతమును గూర్చియు విమర్శకులను గలఁతపెట్టు నంశములు కొన్ని యున్నవి. పోతన తెలంగాణమునందలి బమ్మెర నివాసియా లేక కడపజిల్లా యందలి ఒంటిమిట్ట నివాసియా? పోతన కృత్యారంభమునందును షష్ఠ్యంతములందును శ్రీకృష్ణుని నుతించి యాశ్వాసాద్యంతములందు శ్రీరామునేల సంబోధించెను? భాగవతమునందలి కొన్ని భాగములు శిథిలములై పోఁ

గా వానిని మరలఁ బోతనయే యేల పూరింపలేదు? శ్రీనాథ పోతన లిరువురును సమకాలికులా? సమకాలికులైనను వారికి బాంధవ్య మున్నదా? పోతన సరస్వతితో 'కర్ణాట కిరాట కీచకుల' కమ్మనని చెప్పుటకు హేతువులేమి? అనున వందు ముఖ్యములైనవి. శ్రీ మదాచార్యులవారు పై ప్రశ్నల కన్నిటికి నీ కావ్యమునఁ జక్కని సమాధానములు సూచించి యభిప్రాయ భేదములను సమన్వయించుటకుఁ బ్రయత్నించి యున్నారు.

పోతన బమ్మెరలోనే జనించి యచటనే పెద్దవాఁడై యచటనే మంత్రోపదేశము నొంది యచటనే భాగవతమును రచించి యుండెను. ఆ మహాకావ్యమును నరాంకితము చేయవలెనను నుద్దేశ మాతనికి లేశమైనను లేదు. కాని అన్నమాట కెదురాడని వాఁడగుటచే నాతఁడతని కోరిక ననుసరించి దానిని కర్ణాట నృపాలుని కంకితము చేయుట కంగీకరించెను. మెట్టుగిరిపై నాతనికి విలపించుచు సరస్వతి దర్శన మొసంగెను. అతఁడు ధైర్యము తెచ్చుకొని కృతిని నృపాలకులకు విక్రయింపనని వాగ్దానముచేసి యామె నోదార్చెను. తరువాత వచ్చిన కర్ణాట రాజచమూపతి కాతఁడు తన వివశత్వము నెఱింగించెను. చమూపతి పోతనయెన్ని చెప్పుచున్నను వినక కావ్యము నపహరించుకొని పోవుచుండ సింగనృపాల సైనికులతని నెదిరించి సేనలతోఁగూడ నోడించి కృతిని రాచకొండకుఁ గొనిపోయిరి. ఈ విషయము నెఱింగి పోతన విరక్తుఁడై శిష్యులకుఁ జెప్పకుండఁ దీర్ఘయాత్రలకు బయలుదేఱి తిరుమల, కంచి, శ్రీరంగము మున్నగు క్షేత్రములను దర్శించి చివరి కొంటిమిట్ట కరిగి యచ్చటి రఘునాధుని సేవించుచుఁ జాలకాలముండి యటనే శ్రీరామునికిఁ గావ్యము నంకితము కావించెను. ఈ విధముగా పోతన బమ్మెరయందును ఒంటిమిట్ట యందునుగూడఁ గొంత కొంత కాలము నివసించెనని తెల్పి కవిగా రా విషయమున విమర్శకులలోఁ గల వివాదమును బరిష్కరించి యుండిరి.

గోదావరీ తీరమున పోతనకు సాక్షాత్కరించి భాగవతమును దన కంకితముగా రచింపుమని కోరిన వాఁడు శ్రీరాముఁడే. అట్లు చేయుటయే పోతనకును అభీష్టము. కాని యతఁడు భాగవతము రచించుట కారంభించి రాముని హృదయమున భావన సేయఁగా మోహనాకారుఁడైన గోపాలుఁ డాతనికిఁ బ్రత్యక్ష మయ్యెను. పోతన "నాదయిన వీక్షణ పంక్తులఁ దాండవించు వేదాంత వినోది గోకుల విహారి, రఘూత్తముఁ డేఁడి? యెంత సేవింతమనం గనంబడఁ"దని వింత నొందుచుఁ గుందుచుండ నాటిఁరాత్రి శ్రీరాముఁ డతనికిఁ గలలోఁ గన్పించి,

"శ్రీరామాకృతి సీతాభామిని సొమ్మగుట నిట్టి భాగవత కృతిన్
మామక కృష్ణాకృతిగొను సోమస్థితినిశినిబొందు సూర్యార్చివలెన్"

అని పలికి యాతని కూఱట కలిగించెను. అందుచేఁ బోతన గ్రంథాదిని శ్రీకృష్ణునే స్తుతించి యాశ్వా సాద్యంతములందు శ్రీరాముని సంబోధించెను. ఈ సమన్వయము చాల రమ్యమై శ్రీరామకృష్ణుల

యద్వైత భావముతోపాటు జగత్ప్రసిద్ధమైన శ్రీరాముని యేకపత్నీ వ్రతమునుగూడ లెస్సగాఁ బ్రకటము చేయుచున్నది. ఆంధ్ర భాగవతమునకుఁ గృతిపతి గోపాలుఁడే శ్రోతమాత్రము శ్రీరామచంద్రుఁడు,

శ్రీరాముఁడు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించి తన్ను శిక్షించిన పిమ్మట సింగనృపాలుఁడు భాగవతమును దెప్పించి పరిశీలింప నందలి కొన్ని భాగములు క్రిమిదష్టములై యుండెను. ఆతఁడు విచారించి యా శిథిలిత భాగములను బూరించునట్లు చేయుటకై భాగవతమును శ్రీనాథునిద్వారా బమ్మెరకుఁ బంపెను. బమ్మెరలోఁ బోతన లేకుండెను శ్రీనాథుఁడు భాగవతమునఁ గొంతభాగము శిథిలమైపోయిన విషయము మల్లనకుఁ దెల్పి దాని నత డు పూరింపవలెనని కోరెను. మల్లన “మజ్జనకులులేని యీ వెలితి స్వాంతమునుం గబళించు, గ్రంథలేఖన మొనరింప నోపనిఁక గంగన సింగన నారయాళి వక్కణ లిఖియించి పంచి త్వరగాఁ బిలిపించెద నంచు వాకొనెన్.” తరువాత శ్రీనాథుఁ డొంటిమిట్ట కరిగి పోతనను దర్శించి యతనినే శిథిలభాగ పూరణ మొనరింపుమని కోరెను. పోతన శ్రీరామునాజ్ఞ లేనిదే కృతిరచించుట తనవలనఁ గాదని పల్కి, తానొకప్పుడు భాగవతము రచించు భాగ్య మబ్బెనని సంతసించుతఱి శిష్యులు తన్ను సమీపించి “ఓ గురువరేణ్య! యీ యదృష్టము మా బోంట్ల కబ్బునెయనఁ” దాను దైవకృపా విశేషమునఁ దప్పక వారికిఁ గూడ నట్టి భాగ్య మబ్బునని పల్కియుండెననియు, నది యట్లే యయ్యెననియుఁ దెల్పి యానందించెను. అందుచే శిథిల భాగములను నారయాదులే పూరించుట తటస్థించెను “శిథిల భాగములను మరల నెవ్వరో పూరింపనేల? ఏకసంథి గ్రాహియైన పోతనయే యీ భాగములను స్మృతి ననుసరించి మరల వ్రాయలేక పోయెనా’ యన్న దాని కారంభముననే కవిగారొక కారణమును సూచించి యున్నారు. చిదానందయోగి పోతనకు శ్రీరామ మంత్రముతోపాటు శారదా మంత్రమునుగూడ నుపదేశించి దానిని బ్రహ్మచర్య వ్రతముతోఁ బండ్రెండేండ్లు జపింపవలెననియు నట్లు చేసినచో నతఁడు కావ్యాదులను బఠించునప్పుడు వాణి వీణాపాణియై యాతనియందు వసించుననియు, నెట్టి గ్రంథమైన నొకసారి చూచినంతనే నోటికి వచ్చుననియు, బ్రహ్మచర్య వ్రతదీక్షకు విఘ్నము వాటిల్లినచోఁ “గావ్యకల్పనాధార యొక్కటియె దక్కి ధారణాశక్తి తరలిపోవుననియు నెఱింగించెను. పోతన వివాహమాడిన పిమ్మటఁగూడఁ బదకొండేండ్లు బ్రహ్మచర్యవ్రతదీక్ష నిర్విఘ్నముగా సాగించెను. కాని పండ్రెండవయేటఁ దల్లిదండ్రులు తీర్థాటనమున కరిగిన సందర్భమున దానికి భంగము వాటిల్లెను. అది కారణముగా చిదానందయోగి చెప్పిన ట్లాతనికిఁ గావ్యకల్పనాధార యొక్కటియే మిగులుటయు ధారణాశక్తి తరలిపోవుటయు సంభవించెను. పోతన శిథిలిత భాగములను జ్ఞాపకము చేసికొని మరల వ్రాయలేమి కిదియే హేతువు. మఱియు శిష్యులకుఁగూడ భాగవత రచనాభాగ్య మబ్బునని యతఁ డాశీర్వదించి యుండెను. సిద్ధవాక్సంపన్నుఁడైన యాతని యాశీస్సునకు వైఫల్యము చేకూరునా?

శ్రీనాథ పోతన లిరువురు నొకే యుగమునకుఁ జెందినవారనుట యెల్లరకు సమ్మతమే కాని వా రిరువురును సమకాలముననే జీవించిరని చెప్పుటకుఁ జారిత్ర కాధారములు లేవు. మఱియు శ్రీనాథుఁడు తన కవితా పాండితీ శౌండీర్యములచే సర్వజ్ఞసింగమనీనిఁగూడ మెప్పించెననుట కాధారము లున్నవికాని

యాతని కొల్వుననే యాస్థానకవిగా నుండెననుటకు సాక్ష్యము లేదు. బహుశః శ్రీనాధుని వార్ధకమున పోతన యువకుఁడై యుండవచ్చును. వారిరువురికిని బాంధవ్యముండెనను విషయముకూడ సందేహాస్పదమే. కాని లోకమున నట్టి కధలు ప్రచారములో నున్నవి. శ్రీమదాచార్యుల వారీ కావ్యమున వారి సమకాలికత్వమును బాంధవ్యమునుగూడఁ బ్రకటించి యుండిరి. శ్రీనాధుని చెల్లెలు పోతన భార్య. శ్రీనాధుని కూఁతురు శారద పోతన కుమారుడైన మల్లన భార్య. ఈ రెండు తెఱఁగుల బాంధవ్యము కావ్యమున యథోచితముగా వర్ణింపఁబడినది.

పోతన భాగవతము రచించిన పిమ్మట నాతని శిష్యులు, శారదలేఖను శ్రీనాధునికిచ్చుట కరిగి సింగభూపాలుని కొల్వులో గురువుగారి భాగవతము నందలికొన్ని పద్యములు విన్పించిరి. శ్రీనాధ సింగభూపాలు రిరువురును వానిని విని యపారానందము చెందిరి. సింగభూపాలుని కా కావ్యము నంకితముగాఁ గొనవలెనను కోరిక పుట్టెను. సేనా సహితుఁడై యరిగిన సేనాపతి వరాహ విఘ్నిత ప్రయత్నుఁడై తిరిగి వచ్చెను. తరువాత శ్రీనాధుఁడే స్వయముగాఁ బోతనకడ కరుదెంచి పలువిధముల బోధించెను. కాని పోతన మనస్సున మార్పు కలుగలేదు. వా రిరువురును తిప్పన్నను దర్శించుటకై యోరుగంటి కరుదెంచిరి. కర్ణాటభూపతి భాగవతకృతి తనకీయ వేఁడుచు నుత్తరము పంపించెను. శ్రీనాధుఁడు తిప్పనకుఁ దాను వచ్చినపని తెల్పి యది నెఱ వేరినఁగాని భోజనము చేయనని పట్టుపట్టెను. తిప్పన చేయునదిలేక కృతిని కర్ణాట భూపాలుని కిమ్మని పోతనతోఁ జెప్పెను. పోతన్న యన్న యానతి మీఱఁజాలక యందు కంగీకరించెను. ప్రయత్నములు జరుగుచుండెను. పోతనకు మెట్టుకుధరమున సరస్వతి విలపించుచు దర్శన మిచ్చెను, పోతన "కర్నాట కిరాట కీచకుల కమ్మఁ ద్రిశుద్ధిగ నమ్ము భారతీ!" యని వాగ్దాన మొనరించి యామె నోదార్చెను. లోకమున సింగభూపాలుని వృత్తాంతమున కున్నంత ప్రచార మీ కర్ణాట రాజవృత్తాంతమునకు లేదు.

పోతన పరోపకార తత్పరతను భగవంతుని భక్తపరాధీనతను బ్రదర్శించుటకై కవిగా రీ కావ్యమునఁ గొన్ని రమణీయములైన సన్నివేశములను గల్పించి యున్నారు. పోతన కవితా లేఖన మొనర్చి యన్నకు వినిపింప గృహోన్ముఖుండగుచు మార్గమధ్యమున నిరుపేదయగు నొక జవరాలిని అమె భర్తనుగాంచి వారి కష్టములు విచారించి వారికి బత్తెమిచ్చి పంపుట, పోచయ్యయను కాపు పోతనను జంపఁదలంచి చెఱువుకడ కరిగి సర్పదష్టుఁడై నేలఁగూల పోతన విరోధియని భావింపక పసరుపిండి యతనిఁ జీవింపఁ జేయుట, ధాన్యము బదులుకొని వచ్చుటకై పోతన గ్రామములోని కేగుచుఁ గోమటి యొక భిక్షకునిఁ గొట్టఁబోవ నడ్డముగా నరిగి క్షతగాత్రుఁడయ్యు విస్మృతిఁగొన్న యా భిక్షుకునికిఁ బరిచర్య లొనర్చుట, మున్నగునవి పోతన త్యాగశీలమునకును బరోపకార పరాయణతకును దార్కాణములు, ఆ భిక్షుకుఁడు కృతజ్ఞతా పూర్వకముగా పోతనకొక గంటమునిచ్చి తరువాతఁ జీఁకటిలో బయటి కరుదెంచి యదృశ్యుఁడయ్యెను పిమ్మట శ్రీరాముఁడే యట్లువచ్చి యాగంటమును దనకర్పించెనని పోతన యెఱింగెను. ఆ గంటముతోనే పోతన శ్రీమద్భాగవతమును లిఖించెను పోతన అల వైకుంఠపురంబులో" అను పద్యమును ముగింపకయే

యట్లుంచి పల్లె కేగ శ్రీరాముఁడు రామశర్మయను బ్రాహ్మణుని వేషముతోఁ బోతనయింటి కతిథిగావచ్చి యా పద్యమును బూరించి యేగెను. సింగభూపాలుని సేనాని భాగవత గ్రంథము నపహరించికొని పోవుచుండ రాముఁడే వరాహరూపమున రాజభటులతోఁబోరి గ్రంథము మరలఁ బోతనకు దక్కున ట్లొనరించెను. గోదావరీ తీరమున పోతన రామధ్యాన నిష్ఠా గరిష్ఠుఁడై యుండ శ్రీరాముఁడాతనికి సాక్షాత్కరించి యాంధ్ర భాగవతమును దన కంకితము చేయుమని యడిగి యుండెను ఇంకను బెక్కు క్లిష్ట పరిస్థితులలో రాముఁ డాతనికిఁ దోడ్పడి క్లేశమును బాపియుండెను. ఇవన్నియు శ్రీరామచంద్రుని భక్త రక్షణ పరాధీనతకుఁ దార్కాణములు.

పోతన శ్రీనాథాదులనుగూర్చి లోకమునఁ బ్రచారముననున్న కొన్ని యతిలోక విషయములనుగూడఁ గవిగారిందుఁ జొప్పించి యున్నారు. బోయీలు లేకుండనే శ్రీనాధుని పల్లకి నడచుటయు, నెడ్లు లేకుండనే మల్లన హలము సాగిపోవుటయు నిట్టివాని కుదాహరణములు, రుక్మిణీ కల్యాణ సందర్భమున 'బాలకమరె'నని పోతన వ్రాయఁగనే అతని కూఁతురు కుంపటిలోఁబడి కమరుటయు "నెలఁత యౌవనంబు నిండివెల్గె"నను వాక్యము వ్రాయఁగనే యామె తెలివిగొని పల్కుటయు పోతన ఋషితుల్యతను సిద్ధవాక్సంపన్నతను జెప్పక చెప్పుచున్నవి. శ్రీనాధుఁడు పోతనతో వరనిశ్చయమునకు బహు సహస్ర ప్రమితులైన రాజ పరివార జనులతో వచ్చినట్లు తెల్ప పోతన వారికిఁ దగినట్లు విందుచేయుట యెట్లని కుందుచుండ జ్యోతిపుర రాజ్ఞివచ్చి సహస్ర భోజనమునకై భోజ్య పదార్థముల సమకూర్చుటకూడ దైవప్రేరిత కార్యమే. శ్రీనాధుఁడు భాగవత కృతిని సింగభూపాలుని కిప్పింపనెంచి బమ్మెర కరుదెంచుచు నుద్యానవనమున విడిసినప్పు డొక యువతి యాతని కడ కరుదెంచి పోతన నరకృతి యొసంగఁడని నిర్ధారణ మొనరించి చెప్పి యాతని వ్రేలికి రత్నాంగుళీయకము నర్పించిన వృత్తాంతమున్నది. ఈ యువతి శ్రీనాధునితోఁ జెప్పినట్లు జంగమ మఠపతి కూఁతురు కాదు. ఆమె సాక్షాచ్ఛారదయే. ఈ వృత్తాంతము ముందు జరుగఁబోవు కథాంశమునకు సూచనగా నీ కావ్యమునఁ జేర్పఁబడినది.

భాగవతమునందలి గజేంద్ర మోక్షములోని 'సిరికింజెప్పఁడ'ను పద్యమును విని శ్రీనాథుఁ డాక్షేపించుటయు, పోతన శ్రీనాధుఁడు భోజనము చేయుచుండఁగా రాయి నూతవిసరి యాతని బిడ్డ నూతఁబడెనని కేకవేయ శ్రీనాధుఁడు చేయికడుగుకొనకుండఁగనే నూతి దగ్గఱకుఁ బరుగెత్తుకొని వచ్చుటయు, పోతన యప్పుడు సత్యము తెల్పి తన పద్యమును సమర్థించు కొనుటము లోకమునఁ బ్రచారమందున్న కథలోని విశేషములు. శ్రీ మదాచార్యుల వారష్టమాశ్వాసమున నీ వృత్తాంతము నించుక మార్పుతో రమ్యముగా వర్ణించినారు. శారద పూలమొక్కలకు నీరు తోడుచుండగాఁ ద్రాడుతెగి చేద నూతిలోఁబడెననియు, శారదయే పడిపోయెనని శ్రీనాధుఁడన్నము తినుచున్న చేతితోనే నూతికడకుఁ బరువెత్తుకొని వచ్చెననియు వారు కల్పించినారు. తన పద్యమునందలి యౌచిత్యమును సమర్థించుకొనుటకై యిందు పోతన కృత్రిమముగా నేమియుఁ జేయవలసిన యక్కఱ లేకపోయినది. సహజముగ సంఘటిల్లిన సన్నివేశమే యాతని కట్టి యవకాశ మొసంగినది. లోకమునఁ బ్రచారమందున్న కథకంటెఁ గావ్యమునందలి కథ యెక్కువ నిసర్గసుందరముగా నున్నది.

శ్రీ వరదాచార్యులవారు పోతననుగూర్చి లభ్యమైన కథాంశముల నన్నిటిని సేకరించుకొని వానిని బూర్వాపర సందర్భము చెడకుండునట్లుగను, గావ్యోచితములైన వర్ణనల కానుకూల్యము కల్గునట్లుగను, సమకూర్చుకొని కథను విస్తరింపఁ జేసినారు. సుందర వర్ణన శోభితమై కావ్యమునం దాదినుండి తుదివఱకుఁ బ్రధాన కథ సాగిపోయినది. కథా కథనము నందును వస్తు విస్తరణము నందును వారు ప్రదర్శించిన కౌశలమున కిది తార్కాణము. నిజమునకు పోతన కావ్యము దశమాశ్వాసముతోనే ముగిసిపోయినది. అయ్యును వారు మఱి రెండాశ్వాసములను జేర్చి పోతనచే నాశువుగా నొంటిమిట్ట రఘునాధునకు మోహినీ నృసింహవరాహావతార గాధలను గజేంద్రమోక్షణ కృష్ణావతార రుక్మిణీ కల్యాణ వృత్తాంతములను జెప్పించినారు. ప్రతి కథ యారంభమునను “స్వామీ! ప్రహ్లాద బాధలడఁచి హిరణ్యకశిపునంతమొందింప స్తంభోద్భవుండవై వెలసితి వీవ కాదె. నేఁడును మత్కృతి ప్రహ్లాదుం గాపాడుమని నిన్ బాడుదు” నను విధముగాఁ దన కథకును దానికి నొక సంబంధము సమకూర్చినారు. శ్రీమద్భాగవతమునఁ బంద్రెండు స్కంధములున్నవి. ఈ తుది రెండాశ్వాసములతో పోతన చరిత్రయుఁ బంద్రెండాశ్వాసముల కావ్యమై భాగవత తుల్యమైనది. ఈ కథలను జెప్పుటలో శ్రీమదాచార్యులవారు భాగవత కథా విధానమునే యనుసరించినను కథన శిల్పమున నప్రతిమానమైన కౌశలము ప్రదర్శించినారు. కథలో, తత్త్వములో, పద్యముల నడకలో, భావసంపదలో నవి భాగవతమునందలి కథల కెందును దీసిపోవు. కావ్యైక దృష్టితోఁ జూచినచో నవి యనావశ్యకము లనిపించినను గథా కథన దృష్టితోఁ జూచినచో నద్భుతావహములై యలరారును.

కథాకథనమున శ్రీ మదాచార్యులవారు ప్రదర్శించిన నైపుణమును వివరించుటకై కావ్యమునందలి యొక్క సన్నివేశమును మాత్ర ముదాహరింతును. ఇది తృతీయాశ్వాసమునందున్నది. చిదానందయోగి యుపదేశము ననుసరించి వివాహితుఁడయ్యును పోతన నిగ్రహచిత్తుఁడై కాలము పుచ్చుచుండెను. అతని తల్లిదండ్రు లా తరుణ దంపతుల నింటనుంచి తీర్థయాత్రల కరిగిరి. చేలు కోయవలసిన యదనరుదెంచెను. పోతన భార్యతోఁగూడ వన భోజనమునకై వెడలి చేలకోఁత యారంభింపఁజేసెను. ఆకసము మేఘావృతమయ్యెను. పోతన భార్య వంటకములను దుర్గకు నివేదింపఁజని దుర్గాస్తవ మొనర్చెను. వర్షము కురిసెను. ఆమె తడిసిన వస్త్రములతో భర్తను సమీపించి స్నానార్థమై తటాకమున కరిగెను. అప్పుడు పోతన యపూర్వమైన విరహ వేదన ననుభవించెను. భార్యవచ్చి యతనికి భోజనము పెట్టెను. పాలేరు తాను గాపలా కాయుటకై వచ్చి పోతన నింటికిఁ బంపెను శరదృతువరుదెంచెను. పోతనకుఁ దపోభంగ మాయెను. ఈ సన్నివేశమునందలి కథా సంగ్రహమిది. విరక్త చిత్తుఁడు తపోనిష్ఠుఁడునైన పోతన రక్త చిత్తుఁడు భార్యా సౌందర్య ముగ్ధుఁడునైన వృత్తాంతమిం దత్యంత రసబంధురముగా వర్ణింపఁబడినది. ఒక్కొక్క సౌందర్య భంగిమ, ఒక్కొక్క మనోహర విన్యాసము–ఎంతటి దృఢచిత్తులనైనఁ బరవశుల నొనరించును గాఁబోలును. ఇచ్చటి కథా కథనము, సన్నివేశాది వర్ణనము పింగళి సూరనార్యుని సుగాత్రీశాలీనుల కథా విధానమందలి సౌందర్య సంపదను బుడికి పుచ్చుకొన్నది. విస్తరభీతిచే నింతకంటెఁ గవిగారి కథా కధన శిల్పమునుగూర్చి యెక్కువగాఁ జెప్పలేక పోవుచున్నాను.

ఈ కావ్యమున, సముద్రము, ద్యూతము మున్నగు నే రెండు మూఁడో తప్ప మిగిలిన యష్టాదశ వర్ణనములును బ్రసక్తాను ప్రసక్తముగాఁ బ్రవేశపెట్టఁ బడినవి. ఈ వర్ణనలన్నియు శ్రీ మదాచార్యులవారి ప్రకృతి పరిశీలనమును, భావనాశక్తిని, పూర్వ మహాకవి కావ్య పరిచయమును వ్యక్తము చేయుచున్నవి. కావ్యారంభముననే బమ్మెర గ్రామ వర్ణనమున్నది. అచ్చట పెంకుటిండ్లతోపాటు పూరిగుడిసెలుకూడ నున్నవి. పెంకుటిండ్లు పెంకుచాళ్ళఁదల ధరించి యుండుటచే సంస్కృతి భారమెంచి బాధఁదనరు పెన్గుటుంబుల వలెను, బూరియిండ్లెద నాశవీడినచో నీ బరువే తృణతుల్య మౌనని చెప్పునట్లుగను గోచరించు చున్న వంట, శ్రీనాథ పోతనలను బ్రధానముగా వర్ణించు నీ కావ్యమునఁ బై భావమెంతో సుందరముగా నున్నది. కుటీరములపైనున్న గుమ్మడిపాదులు, గుడిసెలవెనుకనున్న పిడుకగూండ్లు, కుటీర శిఖరమునెక్కి కూయు కుక్కుటములు, కర్షక శ్రమబిందు ఘనతఁదెల్పు జొన్నచేలు కవిగారి నిశిత పరిశీలనమును జాటుచున్నవి. ఇవన్నియు గ్రామ వాతావరణమును బాఠకు నెదుట నిల్పునట్టివి. ఇట్లే చతుర్థ సప్తమాశ్వాసము లందలి రాచకొండ నగర వర్ణనమును దిలకించిన వైభవోపేతమైన పట్టణ సౌందర్యము కన్నులపండు వొనరించును. నవమాశ్వాసమందలి సంక్రాంతి వర్ణనము సహజమై భారతీయ సంప్రదాయముల యందచందముల నత్యంత విశదముగా వ్యక్తము చేయుచున్నది.

"పండుగయనధని భాగ్యము పండుఁగదా పంచభక్ష్య పరమాన్నాప్తిన్
బండుగ యనరిక్తునిపని పండుఁగదానాఁడు పస్తు పండుట ననియెన్"

అను పద్యము కవిగారికి బీదలయెడఁగల సానుభూతిని దెల్పుచున్నది. ద్వాదశాశ్వాసమున గజము విష్ణువును బ్రార్థించి ప్రార్థించి, యింక నాతఁడు వచ్చి రక్షించుట కల్లయని భావించి

"పిలిచినఁ బలుకరు, కాంచన్ వలనుపడదు, చనఁగరాదు వద్దకు లక్ష్మీ
లలనాధీశులభాగ్యులఁ దిలకించెదరొక్కొ వారి తీరిది వేఁతే"

యని గుండె రాయిచేసికొనెను. ఇందు 'లక్ష్మీ లలనాధీశు' లైన ధనికు లభాగ్యుల యెడ వర్తించువిధము లెస్సగా సూచింపఁ బడినది. పంచమాశ్వాసమునఁ గవిగారు తెలుఁగు నాఁటి జాహ్నవియైన గోదావరిని వర్ణించిరి. పోతన సింగభూపాలుని కొల్వున భోగినిని వర్ణించుచు దండకము రచించెను, అందుచే నాతఁ డు తన రసన పంకకళంకితయై పోయెనని భావించి మరల నది పూతయౌటకై గోదావరీ వర్ణనము గావించెను.

శ్రీశుపద సరోజమ్మంటి చిలుకుతేనె నీశుపృథు శిరోజములైన యెఱుపు తేంట్లు
తెచ్చి తెట్టెగానిడికొనఁ దెరువరియయి కాచిపోసె భగీరథ ఘనతపోగ్ని

అను పద్యము గోదావరి పవిత్రతను, మధుమధురవారి పరిపూర్ణతను, భాగీరథీత్వమును మనోహరముగాఁ బ్రకటించు చున్నది. "కలశ పాథోరాశి క్రాగు పొంగును దోసి యుఱికి వచ్చిన పాల

నురువవేమొ" అను పద్యమునఁ గవిగారు కురియించిన యుత్ప్రేక్షలు వారి కా నదీమతల్లిపైఁ గల భక్తి భావమును లెస్సగా వ్యక్తము చేయుచున్నవి. పంచమాశ్వాసము నందలి "తెగమాసి పిట్టగూడగు తలంగల చింపి గొంగడిలో శనిగూరుచుండ" నను సీస పద్యము కట్ట గుడ్డలేక తిన తిండిలేక దైన్యము మూర్తీభవించినట్లున్న యా ముసలి భిక్షువును బఠితల యెదుట సాక్షాత్కరింపఁ జేయుచున్నది. ఇట్లే వేసవి, వసంతము, శరత్తు, సంధ్యాకాలము, చంద్రుడు, ప్రాతఃకాలము, గుడులందలి శిల్పములు, సస్యసంపద, మున్నగు వానిని వర్ణించుటలోఁ గవిగారు ప్రదర్శించిన నేర్పు శ్లాఘాపాత్రముగా నున్నది. గ్రామీణ సౌందర్య సంపదను వర్ణించుటలో వారికిఁగల యభిమాన మీ కావ్యమునఁ బెక్కుచోట్లఁ గానవచ్చును. పోతరాజు విరక్తుఁడై తీర్థయాత్రలకేగిన సందర్భమున వారు వైష్ణవ క్షేత్రములను, అందలి దైవములను దనివితీర వర్ణించినారు. అట్లని వారు శివునిమాట పూర్తిగా విస్మరించిన వీరవైష్ణవులుకారు. సందర్భము కలిగినపుడు వారు విష్ణువును వలెనే శివుని గూడ భక్తిభావ సంభరితముగా వర్ణించి యున్నారు.

ఈ కావ్యమునందలి వర్ణనలలోనికెల్ల ముఖ్యముగాఁ బేర్కొనఁదగినది భోగిని నాట్యవర్ణనము, ఈ వర్ణన సందర్భమునఁ గవిగారు తమ కా కళయందుఁగల యభిమానమును బాండిత్యమును సర్వతోముఖముగా వ్యక్తము చేసినారు. ఆ భాగము చదువుచున్నప్పుడు పఠితలకు సంగీత నాట్య విశారదయైన యొక నాట్యకత్తె మనోహరముగా నెదుట నాట్యము చేయుచున్నట్లు స్ఫురించును. భోగిని ప్రదర్శించిన వివిధముద్రలను, వివిధ భావస్ఫోరకములైన నాట్య విన్యాసములను, ఒయ్యారములను గవిగారు విశదముగా వర్ణించి యున్నారు. "పవన డోలికల జంపాల లూగుచు సర స్తతినాదు కెరటాల సౌరుదోఁచ" అను సీసమున వా రామె నాట్యము చేయుచు నెన్ని యెన్ని యందముల నెట్టి యెట్టి యొదుపులఁ బ్రదర్శించెనో సూచించియున్నారు. వారు చెప్పిన ట్లామె నాట్యము చేయుచుండఁగా,

> **"అందము చిందులు ద్రొక్కెను విందగు జవ్వనము భువన విజయ మొనర్చెన్**
> **కుందనమున జీవము పడెఁ జెందామర లుఱుకులాడె చెలి నృత్యములన్"**

భోగిని సరసుఁడైన సింగనృపాలుని హృదయమునఁ బ్రేమించెను. ఆ విరహతాపమామె చిత్తమున నిండారి యున్నది. అందుచే నామె రాధా విరహమును బ్రదర్శించునప్పుడెక్కువ ప్రయత్నము చేయవలసిన యక్కఱ లేకపోయెను. అప్పుడా భావవిన్యా సాదులన్నియు నామెకు సహజ సిద్ధములై యుండెను. అందుచేఁ గవిగారు.

> **నటన నిజమొనర్చి నాతికృష్ణుని విరహంపు రాధపాత్ర నభినయించె**
> **నాటవెలఁది యొక్క యసమాన ప్రతిభకు మురిసిపోయి రాజు ముగ్ధుఁడయ్యె**

నని వ్రాసియుండిరి. పైని రాధా విరహ నాట్యాభినయమంతయుఁ బది యాటవెలఁది పద్యములలో వర్ణింపఁబడినది. ఇచ్చట 'నాటవెలఁది' శబ్దప్రయోగము చమత్కారశోభితమై యున్నది. రాజా యాట

వెలఁది పద్యములలో వర్ణింపఁబడినది. ఇచ్చట 'నాటవెలఁది' శబ్ద ప్రయోగము చమత్కార శోభితమై యున్నది. రాజా యాటవెలఁది ప్రతిభ కెంత మురిసి ముగ్ధుఁడయ్యెనో చదువరులు కవిగారిచ్చట రమ్యాతి రమ్యముగా రచించిన యాటవెలఁది పద్యముల ప్రతిభ కంతగా మురిసి ముగ్ధులై పోవుదురు. పోతన భోగినీ నాట్యమును జూచి

భోగమిండ్లలోపల నీమె పుట్టవలసినదియె కాదు శ్రీహరిభక్తి నటనయందు
దాఁ గరఁగి యేడ్చి యేడ్పించెఁ దక్కునరుల, వ్రాయదండకమగు నీమె వర్తనమని

యనుకొనెను. ఇచ్చట దండకమగుననఁగా విస్తృతమగునని సాధారణార్థము. ఇది "యా విషయము చెప్పినచో భారతమగు" నని లోకమున ననుటవంటిది. కాని తరువాత పోతన దాని నాట్య సౌందర్యమును వర్ణించుచు నిజముగా నొక దండకమే రచించెను. అది విని సభలోని వారందఱును ముగ్ధులై తలలూపిరి. పై పద్యమునందలి దండకశబ్ద ప్రయోగము కూడ పూర్వపు ఆటవెలది శబ్ద ప్రయోగమువలెఁ జమత్కార శోభితమై యున్నది.

రసపోషణమున శ్రీవరదాచార్యులవా రారితేరినవారు. ఈ కావ్యమున పలు ఘట్టములందు భక్తిరసము చక్కగాఁ బోషింపఁబడినది. పోతనకువలె శ్రీమదాచార్యులవారికిని భక్తి యాజన్మ సిద్ధమైనది. షష్ఠాశ్వాసమున వారు భక్తిని వివిధ రీతుల నిర్వచించి యున్నారు. "శౌరి రూపశీల సమి తినవిచ్ఛిన్నతైలధారవంటి తలఁపు భక్తి-ముక్తికాంత భోగమునకు సర్వస్వము త్యాగమొసఁగు ప్రేమధనము భక్తి" యనునవి వారొసంగిన రెండు నిర్వచనములు. రామశర్మ వచ్చి పద్యమును బూరించి యేగెనని విన్నపిమ్మట పోతన్న యాతఁడు శ్రీరాముఁడే యని యెఱింగి వెల్వరించిన భావములు భక్తిరస బంధురమ్ములై యున్నవి దివ్యక్షేత్రములను దర్శించు సందర్భముననను ఒంటిమిట్టలో శ్రీరఘునాథుని దర్శించునప్పుడును పోతన భక్తిరస ప్రవాహమున నోలలాడి యున్నాఁడు. తృతీయాశ్వాసమున పోతన తపోభంగమైన సన్నివేశము శృంగార రసమునకు రంగము. కవిగా రచ్చట పోతన దంపతుల సౌఖ్యవసంత వీధీ విహారమును లలిత మధురముగా వర్ణించి యున్నారు. అప్పుడువారు దేశ కాలస్థితు లెఱుంగక తనువు లుండియు లేనటులైన యపూర్వ సమాధి యోగము ననుభవించిరి. శ్రీనాథుఁడు భార్య మరణించిన పిమ్మటఁ దన కూఁతురు శారదను బమ్మెరకుఁ గొనివచ్చి చొప్పడిన లొజ్జుఁదనమునఁ దప్పుకొనన్ లేక కంట తడి నిడి పలికిన పలుకు లందును (III-310-321) రాచకొండలోనున్నతఁటి తల్లి మరణవార్త విన్న సందర్భమందును, సప్తమాశ్వాసమునఁ దండ్రి తన్నుఁ జూచుటకు రాలేదని శారద యేడ్చు సందర్భమునందును గరుణరసము వెల్లివిరియు చున్నది అందును పోతన తల్లిమరణమునకై విలపించిన సన్నివేశము రాతిగుండెలనుగూడఁ గరఁగించునట్టిది. "ఆ నిశిన్ విధిలేక యాఁగె నొక్కెడఁగాని తల్లికై మనమందుఁ దల్లడిల్లు" అను పద్యము పోతన తల్లిమరణమునకు సూచనగా నున్నది. శ్రీనాథుఁడు పోతన కశ్వయానము సమకూర్పవలెనని సింగభూపాలునితోఁ జెప్పఁగా నాతఁడన్న యధిక్షేప వాక్యములు పరమ శాంతుఁడైన పోతన్ననుగూడ రౌద్రమూర్తిని గావించినవి. సింగనరపతి సేనలకును ఒంటరి వీరునకును, వరాహమునకును జరిగిన పోరాటము సందర్భముననను, కన్నడ

రాయలసేనలకును, సింగభూపాలుని సేనలకును మెట్టుగిరివద్ద జరిగిన సంఘర్షణము సందర్భమునను వీర రౌద్ర భయానక రసములు స్ఫురించుచున్నవి. శ్రీమదాచార్యులవా రేరసమును వర్ణింపఁ దలఁచినను దానికిఁ దగిన విభావానుభావాదుల వర్ణించి పఠితలకు రసానందానుభూతి చూఱయిచ్చు చుందురు.

ఈ కావ్యమునందలి పాత్రలను సుస్పష్ట రేఖలతోఁ దీర్చిదిద్దుటలో శ్రీమదాచార్యులవారు చూపిన నేర్పు ప్రశంసా పాత్రమైనది. పోతన భక్తివినయములను, పితృ మాతృభాతృభక్తిని, పరోపకార పరాయణతను, వైరాగ్యమును వారు చక్కగా వర్ణించి యున్నారు. "నా తల్లి మేన్జవ్వనంపుఁ గ్రొంజిగిచాయ చిగిరించె నా కాలు సేతులందు.... నా కెదేన్ రోగపున్నీడ సోకనాపే నగుమొగము చంద్రునకుఁ గ్రహణమ్ముపట్టు" నను పద్యమాతని మాతృభక్తికక్షరమూర్తి, పోతనభార్య యతనికిఁ దగిన యిల్లాలు. ఆమె పాతివ్రత్యము, అతిథి సేవాతత్పరత అప్రతిమానములైనవి. ఆమె పూర్వజన్మమున రతియేయైనను కావ్యమున మాత్రము సతిగానే గోచరించును. లక్ష్మి, మల్లన ఆ పవిత్ర దంపతుల గుణగణము లన్నియుఁ బుడికి పుచ్చుకొన్నవారు. శ్రీనాధుఁడు రక్తచిత్తుఁడు; భోగ తత్పరుఁడు, రాజసేవ వలన గల్గు కీర్తి సౌఖ్యములనే కాని నైచ్యావమానముల నాతఁడు పాటింపఁడు. అతఁడు శారదను జాలకాలమువఱకుఁ జూడరామికి హృదయలోపము కారణము కాదు. శారదను బమ్మెరలో నుంచుటకై వచ్చినప్పు డాతఁడు పల్కిన పల్కులు వాత్సల్య విధానములు, శారదకు పోతన యింటివారి సాహచర్యముచే వారి గుణములన్నియు నచ్చినవి. కాని యామె సహజమైన రజస్తత్త్వమునడంచుకొనలేక తండ్రికి తీవ్ర భావములతోఁ గూడిన యుత్తరము వ్రాసినది. తిప్పన సోదరప్రేమ యపారము, సింగభూపాలుఁడు సర్వజ్ఞ చక్రవర్తియే రసజ్ఞ చక్రవర్తి కూడను. భోగినివంటి కళా సౌందర్య సేవధి తనంతఁ దా నతని వలచుటయే యతని సరసత్వమునకుఁ దార్కాణ, కవిత్వమన్నను గవులన్నను ఇతనికిఁగల యభిమాన మవధి యెఱుంగనిది. పోతనను దన యాస్థానము నందలి కవుల కధ్యక్షుఁడుగా నుండుమని యితఁడు వేఁడినప్పు డతఁడు

"ఈ కవీంద్రుజన్మ మీశ్వరునికె తక్క నొరుల కెప్డు చేతులొగ్గి యడుగ
దాఁడుబిడ్డ దేహ మమ్ముక తినునట్లు కృతుల నమ్ముకొనుటె బ్రతుకు తెరువు"

అని నిరసించుట యితనికిఁ గోపకారణ మయ్యెను. అందుచేతనే అతఁడు బమ్మెరవెళ్ళుట కితఁ డశ్వయానము నీయ నిరాకరించెను. మరల భాగవతమునందలి పద్యములు విని నప్పుడీతని మనసు మెత్తపడెను. భాగవతకృతి నందుటకై యీతఁడు వే విధములఁ బ్రయత్నించెను. కాని లాభము లేకపోయెను. రామదాసు మూలమున తానీషాకువలెఁ బోతన మూలమున నీతనికిఁ గలలోనైన శ్రీరామ దర్శనభాగ్య మబ్బెను. ఇతఁడు పశ్చాత్తప్తుఁడై భాగవత శిధిల భాగపూరణమునకుఁ దగిన యత్నము లొనరించుటయేగాక ధనముకూడ నొసంగెను. ఇతఁడు కావ్యమునఁ జూపిన యించుక కాఠిన్యము తాత్కాలిక కోపజన్యమైనదే కాని స్థిరమైనదికాదు. నరాంకితమగునట్లు చేసి భాగవతము మోక్ష ప్రదత్వమునకు భంగము కలిగించుటకై జనించిన యింద్రుని కుండవలసినంత తీవ్రత యితనియందుఁ గానరాదు.

కవిగారు ప్రధానపాత్రలఁ బోషించుటలోవలెనే యప్రధాన పాత్రలఁ బోషించుటలోఁ గూడ నమితమైన శ్రద్ధ ప్రదర్శించినవారు. ఇందుకుఁ బోతన సాయమును బొందిన పేద వనితయు, ఒంటరి వీరుఁడును, కోమటిసెట్టియు నిదర్శనములు. వీరీ కావ్యమునఁ జూపిన కృతజ్ఞత సాటిలేనిది. ఆ పేదపైదలి తోలుకొని వచ్చిన పందులలోనిదే సింగనృపతి సేనల నెదిరించిన వరాహము పాముకాటునకు గుఱియై చచ్చి పోతనచేఁ బునరుజ్జీవితుఁడైన కాపు కుమారుఁడే యీ యసహాయ వీరుఁడు. భిక్షుకుని దయయింతయు లేక కొట్టిన కోమటిసెట్టి పోతన సంపర్కముచేఁ బరమ భక్తాగ్రేసరుఁడుగా మాఱినాఁడు. ఇక పోతన శిష్యులైన గంగయ సింగయ నారయలు గురుభక్తి సేవధులు. ఆ భక్తిచే గురువును మెప్పించి వారు భాగవత కావ్యకర్తృత్వమున భాగము పంచుకొన్నారు. కేవల భక్తియే కాక కవితా పటుత్వముగల దిట్టలుకూడ నగుటచే వారు సభలో శ్రీనాథ సింగభూపాలుర మెప్పించుటయు, భాగవతము నుచితరీతి పూరించి లోకమును మెప్పించుటయు, జరిగినది.

ఇప్పటికే చాల అధిక ప్రసంగము కావించితినను కొందును. ఇంక శ్రీమదాచార్యులవారి కవితా కౌశలమునుగూర్చి రెండుమాటలు చెప్పి విరమింతును. ఇంత మహాకావ్యమును రచింపవలెనని పూని దానిని నిర్విఘ్నముగాఁ బూర్తిచేయుటయే వారి 'మహాకవిత్వ'మునకు సాక్ష్యము. కావ్యమాద్యంతము ధారాశుద్ధి శోభితమై లలిత మధుర పదప్రయోగ ప్రచురమై, ప్రసాదగుణ భూయిష్ఠమై, రసభావ బంధురమై చదివినకొలంది చదువవలెనను నుత్కంఠను రేకెత్తించుచున్నది. కవిగారికిఁ బూర్వాంధ్ర మహాకవులలో శ్రీనాథుఁడు, పోతన, భట్టుమూర్తి, చేమకూర వేంకటకవి మున్నగువారి కవిత్వమునెడ నభిమాన మధికమని తోఁచును. ఈ కావ్యమున శ్రీనాథుని పద్యములందలి ప్రౌఢగంభీర గమనము, పోతన రచనయందలి మాధుర్య సౌష్ఠవములు, భట్టుమూర్తి కావ్యమందలి ధ్వన్యలంకార సౌందర్యము, చేమకూర వేంకటకవి కవిత్వమందలి శబ్దాలంకార చమత్కారము పుష్కలముగా గోచరించును."ఎవ్వాని యానతినే ప్రొద్దు రవిబుధుల్ సరివేళఁ దప్పక సంచరింతురు" వంటి సీసములు తిక్కనగారి "ఎవ్వానివాకిట నిభమద పంకంబు రాజభూషణ రజోరాజి నడఁగు" నను సీసమును దలంపునకుఁ దెచ్చుచున్నవి. చివరి రెండాశ్వాసములలోని భాగవత కథాసంగ్రహములలోఁ బోతనగారి కవితాఛాయలు పెక్కుచోట్లఁ గనవచ్చు చున్నవి. "వైకుంఠుఁ బొగడని వక్త్రమ్ము ఢక్క నానది దేవళమ్ములో నదమొనర్చు (11-324) పద్మాక్ష దర్శనభాగ్య హీనములైన కన్నులంధవరాటకములుగావె (V-75) పరమదయాళువై మకరిఁబట్టి వధింపఁగఁ బంపె వేగ శ్రీహరి...చక్రమున్...వక్రమున్ (12-80)" మున్నగు పద్యము లందుకు నిదర్శనములు. పోతనవలెనే కవిగారును ఎడనెడ ననుప్రాసములను అంత్యాను ప్రాసములను గూర్చుచుందురు, "మానిత సూన సౌరభరమాకృత - (IV-123) విగతాడంబరవేషి (VII-98)"

బెడిదపు టడిదములగూడము విడివడి కడుఁబోరుచుండ వెసలగుడము తా
నడిదపుఁ బిడికిటి ముడిపైఁ గదువడిఁ దాఁకుటయు నొచ్చి కత్తిని జార్చెన్

అను పద్యము దకార వృత్త్యనుప్రాసముఁగూడి పోతనగారి రచనయా యనిపించుచున్నది. గజేంద్ర మోక్షము చెప్పుచు కవిగారు "అల వైకుంఠ పురంబులో" సిరికింజెప్పఁడు' అను పోతనగారి పద్యములనే యా సందర్భమునఁ జొప్పించి యుండిరి. అచ్చట నవి పూర్వాపర పద్యములతో నతికి కవిగారి రచనలోఁ గలసిపోవుటయే వారు పోతనగారి కవితారీతి నెంత చక్కగా నలవఱుచుకొని యుండిరో సూచించు చున్నది. గోపికలు శ్రీకృష్ణుని దుడుకుఁ జేఁతల యశోదకుఁ దెలుపు సందర్భ మీ విషయమును బలపఱుచు చున్నది. అష్టమాశ్వాసమున పోతన శ్రీనాధులకు జరిగిన సంభాషణ, సప్తమాశ్వాసమున పోతన శిష్యులకును ద్వారపాలకునికిని జరిగిన సంభాషణ, కవిగారి సంభాషణ రచనాచాతుర్యమును దెలుపుచున్నవి. చతుర్థాశ్వాసమున శ్రీనాధుఁడు పుష్పలావికలతోఁ జేసిన సంభాషణ, ఆముక్తమాల్యద యందలి "వెలది యీ నీ దండ వెలయెంత" యను పద్యభాగమును బోలియున్నది. "కాళ్ళులేక చరింపఁ గల్గువాఁడననెప్పు డాందోళికాగామి యగుచునేగు" VIII-193 అను సీసమున ధనిక రాజన్య ఫణులకుఁగల పోలిక చక్కగా వ్యక్తము చేయఁబడినది.

నూత్న యౌవనపు మనోజ్ఞ వాసనలేవొ కుంజపుష్పితయగు కొమ్మకెఱుక
తానె వలచి కలయు దాంపత్యరుచి బ్రాఁకుగడియ విడని తీవగరిత తెలియు

అను పద్యము పోతన దంపతుల శృంగార విహార సందర్భము (III-24J) లోనిది. ఇందలి సమాసోక్తి రామణీయక మనిర్వచనీయమై యున్నది. ఇట్టి వీ కావ్యమున ననేకములున్నవి. (IX-112) వసుచరిత్ర విజయ విలాసములందలి పద్యములవంటి పద్యములను కవిగారీ కావ్యమునఁ బెక్కుచోట్ల రచించియున్నారు. "నెలగుండియలఁబిండి సెలయేటి యెలబోటి యిలక్షీర వారాశి నొలుకఁబోయ" యను సీసము వసుచరిత్రను, (III-192) "మీనంబు పోలసుల మేన్వడి స్నిగ్ధతంగాంచ దానీ లేమ కనులఁబడియె (XI-133) నను పద్యము విజయ విలాసమును స్ఫురింపఁజేయు చున్నవి.

కలవాఁడైనం జాలునె చెలువుఁడు రసికుండుగామి జీవితమేలా
చెలువలు కలువలు సరసుల చలువ వలన నిలువ గలుగు జలంజ దళాక్షీ!

అను పద్యమునందలి 'సరసుల' యందుఁగల చమత్కారమును,

భ్రమరాభుల సరసులఁగని యమితోత్సాహమ్ము మెఱయ హసియించుచు వా
గమృతము నర్పించుట లోకక్రమమే సుమనస్సులకును సౌజన్య నిధీ!

అను పద్యమందలి 'సుమనస్సుల' యందలి చమత్కారమును మిక్కిలి ప్రశంసా పాత్రములుగా నున్నవి. "గొంతులోఁ గోకిలలు కూసెఁ గొసరి కొసరి నడల రాజహంసలు కాళ్ళఁ బడుచు డాసె. (II-246) అంబికాసతియట్టు లాత్మేశ్వరున కెప్డు దర్ధాంగివై ప్రేమ నలరుచుండి (II-281) కనుగీటుటకు నైనఁ

గాని చక్కగ రాని యనిమిషాంగనలంట యప్సరసలు (IV-72) కమ్మ విలుకాని యమ్మ లజ్జమ్మ లెందు (IV-265) నీ పేర్వినభవాబ్ధి నీళ్ళు మ్రింగునదేల జలధి బంధన ఘట్టముల వినియెనొ (V-100) మున్నగు పద్యములు విజయ విలాసమందలి పద్యములతోఁ బోటీ చేయుచున్నవి.

ఇవ్వనియె జవ్వనింబోలి యెలమి మీఱఁ బుష్పవతి యౌటచే భీంగ భోగ్యయయ్యెఁ నేత
దారామ మారామ నృపతివోలె నలరిద్విజ వాంఛితమ్ము సఫల మొనర్చె (IV-110)

ఇందలి శ్లేష మనోహరముగా నున్నది "అమృత మొల్కించు దేవావతారంబన్న అల నిశాచరవృత్తిఁ (IV-110) జెలఁగుచుండు." (IV-194) అను సీసము రాజు చంచలత్వమును, అవిశ్వాస్యతను వర్ణించుచుఁ జంద్రునిఁగూడ స్మృతికిఁ దార్చుచున్నది. "బ్రాహ్మణుం డావీట బహుళ విజ్ఞానియై ప్రథిత విద్యానాథ పదవిఁ బడసె" ౧-80 అను సీసపద్య మొరుగంటి వర్ణనము నందలిది. ఇందలి విద్యానాథ, రుద్రావతార, తిప్పయ, కాపయ్య పదములందలి యర్థద్వయ స్ఫూర్తి విద్యానాథ ప్రతాప రుద్రాదులఁ దలఁపించుచుఁ బద్యమున కెనలేని సౌందర్యమును సమకూర్చుచున్నది. "నడయాడున్ భవదీయ కాయమయి సౌందర్యార్ణవం బీకటిన్ (III-131)" అను పద్యము రూపకాలంకార విరాజితమై దుర్గాదేవి సౌందర్య సర్వస్వమును వ్యంగ్యముగాఁ బ్రదర్శించుచున్నది.

అనుట నా యెమ్మెలాడి తా నతనిఁ గాంచి మధుర దరహాసములు మొల్లమాల లల్ల
దాడిమఫలాలగిల్ల నేత్రములు చలుప కలువ పూరేకులం జల్లఁ బలికె నిటులు (IV-37)

అను పద్యము ధ్వని సౌందర్యమునకు నిధానము ఇది యామె హాస వికాసముఖియై దాడిమీబీజములవంటి దంతములు గోచరింపఁ గలువరేకులవంటి వీక్షణములు ప్రసరింపఁజేయుచు నెట్లు పల్కెనో విశదము చేయుచున్నది. నవమాశ్వాసమున పోతన తత్పరుఁడై రామునుపాలంభించిన పద్యములు (38-43) తీవ్రములయ్యు నత్యంత మనోహరములై యలరారుచున్నవి. కవిగారి యనన్య సామాన్యమైన యుపమాలంకార ఘటనమున కీ క్రింది కొన్ని యుదాహరణములు.

తాళపత్రమందుఁ దనరు నక్షరమును క్షరమొనర్చు చెదలపురువు భంగి (III-303)
తాను బోతనయువచ్చెఁ గర్మ వెనుకనె జ్ఞానమ్ము గ్రాలుకరణి (IV-63)
క్ష్మాపతి వల్లెరుకాయ చాద్పునన్ (IV-394)
తమములోనఁ దోఁచు తత్త్వోప దేశమ్ము తనువుగొన్న యట్లు చనియె సుకవి
(V-160)

కవిగా రీ కావ్యమున సందర్భోచితముగా నెన్నో సామెతలను లోకోక్తులను గూర్చినారు. "ముక్కు ముడిబెట్టక పదానముల్లు నాటకుండ వచ్చిరి హరి రక్షకుండుగాఁగ
(III-255)

లక్ష్మిరాఁ దడక నడ్డము పెట్టుకొనంగఁ జెల్లునే (VIII-183)
పాము సగయుఁ దోఁక బంధువు నా కనువాఁడు జగతి వెట్టివాఁడు (X-102)
తలయె పోవుననఁ జెవుల పోగులకు నేడ్చువాని నేమి యనఁగ వలయుఁ బుడమి (X-103)

మున్నగునవి నిదర్శనములు. "విచ్చెడి తమ్మి మొగ్గ తొలివిందునకే యళిపెట్టిపుట్టునొ" (IV-313) అను పాదము "నజానే భోక్తారం కమిహసము పస్థాస్యతి విధిః" అను కవి కులగురువు శ్లోక పాదమును స్మరింపఁ జేయుచున్నది.

కవిగారి పద ప్రయోగము సలక్షణమై మృదుమధురమై యింపు నింపుచున్నది. సంస్కృత సమాసముల వాడినను తెలుఁగు పదముల వాడినను వారి రచన ప్రౌఢమయ్యు సర్వ సుబోధమై వీనులవిందు చేకూర్చు చుండును. తెలంగాణమున వాడుకయందున్న పదములను జాతీయములను వారు పెక్కుచోట్ల వాడియున్నారు. "మీ బంటుకు బానిసను గింత బారెయ్యవ్వా – కుంటోణ్ణి పున్నెముంటది" యనునది తెలంగాణము నందలి పల్లె ప్రజల పలుకుబడి. ప్రహ్లాదుని తొక్కు పల్కులను గవిగారు యథా తథముగాఁ బ్రయోగించి యున్నారు. వా రెడనెడ వ్రాసిన శ్లోకములు, తెలుఁగు పద్యములలోఁ గీలించిన సంస్కృత వాక్యములు లోకోక్తులు వారి కా భాషయందలి నిశిత పాండిత్యమును జాటుచున్నవి.

హరిరాక కల్ల యిఁక నీ కరి జీవితమిల్ల యామకరి యాకటికై
యెరయనిన కొల్ల ధర నెవ్వరికిం గావలె ననాథ బాధల వెల్లన్ (XII-51)

అను పద్యమున నంత్యప్రాసాను గుణముగ కల్ల, ఇల్ల, కొల్ల, ఎల్లన్ అను పదములు ప్రయోగింపఁ బడినవి. ఇందలి 'యిల్ల' తమిళ పదము

ప్రాలోవేణిని మెఱపుల చాలో చూపుల ప్రసూన చయ వర్షాలో
బాలిక నవ్వుల రాల్ముత్యాలో మోదాబ్ధి శీకరాంబు శ్రీలో (II-254)

ఇందు 'లో' తో ముగియు పదములకూర్పు హృద్యమై పద్యమున కెనలేని సొంపు కూర్చుచున్నది.

ఈ కావ్యమున నచ్చటచ్చటఁ జక్కని గద్యభాగములున్నవి. ఇవన్నియు ననుప్రాసాలంకార పూరితములును భావబంధురములును బ్రౌఢములునై పూర్వ ప్రబంధము లందలి గద్యభాగములను బోలియున్నవి. సప్తమాశ్వాసమునందలి దశావతార వర్ణన గద్యయు, నేకాదశాశ్వాసమునందుఁ బ్రహ్లాదుఁడు తండ్రికిఁ జెప్పిన తాత్త్విక గద్యయు, ద్వాదశాశ్వాసమునందలి సరోవర వర్ణన గద్యయు గమనింపఁ దగినవి. ఈ గద్యభాగములు శ్రీ మదాచార్యులవారి పాండితీ విజ్ఞాన గరిమలను జాటుచున్నవి. ఛందో విషయమున నీ కావ్యమునఁ జెప్పఁదగిన విశేషము లేవియును లేవు. ఆ శ్వాసాంతములందు

మాత్రము మాలిని మున్నగు వింత వృత్తములు వాడcబడినవి. భోగిని నాట్యమును వర్ణించు సందర్భమున కళికోత్కళికలు, తోహరలు, ఆదిత్రిపుట తాళములు, ముక్తాయులు, మంగళ మహా శ్రీవృత్తము కలవు. చివరి యాశ్వాసములలోcగూడ వర్ణన సందర్భమున నచ్చటచ్చట రగడ భేదములైన కళికోత్కళికలు వ్రాయc బడినవి. సప్తమాశ్వాసమున 313 వ సీసమున నొక్కొక్క సీస పాదము నొక్కొక్క గీతపాదము వెనువెంటనే యనుసరించుచున్నది.

పవన కుమార సంస్పర్శ మ్మదెట్టిదో యరనవ్వి మరియు నీ విరిపదంతి
అనుట నామె కన్నుల సిగ్గు పెనcగులాడె.

శ్రీ వరదాచార్యులవారి నాట్యకళా కౌశలమును గూర్చి యిదివఱకే కొంత సూచించితిని. వారికి జ్యోతిర్వేదాంత శాస్త్రములతోcగూడc జక్కని పరిచయము గలదు. “అరయ రాశిద్వయమ్ము నేకాధిపత్య గతిc జెలంగుచు” (II-236) అను పద్యమును, “స్త్రీరాక్షసం నకర్తవ్య” మ్మాదిగాcగల వాక్యములును వారి జ్యోతిర్విశారదత్వమునకుc దార్కాణములు, “పూర్ణమునుండి పెక్కు లిలcబూర్ణము లున్నవమంది” (III-335) “గోపిక లెల్లరున్ నయన గోచరులైన మునీంద్రులైరి” (XII-165) మొదలైన పద్యములు వారి వేదాంతశాస్త్ర పాండిత్యమును సూచించుచున్నవి. కావ్యమున పోతన కావించిన తాత్త్విక ప్రసంగములును, భక్తి బంధురోపన్యాసములును వారి కా విషయము లనుభవసిద్ధములని వెల్లడి చేయుచున్నవి.

కావ్యారంభమున నాచార్యులవారు పూర్వాధునిక కవులనెల్లరను భక్తి స్నేహ పూర్వకముగా స్మరించి యుండిరి. కావ్యము నడుమ భాగవత రచనారంభ సందర్భమునcగూడc బూర్వకవిస్తుతి యున్నది. పూర్వకవిస్తుతి యెల్ల కావ్యములందుc గానిపించును. కాని యాధునిక కవిపండిత విమర్శకుల నింతగాc బేరు పేరుపెట్టి సంభావించిన వా రెవ్వరును గానిపింపరు. ఇది శ్రీ మదాచార్యులవారి నిరహంకారతను సర్వ కవిపండిత సామరస్యమును జాటుచున్నది.

ఎక్కడనున్న సద్గుణము లేనియు నొందలc దాల్చుటందు వే
తొక్కరిcగాంచి ముందర నహోయని వెన్కల వెక్కిరింప కే
మక్కువ భ్రాతృవత్సలత మత్సర మున్విడనాడి యుంటలో
నిక్కపు టొజ్జ బంతులయి నిల్చెద రీ తెలగాణ సత్కవుల్

సరళ హృదయ లాత్మస్తుతి పరాఙ్ముఖులు గర్వరహిత ప్రతిభాఢ్యులు దం
భరహితు లీ తెలగాణన్ వెలయు కవుల్ తొనకనట్టి నిండు ఘంటమ్ముల్

అని పోతన తెలంగాణమునందలి కవుల గుణగణములు విశదీకరించెను. ఇతరుల మాట యేమోకాని యీ గుణములన్నియుc బోతనయందును, వరదాచార్యులవారి యందును మాత్రము సమగ్రముగాc

గానిపించును. స్వభావముచే సదాచార సంపదచే వారిరువురును ఋషితుల్యులు. శ్రీమద్భాగవతాంధ్రీకరణము పోతన చేతఁబడుట యెట్టిదో పోతనచరిత్ర ప్రబంధీకరణ మాచార్యులవారి చేతఁబడుట యట్టిది. వారి చరిత్ర పోతన చరిత్రకుఁ బ్రతిబింబము. అందుచేతనే వారీ చరిత్రము ననుభవ సిద్ధము నట్లింత మధుర సుందరముగా వెలయింపఁ జాలినారు. సప్తమాశ్వాసమున శ్రీనాథుఁడు పోతన కవిత్వమునుగూర్చి

అచ్చపు సంస్కృతాంధ్ర మహదబ్ధుల మందరముల్ మథింపఁగా
వచ్చు సుధారసమ్ములకు వన్నెలు దిద్దెడి కావ్యధార క
మ్మచ్చునఁ దీయు తీవియల మచ్చులనిచ్చు మనోజ్ఞశైలి పూ
ల్విచ్చిన నందనోప వనవీథులఁ గాదను పద్య గద్యముల్ (VII-118)

అని కావించిన ప్రశంస శ్రీవరదాచార్యులవారి కవిత్వమునకును అన్వయించును. ఈ పోతనకావ్యము వారి చిరతపఃఫలము, వారెంత శ్రమపడి దానిని రచించిరో యంత శ్రమపడి దానిని బ్రచురించిరి. శ్రమయంతయు వారిది; ఫలము మాత్రము రసాస్వాదన పరాయణులైన యాంధ్రులది.

మహి నస్తమింపని మార్తాండబింబమ్ము క్షయ మెఱుంగని పూర్ణచంద్రముండు
దేవమానవస్థావర తిర్యగాళిసమత నిజకావ్యకృత పర్ణశాలనుంచి
యక్షరామర పదవుల నందజేయు వరదుఁడె కవీంద్రుఁడన వేయివాక్కులేల

(II-164)

ఇందలి 'వరదుఁడె' యను పదమునకు 'వరము లొసంగువాఁడె' యనుటకంటె 'శ్రీ వరదాచార్యుఁడే' యని చెప్పుట యుక్తముగా నుండునని నా యభిప్రాయము. ఏతత్కావ్యామృత రసము నాస్వాదించిన పిమ్మట సహృదయులు నా యభిప్రాయముతో నేకీభవింపక పోరని విశ్వసించుచు నింతటితో విరమించుచున్నాను.

ఆచార్య డా॥ దివాకర్ల వేంకటావధాని
ఆంధ్రశాఖాధ్యక్షులు
ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము

14-6-1966
హైద్రాబాద్

కవి - కావ్య పరిచయము

పోతనచరిత్ర మొక మహాకావ్యము, చరిత్రములను పేర్లతో ఆధునిక కాలమున సాంఘిక, సాహిత్య దేశచరిత్రలు మాత్రమే తఱచు రచింపబడుచున్నవి. కాని యిట్టి నామములతో ప్రాచీనకవులు కావ్యములను రచించుచుండిరనుట ఆంధ్ర సాహిత్యముతో బరిచయము గలవారికి సువిదితమే. పండితారాధ్య చరిత్రము, ఉద్భటారాధ్య చరిత్రము, విప్రనారాయణ చరిత్రము, మల్హణ చరిత్రము, మనుచరిత్రము, వసుచరిత్రము, రాజశేఖర చరిత్రము, యయాతి చరిత్రము మఱియు వాల్మీకి చరిత్రము వంటివి యిట్టివానిలో సుప్రసిద్ధములు. పండితారాధ్య ఉద్భటారాధ్యులు మతగురువులు, మల్హణ విప్రనారాయణులు భక్త శిఖామణులు, మన్వాదులు రాజశేఖరులు; వాల్మీకి సంస్కృత మహాకవి. శివతత్త్వ సారమను మొట్టమొదటి శతకమును తెలుఁగులో వ్రాసిన పండితుఁడుకూడ కవిప్రసిద్ధిని గన్నవాడయినను, కవిత్వముకంటె గురుత్వముచేతనే వారు మన కారాధ్యులయినారు. రాజనాయక ప్రబంధములు తఱచు నిబంధింపబడు కాలమున, కవిజీవితమును ఇతివృత్తముగా గ్రహించి తెలుఁగులో కావ్యము రచించినవారిలో తంజావూరు రఘునాథభూపాలుఁడే ఆద్యుఁడనవలె.

ఈ శతాబ్ద్యారంభమున జగన్నాథ పండితరాయల జీవితమును తిరుపతి వేంకట కవీశ్వరులు నాటకముగా వ్రాసిరి. పండితరాయ లాంధ్రుఁడేకాని సంస్కృతకవిగా, లాక్షణికుఁడుగా సుప్రసిద్ధుఁడు. ఇట్లే యిటీవల శ్రీ చెలమచర్ల రంగాచార్యులుకూడ పోతన చరిత్రమును దృశ్యకావ్యముగా రచించిరి. సుప్రసిద్ధ నవలాకారులు శ్రీనోరి నరసింహశాస్త్రిగారు నారాయణభట్టు, రుద్రమదేవి, మల్లారెడ్డియను పేర్లతో కవిత్రయ చరిత్రమును మఱియు శ్రీనాథ కవిసార్వభౌముని చరిత్రమును నవలలుగా రచించుట సువిదితము. ఇట్లాధునిక కవులదృష్టి ప్రాచీన మహాకవులపై బ్రసరించుచుండుట ఈ యుగలక్షణములలో నొకటిగా గోచరించును. కవి కవిని ద్వేషించు నవలక్షణమును త్యజించి నేటి కవులు ప్రాచీన మహా కవులనయిన భూషించి వారి కీర్తినజరామర మొనరింప సంకల్పించుచుండుట యొక నవ్యలక్షణము. ఇట్టి పవిత్రోద్దేశ ఫలితమే ఈ పోతన చరిత్రము. ఒక యాంధ్ర మహాకవి జీవితగాథను ఆంధ్రభాషలో తొలుదొల్ల ప్రబంధీకరించిన కీర్తి శ్రీ వరదాచార్యులవారికే దక్కినది.

ప్రాచీనాంధ్రకవులలో నూటికి తొంబదిమంది దైవభక్తి సంపన్నులే. భక్తశిఖామణి పోతనామాత్యుఁడు. రామదాసు, త్యాగరాజు మున్నగు రామభక్తాగ్రేసరుల కోవకు జెందినవాఁడు. రామదాసాదులును కవులే కాని కీర్తనకారులు. రామదాసు కీర్తనలు సకలాంధ్రము నందలి పండిత పామరజనమును భక్తిభావమునందు ముంచెత్తుచున్నవి. త్యాగరాజు కీర్తనలు తమిళదేశమునందును విశేష ప్రచారము గాంచినవి. కర్ణాటక సంగీతమునకు త్యాగరాజు కీర్తనలే జీవగఱ్ఱ. ఇవి ఇంతటి ప్రాచుర్యము నందుటకు వీనియందలి సంగీతశాస్త్రపు పడికట్టులతోపాటు, భావభాషామాధుర్యములును భక్తిభావమును ప్రధాన హేతువులు. ఈ మహానుభావులు తమ రామభక్తిచే దాము తరించుటేకాక తమ కీర్తనలచే నితరులకును దరణోపాయమును గల్పించిరి. పోతన మహాకవియును ఆంధ్రుల పాలికి నిట్టివాఁడే. తన యపార రామభక్తిచే తాను తరించుటేకాక అష్టాదశ మహాపురాణములం దుత్తమోత్తమమై, విష్ణుభక్తి ప్రబోధకమై, సులభ మోక్షప్రదమై, వ్యాసప్రోక్తమయిన శ్రీమద్భాగవత పురాణమును భక్తిరస ఘుటికగా, భవ్యసాహితీరీతిని మధురాతి మధురఫణితి

నాంధ్రీకరించి ముముక్షు లోకమునకు మోక్షభిక్షను ప్రసాదించినాఁడు. పోతన భాగవతమువలె తెలుఁగు దేశమునందలి ఆబాల గోపాలమునకు నత్యంతాదరపాత్రమయిన యుద్గ్రంథము మఱి లేదు. ఆంధ్రుల కాయన యెడాటమునగల ప్రేమాదరములే, పోతన భాగవత జీవితమునకు సంబంధించిన వివిధగాధలను గాలక్రమమున దేశమున వెలయించి విస్తరింపజేసినవి. ఇట్టి గాధలను కొందఱు పుక్కిటి పురాణములనియు, మఱికొందఱు యథార్థము లనియు విశ్వసించుచున్నారు. భక్తపోతననుగూర్చి చేయబడిన నాటకమునకు, వ్రాయబడిన హరికథకును, తీయబడిన సినిమాచిత్రమునకువలెనే ఈ పోతనచరిత్ర రచనకును, పై గాధలనే ప్రధానాధారముగా శ్రీ వరదాచార్యులు గ్రహించిరి. ఇట్టిగాధ లొకవేళ చరిత్రాత్మకమయిన విమర్శనాదృష్టికిని. ఆధునికుల లోకానుభవ జ్ఞానమునకును గొంత యబ్బెట్టుగా దోపవచ్చును. కాని వానిని వదలినచో పోతన చరిత్రమే హుళక్కి. పోతన భాగవతము నాంధ్రీకరించెనను చారిత్రక సత్యమునొకదానిని మాత్రము గ్రహించి కావ్యకల్పన కుపక్రమింప యత్నించుట నేలవిడిచిన సాముపలె యసంభవమగుననుట సత్యము. కావున ఆచార్యులవారిట్టి ప్రాచీన గాధలను ప్రోవుచేసి, వానిని గొన్నిచోట్ల గొంత సంస్కరించి, కొన్ని నూత్నకల్పనలను జేసియు నీ కావ్యమును రసౌచితీ బంధురముగ సృష్టించుట కడుంగడు శ్లాఘ్యము. 'ప్రబంధ కల్పనామ్ స్తోకసత్యాం ప్రాజ్ఞాః కథాం విదుః' అనుటచే కావ్యమునందుయథార్థ విషయములు నుండవచ్చును అవి యథార్థములవలె భాసించు రీతిని వర్ణింపబడెనేని గుణములయి కావ్యమునకు శోభగూర్చును. పోతన కావ్యమున నతనికి సంబంధించిన గాధలను ప్రశంస నీయముగా వర్ణించి శ్రీవరదాచార్యులవారీ కావ్యమునకు వన్నెపెట్టిరి.

వానమామలై వరదాచార్యులది పండిత వంశము. 'వానమామలై' యను వీరి గృహనామము పింగళి సూరనగారు చెప్పినట్లు గ్రామ నామమునుబట్టి కలిగినది కాదు. కొండొక కారణమున 'వానమామలై' యను శ్రీరామానుజ గురు పీఠనామమే వీరికి గృహనామమయి యొప్పెనందురు. వీరి తాతగారు వెంకయశాస్త్రి తర్క వ్యాకరణములందు గొప్ప పండితులు. సరస్వతీదేవి వీరియింట చిరనివాసము ననుగ్రహించెనందురు. వీరి పుత్రులు శ్రీబక్కయశాస్త్రిగారు కవిజనకులు. సంస్కృత ద్రవిడాంధ్రభాషా సాహిత్యములందు నిష్ణాతులగుటయే కాక వేదాంత జ్యోతిర్విద్యా కోవిదులు; గొప్ప పౌరాణికులు. వాల్మీకి రామాయణార్థమును బురాణ పద్ధతిలో వ్యాఖ్యానించుట వీరిసొత్తు. ఉచ్చైస్స్వరమున వీరు రామాయణశ్లోకములను బాడుచుండగా వినుటయే యొక యానందము. వీరి పురాణము వినుభాగ్యము చిన్నతనమున నాకును గలిగినది. ఒక్కొక్క శ్లోకము నొక గంటకాలము వివిధ విషయములతో వ్యాఖ్యానించి చెప్పెడివారు. "బ్రదికి బక్కయశాస్త్రి పురాణము వినవలె"నని వీరినిగూర్చి పుట్టిన నానుడి సార్థకము. వీరి పుత్రులలో జ్యేష్ఠుఁడు శ్రీ వేంకటాచార్యులు. వీరు నానాశాస్త్రకోవిదులు, బహు భాషావేత్తలు, ఉర్దూ ఆంగ్లభాషలను ఆధునిక గణితశాస్త్రమును వీరు స్వయం కృషిచేత సాధించిరి. వీరి జన్మస్థలమగు మడికొండ గ్రామమునందలి వీరి నివాసమే ఒక గురుకులముగా నుండెడిది. ఇది నా చిన్ననాటిమాట. కొందఱకు గణితమును వీరు విసువులేక బోధించువారు. వీరియొద్ద ప్రైవేటు చదివి నాటి 'ఉస్మానియా మెట్రిక్' పరీక్షయందుత్తీర్ణులయినవారును గలరు. కవికి మాత్రమే వీరు పెద్దన్నగారు కాదు. అప్పటివా రనేకులు వీరిని 'పెద్దన్న' అనియే పిలిచెడివారు. వీరు పరమ సాత్వికులు. నిరహంకారులు. అప్పటికిని ఇప్పటికిని

ఒక ఖద్దరుధోవతి, ఒక కండువా మాత్రమే వీరు ధరించు దుస్తులు. ఇక్కడ వీరినిగూర్చి యొక విషయము చెప్పుట అసమంజసము కాదనుకొందును. ఇప్పటికి సుమారు ముప్పది సంవత్సరములు గడచినవి. వరంగల్ కళాశాలలో 'ఇంటర్మీడియేట్' తరగతులకు సంస్కృతాంధ్రములు బోధించు పండితుఁడు కావలసియుండెను. అట్టి పదవికి శ్రీ వేంకటాచార్యులవారు సర్వవిధముల యోగ్యులని భావించిన వారి మిత్రులును శిష్యులును ఇంటర్వ్యూకు వెళ్ళవలసినదని వెంకటాచార్యులవారిని నిర్బంధించిరి. మొదట వా రిందుకు నిరాకరించినను చివరకు అంగీకరింపక తప్పలేదు. కోటు. చెప్పులు బలవంతముమీద తొడిగించి అప్పటి కవసరమగు వేషము శిష్యులే వారికి వేయించి ప్రయాణము చేయించిరి. మిత్ర, శిష్యవర్గము వెంబడింపగా వా రిల్లు బయలుదేరివచ్చి, గ్రామములో నొకచోట గూర్చుండి యాలోచింప దొడగిరి. ఇంతలో మిత్రులు వారిని తలకు 'పాగా' చుట్టుకొనుటకై ప్రార్థించిరి. ఒకరు పాగా చుట్టుచుండిరి. వారి కేమనిపించినదో కాని వెంటనే తలపాగా, కోటు, చెప్పులు తీసి యచ్చటనుంచి, మిత్రుల కొక నమస్కారముచేసి యింటిదారి పట్టిరి. అంతే, తిరిగి వా రా యుద్యోగమునుగూర్చి తలపెట్టినది లేదు. ఇట్టిది వారి స్వభావము. వీరు Bhandarker Sanskrit Grammar యొక్క రెండు భాగములను గూడ తెనుఁగించిరి. కాని వాని వ్రాతప్రతులుకూడ యిప్పుడు లభించుటలేదు. కొంతకాలము నుండి వీరు గట్లనరసింగాపురమునందు సకుటుంబముగా నివసించుచున్నారు. ఇప్పుడు వీరి వయస్సు డెబ్బదియేండ్లపై చిల్లర. వీరినే కవి ఈ కావ్యపీఠికలో దమ గురువుగా బ్రశంసించిరి. వీరి ద్వితీయ సోదరులు శ్రీ లక్ష్మణాచార్యులు. ఈయన తర్కశాస్త్రమునం దుద్దండ పండితుఁడు, వాగ్మి, వాదప్రియుఁడు. వీరును బహుభాషా కోవిదుఁ లగుటయేకాక, ఆ యా భాషలయందనేక రచనలు కావించిరి. అట్టివానిలో భక్తి, తత్త్వము, స్తుతిత్రయీ, విరహ ప్రేమ, ఆత్మసౌఖ్యము, ప్రకృతి రాగము. ప్రణయాభి జ్ఞానమును ఖండకావ్యములును మఱియు సతీ అనసూయ, తిక్కన చరిత్రమును మహాకావ్యములును వీరి తెనుఁగు రచనలు. పతి సంజీవిని, రామాశ్వమేధము, ఆముక్త మాల్యద, యను నాటకములు, సంస్కృతిః అను నవల, లౌకికీశిక్షా యను సూత్రగ్రంథమును మఱియు ననేక స్తోత్రగ్రంథములును వీరి సంస్కృత భాషాకృతులు. 'రామాయణకే భక్త్' అను ఖండకావ్యము వీరి హిందీ రచన. వీరి కవితలు కొన్ని అరవభాషా గ్రథితములయి యున్నవి. తెనుఁగు ఖండకావ్యములు దక్క వీరి తక్కిన గ్రంథము లముద్రితములు. వీరు మత వేదాంత విషయములపై గంటల కొలది నుపన్యసించు సామర్థ్యము కలవారు. ఆహిరీ రాజావారి సంస్థాన విద్వాంసులుగా చిరకాలముండిరి. ఈ కాలమున వీరు 'కోయ'భాషకు లిపి, సారస్వతములను సృష్టించియుండిరి. ఈ భాషకు ఆచార్యులవా రొనరించిన సేవ శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు శబరభాషకు చేసిన సేవవంటిదని చెప్పుట యతిశయోక్తి కాదు. ప్రచారాభావముచేత ఈవిషయము పలువురకు తెలియదు. వీరు పరమపదించి రెండ్లేండ్లయినది. ఈ సోదరవర్గమున తృతీయుఁడు శ్రీజగన్నాథాచార్యులు. తక్కిన సోదరులవలెనే వీరును సంస్కృతాంధ్ర ద్రావిడభాషలయందు పండితులు. పెద్దన్నగారియొద్ద చదివి మేట్రిక్యులేషను పరీక్షయందు ఉత్తీర్ణులయిరి. తమ నివాసమును పోతారెడ్డిపేటకు మార్చుకొని యచ్చట కొన్ని సంవత్సరములపాటు వ్యవసాయవృత్తి నవలంబించిరి. ఈ కాలమున వీరు రైతులకు కడు సన్నిహితులుగా మెలగి, ఆ వృత్తికి సంబంధించిన పదములను వందలకొలది సేకరించుటేకాక, అట్టి పదజాలమును తాము వ్రాసిన 'రైతు రామాయణ' మను

పద్యకావ్యమునందు ప్రయోగించిరి. రైతు కుటుంబ కథలో రామాయణగాథ ధ్వనించునట్లు కల్పించి వందలకొలది పద్యములలో వ్రాయబడిన నవ్యకావ్యము రైతు రామాయణము. ఈ కావ్యమనిదంపూర్వమన్న నతిశయోక్తికాదు. ఇట్టి చక్కని కావ్యము ద్రవ్యాభావమువలన మూలబడి యుండుట దేశ దౌర్భాగ్యమనవలెను. వీరు 'కార్పాసలక్ష్మి' యను పేరుతో నొక వైష్ణవభక్తునిగాథను నాటకముగా రచించి మిత్రుల కనేక పర్యాయములు వినిపించిరి. కాని ముద్రణాభాగ్యమునందక కొంతకాలమునకు వ్రాతప్రతికూడ లుప్తమయిపోవుట శోచనీయము. ఈ నాటకమునందలి యొక పద్యము 1934 సం॥లో ప్రకటితమైన గోలకొండ కవుల సంచికలో చూడవచ్చును. వీరు హాయిగా పాడగలరు, హరికథలు చెప్పగలరు. ప్రస్తుతము వీరు కరీంనగరమునందలి యున్నత పాఠశాలలో ఆంధ్రభాషా పండితులుగా నున్నారు.

పోతనచరిత్రకర్త శ్రీవరదాచార్యులిట్టి సోదరత్రయమునకు అవరజుఁడయి పుట్టి మాతృస్తన్యముతో పాటు అన్నల గుణములనుగూడ నంది పుచ్చుకొనిరి. మడికొండగ్రామ పాఠశాలలో నాల్గవ తరగతివఱకు విద్య నభ్యసించిరి. పిమ్మట నింటిలోనే అన్నలయొద్ద జదవి యప్పటి మిడిల్ పరీక్షయం దుత్తీర్ణులయిరి. అది మొదలు సంస్కృతాంధ్రభాషా సాహిత్యములయందు కృషిచేయుచు గ్రమముగా నీ రెంటియందును పాండిత్యము సంపాదించిరి. ఈ కాలమున వీరు సంస్కృత పంచకావ్యములును, శాకుంతలాది నాటకములును, ఆంధ్రభారత భాగవత రామాయణములును, మనువసుచరిత్రాది ప్రబంధములును శ్రద్ధాసక్తులతో బఠించి వారివారి కవితా మార్గముల నవగాహనము చేసికొనిరి. మొదటినుండియు నాచార్యులవారికి కవిత్వము, సంగీతము, చిత్రలేఖనము మున్నగు లలిత కళలయం దాసక్తి పుష్కలము. వీరి యన్న జగన్నాథాచార్యులకును వీరికిని మధుర కిన్నర కంఠస్వరము 'పిత్రాస్తి'గా సంక్రమించినది. అప్పటి కింకను మన దేశములో 'సినిమాలు' పుట్టలేదు. మైలవరం కంపెనీవంటి ప్రసిద్ధ నాటక సమాజములు కొన్ని దేశమం దంతటను నాటకములను ప్రదర్శించుచుండెను. వరంగల్లు నగరమునందును ఏటేట ఈ కంపెనీలు కొన్ని నాటకములను ప్రదర్శించు చుండెను. కపిలవాయి రామనాథశాస్త్రి, విడిముక్కల సుబ్బరావు మున్నగువారి పాటల 'గ్రామోఫోను రికార్డులు' క్రొత్తగా రాదొడగిన కాలమది. భగవద్దత్తమగు గాత్రముండుటచే శ్రీవరదాచార్యులవారు, వీరి యన్నగారు ఈ రికార్డులు పదేపదే విని సంగీతమునభివృద్ధి చేసికొనిరి. ఊహచేతనే కవిగారు హార్మోనియము, తబలా, మృదంగ వాద్యములు నేర్చిరి. అటుపిమ్మట వీరు తమ గ్రామయువకులు ప్రదర్శించిన నరకాసురవధ, గయోపాఖ్యానము మొదలగు నాటకములలో ముఖ్యపాత్రలు ధరించి పలుమారు ప్రేక్షకుల ప్రశంసల నందుకొనిరి నాకు జ్ఞాపకమున్నంతవఱకు ఆచార్యులవారు 'మంగళ హారతులు వ్రాయుటతో కవిత్వరచన కుపక్రమించిరి. పిమ్మట పద్యరనచ ప్రారంభించి దాగురింతలు అను ఖండకావ్యమును రచించిరి. రవీంద్ర కవీంద్రుని గీతాంజలి యనువాదమును, ఆంగ్లకవి వర్డ్స్వర్త్ పద్యములను వీ రాసక్తితో చదువువారు. కావున వారి కవితాపద్ధతినిగూడ వీరు కొన్ని పద్య ఖండికలను రచించిరి. వేదాంతము, ప్రకృతి, పేదల కష్టములు మున్నగు విషయ వర్ణన భాగములలో పోతన చరిత్రలోగూడ పై కవుల భావచ్ఛాయలు కొన్ని గోచరించకపోవు. తాము వ్రాసిన పద్య ఖండికలను సుమారు 20 సంవత్సరముల క్రిందట 'మణిమాల' యను పేరుతో ప్రచురించిరి. ఈ మణిమాల వీరికి కవికీర్తి నార్జించి పెట్టినది. ఇందలి కవిత్వమును మెచ్చి కీ.శే. శ్రీ చెళ్ళపిళ్ళ వేంకట కవీశ్వరులు, కళా ప్రపూర్ణ. శ్రీవిశ్వనాథ కవిసామ్రాట్టు,

శ్రీమదజ్జాడ ఆదిభట్ల నారాయణ దాసుగారు మున్నగు ప్రముఖులెందరో వీరిని బ్రశంసించిరి. తర్వాత గొంతకాలమునకు 'ఆహ్వాన'మను పేరుతో నొక 'గేయ' సంపుటిని బ్రకటించిరి. ఈ గేయసంపుటిని వరదాచార్యులవారు మడికొండ గ్రామవాసులేయగు శ్రీకాళోజీ రంగారావుగారికి గృతియిచ్చిరి. శ్రీ రంగారావు పంతులుగారు తెలంగాణ ప్రజాకవి శ్రీనారాయణరావు, రామేశ్వరరావుగారల పితృపాదులు. అసాధారణ ప్రజ్ఞానిధులు, బహుభాషా నిష్ణాతులు, రామభక్తాగ్రేసరులు, సత్యసంధులు, సాధుశీలురు. మడికొండగ్రామ యువకులు పలువు రానాడు వీరియొద్ద జదివినవారే. గ్రామమునందు విద్యాభివృద్ధికి వీరు కావించిన నిష్కామసేవ అమూల్యము. వరదాచార్యులవారుకూడ వీరి శిష్యవర్గములోనివారే. ఆహ్వానమును వారి కంకితమొనర్చి తమ గురుభక్తిని బ్రకటించి కృతార్థులయిరి. పద్యములవలెనే గేయములుకూడ జిగిబిగితో రచించుటయందు వీరు కడు సమర్థులనుటకు ఈ 'ఆహ్వాన' మే నిదర్శనము. ఇంతకు బూర్వమే వీరు 'వైశాలిని' యను పేరుతో బ్రాచీనపద్ధతి నొక యుత్తమ నాటకమునుగూడ విరచించిరి. దీనిని వినుచున్నప్పుడడుగడుగునకు మన కభిజ్ఞానశాకుంతలము స్మరణకు వచ్చుచుండును. ఇందలి భావములు, ఉపమాద్యలంకారములు నట్టివి. కాని యీ నాటక మిప్పటికిని ముద్రితము కాకుండుట శోచనీయము. పై కృతులు మాత్రమే కాక ఆచార్యులవారు ఉద్యోగరీత్యా దోమకొండ బేసిక్ పాఠశాలలోనున్న కాలమున సమకాలిక సాంఘిక, రాజకీయ, వ్యావసాయి కేతివృత్తములతో ననేక నాటకములు, యేకాంకికలు, బుఱ్ఱకథలు వ్రాసి వానిని తమ శిష్యబృందముచేత నాడించి పాడించిరి. ఇవి ప్రచారదృష్టితో వ్రాయబడినప్పటికిని ఉత్తమ సాహిత్యపు విలువలతో నలరారు చున్నవి. ప్రస్తుతము వీరు చెన్నూరునందలి ప్రభుత్వపు పాఠశాలలో నాంధ్రభాషా పండితులుగా నున్నారు.

పోతనచరిత్రము వీరి ప్రస్తుత కావ్యము. ప్రాచీనాంధ్ర మహాకవులు పలువురుండగా వీరు ప్రత్యేకముగా బమ్మెరపోతన జీవితగాధనే తమ కావ్యవస్తువుగా గ్రహించుటకు గొన్ని కారణము లూహింపవచ్చును. సారస్వత జీవితమువలెనే పోతన సాంసారిక జీవితముకూడ విశిష్టమయి పవిత్ర తమముగా భాసించుట మొదటిది. ఆచార్యులవారి జీవితమును నిరాడంబరమును నిర్మలమునయి యొప్పుచుండుట రెండవది. ఆంధ్రభాగవతము వీరి కత్యంత ప్రీతిపాత్రమయి యభిమాన గ్రంథముగా నుండుట మూడవది. పోతనవలెనే వీరుకూడ తెలంగాణమువా రగుటయేకాక, ఏకశిలా నగరమునకును బమ్మెరకును మధ్యలోనున్న మడికొండ (మణిగిరి) గ్రామమునందు పుట్టి పెరిగి పెద్దవారగుట నాల్గవది. ఈ కొన్ని హేతువులే వీరి నీ కావ్యరచనకు బ్రోత్సహించియుండు ననవచ్చును. ఇచట మడికొండ గ్రామమును గూర్చి కొన్నిమాటలు వ్రాయుట యసమంజసముకాదు. మడికొండకు బ్రాచీనచరిత్ర కలదని కీ.శే. శ్రీదూపాటి వేంకటరమణాచార్యులు తఱచు చెప్పుచుండువారు. కాకతీయుల కాలమున నిదియొక ప్రసిద్ధ దుర్గముగా నుండినట్లు తెలియుచున్నది. పశ్చిమ చాళుక్యుల సామంతుఁడును వేములవాడ, కొలనుపాకలకు మహా మండలాధిపతియునగు జగద్దేవునకు రెండవ కాకతి బ్రోలరాజునకును ఇప్పటికి 800 సం॥ పూర్వ మీ మడికొండ సమీపమునందే ఘోర యుద్ధము జరిగినట్లు చరిత్ర వాకొనుచున్నది. సుమారు 30 సం॥ పూర్వ మీ గ్రామమునందు బ్రాచీనకాలపు బంగారు నాణెములు కొన్ని లభించినవి. ఈ విషయమప్పటి వార్తాపత్రికలలో ప్రచురింపబడినది. ఈగ్రామపు బ్రాచీన చరిత్రనుగూర్చి తగు పరిశోధనమింకను

జరుగవలసియున్నది. కాకతీయుల కాలమునందిది కడు ప్రసిద్ధమయి విద్వాంసులకును కవులకును నాలవాలముగ నుండెననుట మాత్రము నిస్సందేహము. మడికొండకు ముదికొండ నామాంతర మందురు. వరంగల్లు నగరమునందు పూర్వము నుండియు ముదిగొండయను గృహనామముగల ఆరాధ్యపండిత కుటుంబములుకలవు. వీరు మొదట మడికొండ వాస్తవ్యులుగా నుండిరేమో? మడికొండ గ్రామమున బూర్వమునుండియు 'పింగళి'యను గృహనామముగల నియోగి బ్రాహ్మణ ప్రభువు లిప్పటికిని గలరు. ఇప్పుడీ వంశమునకు భూషణమై యెప్పు వేంకటేశ్వరరావుగారు చక్కని సరస సౌజన్యములు గలవారు. ఈ గ్రామమునకు వీరు దేశముఖులు. నిజాంప్రభుత్వకాలమున వీరు 'రుసుముదార్లు'. ఇక్కడకూడ పింగళివారి 'పేకి' కథ నేటికిని బ్రచారమున గలదు, 'పింగళి పీకమ్మ' యతిమానుష చర్యలను గొన్నింటి నిట వింతకథలుగా జెప్పుకొందురు. హనుమకొండయందును వీరి దాయాదులు కలరు. వీరు పింగళి సూరనకవికి బూర్వులో లేక యతని యనంతర మీప్రాంతమునకు వచ్చి స్థిరనివాసమును కల్పించుకొనిరో విచారింపవలసియున్నది. ఈ గ్రామమునందలి రెడ్డిప్రభువు కీ.శే. తౌటిరెడ్డి గోపాలరెడ్డిగారు గొప్ప సంస్కృత విద్వాంసుఁడు. వాల్మీకి రామాయణమును బహువారములు పఠించి యందలి రహస్యము లనేకము నవగాహన మొనరించుకొనిరి. సంస్కృతభాషలో ధారాళముగా సంభాషించువారు. ఇరువది ముప్పది సంవత్సరములకు పూర్వమువరకు ఆంధ్ర, తెలంగాణ ప్రాంతములందు పే రెన్నికగన్న కవిపండితులలో వీరిని దర్శించి బహూకరింపబడనివా రరుదు. తిరుపతి వేంకటేశ్వరకవులు, కొప్పరపు కవులు మున్నగు పలువురు వీరి సన్మానముల నందికొనిరి. ఆంధ్రప్రదేశ ప్రభుత్వపు ఆస్థాన కవీశ్వరులలో నొక్కరగు కీ.శే. శ్రీపాద కృష్ణమూర్తి కవిసార్వభౌములు 'కుముద్వతీ కల్యాణ' (?) కావ్యమును రచించి రెడ్డిగారికి కృతి యొసంగి వారి సత్కృతికి పాత్రులయిరి. ఇరువది సం॥ క్రిందటి వరకును వీరు జీవించియుండిరి వీరి పుత్రులొకరు 'అమెరికా'లో 13 సంవత్సరములు ఉండివచ్చిరి. సుమారు 140 సం॥ పూర్వ మీ మడికొండ వాస్తవ్యుఁడగు నియోగి బ్రాహ్మణుడు మోతుకూరి పండరినాథకవి 'అధ్యాత్మ రామాయణ' కావ్యమును దాదాపు పదివేల పద్యములలో రచించెను. ఇది అముద్రితము. కవి స్వహస్త లిఖితప్రతి యిప్పటికిని వారి వంశీయులయొద్ద కలదు. (ఇంతకు గొంతపూర్వము కాణాదము పెద్దనసోమయాజి రచించిన అధ్యాత్మ రామాయణము ముద్రితము). ఈ కావ్యము నెవరు ముద్రింపదలచినను వా రిచ్చుటకు సిద్ధముగా నున్నారు. ఈ కవియే 'రామకథా కల్పలత' యను పేరుతో గీర్వాణభాషలో రామాయణ కథను 2400 శ్లోకములలో రచించెను. కొంత కాలముక్రిందటి వఱకును నిది జీర్ణదశలోనుండి యిపుడు లుప్తమయినది. ఇటీవలి కాలమున అవధానములు పెక్కుచేసి 'నిజాం రాష్ట్రప్రథమ శతావధాని' బిరుదాంచితులయిన కీ.శే.వీవరల్లి నృసింహాచార్యులిక్కడివారే. ఈ గ్రామమున బుట్టుటనో, పెరుగుటనో కవి ప్రసిద్ధిగన్న కాళోజీ ప్రభృతులు కొందఱిపుడు కారణాంతరములచే వరదాచార్యులవలెనే గ్రామంతరములందు నివసించుచున్నారు. వేదశాస్త్ర పురాణ జ్యోతిషాది విద్యా సంపన్నులగు బ్రాహ్మణోత్తములు మొన్న మొన్నటి వఱకును నీ గ్రామమందుఉండిరి. వారి తరము గడచిపోయినది. వేదశాస్త్రములకును నాదరము తగ్గి కాలము మారుటచే పాశ్చాత్య విద్యలకు ప్రాభవము కలుగుటచే నీ తరమువారు వీని యభ్యాసమునకు దొరకొనిరి. ఇప్పుడీ గ్రామము వారిలో పి.హెచ్.డి.; ఎం.బి.బి.యస్; వెటర్నరీ, ఆయుర్వేద డాక్టర్లు; ఇంజనీయర్లు, లాయర్లు, లీడర్లు, న్యాయాధిపతులు, తహసీల్దార్లు,

కళాశాలాధ్యాపకులు, ఉన్నత పాఠశాలాధ్యక్షులు, ఉపాధ్యాయులు పలువురు కలరు. ఎం.ఏ.,బి.ఏ., లును ఎందరో కలరు. కళాశాలా విద్యార్థులసంఖ్య ఈ గ్రామమునందు నానాటికి పెచ్చు పెరుగుచున్నది. ఇట్టిది యీ కవిజన్మస్థలము. ఇట్టి గ్రామమునందే పోతన కావ్యరచనకుపక్రమించి యించుమించుగా ముగించిరి. జన్మస్థలాభిమానాధిక్యముచేతనే మడికొండ గ్రామమును వీరు పోతన కథలో జేర్చి, యచ్చటి పండితులను పోతన దర్శించి ప్రశంసించినట్లును, వారు పోతన భాగవతమును విని యగ్గించినట్లును కావ్యములో కల్పించిరి. పై విషయమును బట్టిచూడ పోతన కాలమున మడికొండలో నంతటి పండితులుండియుందురనుట యథార్థమునకు సన్నిహితముగా గోచరించును. కావున నీ కథాంశ కల్పనము సముచితమయి కథలో చక్కగా నతుకుచున్నది. మడికొండకు సమీపమున 'మెట్టుగుట్ట'యను నొక కొండకలదు కొండమీద ఈశ్వరాలయమును రామాలయమును ప్రక్కప్రక్కన గలవు. ఇక్కడి ఈశ్వరునకు మెట్టురామప్పయనియు మెట్టు రామలింగేశ్వరస్వామి యనియు బ్రసిద్ధి. పాలగుండము, రామగుండము, జీడిగుండములను మూడు ముఖ్యగుండములిట గలవు. వీనిలో పాలగుండము మిగుల పెద్దది. లోతైనది, ఇందలి నీరు చూచుటకు పచ్చగా నుండునుకాని పాలవలె రుచ్యముగా నుండును. ఇది సర్వకాలములందును ఎండక నీటితో నిండుకొనియుండును. ఈ కొండకొక చివరనొక చిన్న గుడియున్నది. దీనిని 'దొంతులమ్మగుడి' యందురు. ఈ గుడి నానుకొని వెనుకవైపు రెండు పెద్ద రాతిగుండ్ల పేర్పులు చాల యెత్తుగా నొకదాని ప్రక్క నొకటి కలవు. వీనికి 'దొంతులమ్మగుండ్లు' అని ప్రసిద్ధి. ఈ గుండ్ల దొంతులు పూర్వము దొంతులమ్మయను దేవత కచ్చకాయ (అచ్చనగండ్లాట) లాడి పెట్టినదని కొందఱును భీమునిభార్య హిడింబి పెట్టినదని మఱికొందఱు చెప్పుదురు. మెట్టుగుట్టకు 'హిడింబాశ్రమ' మను ప్రసిద్ధి కలదు. కాకతి రుద్రమదేవుని మంత్రి చెల్లకి గంగాధరుఁడు తాను స్వయముగా వ్రాసిన కరీంనగర శాసన పద్యములలో నీ క్షేత్రమును 'హిడింబతీర్థ'మని పేర్కొనుటచే దీనికీ పేరు కడు ప్రాచీనమని తెలియుచున్నది. ఈ కొండమీద శివరాత్రికిని, శ్రీరామనవమికిని ఏటేట తీర్థము (జాతర) సాగుచుండును. 'మగడు గొట్టగా మెట్టుతీర్థ'మను సామెత ఈ తీర్థ ప్రసిద్ధి నెఱిగించును. ఈ మెట్టుగుట్టకుగూడ శ్రీవరదాచార్యులవారు కావ్యకథలో స్థానమును గల్పించి 8,9 ఆశ్వాసములలో దీని మహిమ నుత్సాహముతో వర్ణించుటేకాక, పోతన యీ కొండకువచ్చి కొన్ని వాసరములుండినట్లును మఱికొంత కథను గల్పించిరి. ఓరుగంటికిని బమ్మెరకును మధ్య దారిలోనిది యుండుట, పోతన కొండపైకేగి శ్రీరాముని సందర్శించెననుట కడు సహజముగను విశ్వస నీయముగను నున్నది కావ్యములో నీ మెట్టుగుట్టను బ్రశంసించుటకు గారణాంతరమును లేకపోలేదు. ఆచార్యుల వారీ పోతన కావ్యమును బ్రారంభింపక పూర్వము, వారి షోడశ వర్షప్రాయమున నీ గుట్టమీది గుడిలో, గుండములో, గుహలలో నొక సంవత్సరముపాటు దీక్షతో గురూపదిష్ట మార్గమున వాగీశ్వరీ మంత్రము నుపాసించుట ప్రత్యక్షముగా నే నెఱుగుదును. ఇట్టి మెట్టుక్షేత్ర మాహాత్మ్యముజేతను, తీవ్ర ప్రయత్నముచేతను ఆచార్యులవారు మంత్ర సిద్ధితోపాటు దేవీ కటాక్షమునకును శీఘ్రకాలముననే పాత్రులయిరి. పోతన కథతో మెట్టుక్షేత్రమునకుగూడ నొక విధమగు సంబంధము కల్పించి కవి వర్ణించుటకు ఇదియునొక కారణమని యూహింపవచ్చును. వీరిట్లు వాగ్దేవీ కటాక్ష పాత్రులయిన యనంతరము కొంతకాలము పద్యఖండికలు, నాటక రచనావ్యాసంగముచేతను స్వీయ పాండిత్యము నభివృద్ధి కావించుకొను ప్రయత్నమునందును

గడపి పిమ్మట నీ 'పోతన చరిత్ర' రచన కుపక్రమించిరి. కావుననే యిందలి ఆశ్వాసాంత గద్యలో వీరు 'వాగీశ్వరీ సమాసాదిత (వైదేహీ వరనివేదిత) సరస కవితా విలాస, సహజ పాండిత్యభాస' యని తమ్ముగూర్చి వ్రాసికొనిరి. చిరకాలదీక్షతో వీరీ కావ్య నిర్మాణము సాగించు కాలముననే ఈ కావ్య ప్రసిద్ధి తెలంగాణమం దంతటను వ్యాపించెను. గ్రంథ పరిసమాప్తికి బూర్వమును దర్వాతను ఇందలి యనేక రసవద్ఘట్టములను పలు సభావేదికలనుండి గానముచేసి పండిత పామరశ్రోతల ప్రశంసలకు పాత్రులయిరి. ద్రవ్యరూప సన్మానములచేతనే కాక 'అభినవ పోతన' బిరుదము చేతను వీరు బహూకృతులయిరి. కాని పీఠికలోగాని ఆశ్వాసాంతగద్యలోగాని యిట్టి బిరుద నామమును వ్రాసికొనకుండుట ఆచార్యులవారి నిరాడంబర స్వభావమునకు నిదర్శనము. పోతన భాగవత కావ్యరచనకు గొంత నిరోధము కలిగి శ్రీరామ కటాక్షముచేత తన్ని వారణము కలిగినట్లే. శ్రీవరదాచార్యులవారి 'పోతనచరిత్ర' కావ్యరచనకును గొంత నిరోధము కలిగి తన్నివారణము కలిగినది. ఈ విషయమును కవిగారు కావ్యపీఠికలో 'కావ్యనిరోధ'మను పేరుతో స్వయముగా దెలిపిరి. కావ్య సంపూర్తికి పూర్వమే వారిని గబళింప యత్నించిన క్షయవ్యాధిరూప మృత్యువును వారెట్లు ప్రతిఘటించి "యముని 'ప్రోగ్రాము'ను మార్చి" రో తెలుపుచు ఈ క్లిష్టసమయమున దమకు వాగ్రూప, ధనరూపముగ సాయమొనర్చిన కవిమిత్రులు శ్రీకాళోజి, దాశరథి, నారాయణరెడ్డిగార్లకును, పెద్దలు శ్రీబూర్గుల రామకృష్ణామాత్యులకును హార్దిక కృతజ్ఞతలను వెల్లడించి కొంత ఋణవిముక్తులయిరి. హైదరాబాదు నిజాంరాష్ట్రమున 'పోలీసుచర్య' జరుగుచుండిన కాలమున మైసూరులో చికిత్స పొందుచున్న వరదాచార్యులు మృత్యువుకు గుఱియయిరను వార్తవిని వారి మిత్రులు పలువురు దుఃఖితులయిరి. పోలీసు చర్యజరిగిన యనంతరము కవిగారు జీవించియే యున్నట్లువిని పునర్జన్మించిరని హర్షించిరి. ఈ విషయమును పీఠికలో సూచించుచు కవి "వరదన! నాకు మోదకర వార్తలు జీవితమందు రెండె, నిన్ బొరసినవ్యాధి దూరమయిపోవుట, పోలీసుచర్య యిద్ధరన్" అను దాశరథి మహాకవి వాక్యములను (ప.123) పునరుద్ధరించి యున్నారు. పిమ్మట అయిదారు సంవత్సరములకు అనగా 4954 నాటకి వీరీ కావ్యరచన నొక విధముగా దేవీ కటాక్షముచే ముగించిరి. ధనాభావముచే నిది ముద్రణభాగ్యము పొందుటకు సరిగా నొక 'తపము' పట్టినది. ఇట్లీ కావ్య రచనకు బూర్వము, రచనా కాలమున (వాఙ్మయం తపఉచ్యతే) తదనంతరమునకు ఆచార్యులవారికి 'తపము' తప్పకుండుట చిత్రము. అనేక వ్యయప్రయాసల యనంతర మిప్పటికైననేదో యొక విధమున నిది వెలుగులోనికి రాగలుగుటచేత కవిగారి తపము మాత్రమే కాక సాహిత్య రసపిపాసువుల తపమునుగూడ ఫలించినట్లయినది. ఆచార్యులవారి రచనలో 'పోతన చరిత్ర' సర్వోత్తమ మయినది. వీరి యీ ప్రయత్నము కాలమున కెదురీతవంటిది. కాలము మార్పువలన నేడు పాఠకుల సాహిత్యా భిరుచులలోగూడ పెద్ద మార్పువచ్చినది. ప్రబంధకాలమునాటి పాఠకులవలె, ఓపికగాని తీరికగాని కల పాఠకుల సంఖ్య నేడతిస్వల్పము. ఇది గుణమయినను దోషమయినను కాలముదే. ఇంతయేల! "ఊహ తెలియంగల లేఖక పాఠకోత్తముల్ దొరికినగాక యూరక కృతుల్ రచియింపుమటన్న శక్యమే" యని పెద్దనగా రానాడే వాపోయినాడు. నాలుగువందల యేండ్ల తరువాత నేడు మన మా మాటనే పునరుచ్చరించుట నిష్ప్రయోజనము. జటిలమయిన తత్సమాచ్ఛిక భాషలలో రచంపబడిన బృహద్గ్రంథ మెంత యుత్తమమయిన దయినను జదువువారి సంఖ్య యేకాలము నందును స్వల్పమే యనుట స్పష్టము. ఈ రహస్యమును

మొట్టమొదట కనుగొన్న మేధాశాలి పాల్కురికి సోమనాథుడే. కాబట్టియే బసవపురాణమునతడు జాను తెలుఁగులో ద్విపదలుగా గూర్చెను. ఈనాడు మిగుల వ్యాప్తిలోనున్న గేయకవితకు ద్విపదకవిత దగ్గఱి చుట్టము. నేటి వ్యావహారి కాంధ్రమునకు జానుతెనుఁగును నట్టిదే యనవచ్చును. కాని సోముని తరువాతి కవులు తిరిగి నన్నయ కావ్యమార్గమునే ప్రచారమునకు దెచ్చిరి. ప్రబంధకవు లా మార్గమును జటిలతర మొనరించి సామాన్యులకు దుర్గమము కావించిరి. అట్లయ్యు నధికారులగు సహృదయుల కీ మార్గముకూడ రమ్యమును రసవత్తరము నయ్యుండుట నీ మార్గము ననుసరించి వచ్చిన, వచ్చుచున్న మహాకావ్యము లీనాడును లేకపోలేదు కాని వీని సంఖ్య వ్రేళ్ళపై లెక్కింపదగినవి మాత్రమే. సౌందరనందము, రాణాప్రతాప చరిత్ర, శివభారతము, రామాయణ కల్పవృక్షములు కొన్ని యిట్టివి. కావ్యగుణముచేతను వైపుల్యమునుబట్టియు బయి మహాకావ్యముల పంక్తిని నిలువదగిన దీ పోతనచరిత్ర మహా ప్రబంధము.

ఎట్టి కావ్యరచనకేని మొట్టమొదట కావలసినది కథ. కళాపూర్ణోదయమువంటి కల్పిత కావ్యమునకు దక్క తక్కిన ప్రాచీన కావ్యములకు మూలగ్రంథములు గోచరించును. సోమనాథుని బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రము లిందుల కపవాదములు. ఈ కావ్యనాయకులు పురాణ పురుషులు కాకుండుటే యిందులకు ముఖ్యకారణము. ఇందు బసవేశ్వరుడు మతప్రవక్త వంటివాడు, పండితారాధ్యుఁడు, మతప్రచారకుఁడు. వీరి చరిత్రమును సోమనాథుఁడు చాలవఱకు లోకమునుండి వారి మాహాత్మ్యములను దెలుపు గాథల రూపమున సేకరించవలసిన వాఁడయ్యెను. పోతన చరిత్రమును దెలుపు ప్రాచీన గ్రంథములులేవు. కావున వరదాచార్యులు భాగవత పీఠికలో స్వయముగా పోతనయే చెప్పిన స్వవిషయమును మఱియు నతనిగూర్చి దేశమున వ్యాప్తిలోనున్న గాథలను, వీనినిగూర్చిన విమర్శకుల యభిప్రాయములను తమ కావ్యవస్తువున కాధారముగా గ్రహింపవలసిన వారయిరి. యథాతథముగ గాక నిట్టివానిని గొన్నిటిని దమ బుద్ధికి దోచిన విధమున నౌచిత్యదృష్టితో సంస్కరించి వీరు గ్రహించిరి. ఈ విషయమును వారు కావ్యమున నిట్లు తెలిపిరి.

[1]విన్న దొకింత, భాగవత విశ్రుత పీఠికలోనఁ దాను పో
తన్న వచించి నంతయు, యథార్థ మిదేయను మా చరిత్ర తి
క్కన్నలవాద ధోరణిరవంత, మనమ్మునఁ దోచినంత, నీ
సన్నిధిలోన నే మనవి సల్పెద నల్పమతిన్ మహాదృతిన్. (ఆ.1.,ప.3)

---

[1]ఎఱ్ఱన, పోతనలును నిట్లే చెప్పిరి. ఇది ప్రాచీన సంప్రదాయ మార్గమనుట స్పష్టము.

'ఏనును బెద్దలచేమును, వీనులలర దరతరంబు విన్న విధంబున్
మానసమున నున్నతెఱఁగు, గానుపునం గన్నక్రమము గథన మొనర్తున్'

(నృసింహపురాణము ఆ.1.ప.24)

'భాగవతము దెలిసి పలుకుట చిత్రంబు, శూలికైనఁ దమ్మి చూలికైన
విబుధజనులవలన విన్నంత కన్నంత, తెలియవచ్చినంత తేటపఱుతు.'

(భాగవతము, స్కం. 1 ప.17)

పైవానిలో భాగవత పీఠికలో పోతన చెప్పినది స్వల్పమేయైనను యథార్థము. శ్రీమన్నారాయణుని కథను ప్రపంచించి రచించు కుతూహలుఁడై యొకనాటి చంద్రగ్రహణకాలమునకు గంగకేగి స్నానమాడి ముకుళిత నయనుడై మహేశ్వరుని ధ్యానించుచుండగా శ్రీరామచంద్రుఁడు సాక్షాత్కరించి తన్నెఱింగించి, తన కంకితముగా భాగవతము నాంధ్రీకరించి బవబంధముల బాయుమని యానతిచ్చి తిరోహితుఁడు కాగా పోతన యట్లే చేయుటకు నిశ్చయించి పిమ్మట ఏకశిలా నగరంబునకరిగి యచటి పెద్దల యనుమతి పడసి భాగవతరచన కుపక్రమించినట్లుమాత్రమే కాక తన కులగోత్రాదులను, పూర్వులయు జననీ జనక సోదరులయు నామము లెఱిగించెను. గద్యలో సహజ పాండిత్య, విశేషమును వేసికొనెను. ఇంతకుమించి పోతన తెలిపిన ముఖ్యవిషయములు లేవు ఇంటిపేరు 'బమ్మెర' వారనియు దన కృతిని సొమ్ముల కాసించి రాజుల కంకితము సేయక భాగవతమును శ్రీహరికిచ్చి చెప్పెననియు నింకొక (11) పద్యమువలన దెలియుచున్నది. కాని ఈ విషయ మొక మహాకావ్యరచనకు జాలదు. తక్కిన గాథలన్నియు వివాద గ్రస్తములు. పోతన దేశకాలమును గూర్చియు నితర గాథలను గూర్చియు నభిప్రాయ భేధములు కలవు.

పోతన కడప మండలములోని 'ఒంటిమిట్ట'వాడని యొక వాదము. తెలంగాణమునందలి ఏకశిలానగర సమీపమునగల బమ్మెరవాడని రెండవ వాదము. ఈ రెండవదే సరియైనదని చారిత్రకు లంగీకరించిరి. కావున కవి దీనినే గ్రహించియు నీ యుభయ వాదములను సమన్వయపఱచు నుద్దేశముతో పోతన తన చరమ జీవితము నొంటిమిట్టలో గడపెననియు భాగవతకృతి శ్రీరామచంద్రున కచ్చటనే సమర్పించెననియు కల్పించెను. ఈ కల్పన సముచితమైనది.

పోతన శ్రీనాథుని సమకాలికుఁడనియు బావమఱదియనియు గాథలు. ఇది సత్యము కాదనియు విమర్శకులు. సుదూర బంధుత్వ మా కాలమున నసాధ్యమని వీరి యభిప్రాయము. కాని యీ వాదము నంగీకరించినచో వీ రిరువురకు సంబంధించిన కథయంతయు పోవును. కావున ఆచార్యులవారు వీరి బంధుత్వ గాథను గ్రహించి దూరబంధుత్వము వీరికి సుసాధ్యమయ్యెననుటకు శ్రీనాథుని తీర్థయాత్ర గమనమును కల్పించుటేకాక ఈ సంబంధమును దన తల్లి యంగీకరించిన యెడల బమ్మెరకు తఱచు వచ్చు సౌకర్యముకొఱకు శ్రీనాథుఁడు తాను సింగభూపాలుని యాస్థానకవిగా నుండదలచినట్లు వీరు సూచించిరి. (ఆ.2 ప. 208)

భోగినీదండకము పోతనరచన కాదనియు, అది యతని యౌవనరచనయనియు, సింగభూపాలుని ప్రేరణచే నతని యుంపుడు గత్తెయగు వేశ్యపై పోతన రచించెననియు పెక్కు విధముల చెప్పబడుచున్నది. కవిగారు దీనిని పోతన కృతముగనే గ్రహించిరి. కాని యిట్టి రచనవలన పోతనకు న్యూనత కలుగకుండునట్లు,

పూర్వజన్మమున భోగిని రంభయైనట్లును, పూర్వజన్మమున ఇంద్రుఁడయిన సింగభూపుని వలచివచ్చినట్లును మఱియు నామె నాట్యకళాకౌశలమునకు మెచ్చి, సింగభూపాలుని ప్రేరణచేగాక స్వయముగనే పోతన దండకమును రచించినట్లును కల్పించుట యుక్తియుక్తము.

భాగవత శైథిల్య వృత్తాంత విషయమునను భిన్నమతములుకలవు. వారిలో తన కంకితమీయ నిరాకరించుటచే సింగభూపాలుఁడు దానిని బాతిపెట్టించుటచే భాగవత ముత్పన్నమయ్యెననుట ముఖ్యమయినది. కాని యీ గాథవలన సర్వజ్ఞ బిరుదాంకితుఁడగు సింగభూపాలునకు లోకమున నపఖ్యాతి శాశ్వతమయినది. కవి దీనినే గ్రహించినను గొంత సంస్కరించెను. ఆంధ్రభాగవత మోక్షప్రదత్వమును భంగముచేయు పంతముతో నింద్రుఁడు సింగభూపుఁడుగా జన్మించినట్లును, భాగవతము నపహరించినది యతని దళపతియైనట్లును, ఆ విషయ మయినను గ్రంథశై థిల్యానంతరము స్వప్నమున శ్రీరాముఁడు శిక్షించి చెప్పువఱకును సర్వజ్ఞునకు దెలియనట్లును, తెలిసినపిమ్మట నతఁడు పశ్చాత్తప్తుఁడై తదుద్ధరణకు ధన సహాయముతో దానిని బమ్మెరకు బంపించినట్లు మార్పుచేసి కవి సింగభూపాలుని శీలమును మెఱుగు పఱచెను. శ్రీరామచంద్రుని చపేటముతో సింగభూపాలుఁడైన దేవేంద్రుని పంతము సడలి 'కావ్యోపక్రమము'లో తెలుపబడిన విధమున ఆంధ్రభాషకు 'దాసోహ' మ్మని యనంతర జన్మల యందును శ్రీకృష్ణదేవరాయలుగా, రఘునాథరాయలుగా నీ భాషకు సేవజేసినట్లును ఇందు సంకల్పింప బడినది.

చిదానందయోగి పోతనకు రామమంత్రోపదేశ మొనరించుట, మల్లన పోతన కుమారుఁడనుటయు కల్పిత కథలని కొందఱు, కాని యీ రెంటినిగూడ కవిగారు తమ కావ్యములో గ్రహించిరి. తారక మంత్రమునే కాక శారదా మంత్రమునుగూడ నుపదేశింపజేసి పోతనకు ద్వాదశ వార్షిక బ్రహ్మచర్య నియమపాలనమునుగూడ చిదానందులచేత నాదేశింపజేసి, తద్భంగము ధారణాశక్తికి భంగము కల్గించునని దీనిని కథతో గట్టిగా ముడిపెట్టిరి. భాగవత శిథిల భాగమును పోతనయే తిరిగి స్వయముగా బూరింపకుండుటకు దీని నొక ప్రబల కారణముగా నీ కవి కల్పించెను. పితృవిరహముచే మల్లనయు దానిని బూరింప నొల్లకుండెననియు, శిష్యులకొకప్పుడు భాగవతము రచించు భాగ్యము పట్టవచ్చుననునట్టి పోతన వాగ్బలముచే గంగనాదులే దానిని పూరించినట్లును కవి యిందు సమర్థించుచు కథా కల్పనా చాతుర్యమును బ్రదర్శించెను.

ఇవిగాక పోతనామాత్యుని రామభక్తి మహత్వాదులకు సంబంధించిన కథలు పదివఱకు వ్యాప్తిలో గలవు. వీని నన్నింటిని కవి యీ కావ్యములో సరసముగా వర్ణించి పాఠకుల హృదయములో వెనుకటినుండియు బాదుకొనియున్న గౌరవాదరములను జెదరనీక పోషించిరి. ఈ గాథలలో పోతన హాలిక జీవితమును శ్రీనాథుఁడెత్తిపొడువగా 'బాలరసాలసాల' యను పద్యముచే బోతన (మల్లన) సమాధానము చెప్పుట,–శ్రీనాథుఁడు తన మహిమ ప్రదర్శించుటకై బోయీలు లేకయే పల్లకి నట్లే నడిపింపజేయుట చూచి మల్లన ఎద్దులు లేకయే నాగలిచే దున్నించుట, – గజేంద్రమోక్షకథ వ్రాయునపుడు పోతన 'అలవైకుంఠ పురంబులో నగరిలో నామూల' యను పద్యమును బ్రారంభించి యవ్వల దోచక చింతిల్లుచు వెలుపలి

కేగినప్పుడు రాముఁడేవచ్చి 'సౌధంబు దాపల...' యని పూరించి పోవుట, –భాగవతమును రచించునప్పుడు పోతన చెప్పినదెల్లను బ్రత్యక్షముగా జరుగుచుండెననుటకు నిదర్శనముగా రుక్మిణీ కళ్యాణములోని "దేవకీసుతు కోర్కి తీగలు వీడంగ" నను పద్యములో 'బాలకమరె' నని చెప్పగా పోతన కుమార్తె కుంపటిలోబడి కమరిపోయెననియు, 'పద్మనయనువలన బ్రమదంబు నిండారె' నని చెప్పగానే ఆ బిడ్డ మరల జీవించి సుఖముగా నుండెననుట,– భాగవతమును కర్ణాటనృపాలున కంకిత మిచ్చుటకు బోవుచుండగా సరస్వతీదేవి దర్శనమిచ్చి విలపించుచుండగా పోతన 'కాటుక కంటినీరు చనుకట్టుపయిం బడనేల యేడ్చెదో హాటక గర్భురాణి' యని యోదార్చి భాగవతమును నరాంకితముగా జేయనని వాగ్దానము చేయుట,–అను గాథల నీ కవి యథా తథముగా గ్రహించెను. తక్కిన రెండు మూఁడు కథలలో కొద్దిమార్పు చేయబడినది. శ్రీనాథుఁడు సపరివారముగా పోతన యింటికి వచ్చినపుడు విందు చేయుటకు దగిన భోజన పదార్థములను పోతన రూపమున విష్ణుమూర్తివచ్చి యిచ్చిపోయెనను దానిని 'జ్యోతిపుర మహారాజ్ఞి' తెచ్చి సమర్పించినట్లు వ్రాయబడినది. ఈమెను సరస్వతీదేవికి సంకేతముగా కల్పించినట్లు జ్యోతిపురరాజ్ఞియను పేరునుబట్టి యూహింపవచ్చును. ఇట్లే భాగవతమును తన కింకితమీయ నంగీకరింపని పోతనను బాధించి కట్టితెచ్చుటకై పంపిన కర్ణాటాధీశ్వరుని భటులను విష్ణుమూర్తి శ్వేతవరాహ రూపమునవచ్చి పాఱదోలెనను కథ యొకటి కలదు. భాగవతము నపహరించి కొనిపోవుచున్న సింగభూపాలుని సేనలతో బోరాడి యొక మేటి వరాహము భాగవతమును విడిపించినట్లు పై కథను వీరు కొంతమార్చి వ్రాసిరి. ఈ సమయమున గ్రామయువకుఁ డొకడును సేనలతో బోరినట్లును వర్ణింపబడినది. మఱియు భాగవతమున కపచారము కావించిన సింగభూపాలునికే స్వప్నదర్శనమిచ్చి శ్రీరాము డతని శిక్షించి యట్లు చెప్పి తిరోహితుఁడయినట్లు వీరు కొంత మార్చిరి. పై మార్పు లన్నింటికంటెను గజేంద్రమోక్షములోని 'సిరికింజెప్పడు శంఖచక్ర యుగముం జేదోయి సంధింప'డను పద్యమును శ్రీనాథుఁ డాక్షేపింపగా, పిమ్మట నొకనాడు పోతన యతని కొడుకును దాచియుంచి వచ్చి, శ్రీనాథుఁడు భోజనముచేయు సమయమున నూతిలో నొక పెద్ద ఱాయివైచి కేకవేయగా శ్రీనాథుఁడట్లే లేచి పరుగెత్తి వచ్చెనను కథలో; శ్రీనాథుని కూతురు శారద యొకనాడు పూల మొక్కలకు బావినుండి త్వరత్వరగా నీరు తోడుచుండగా బొక్కెన బావిలో బడినట్లు, శారద బావి సమీపమున బడినట్లును, అప్పుడు పోతన పుత్రిక లక్ష్మి 'వదినె చచ్చె'నని కేకవేయగా శ్రీనాథుఁడు తినుచున్నవాఁ డట్లే పరువెత్తి వచ్చినట్లు వీరు చేసిన కల్పన ఔచితీశోభితము.

శ్రీ వరదాచార్యులవారు పోతన జీవితము నొక మహా ప్రబంధముగా వర్ణింపదలచిన వారగుటచే మీఁద దెలుపబడిన బూర్వగాథలతోపాటు మఱికొన్ని నూత్న కథాంశములను సన్నివేశముల నిందు స్వబుద్ధిచేత జవరాలి మానహరణ వృత్తాంతము, పంచమాశ్వాసమునందలి పోచయ్యయను కాపు పోతనను జంపబూనిన వృత్తాంతమును, భిక్షకునికిని లోభిసెట్టికిని సంబంధించిన కథాంశమును, సప్తమాశ్వాసములోని బమ్మెర మార్గమధ్యమున విడిసిన శ్రీనాథునిగాంచి పోతన భాగవతమును నరాంకితము చేయఁడని నిర్ధారణముచేసి చెప్పిన జంగమకన్య వృత్తాంతము మఱియు సపరివారముగా శ్రీనాథుఁడు పోతన యింటనున్న సమయమున

భాగవత శ్రవణము నర్థించి పోతన గృహమున కేతెంచిన జ్యోతిపురరాజ్ఞి వృత్తాంతములు ముఖ్యములు. వీనిలో ననేకములకు బై పై దృష్టితో జూచిన నేరుగా వీనికి బ్రధానకథతో సంబంధ మున్నట్లు వెంటనే గోచరింపదు. కాని వీనిలో నే యొక్కటియును నిష్ప్రయోజనము కాదని పరిశీలనము వలనఁ దెలియును.

తన శీలమును బలవంతముగా హరింప యత్నించు యువక భూస్వామినుండి యెట్లో తప్పించుకొని వీధినిబడి 'పొంగు యౌవనమును గొంగుచా టొనరించు మాత్ర ముదుపులేక లోకమెదుట దిరుగ లోలోన గ్రుంగెడి శీలవతియగు నిరుపేద కాపు జవరాలిని గాంచి పోతన జాలినొంది మానరక్షణమునకై తనమీఁది యుత్తరీయమును దీసి యామెపై వైచి 'నీవు నా చెల్లెలివంటిదాన' వని పలికి యామె దుఃఖకారణమును విచారించును. ఆమె యాయంగవస్త్రమును గొన సందేహించుచుండ నామె భర్తవచ్చి 'అయ్య దేవునివంటివాఁడు, వస్త్రమును గైకొనుమని చెప్పగా నామె దానిని గ్రహించును, పిమ్మట నామె విషాదగాథను విని పోతన వారిని తన యింటికి దోడ్కొనిపోయి గ్రాసమిచ్చి పంపివేయును. ఈ వృత్తాంతమువలన గ్రామీణస్త్రీల సౌశీల్యమును దెలుపుటయేకాక, కథానాయకుఁడును భావి భాగవతకర్త కానున్న పోతనయొక్క శీల సంపదను, దయార్ద్ర హృదయతను దెల్లము చేసెను. తరువాత నీ యువతి కూలిపనిమాని స్వతంత్రముగా పందులను బెంచుచు జీవింప దొడగెను. పోతన భాగవతమును సింగనృపతి సైనికులు బలవంతముగా హరించిన సమయమున నీమె మందనుండియే యొక మేటి వరాహము విజృంభించి వచ్చి సైనికునితో బోరాడి భాగవతమును రక్షించినట్లును కల్పించి కవి యీ వృత్తాంతమునకు ప్రధాన కథతో సంబంధము కలిగించెను. ఇంతేకాక యీ కాపుజవ్వని శీలమును హరింప యత్నించిన యువకుఁడు పోతరాజు బాల్యమిత్రుఁ డగుటచే నీ యిరువురి మిత్రుల శీల తారతమ్యమును జూపి కవి పోతనపాత్ర కుత్కర్షనా పాదించెను. మఱియు పోతన పద్యరూపమున వ్యంగ్యముగా జేసిన హితబోధవిని యతనికి వెంటనే హృదయ పరివర్తన గలిగి పశ్చాత్తప్తుఁ డయినట్లు కవి వర్ణించి పోతన కవిత్వము శక్తివంతమనియు ఆంధ్రభాగవత రచనకు సమర్థమైనదనియు సూచించెను. పోతన పద్యములను విన్నపిదప "నైషధకావ్యర మాగండూషన్ మధుపాన మత్తడోలాయిత దృగ్ఘోషఁడనౌ, నా కొక ప్రత్యూషా కృతియయ్యెఁ దావకోక్త కృతిరుచుల్" (ఆ.2.123) అన్న మిత్ర వాక్యములే యిందుకు బ్రమాణములు.

ఆ సంవత్సరము కరువు విజృంభించెను తొలకరి వానలు గురిసినను చెఱువులో నున్న చేరెడు నీరుకొఱకు బమ్మెర కాపులు జగడము లాడుకొన జొచ్చిరి. అట్టియెడ పోచయ్యయను నొక త్రాగుబోతురైతు తన పొలమునకు గ్రామకరణము పోతనయే నీరు రానిచ్చుట లేదని పగబూని యా రాత్రి యతనిని జంపదలంచెను. ఈ సంగతి నెరటి పోతన కెఱిగించి రాత్రికి బొలము పొంతకు బోవలదని వారించును. కాని మేరు నగధైర్యుఁడగు పోతన 'తమస్సు సత్త్వమ్మునకన్న నధిక సత్వయుతంబే?' యని పలికి రామునిపై భారముంచి యొంటరిగా చీకటిరాత్రి పొలముపొంత కేగెను. చీకటిలో సర్పదష్టుడై పడియున్న తన్ను జంపదలంచిన పోచయ్యకు మందువేసి బ్రదికించును. తనను రక్షించినవాడు తాను ద్వేషించిన పోతనయే యని తెలిసికొని తన్ను మన్నింపుమని వేడుకొనును. ఈ వృత్తాంతము వలన కవి పోతన ధీరశాంత

గుణమును నిరూపించుటేకాక తన సత్వగుణ మహిమచే తామసులకుగూడ హృదయ పరివర్తన గలిగించు శక్తిని వ్యక్తపఱచి నాయకునకు దీప్తి నాపాదించెను. అనంతర కథలో నితని పుత్రుఁడే యసాహాయ వీరుఁడై సింగభూపతి సేనలతో బోరాడినట్లు కల్పించి కవి పోచయ్య వృత్తాంతమును ప్రధానకథతో ముడిపెట్టెను.

పోతన భాగవతము నరాంకితము చేయడని నిర్ధారణచేసి చెప్పిపోయిన జంగమకన్యకయే శారదాదేవి యైనట్లు తర్వాత కల్పించి శ్రీనాథుని ప్రయత్న విఫలము కాగలదను భావి కథాంశము నీ వృత్తాంతముచే ధ్వనింపజేయుట మాత్రమే కాక పోతన యుపాస్య దేవతయగు వాణి యతని నెప్పుడు నొకకంట గనిపెట్టు చుండుటను సూచించెను. మఱియు రామార్పితమయిన పవిత్ర భాగవతమును రాజు మెప్పునుగోరి నరాంకితము చేయింపబోవు నసత్ప్రయత్నమున శ్రీనాథునకు నిరుత్సాహము కలిగించుటకు నీ కల్పన ముద్దేశింప బడినట్లును గ్రహింపవచ్చును. జ్యోతిపురరాణి కల్పనమును నిట్టిదే. జ్యోతియనగా జ్ఞానజ్యోతి. అట్టి జ్ఞానపురికి రాణియనగా జ్ఞానసామ్రాజ్య పట్టమహిషియగు వాణియే. సరస్వతియే యా రూపమున నేతెంచి శ్రీనాథుని పరివారమునకు వలయు భోజ్య పదార్థముల నొసగి యాపదనుండి పోతనను గాపాడిపోయినట్లు కల్పించి యతనిపైగల సరస్వతీ కటాక్షమును మఱొకమారు కవి రుజువుచేసెను.

పోతన భాగవత సప్తాహముచేసి పిమ్మట నాంధ్రభాగవత లేఖనమున కుపక్రమింప నిశ్చయించెను. కాని సప్తాహమున కవసరమగు ధన మాతనియొద్దలేదు. ఇంట పిల్లలు పస్తుండుటచే నాటికి వలయు బియ్యమును నెటనేని తేదలంచి పోతన యూరిలోని కేగెను. ఆ సమయమున నొక బిచ్చగాడికి పిడికెడు ముష్టిపెట్ట మనసొప్పని లోభిసెట్టి వానిపై గఱ్ఱవిసరెను. అప్పుడతని గాపాడ నడ్డముబోయిన పోతనకది దాకి గాయపఱచి రక్తము స్రవింపదొడగెను. రక్తము జూడలేక భిక్షకుఁడు మూర్ఛితుఁడాయెను. తన గాయమును లెక్క సేయక పోతన భిక్షుకుని దన గృహమునకు గొనిపోయి యుపచారము చేయగా గొంతసేపున కతఁడు సేదదీరి కృతజ్ఞతా సూచకము తనకు దారిలో లభించినదని యొక గంటము నొసగి పిదప సందడిలో బయటకేగి యదృశ్యుఁడయి యెంతవెదకిన నగుపించఁడు. లోభిసెట్టియు తానటుల కారణముగా పోతనను గాయపఱచినందుకు పశ్చాత్తాపమునంది పోతనయింటికేగి తన పాపపరిహారార్థము భాగవత సప్తాహమునకు వలయు ధనము నొసగుదునని వాగ్దానముచేసి క్షమాపణ మర్థించి, యట్లే యొసగును. ఈ కథాంశ కల్పనచే భాగవత సప్తాహమునకు గావలసిన ధనమును, భాగవత లేఖనమున కవసరమగు గంటమును పోతనకు అయాచిత సంపన్నమ్ములయ్యెను. భిక్షుకుఁ డదృశ్యుఁడయిన పిమ్మట నతఁడు శ్రీరామచంద్రుఁడే యయి యుండునని పోతనయు దిప్పనయు నూహింతురు. కాని కవి యిట్లెచ్చటను వాచ్యము చేయలేదు. కావున శ్రీరామచంద్రుఁడే యట్లు భిక్షుక రూపమునవచ్చి భాగవత సప్తాహమునకగు వ్యయమును భరింపగల లోభిసెట్టిని జేరి తాను నిమిత్తమాత్రుఁడుగానుండి యట్లొక నాటకమాడి లోభికి హృదయ పరివర్తనము కలిగించి సప్తాహమునకువలయు ధనమును, వ్రాయుటకు గంటము నొసంగి పోయెనను రామకటాక్షగాథను కవి యిందు ధ్వనింపజేసెను మఱియు నీ వృత్తాంతము కథానాయకుని

క్షమా గుణమునకును, దయార్ద్ర హృదయమునకును వన్నెపెట్టినది. ఇట్టి కవి కల్పిత యవాంతర వృత్తాంతము లన్నియు ప్రధాన కథను రసవంతముగా విస్తృతి పఱచుచు నౌచితీ శోభితములయి కథా కల్పనమున నీ కవికిగల మెల్పును దెల్పుచున్నవి. ఇవిగాక ఈ కావ్యమునం దంతటను కవిచేసిన పెద్ద కల్పనలన్నియు, కథాకథన శిల్పమునకో, నాయకుని పాత్ర పోషణమునకో, కావ్య రసవ్యంజకత్వమునకో ఉపస్కారములుగా నున్నవి. అట్టివి క్రిందఁ బేర్కొనబడుచున్నవి. (1) తల్లిదండ్రులతో బాల్యమున పోతన పాలకుర్కి జాతరకేగుట, (2) రామ తారముతోబాటు చిదానందయోగి పోతనకు శారదా మంత్రమునుగూడ నొసగి ద్వాదశ వర్షపర్యంత బ్రహ్మచర్య వ్రతదీక్ష నాదేశించుట, (3) శ్రీనాథునకు భార్యావియోగ కథనము, (4) తృతీయాశ్వాసమునందలి పోతన దంపతుల సమాగమమునకు సంబంధించిన సకల వృంత్తాంతము; (5) తిప్పనతో లక్కమ కేసనల తీర్థయాత్రా గమనము, (6) పోతనకు పితరుల మరణకల్పనము, (7) శ్రీనాథుని కూతురు శారదకు దుస్స్వప్న కథనము వంటివి.

సాధారణ దృష్టకి నీపై సామాన్య విషయములు కథకు సవసరములుగ దోపవు. కాని కథలో చాల భాగమును కవి స్వయముగా జెప్పక పాత్రల ముఖముననే కథను నడిపింపదలచిన వాఁడగుటచే శిల్పదృష్టితో పై విషయములను కల్పించినట్లూహింపదగును. వీనిలో పాల్కురికి జాతరలో దలిదండ్రులు పోతనకు జూపించిన వినోదములు ముఖ్యములుగావు. చివరలో కేసన యచట ప్రదర్శింపబడిన వీథి భాగవతమునకు గావించిన వేదాంతవ్యాఖ్య. ప్రకృతి పురుషులకును జీవులకునుగల జననీ జనక సంబంధ వివరణము. చావుపుట్టుకల స్వరూప నిరూపణమును మఱియు కవితా స్వరూపమును పోతన జ్ఞానవికాసనము కొఱకు జేయుట ముఖ్యము. ఈ విషయ మన్యత్ర కొంత వివరింపబడినది. ఈ యప్రధాన కథలన్నియు ప్రధాన కథతో సమన్వయించి కావ్యమున వస్త్వైక్యము నాపాదించుచున్నవి.

చిదానందయోగి యుపదేశించిన తారకమంత్రమువలన పోతనకు మోక్షసిద్ధి సుగమమగుననుటలో సందేహములేదు. కాని దీనివలన కవిత్వసిద్ధికూడ కలుగుననుట నియమితము కాదు. కావున మోక్షసిద్ధికి తారకమును, కవిత్వసిద్ధికి శారదమంత్రము నుపదేశించినట్లు కల్పింపబడినది. ఇక ద్వాదశవర్ష బ్రహ్మచర్య నియమ పాలనమువలన ధారణాసిద్ధియు, తద్భంగమున ధారణాశక్తి భంగమునను ఫలమునుజెప్పి, దీనిచే కవి భవిష్యత్ కథౌచితిని పోషించెను. విధిప్రేరణమున బ్రహ్మచర్యవ్రతము పంద్రెండవయేట భంగమయి పోతనకు ధారణాశక్తి భాగవత రచనకు బూర్వమే లుప్తమయ్యెను. కావుననే పోతన జీవిత కాలముననే శైథిల్యము నందిన భాగవత భాగములను తిరిగి స్వయముగా బూరింపకుండుటకు శక్తుఁడు కాకుండెననుట కుపబలముగా కవి ఈ వ్రతనియమ భంగమును ముందుగనే కల్పించి పోతనయే భాగవతమును తిరిగి యేల పూరింప కుండెనను ప్రశ్న కెడము లేకుండజేసెను. భాగవత రచనముకే కాని తత్పూరణకు రామాజ్ఞ లేకుండుటయు రెండవ కారణముగా కూడ నిట చెప్పబడుటయు సమంజసమే.

శ్రీనాథునకు భార్యావియోగము కలుగుటచేత నతఁడు కూతురు శారదను పోతన యింట చెల్లెలికడ నుంచవలసిన వాఁ డయ్యెను. దీనిచే నామె మల్లనభార్య కాగలదనుట సూచితము. ఇదిగాక 'సిరికింపజెప్పఁ

'దను పద్యమును శ్రీనాథుఁ డాక్షేపించినపుడు శారద నూతి చెంతబడినట్లు చెప్పుటకును నిది వీలొసగెను. ఆమె కిప్పటికి మల్లనతో వివాహము కాలేదు. తల్లియే యుండిన నామె యిచ్చట నుండవలసిన యగత్యము లేదు.

ఇట్లే శారద దుస్స్వప్నమును గనుట నామె తండ్రికొఱకు బెంగగొనెను. శ్రీనాథుని బిలుచుకొని వచ్చుటకై యామె లేఖతో పోతన శిష్యులు రాచకొండకేగు నవసర మేర్పడెను. శ్రీనాథునకు లేఖయిచ్చి సభలోవారు భాగవతాంధ్రీకరణమునుగూర్చి తెలుపుటేకాక యందుండి కొన్ని ఘట్టములను గానముచేసి వినిపించిరి. ఆ కవిత్వమునకు మురిసిన సింగభూపతికి భాగవతము నంకితముగొను నిచ్ఛజనించెను. రాచకొండకు బుత్రికను జూడబో నువ్విళులూరు శ్రీనాథుని వారించి రాజు పోతనను భాగవతముతో శారదతోగూడ నచ్చటికే రప్పింతునని సేనా పరివారమును బంపెను. కాని యత్నము ఫలించలేదు. అపుడు శ్రీనాథుఁడే బమ్మెరకేగుటకు రాజాజ్ఞతోబాటు పుత్రికనుజూచు కోరికయు బలవత్తర మగుటచే నతఁడు వెంటనే బమ్మెరకు బయలుదేరెను. ఇట్లు శారద దుస్స్వప్న వృత్తాంతము కావ్యమున వింతకథను నడపించినది.

కొద్ది వ్యవధిలో పోతన తలిదండ్రుల మరణమును కవి యిందు కల్పించెను. పోతన భాగవత (శ్రీమన్నారాయణకథ) రచనా కుతూహలుఁడై గోదావరీ గంగా స్నానమునకు గ్రహణ కాలమున నేగినట్లు భాగవత పీఠికయందు పోతన తెలిపెను. కాని గ్రంధరచనార్థము గంగా స్నానము విధిగాచేయ నక్కరలేదు. కావున తలిదండ్రుల యస్థులను పవిత్రగంగా జలముల నిమజ్జనముచేసి శ్రాద్ధవిధి నాచరించుట కేగినట్లొక కారణాంతరమును కవి యిట కల్పించుట మిగుల విశ్వసనీయమై సమంజసముగ నున్నది.

తృతీయాశ్వాసము కేసనాదులకు తీర్థయాత్రాకల్పనమునకు ప్రయోజనము బ్రహ్మచర్య వ్రతభంగ భయమున భార్యను బరిగ్రహింపని పోతనను భార్యతోమాత్ర మింట వదలి పోవుట వారి కేకాంతవాసముతోబాటు సాన్నిహిత్యమును పెంపొందించుటయే. పోతన దుర్దైవముచే వ్రతభంగము వాటిల్లి పితరుల జతనము ఫలించినది.

ఈ తృతీయాశ్వాస ప్రారంభమునుండి పోతన తపోభంగ పర్యంత సమస్త కథా కల్పన మీ కావ్యమునందు శృంగార రసపోషకమై మకుటాయ మానముగ నున్నది. పోతన యేకాంతమున భార్యతోనేమియు బల్కకుండుట, ఆమెను స్నేహితురాం డ్రూరడించుట, పోతన సతి పొలముపొంత వానలోనాని భర్తకగుపించుటయను కొన్ని సన్నివేశముల వలన నీ ఘట్టమునకు కళా పూర్ణోదయమునందలి సుగాత్రీ శాలీనుల కథతో గొంత కల్పనా సాదృశ్యము గోచరించును. కాని సామ్య మేతావన్మాత్రమే. తక్కు విషయములు రెంటియందును బ్రత్యేకములై భిన్నమార్గముల ననుసరించినవి. భార్యావిముఖత రెండింటను సమానమేయైనను, ఇట్టి వైముఖ్యమునకు కృత్రిమాలంకారములు కళా పూర్ణోదయమునందును, బ్రహ్మచర్య వ్రతభంగ భయము పోతన చరిత్రమునందును గారణములు. ఒకనాటి వర్ష సమయమున భర్తక్షేమము నరయదలచి తోటపనులను సలుపుచున్న పతికడకు వానలో దడియుచు నేగి తన యాభరణముల దొలగించి

తనతోబాటు తోటపనులకు దొరకొనినర సుగాత్రి సహజ సౌందర్యముచేత నాకృష్టుఁడై శాలీనుఁడు సతి ననుగ్రహించును. కాని తిరిగి యింట నానాభరణాలంకృతయై వచ్చిన సతికి శాలీనుఁడు మఱల విముఖుఁ డగును. కాని పోతనకావ్యమున నీ సన్నివేశ మన్యథా కల్పితము. పోతనచేలు పండి కోతలకు వచ్చెను. మేఘములు వర్షాగమమును సూచించుచుండెను. వర్షములు పంటలను పాడుచేయునను భయమున పోతన మఱుసటి దినమే దుర్గాపూజ చేయించి పోలేరమ్మకు బోనమర్పించి చేలు కోతపట్టింప నిశ్చయించెను. వంటవారుకూడ తలిదండ్రులతో యాత్రలకేగియుంట భార్యతోగూడ పోతన పొలము చెంతకు బోవలసి వచ్చెను. పోతన పొలముపని చేయుంచుటలో నిమగ్నుఁడయి యుండెను భార్య వంటకములతో పతికొఱకు నిరీక్షించుచుండెను. అప్పటికే మూఁడు జాములు కడచెను. వంటలు దుర్గకు స్తుతిపూర్వకముగా నివేదించి, దారిలో వానలో దడిసి పతియున్నచోటు జేరును. కాని బురదకు కాలుజారి పడిపోగా పోతన వెంటనేపోయి వానలో వచ్చినావనుచు జాలితో లేవనెత్తును. ఇట్లు అప్రయత్నముగా వారికి మాటలు కలియును. పిమ్మట నామె తటాకమునకేగి స్నానముచేసి వస్త్రధారణము చేసికొను నప్పటి సొగసు కంటబడి యతనిని ముగ్ధుని జేయును. పిదప భార్య వడ్డింప భుజియించి యా రాత్రి కింటికేగుదురు. ఈ పరిచయ మనురాగముగ బరిణమించి పోతన వ్రతభంగ హేతువయ్యెను-ఇట్లీ రెండు కావ్యములయందలి పై కల్పనకు సామ్యముకంటె భేదమే యెక్కుఁవనుట నిక్కము. సంపుటమునందు శ్రీవరదాచార్యులు శృంగార రసమును గడుఁ నిపుణముగ బోషించిరి.

గ్రహణస్నానమునకు గంగకేగి స్నానానంతర ధ్యానమున సాక్షాత్కరించి వ్యాస భాగవతమును దెనుఁగించి తనకు గృతి యిమ్మనిన శ్రీరామచంద్రుని యాజ్ఞను దలదాల్చి పోతన భాగవతము నాంధ్రీకరించి రామున కంకితమిచ్చెనను సామాన్య విషయమునకు పరంపరాగత గాథలను నించుక సంస్కరించి జోడించి, యందు పైనజూపిన యనేక నూత్నకల్పనల నతి సహజముగ నతుకునట్లు జేర్చి పోతన జీవితకథ నొక మహా ప్రబంధ నిర్మాణమునకు సరిపోవునట్లు కవి విస్తరించెను. వీరి యీ కథా కల్పనా శిల్ప మనల్పమనుట కల్పనగాదు.

ఈ కథ నొక ప్రబంధముగ నిబంధించుటకు ముందు ప్రథమాశ్వాసమున దీని కంతకును 'కావ్యోపక్రమ' మను పేర బూర్వరంగము నొకదాని నపూర్వముగ గల్పించిరి. ఈ విషయము ప్రథమాశ్వాసమునందు 5-77 వఱకుగల 72 పద్యములలో నుక్తమయి యున్నది. దీని సారాంశ మిట్లుండును.

నైమిశారణ్యమునందలి శౌనకాదిమునులు సూతునిగాంచి నమస్కరించి, కలికాలమున మనుజులకు నర్థకామములు రెండే పురుషార్థములుగనుండి విష్ణుభక్తి శూన్యమయి ధర్మదేవత యొంటిపాదముతో నడువలేక మూలబడు నందురు. ఆ యుగమున సకలధర్మ మూలమగు విష్ణుభక్తిని వ్యాపింపజేయు మహాత్ములు పుట్టరా? యని జిజ్ఞాసువులయి ప్రశ్నించిరి. అపుడు సూతుఁడు భాగవతకర్తయగు నొక భాగవతోత్తమునికథ వినిపించును. మున్ను నారదుఁడు శ్రీ మహావిష్ణువును కలిప్రజలకు విష్ణువును ప్రాపించు సులభోపాయమును బోధింపుమని యడుగగా నాతఁడు నారదునకు 'కలిలో భాగవతమ్మె మోక్షప్రద సౌఖ్య ప్రాపకమంచు'

దెలిపి తద్రహస్యమును బోధించి దీనిని వ్యాపింపజేయుమనెను. నారదుఁడు దానిని వ్యాసునకు బోధించి లోకమున వ్యాపింపజేయుమనెను. ఆయన భాగవతమును దేవభాషలో రచించెను. దానిని సేవించి పరీక్షితుఁడు విష్ణు పదప్రాప్తుఁ డయ్యెను. వ్యాసునకు 'వ్యాసో నారాయణోహరి' యను బిరుదు ప్రసిద్ధమయ్యెను. కలహ భోజనుఁడు నారదుఁడు దేవేంద్రున కీ విషయము దెలిపెను ఇంద్రుఁడు మత్సరించి 'హరి' యను బిరుద మింద్రోపేంద్రులకు దక్కనరులకు జెల్లదనియు, వ్యాసప్రోక్తమగుటచేతగాక నది దేవభాషయం దుంటవలన భాగవతము మోక్షప్రదమయ్యె ననియు, నితరభాషలలో వ్రాయబడియు నట్టిదగునేని తా నట్టి బాసకు మూడు జన్మలలో దాసుఁడగా నుందుననెను. నారదుఁ డింద్రుని ప్రగల్భము వ్యాసున కెఱిగించును. వ్యాసుఁడు కాశికేగి ఈశుని స్త్రీ, పురుష, చేతనములను 'త్రిలింగ' రూపునిగా స్తుతించి 'సంస్కృతమ్మువోలె సారవంతమ్మగు బాస యీవె భాగవతము వెలయ' అని ప్రార్థించును. అతని త్రిలింగరూప స్తుతికి మెచ్చి ఈశ్వరుఁడు త్రిలింగ ప్రాంతమునందలి భాష తెలుంగన దనరును. అందు పోతనయను కవి భాగవతము రచించుననియు, అతఁడు వివాహితుఁడయ్యు బ్రహ్మచర్యమూని సిద్ధివడసి భాగవతమును రచించును. అట్టి తెనుగు కృతి గీర్వాణ భాగవతముతో సరిదూగునని తెలిపెను. అట్టి తెనుఁగుభాషా గంగా ప్రవాహమును సపరివారుఁడై తానే యొలికింతుననియు వ్యాసున కీశ్వరుఁడు వచించెను. ఈ సందర్భమున తెనుఁగులిపి పుట్టుకనుగూర్చి చేసిన కల్పన (ఆ. 1.51) చదువ దగినది. దేవతలే తెనుఁగు కవులయి పుట్టినట్లు తర్వాతి పద్యమున కవి వర్ణించెను. ఈ విషయము సమస్తము వినిన వాయుదేవుఁడు దానిని దేవేంద్రున కెఱిగించెను అది దేవభాష కవమానముగ భావించి ఇంద్రుఁడు దేవగణములతో నుపేంద్రుని దర్శించి విషయము విన్నవించి 'తల్లిబాసల తల్లి మందారవల్లి దేవవాణి, దాని కదేటి తెల్గుపోటి' యను మొఱబెట్టి యట్టి భాషా జననిని రక్షింపవేడును. అదివిని కుత్సితబుద్ధి కూడదనియు, 'శౌరి పదభక్తులాసురీ శక్తినణఁచి విశ్వ కల్యాణమును గూర్చు విబుధు' లనియు, నట్టి విబుధులకును దనకు వేఱు లేదని తెలిపియు, నింద్రుని తృప్తి పఱచుటకు ఏదేని ప్రతిచర్య నాచరింపఁబూనుఁ డాత్మబుద్ధి' నని నర్మగర్భముగా బలికి తప్పుకొనును. కాని యింద్రుని ప్రార్థనమున ని ట్లుపాయమును బోధించును. కవి తపస్సమాధిజెంది భాగవతమును రచించు గావున పోతన తపస్సును 'ధన దార సుత' రూపములగు ఈషణత్రయములచేత భంగము చేయవలెననియు,

> **'స్వర్గాధిపత్య' భాస్వద్భవ్యశక్రాంశ మవని సింగనృపాలుఁడై జనించు**
> **భావజాత మనోజ్ఞ లావణ్యరూప రత్యంశమ్ము సురవిభార్య న్వసించు**
> **వేదశాస్త్ర పురాణ విజ్ఞానదీప్త విఘ్నేశ్వరాంశ సుతాత్మ నెసఁగుచుండు**
> **ఇందిరా హృదయాబ్జ మందిరమ్మగు మామకాంశమ్ము శ్రీనాథునకందు నుండు**
> **నాగభూషణాంశము చిదానందుఁడగును. రంభ భోగినిగా భువి న్సంభవించు**
> **దాశరథినయి నేనును దత్కవీంద్రుగాంచి యాచింతు నాంధ్ర భాగవతకృతిని.**

(ఆ 1–69)

'సురపతి తద్భాగవతము, నరాంకిత మొసంగు నటు లొనర్పగవలె, నీ
పరివారముఁగొని, యపుడది ధరమోక్ష ప్రదముగాక తనుతను బొందున్'. (ఆ.1-70)

అని యొక కార్యక్రమము నేర్పఱచెను. ఆ సమయమునకే నారదుఁడువచ్చి హరిని గాంచి ' నీ లీలలు వాఙ్మనములకు నతీత'మని నమస్కరించును. హరి నారదుని గని నవ్వును. నారదుఁడు హరి మొగము చూచి హసించును. వీరి హాసములోని రహస్యమును దెలియలేక ఇంద్రాదు లొకరి మొగ మొక్కరు ప్రశ్నార్థముగ గనుగొందురు. విష్ణువు దేవేంద్రునకొక కార్యక్రమము నెఱిగించెనే కాని దానిని మనస్ఫూర్తిగా నరసి, సురాళిగాంచి యిటులాడెను శ్రీహరి బాహిరంబుగన్' (ఆ 1-66) అని కవి తెలిపెను. ఈ సంగతిని సురలు గ్రహింప నేరకుండిరి. ఇదియే నారద నలినాక్షుల నవ్వుల నర్మభాషణలు. కావుననే ఇంద్రుఁడైన సింగభూపతి (విష్ణు సంకల్పమునకు విరుద్ధముగా నుండుటచే) పోతన భాగవతమును నరాంకితము కావించు విషయమున ప్రబల ప్రయత్నుఁడు కాజాలకుండెను. ఇంద్రున కోటమియు విష్ణుభక్తుఁడగు పోతనకు విజయము తప్పదయ్యెను. ఈ ఫలితాంశమునుగూడ కవి యిచటనే క్రింది పద్యమున ధ్వనింపఁ జేసెను.

"స్వీయ గౌరవమ్ము చెన్నారుటకుగాను, ప్రక్కవారిఁ గింజపఱచు జడుఁడు
ఒరుల దీపమార్చి యొప్పారఁ గలనను, శలభరాజు కెచటి జయ, మటంచు." (ఆ 1-73)

ఇచట (ల,ర)ల కభేద మార్గమున శలభరాజనగా శరభ రాజనియు, శరభ శబ్దము చేత సింహశబ్ద స్ఫురణమువలని సింగరాజనగా సింగభూపతి జయము పొందఁడని శబ్దమువలనను దెలియవచ్చును. కావ్యాంతమున పశ్చాత్తప్తుఁడగు సింగభూపతి "జ్యోతినిగాంచి మ్రింగఁజనుచో శలభమ్ము ఫలమ్ము నొందునే?" (ఆ. 9-317) యనుట పై యూహకాధారము.

ఈ పూర్వకథా కల్పనము ననుసరించియే కావ్యకథ యంతయు నడచినది. ఈ కల్పనమునకు సంస్కృత భాగవతమువలెనే యాంధ్రభాగవతమును భక్తిజ్ఞాన వైరాగ్య మోక్షప్రదమనియు, సంస్కృతమువలెనే ఈశ్వర నిర్మితమైన తెలుఁభాష తత్తుల్య మనియు, ఇంద్రుఁడేయైన సింగభూపతి యపకీర్తి భాజనుఁడు కాడనియు, రంభయై భోగినిపై దండక రచనముచేయుట పోతనకు దోషావహము కాదను మొదలగునవి ప్రయోజనములు. కావ్యమునందలి ప్రధాన పాత్రలయందు దైవాంశ మారోపితమగుట కావ్యవస్తుగౌరవమున కాధిక్యము కలుగును. ఇంతేకాక దీనికి మఱియొక ప్రయోజనము గలదు. ఆంధ్ర భాగవత రచనము నైమిశారణ్యమునందలి శౌనకాది ఋషులు సూతునిగాంచి ఈ కలికాలమున పురుషులు సుకర్మలు చేయజాలరు. కావున అట్టివారి కెయ్యది సర్వసౌఖ్యమై యలవడు? ఏమిట ఆత్మశాంతి బొడము? నని ప్రశ్నించి, వసుదేవ దేవకుల కుదయించిన కృష్ణు కథలు వినిపింపుమని కోరుదురు. ఈ విధముననే 'కావ్యోపక్రమ' ప్రారంభమున శ్రీవరదాచార్యులును 'మును నైమిశవని సూతునిఁగని శౌనకముని వరాది గణముత్కంఠన్' (ఆ.1-5) అని యుపక్రమించి కలియుగజనుల దుస్థితిని వివరించి 'శ్రీ దనుజహరు భక్తి

వ్యాప్తిం బొనరించు మహాత్ము లెందుఁ బుట్టరొ కలిలో?' నని ప్రశ్నింపగా నత్తరి పరాశర సేనసమాను లుద్భవింతురను సూతునిమాట లాలించి 'కలిజనముల సద్గుణ వర్తనులు బుట్టుదురు ధరనన్నన్' మా మనములు విన గుతూహల పడునందురు. వారికి సూతుఁడు భాగవత కర్తయగు నొక భాగవతోత్తముని చరిత్ర బ్రవచింతు'నని పోతన చరితము నెఱిఁగించినట్లు కవి కల్పించి, భాగవత కర్తయగు 'పోతన చరిత్ర' మను మహాకావ్యమునందు భాగవత వాతావరణమును పౌరాణిక గౌరమును పావిత్ర్యమును సృష్టించిన వాఁడయ్యెను కావ్యో పక్రమమువలెనే గ్రంథాంతమున కావ్యోప సంహారమునుకూడ వ్రాయబడినది. కావ్యోప సంహార రచనా సంప్రదాయము శృంగార నైషధాదులందు గలదుగాని కావ్యోపక్రమ రచనము ప్రాచీనాంధ్ర కావ్యములందైన నున్నట్లు స్ఫురింపదు.

ఈ పోతన చరితను ఆచార్యులవారు భాగవత తుల్యమగు నొక 'దివ్య ప్రబంధము'గా నిర్మింప దలపెట్టినట్లు దీని నాద్యంతము బఠించిన వారికి వెంటనే స్ఫురింపకపోదు. రామభక్తాగ్రేసరుఁడగు పోతనయందు బరాశరాంశను, దక్కిన పాత్రలగు సింగభూపాలాదులందు ఇంద్రాది దేవతాంశలను ఈ కవి నిరూపించుట వెనుక గమనించితిమి. వీరితోపాటు శ్రీరామ శారదలును స్వప్నధ్యానాదులందు బరోక్షముగను, బ్రాహ్మణ, శూద్రభిక్షుక, జంగమకన్యక జ్యోతిపుర రాజ్ఞీ రూపముల బ్రత్యక్షముగను నీ కావ్యపాత్రలుగా వ్యవహరింతురు. 'పోతన చరిత్ర' కావ్యము దశమాశ్వాసముతో సమాప్తియగుచున్నను కవి మఱి రెండాశ్వాసములును అనుబంధముగా రచించి వానియందు శ్రీరామ, మోహినీ, వరాహ, నరసింహ, శ్రీకృష్ణావతారములును మఱియు గజేంద్రమోక్షణ, రుక్మిణీ కల్యాణములను నేడు భాగవత ప్రసిద్ధగాథలను గొంచె మెచ్చుతచ్చుగా నేడు వందల పద్యగద్యములలో పోతన శైలిని రచించి యిందుఁ జేర్చిరి. ఈ యనుబంధ భాగములే విస్తృతియందు మను వసు చరిత్రాదులకంటె బెద్దవి కావున నివి యప్రధానములను కొన వీలులేదు. ఈ భాగములందలి పై గాథలలోనే శ్రీరామ జననాది పట్టాభిషేక పర్యంత కథను వంద పద్యము (ఆ.11; 6-109) లలో సంగ్రహ రామాయణమునుగూడ జేర్చిరి ఈ కావ్యమునందలి దశమాశ్వాసమునందలి ఫలశ్రుతిలోని 60 పద్యములలో పరీక్షిత్తు భాగవత శ్రవణమున ముక్తినందిన వృత్తాంతము మొదట పాండవుల చరిత్ర కొంత తెలుపబడినది. దీనిని భారతసంగ్రహమన వీలులేకున్నను భారత వాతావరణముకూడ ఈ కావ్యమున గల్పింపఁబడె ననవచ్చును. కవి యిట్లీ కావ్యమును రామాయణ, భారత, భాగవత పుణ్యకథలకును నాలవాల మొనరించెను. ఇంతమాత్రమేకాదు. ఈ కావ్యమునందలి ప్రధాన కథా కార్య క్షేత్రములు బమ్మెర, రాచకొండ, ఒంటిమిట్టమున్నగు ఆంధ్ర తెలంగాణ ప్రాంత ప్రదేశములేయైనను, సమస్త భారతదేశ పుణ్య క్షేత్రముల నిందలి పాత్రలకు విహార రంగముగా జేయనెంచికాబోలు! కవి యిందలి పాత్రలో ముఖ్యులగు పోతనకు, నతని జననీజనక సోదరులకును మఱియు శ్రీనాథునకును గథలో నతుకు నటులు తీర్థయాత్రాగమనమును గల్పించి, యా యవకాశమును బురస్కరించుకొని క్రమముగా నవమ, తృతీయ ద్వితీయాశ్వాసములందు ఉత్తర దక్షిణ భారతమునందలి ప్రసిద్ధ పుణ్యక్షేత్రములను నచ్చటి తీర్థదైవతములను హృద్యముగ వర్ణించెను. ఇట్టివానిలోఁ దెలంగాణమునందలి పాల్కురికి, మంథెనలును, ఆంధ్ర ప్రాంతమునందలి శ్రీశైలము, తిరుపతి, ఒంటిమిట్టలును మరియు

దక్షిణదేశమునందలి కంచి, శ్రీరంగము, పెరుంబుదూరు, విల్లిబుత్తూరులును; ఉత్తరదేశ స్థలములైన కాశి, గయ, ప్రయాగాది పుణ్యక్షేత్రములు. ప్రాచీన మహా ప్రబంధముల యందొక్క కళా పూర్ణోదయమునందు మాత్రము మణికంధరుని తీర్థయాత్రా సందర్భమున నిట్లు పుణ్యతీర్థ వర్ణనము కలదు. కాశీఖండ, పాండురంగ మహాత్మ్యకావ్యముల నిట్టివుండుట సహజమే. ఈ సందర్భమున నీ కవి రచించిన దేవతా స్తోత్రములు భక్తి భావపూరితములై ప్రతివార పఠనయోగ్యములు. ఈ పయి ప్రమాణములవలన పోతనకావ్య మొక దివ్యప్రబంధమనుట స్పష్టము. ఆచార్యులవారు దీనికి పోతన భాగవత' మని పేరిడినను దగియుండెడిదేమో! కాని దానిచే పోతన వ్రాసిన భాగవతమను అర్థమే ముఖ్యముగా స్ఫురించు నవకాశముండుట చేత దీనికి వారు పోతనచరితమని పేరిడియుండుట సమంజసమే.

ఈ కావ్య గౌరవము హెచ్చించుట కీ కవి మఱియొక నూత్నపద్ధతినిగూడ నవలంభించెను. ఇందలి ప్రతి యాశ్వాసము మొదట నా యాశ్వాసమునందలి ప్రధాన కథాంశమును పోతన జననము–బాల్యము అను విధమున, ఈ గ్రంధము పెద్దదగుటచేతఁ గాబోలు తాము చదువబోవు విషయమును పాఠకులకు ముందే సులభముగా గ్రహించుట కిట్లు చేసియుందురు. ఇందు విశేషములేదు కాని యీ తెలుఁగు శీర్షికలతోఁబాటు ఒక్క చతుర్థాశ్వాసాదిలో దక్క తక్కిన తొమ్మిది యాశ్వాసముల మొదట తెలుఁ గు శీర్షికలక్రింద వీరు శ్రీమద్భగవద్గీత నుండికూడ నా యా కథాంశములను సూచించు శ్లోకభాగముల నెత్తివ్రాయుట చూడనగును. వారుద్ధరించిన యీ గీతావాక్యములు తెలుఁగు సూచనలకన్న నర్థవత్తరములయి పోతన జీవితమునే వివరింపజాలి యుండుట విశేషము. ప్రథమాశ్వాసాదినిగల 'పోతన జననము–బాల్యము' అను వానివలనఁ దెలియరాని యర్థవిశేషము "శుచీనాం శ్రీమతాంగేహే యోగభ్రష్టోఽభి జాయాతే." యను వాక్యమువలన పోతన తలిదండ్రులు పరిశుద్ధాత్ములనియు భగవద్భక్త్యైశ్వర సంపన్నులనియు, ఇట్టి పవిత్ర దంపతుల కుదయింపనున్న శిశువు (పోతన) సామాన్యమానవుడు కాదనియు అతడు యోగాభ్రష్టుడైన జ్ఞానియనియు, భాగవతాంధ్రీకరణార్థ మీ లోకమున జనింపనున్న 'కారణజన్ముఁడనియు వెంటనే స్ఫురింపక మానదు ఇట్లే తక్కినవి యూహింపనగు కాని నాల్గవ యాశ్వాసము మొదట 'రాజ సందర్శనము–భోగినీ దండక రచనము' అని తెలుఁగున మాత్రము సూచించి మిన్నకుండిరి దీనివలన నీ విషయమునదప్ప తక్కిన పోతన జీవితమంతయు గీతయందు ప్రవచింపబడిన కర్మ, భక్తి, జ్ఞాన, వైరాగ్యముల నడచినదను పరమార్థమును సూచించుట కవి యభిప్రాయము. ఆంధ్రకావ్యములలో నీ పద్ధతి నవ్యము. ఈ గీతా వాక్యములును దీని దివ్య ప్రబంధ గుణమునకే పోషకములు.

ఇదియొక దివ్య ప్రబంధమని చెప్పుటవలన వృద్ధులకు, భక్తులకు ముముక్షువులకు మాత్రమే పఠన యోగ్యమని భావింపగాదు. రుచిభేదము, దృష్టిభేదము, వయో భేదమును గల పాఠక సహృదయులకు హృదయ తర్పణము చేయువిధమున నీ కథను మలచుకొని, యిందు సందర్భాను సారముగను సరసముగను వాస్తవిక ప్రపంచమునందలి వైవిధ్యము వ్యక్తమగు భంగిని వివిధ విషయ వర్ణనలతో కావ్యవస్తువును కవి విస్తరించెను. ఈ కావ్యమును జదువుకొలదిని, బ్రాహ్మణులు, వైశ్యులు, శూద్రులు, రాజులు పేదలు,

కాపులు కరణములు, ధనికులు భిక్షుకులు, వివాహితులు అవివాహితులు, త్యాగులు లుబ్ధులు, యోగులు భోగులు, బాలురు వృద్ధులు; కవులు గాయకులు, నట్టువలు జెట్టిలును, ఆటలు పాటలు, సభలు సత్కారములు, సప్తాహములు సంతర్పణములు, పస్తులు పండుగలు, సుఖములు దుఃఖములు, పెండ్లిండ్లు పేరంటములు, విందులు వియ్యములు, కఱవులు కాటకములు, నెయ్యములు కయ్యములు, శోభనములు సుతోదయములు మఱియు పల్లెలు పట్టణములు, పూరిండ్లు పెంకుటిండ్లు, మిద్దెలు మేడలు, పేటలు కోటలు, తోటలు మోటలు, మడులు మాన్యములు, పొలములు హలములు, ఎడ్లు బండ్లు, బోయీలు పల్లకీలు, వారువములు వరాహములు, పోతులు కోతులు, కాలువలు కాసారములు, వాగులు వంతలు, దొరువులు చెఱువులు, కూపారములు అకూపారములు, అటవులు ఆఖేటములు, చెట్లు చేమలు, తీవలు తీవబోండ్లు, గిరులు ఝరులు మున్నగు వివిధవ్యక్తులు, ప్రాణులు, విషయములు ప్రకృతి దృశ్యములును వారి వర్ణనములును పఠితల నడుగడుగున కాకర్షించు పంచేంద్రియ పరితోషణము నాపాదించును. పోతన చరిత్రమును జదువుచున్నంతకాలము మనము కావ్య ప్రపంచమున గాక వాస్తవిక ప్రపంచమున సజీవ వ్యక్తులమధ్య సంచరించుచుండిన ట్లీ కావ్యవస్తువు కల్పింపబడి ప్రపంచింపబడె ననుటకంటె నీ కవివరుని కథా కథన శిల్పచాతురి యిట్టిదని వేఱుగా జెప్పుటేల? ఇంతటి వస్తు వైవిధ్య వైపుల్యమును గలిగి వస్త్వైక్య శోభితములయిన కావ్యములు తెలుఁగున నెన్నియో లేవు.

ఈ పెద్ద కథను శ్రీ వరదాచార్యులు ప్రాచీన మార్గము ననుసరించి యొక మహా ప్రబంధముగా వ్రాయదలచిరి. ఈ విషయమును వారు '...శ్రీ బమ్మెర పోతరాజతని భవ్య చరిత్రమునే మహా ప్రబంధమ్ము నొనర్చి నిన్ను కృతినాథునిగా నొనరించి చెప్పెదన్.' అని శ్రీరామచంద్రుని సంబోధించి ప్రతినచేసిరి. (ఆ.1వ. 2) కావ్యపీఠిక యందలి 'ప్రబంధస్తుతి' యను శీర్షిక క్రింద

"వర్ణనాదులుం గృతికెంతొ వన్నెగూర్చఁ
గల్గునని బ్రబంధాఖ్య సత్కావ్యభేద
గతిని దీర్చిరి నిజకళా ప్రతిభ మెఱయ
మను, వసుచరిత్రముల్ వ్రాసి మను సుకవులు." (పీఠిక.51)

పెద్దనాదులు వర్ణనా ప్రధానములుగా వ్రాసిన కావ్యములే ప్రబంధములని తెలుపుచు, దామును 'అవ్విధి సత్ప్రబంధ రచనాశయ మొప్పఁ గృతిన్ రచింతు' ననిరి. మఱియు

ప్రాకృతి కాంతరంగ బహిరంగ ప్రవృత్తుల వాస్తవ స్థితిన్
లోకము ముందు దర్పణములోవలెఁ జూపుటలే కవిత్వ, మా
ప్రాకృతి కాంతరంగ పరివర్తనమే రసరూప మొందు, బా
హ్యాకృతిలోని మార్పులె రసాంగ ప్రకాశక వర్ణనాదులౌ.' (ఆ.2-125)

అని కావ్య, రస, వర్ణనల పరస్పర సంబంధమును వాని స్వరూపమును చతురముగ నిర్వచించి, తర్వాతి పద్యములలో నట్టి కవిత (కావ్యము) సత్యమయి, సుందరమై శివంబునైనపుడే యది 'కావ్యకళా విలాసోన్నతివెల్గి బ్రహ్మసుఖ సోదరమై తిరమై రహించు' ననియు, 'ధ్వన్యంతర్గర్భిత భావపూర్ణ రమణీయార్థ ప్రపంచమై, విశ్వశ్రేయమునై యుండవలెననిరి. మఱియు 'అకలంకంబయి, యత్యుదాత్తమయి, లోకాదర్శ విజ్ఞాన దాయకమై, దివ్యకథా ప్రపూతమయి, పాత్రౌచిత్య సల్లాపదీపకమై, ప్రాజ్ఞమనోను రంజక రసప్రస్ఫోటమౌ కావ్యమున్ సుకవీంద్రుండు రచించు' ననుట వీరి యభిప్రాయము. కవి, కవిత్వము, కావ్యమునుగూర్చిన తమ యభిప్రాయముల నీ కవి తమ కావ్యమం దెడనెడ కథలో హృద్యముగ బ్రకటించియున్నారు. వీనివలన శ్రీవరదాచార్యులు 'పోతన చరిత్ర'ము నుపర్యుక్త లక్షణ లక్షితముగా రచింపబూనిరనుట స్పష్టము వీరు తమ ప్రయత్నమునందు గృతకృత్యులయిరనుటకు సహృదయ పాఠక మహాశయులే ప్రమాణము.

ప్రబంధమని వ్యవహరింపబడుచున్న కావ్యభేదమునుగూర్చి ఆంధ్ర విమర్శకుల యభిప్రాయము లొక్కవిధముగా లేవు. ఆంధ్ర సాహిత్యమునఁ 'బ్రబంధము' మౌళిక రచనమని విశ్వసించువారును తద్వ్యతి రేకాభిప్రాయులును గలరు. ఐనను అష్టదిగ్గజములను ఖ్యాతిగన్న పెద్దనాదుల ప్రబంధము లుత్తమోత్తములను విషయమున మాత్రము రెండభిప్రాయములు లేవు. నాయకరాజుల కాలపు బ్రబంధములలో చేమకూర వేంకట కవివంటి కొందఱ కృతులను దక్క, తక్కిన వానిలో శృంగారమతివేలమనియు, బ్రాచీనుల యను కరణము లధికమనియు గొందఱు వారిని మెచ్చరు. వీనియందలి శైలీ రామణీయకతను భాషా మార్దవమును బ్రశంసించుచు నైతిక దృష్టితో మాత్రము వీనిని నిరసించు వారును గలరు. ఇట్టివి పోషకులగు ప్రభువుల ప్రీత్యర్థము వారి భోగలాలసత్వమున కనుగుణముగా నాటి కవులు రచించిరందురు. ఇట్టివానిని శ్రీవరదాచార్యులును 'ధరణీపాలుర రాజ్య వైభవముల్ దత్ప్రేయసీ నాయికా విరహోన్మాదకృతు' లని యొకచో బేర్కొనిరి. కావ్యము విజ్ఞానదాయకమై యుదాత్తమయి దివ్యకథా ప్రపూతమయి యుండవలెనను వీరి మతము వెనుక దెలుపబడెను.

మన ప్రాచీన సాహిత్య విమర్శకులును చరిత్రకారులును మను చరిత్రాదులకే ప్రబంధములని నామకరణము చేసిరి. శ్రీనాథయుగ కావ్యము లనేకములును, శ్రీనాథుని శృంగార నైషధాదులును వస్తునాయక రస రచనాదుల ననుసరించి ప్రబంధము లనదగియున్నను అవి యాంధ్రకవుల స్వతంత్ర కావ్యములుకాక చాలవఱకు ననువాదములగుటయే వాని బహిష్కరణములకు బ్రధాన హేతువన నొప్పును. ఇవి కావ్యములనియే వ్యవహరింపబడుచున్నవి. వీనిని 'అనువాద ప్రబంధము' లనినచో నుదారహృదయులకు నెట్టి యాక్షేపణము నుండదు. దీనినిబట్టి ఇతిహాస పురాణాదులనుండి గ్రహింపబడిన కథావస్తువును స్వకపోల కల్పిత వర్ణనాదులచే నలంకరించుచు రసవంతముగా రచించిన అనువాదముకాని స్వతంత్ర కావ్యమే ప్రబంధమనుట స్పష్టము. అనగా వాల్మీకివ్యాసుల రామాయణ భాగవతాదులయందలి కథలతో కాళిదాసాది మహాకవులు సంస్కృత భాషలో రచించిన పంచకావ్యముల బోలినవే మార్కండేయ

పురాణాదులలోని కథలతో నాంధ్రమున స్వతంత్రముగా వెలసిన పెద్దనాదుల ప్రబంధములన జెల్లును కాని యివి సంస్కృత కుమార సంభవాదులవలె కేవల పద్యకావ్య ఫక్కిని గాక చంపూపద్ధతిని నడచినవి. ఆంధ్ర ప్రబంధములను వస్తువునుబట్టి ప్రసిద్ధములనియు, కల్పితములనియు, మిశ్రములనియు బ్రాచీనులు ముత్తెఱంగుల వచించిరి. రసదృష్టితో నివి శృంగార ప్రబంధములనియు భక్తి ప్రబంధములనియు నిరుతెఱంగులు. వీర రసకావ్యము లొక కొన్ని కలవేమో! ధీరలలిత ధీరశాంతు లిద్దఱే ప్రబంధముల గనవచ్చు ప్రధాన నాయకులు. రచనా విషయమున నాంధ్ర ప్రబంధములు ప్రాయికముగా ప్రౌఢములు. భక్తి ప్రబంధములకే పుణ్యప్రబంధములనియు దివ్యప్రబంధములనియు దెలుఁగున నామాంతరము. ప్రస్తుత పోతనకావ్య మీ కోవకు జెందినదే. ఇందలి సమస్త కథయును కవి కల్పితము కాకుండుట నిది కేవల కల్పిత ప్రబంధముకాదు. ఇందలి కథ పురాణేతి హాసాంతర్గతము కాకుంటచే దీనిని ప్రసిద్ధ మనవచ్చునేమో చింత్యము. పోతన జీవితగాథ లోకమున మిగుల బ్రసిద్ధము కావునను, కొంతకథ కవికల్పితము కావునను దీనిని మిశ్ర ప్రబంధమనుటయే సమంజసము. ఇఁక యిందలి రచన ప్రౌఢమని ప్రత్యేకముగా జెప్పనవసరములేదు.

పోతన సామాన్యకవిగా గాక వ్యాసభాగవతము నాంధ్రభాషలో వెలయించి సంసారబద్ధుల బుద్ధుల భక్తిభావమును బాదుకొల్పి యుద్ధరింపవచ్చిన కారణజన్మునిగా నీ కవి యిందు చిత్రించెను. 'తెన్గు భాగవతకన్య నొసంగు మటంచు వేడె తానెవనినిగాంచి శ్రీరమణుఁ, డిట్టిఁడు మానవమాత్రుఁడౌ నొకో!' (పీఠిక. 59), 'ఉదయించె నాంధ్ర శారద యదృష్టమున నొక్క పాపఁడల వ్యాసాంశన్' (ఆ. 1-112), 'ఈతఁడే పరమోత్కృష్ట మహా పురాణకృతి నిర్మాణార్థమై పుట్టెనో' (ఆ. 2-170) 'యివ్వటుని జన్మము కారణ గర్భితంబిలన్(ఆ. 2-27)

"సూత శుకులను గరఁగి యచ్చునను బోయు పోఁతనా వెలుగొందె నీ పోతనకవి
భయద భవవార్ధి తార ణోపాయమైన పోతరూపమై పోతన పుట్టె ననిరి"

(ఆ. 9-67)

'పోతనార్యుఁ డొక కారణ జన్ముఁడు పూజ్యుఁడు...' (ఆ. 9-317), అను మొదలగు వాక్యముల వలన నీ కవి గ్రంథాదినుండియు నంతయు వఱకును బోతనను కారణ జన్మునిగా జిత్రించెననుట స్పష్టము. పోతననుగూర్చి చేసిన యితర వర్ణనలు కవి పైభాగమున కనుగుణముగనే చేయుచు వచ్చెను. పోతన బాల్యమునుండియే శ్రీరామ భక్తుఁడయి 'రామతత్వ సంశోధియై వ్రాయుముందు భాగవతమన శ్రీరామభజన సేయు'నఁట! (ఆ 1-121). ఇతఁడు కుశాగ్రబుద్ధియై 'తిప్పన జదివెడు పద్యముఁ జప్పున నొకసారి విననసరి' పోతన యద్దాని నొప్పం జెప్పునట! ఇట్లు పోతన చిన్నతనమునుండియు సాధు సజ్జన దర్శనోత్సాహమతితో, హరికథా పురాణ శ్రవణాభిరతితో మఱియు శంభు పదసరోజార్చ నాసక్తమతితో బెరుగసాగెను. ఇంతలో నీ బాలుని దలిదండ్రులతో సమీపముననున్న పాల్కురికి జాతరకు బంపును. పాల్కురికి సోమనాథకవి జన్మక్షేత్రమనుట, సువిదితము, సోమేశ్వరస్వామి యాలయము నిట నుండుటచే నిది నాడు ప్రసిద్ధ యాత్రాస్థలముగ నుండెను. పై రెండు కారణములచేత కవి యీ కావ్యమున పాల్కురికికి గొంత ప్రాధాన్యము నొసంగెను. చిదానందయోగి యీ పాల్కురికి కేగు సమయముననే పొలముకడనున్న

పోతనకు దర్శనమొసగి తారకమంత్ర శారదమంత్రముల నుపదేశించెను. శ్రీనాథ మహాకవియు నుత్తరదేశయాత్ర లొనరించి దక్షిణమున శ్రీశైలాదుల దర్శించి పాల్కురికి ప్రయాణ సందర్భముననే పొలముపొంతనున్న పోతనను గలసికొని యతని యింటికేగి బాంధవ్యము నందుట తటస్థపడెను. జ్యోతిపుర రాజ్ఞియు నిట్లే పాల్కురికిలో పోతన భాగవత ప్రశంసవిని తదాకర్ణ నాసక్తయై బమ్మెరకువచ్చి పోతన పరువు ప్రతిష్ఠలను భద్రమొనరించునట్లు కవి కల్పించెను. ఈ కల్పనలు మిగుల సమంజసములు. లేనిచో బైవా రెల్లరును పోతనను గలసిరని చెప్పుట సహేతుకముగా దోపదు. కాదంబరియం దచ్ఛోద సరోవరమునకును కళాపూర్ణోదయమున మృగేంద్ర వాహనాలయమునకుగల ప్రాధాన్యము నిందు కొంతవరకు పాల్కురికి కాపాదింపబడినట్లు తోచును. అట్లీ పాల్కురికి జాతరకు బోయిన పోతన బాలుఁడగుట తండ్రి కొనిపెట్టిన చిఱుదిండ్లు నమలుచు నచటి వినోదములు జూచుచుండెను. అంతలో మృదంగతాళములతోడి 'వీధి భాగవత' ప్రదర్శన మతని కంటబడెను. జిజ్ఞాసువై భాగవత నాటకమును గూర్చిన బాలపోతన ప్రశ్నలకు లక్కమాంబ కేసనలు జగన్నాటకముతో సామ్యకల్పనముచేసి వేదాంత పరముగా సమాధానము లొసగుదురు. ఆ ప్రదర్శనమునకు భాగవతమనునామ మేలకలిగెనను బాలనకా కథలు భాగవతమను సంస్కృత గ్రంథములోనివగుటచేతనని తల్లి తెలుపును. తనకా గ్రంధమిమ్మని బాలుఁ డడుగగా నది సంస్కృతభాష నుండుటచేత తెలియదనియు, దెలుఁగు పలుకుల వెలసిన దెలియుననఁగా తెలుఁగున వ్రాసియిమ్మనును. తల్లి యా మాట కేసన కెఱిగించెను. 'వీని జూచి నే దుదయమె మోగియొక్కఁ డితదుర్వి మహాకవి సార్వభౌముఁ' డౌనని తెలిపెనని కేసన చెప్పి యానందించెను. పోతన యిట్లు తాను భాగవతము తెలుఁ గున వ్రాతుననుటకు దగు హంగుల నీ కవి పోతన జననమునకు కొంతముందే సిద్ధము చేసియుండెను. పోతన లక్కమాంబ గర్భమున నుండగా పొద్దుల సమయమునకు బమ్మెరకొక పౌరాణికుడువచ్చి భాగవత పురాణము చెప్పుచుండెను. (వర్ణనమునుబట్టి చూడ నీయన శ్రీరాముడేయనితోచును. పూర్ణగర్భవతి లక్కమ సప్తాహములు భక్తితో బురాణశ్రవణ మొనరించి; భాగవతమును నెవరు రచించిరని ప్రశ్నింపగా నా పౌరాణికుఁడు నీ పొట్టనే యట్టివాఁడు నేఁడోరేపో యుదయించునని పలికి ' సుతన యా వాప్తిర' స్తని పోయిన మూఁడవనాఁడే పోతన పుట్టెనఁట। కావుననే యిట పోతన భాగవతము దెలుఁగున వ్రాతునని పలుక గలిగెనని యూహింపదగును. అతఁడు మహాకవి యగునను యోగి వాక్కులను బురస్కరించుకొని యతనిలోని కవితాత్మ నుద్బోధింపదలచి కేసన దారిలో మామిడితోటను మనోహరముగా బాలునకు వర్ణించి చూపును. పోతనయు కవులుచేయు వర్ణన విధానమును గ్రహించి తాను నొక పద్దెమును నుడివి మామిడిపండును చూచి వృక్ష సమీపమున కురుగగా 'శుకుఁ డొసంగు భాగవత ఫల రసాయనం బోయన' శుకము రాల్చగా నది బాలుని పదములందు బడెనట. (ఆ.1-177). భవిష్యద్భాగవత రచనము నిట కవి వ్యంగ్యముగా సూచించెను. అనంతరము కేసన సుతునకు 'ప్రకృతి మన కెల్లరకు మాత, పరమ పురుషుఁ డగు మహేశ్వరుఁడే పితయనుచుఁ దెలియుమని' ప్రకృతి పురుషులకును జీవులకును గల సంబంధ బాంధవ్యమును బోధించి, 'భూతగణ వృత్తమొక కమ్మ బొమ్మలాట, ధరఁ జావు పుట్టకల్ దాఁగురింత' (ఆ.1-186) యని చెప్పి మానవ జీవితమునకును బొమ్మలాటకును, దాగురింత లాటకును

జావుపుట్టుకలకును గల సామ్యమును పలుతెఱగుల వివరించి తెలిపెను. ఇట్లు కవి కల్పించిన ఈ పాలకుర్కి యాత్రవలన పోతనకు తండ్రి బోధలచే వేదాంత విషయ విజ్ఞానమును కవిత్వ స్వరూప జ్ఞానమును కొంత సమకూడి యదా భావిభాగవత రచనకు దోహదకారి యయ్యెననొప్పు. పోతన పాత్ర నిట్లీ కవి బాల్యమునుండియే కడు జాగ్రత్తతో దిద్దితీర్చుచు వచ్చెను.

పోతన పరమ భాగవతోత్తముఁడగు ధీరశాంతుఁడు. ప్రథమాంధ్ర ప్రబంధ నాయకుఁడనఁదగు ప్రవరుఁడును. విష్ణుచిత్తీయ నాయకుఁ డనఁదగు విష్ణుచిత్తుఁడును మఱియు పాండురంగ మహాత్మ్యమునందలి పుండరీకుఁడను భక్తుడును గొంతవఱ కీ ప్రబంధ నాయకుఁడగు పోతనతో సరితూగుదు రనవచ్చును. ఐనను పోతనవలె ననేక క్లిష్ట పరిస్థితులను మనస్థైర్యముతో నెదుర్కొని యచంచల రామభక్తిచే నిగ్గుదీరినది పోతన భాగవత జీవితము. తలవని తలంపుగా తనంత తావలచి పైబడిన దేవవనితను కాదని పోయిన అకాముకుఁడు ప్రవరుఁడు. ఇది సామాన్య విషయముకాదు. ఈషణత్రయములతో ధనేషణ గొప్పదందురు. ఆగర్భశ్రీమంతుఁడై మాన్యక్షేత్రములు పెక్కు చందముల బండుచుండ పాఁడిపంటలింట నొకప్పుడుం దఱుగకుండు ప్రవరాఖ్యుఁడు పరదత్తములగు సాలగ్రామదానాదులనేని గొనకుండుట వేఱు. సామాన్య గ్రామకరణపు కుటుంబమునజనించి సంసార భారమున సతమతమగు పోతన యడుగడుగున కర్థావసర మధికముగ నున్నను, శ్రీనాథకవి సార్వభౌమునివంటి యుదాత్తబంధు వొక వైపున, సింగభూపాలునివంటి సర్వజ్ఞుఁడయిన ప్రభువొక ప్రక్కను. కవిసార్వభౌముని కనకాభిషేక మాడించిన కథాధీశుఁడు వేఱొక దిక్కునను లెక్కలేని ధనాశ గొల్పుచుండినను ధైర్య స్థైర్యములతో దారిద్ర్యము నాదరించి, ధనాశను ధిక్కరించి, రాజాజ్ఞకన్న రామాజ్ఞమిన్నయని నమ్మి సిరికి మోఁకాలొడ్డి సిలుగులను జిఱునవ్వుతో స్వీకరించిన ధీరస్వభావుఁడు పోతన మనీషి. ఇంతేకాదు, రత్యంశ సంభవయు, ముగ్ధయు, స్వీయయునగు ధర్మపత్నితో నేకాంత శయనమందిరమున ముమ్మాపులు “నాతి గల బ్రహ్మచర్యము” నడిపిన మనోనిగ్రహము కత్తిమీఁది సాముకంటెను కష్టతరముగదా! ఇతర గుణములగు మాతృ, పితృ, భ్రాతృభక్తి, గురుభక్తి, దైవభక్తి, పెద్దలయెడ వినయ విధేయతలు, బంధుస్నేహము, పుత్ర, శిష్యవాత్సల్యము, ఆపన్నులగు దీనులయెడ దయా దాక్షిణ్యములు, సత్య సంధత, శమదమ వైరాగ్యాదులు కథలో సందర్భాను సారముగా నాయకునకు వర్ణింపబడినవి. పరంపరగా నాంధ్రుల హృదయములందు మూర్తీభవించియున్న పోతన యాకార గుణగణాదుల కీషణ్మాత్రము లోపమురాకుండ యీ కవి యతని పాత్రనుదాత్తముగా పోషించెను.

పోతనార్యుఁడు కర్మవశమున గొంతకాలము సంసార సుఖముల ననుభవించినను పుత్రోదయానంతర మతని చిత్తము మఱల వైరాగ్యా యత్తమయ్యెను. అతఁడు తిరిగి తపముజేయ బూనుకొనెనుగాని ‘విఘ్నేశ్వరాంశ’తో జనించి తన తపమునకు విఘ్నమూర్తియౌ కొమరుగాంచి ముద్దు గొనినంతనే మమతగప్పి పోతన మనసు కరిగి తపము మాటయే మఱచెను. అతఁడు ‘గజయీతగాని’ విధమున సంసార సాగరమున మునిగియు దేలియాడుచు ‘బవపంకము నంటక’ తమరాకుమీఁది జలబిందువు భాతి సంసార ధర్మమును నెఱపుచుండెను. ఆయన తన జీవితమును సేద్యము, పద్యములను రెంటికే యంకితము చేసినట్లు కవి యీ క్రింది పద్యమున హృద్యముగ వర్ణించెను.

"చెఱువు మానస సరోవరముతోఁ గవగూడి నవరస పూర్ణమై నాట్యమాడ
క్షేత్రమ్ములున్ దాళ పత్రమ్ములంగూడి శ్రీ సంపదలతోడఁ జెంగలింప
నాఁగేటికఱ్ఱు గంటపు మొనన్ జతగూడి క్షోణిమేలిమి వర్ణశోభలీన
సస్యముల్ స్వకవితోద్దేశ్యమ్ములంగూడి బహుఫల ప్రదములై రహిఁ జెలంగ
గోగణము వృత్తగణములంగూడి కృషిని నాల్గు పాదముల్ ధర్మము న్నడుపుచుండ
సేద్యమునఁ బద్యమున జడచేతనములఁ బెంచసాగెను బోతన్న ప్రియనయముల.

(ఆ. 3 ప. 297)

పోతన కవిత్వ పాండిత్యములను, వేదాంత వైరాగ్యములను కవి గ్రంథమం దంతటను సందర్భాను సారముగ వివరించెను. సింగభూపాలుని యాస్థానమును శ్రీనాథునితోగూడ పోతన ప్రవేశించు సమయమున 'కర్మవెనుకనే జ్ఞానమ్ము గ్రాలుకరణి' నను వాక్యమువలన పోతన మూర్తీభవించిన జ్ఞానమువలె నుండెనని తెలుపుట మాత్రమేకాక రెండు సీసపద్యముల (ఆ.4 62-63) లో నిరువుర గుణరూప తారతమ్యములను కవి చతురముగ బ్రత్యక్షీకరింపజేసెను.

ఆంధ్రభాగవత పీఠికలో 'మానిను లీడుగారు బహుమాన నివారిత దీన మానసగ్లానికి ..బమ్మెర కేసయ లక్కసానికిన్' (ఆ.భా.పీ.26)

'లలితమూర్తి బహు కళానిధి కేసన, దాన మాన నీతి ధనుఁడు ఘనుఁడు
దనకు లక్కమాంబ ధర్మగేహినిగాఁగ; మనియె శైవశాస్త్ర మతముఁగనియె'

(ఆ.భా.పీ 24)

అని ఆంధ్ర భాగవత పీఠికలోని పోతన వర్ణనము ననుసరించి శ్రీ వరదాచార్యులు నీ కావ్యమున దజ్జననీ జనకుల గుణశీలములను సోదంతముగా నభివర్ణించెను. ఇట్లే 'అనఘగుణులు సోదరుల్ రామలక్ష్మణులు మణులు' (అ.1-125) తిప్పన పోతనల సరస సౌభ్రాత్రము స్పష్టీకరింపబడినది. రాముఁడు లక్ష్మణునివలె తిప్పన పోతనను బ్రేమించెను. పోతన యెడబాటును తిప్పన యించుకయు సహించువాఁడుకాఁడు. ఇట్లయ్యును కాలాంతరమున దిప్పన కీ కవి యేకశిలా నగరవాసమును కల్పించెను. ఈ వేఱు సంసారములకుఁ గారణము తిప్పన భార్యచేసిన ప్రబోధమయినట్లు కవి మొదట చెప్పెను. అట్లామె భర్త నుద్బోధించుటకు హేతువు కఱవుకాలమునందును పోతన అతి దాతృత్వ గుణమేయని తెలియును. (అ.5-197) ఆమె బోధలో గొంత స్త్రీ సహజమైన చాపల్యము గోచరించినను నిజమున కామె

"ఇరువురము మనమయ్యెడ కేగుఁనెడలఁ, దమ్మునకు గృహభారము తలపయిఁబడి
తెలసివచ్చు నే యొడుపున మెలఁగవలెనొ, యటులుగామి ముందతనికే యగు శ్రమమ్ము"

(ఆ.5-246)

పోతన మేలుకోరియే యట్లు చెప్పినట్లు కల్పించి యామె శీలమున కుదాత్తత చేకూర్చెను. తిప్పనయు భార్యమాటలనువిని మందస్మితముచేసి,

'వేఱు పడుమన నాకెట్లు నోరువచ్చు? (ఆ.5-209)
'లలన! యేకోదరుల వీడుటెటులొ చెపుమ' (ఆ.5-212)
'మనకేటికి వేఱు తలంపు మానినీ! (ఆ.5-216)

అని పలువిధముల సతికిఁ బ్రతిబోధ కావించుటే కాక.

"కఱవులో నిడు దాన మొకఁడు ఫలించుఁ దగిన కాలాన నాఁటు విత్తనము వోలె
నవసరము లేనియెడ యీవి, యది యకాలపు వర్షతుల్యమయి చనును.
అతిథి సత్కారమనిన మా యన్న వాయమున ధరణిఁ బెట్టినది పేరు మొదటినుండి
యట్టి యాచారమున వన్నెఁబెట్టు తమ్ముఁడౌర! నాసొత్తు తానేమి యపహరించె?"
(ఆ.5-219,20)

అవి భార్యమాటలను ఖండించి, పోతన దానగుణము నెంతయు సమర్థించి వేఱుపడుట కంగీకరింపఁ డయ్యెను. కాని యది కఱవుకాల మగుటచేతను, నతిథి సత్కారములు తప్పకుండుటచేతను నింట పిల్లలు (వీరు పోతన పిల్లలే) పస్తుండవలసి వచ్చుచుండెను, కావున తాను దన భార్యయు నింటినుండి పోయిన పిల్లలకయిన భుక్తి లభింపగలదని భావించి.

"ఏ విధినొ కఱవు కాలముఁ దావెడలంద్రోయు నింట తమ్ముఁడు, మనముల్
నీ వనినటు లీ దినముల జీవన మోర్గంటఁ గడపఁ జేయుద మబలా!"
(ఆ.5-222)

భార్యతో నోరుగంటి కేగుట కెట్టకేల కంగీకరించెను. ఈ పై పద్యమునందు 'నీ పనినటు లను మాటకు

'మీకు నొక రాజకీ యాస్తోకోద్యోగ మ్మిడంగ సుగుణాకరుఁ డా
యేకశిలా నగరేశుం డేకటఁ గబురంపెనంట నేగందగదే?' (ఆ.5-205)

ఉద్యోగరీత్యా నోరుగంటికేగి జీవయాత్ర గడపుటయని కవి భావము. బమ్మెరలోని పొలముపంట పోతనకును పిల్లలకు నెట్లో సరిపడునను సద్భావముతో తిప్పన పోతనను విడిచి పోయెనను కారణాంతర కథనముచే కవి, తిప్పన సౌభ్రాత్రమున కపకర్షమును వారించెను. అనంతరకథయందును శ్రీనాథుఁడు

పోతనతో నోరుగంటి కేగినపుడు రామార్పణము చేయనెంచిన భాగవతమును సింగభూపతికి గృతియిమ్మని తిప్పన పోతనకు జెప్పినట్లును పోతన యందుల కంగీకరించినట్లును కవి వ్రాసెను. తమ్మునకు తిప్పన యట్లు చెప్పుట కొంత విచిత్రముగ దోపవచ్చును. కాని యీ కల్పనము తిప్పన పోతనల పాత్రలకు మెఱుగు పెట్టుటకే చేయబడినది. శ్రీనాథుడు భాగవతమును సింగభూపాలున కంకితము చేయుమని పోతననుగోరి విఫలుండయ్యెను. తన సోదరిభర్తయగు పోతనకు దనలాభమును దనకు రాజు మెప్పును తప్పిపోయెను. తిప్పనతో జెప్పించియైన దానిని శ్రీనాథుడు రాజున కిప్పింపదలచి పోతనతో నోరుగంటి కేగెను. తిప్పనకూడ దాని కంగీకరింపదని శ్రీనాథుఁ డెఱుంగును. కావున నతఁడొక యుక్తిఁబన్నెను. పోతన చెంతలేని సమయముచూచి మల్లన పెండ్లి ప్రసంగమునుదెచ్చి ధనావసరమును బ్రకటించెను. ధనాభావమువలన మేనరికము తప్పిపోవు ప్రమాదమును సూచించి తన కోరికయేమో తెలుపకయే,

'నీదువాంఛ యనుజునితో నెఱపఁజేతుననుచు మీరలు నేఁడు నా కభయమిడిన
నమృత మస్తనియందు మీ యాలయమున, నటులఁగామి నీరానక యరుగువాఁడ'

(ఆ.8-275)

అని తిప్పనను బెదిరించెను. ప్రసంగము ననుసరించి యది శారద మల్లనల వివాహ విషయమే కానోపునని తలంచి తిప్పన మాటయిచ్చెను. అప్పుడు శ్రీనాథుఁడు తన యభీష్టమును 'అతనికేకాదు నాకును మహాశయ! మీరలె యన్నలంచు' తిప్పనకు దయపుట్టునట్లు యుక్తియుక్తముగ జెప్పెను. తిప్పన మనసు ద్రవించెను. చేయునదిలేక యతఁడును తమ్మునితో నేకాంతమున

'రామున కొసంగు కృతిని భరమణునకిడ, సురల కిడనెంచు హవినెందు శునకమునకు
నొసఁగుట లటంచుఁ దెలియుదు, విసపువేళ వచ్చిపడె, నేమి చేయంగవలయు ననఘ!

బ్రహ్మ మా రాఘవుఁడు, కవి బ్రహ్మయితఁడొ, యెఱుఁగకయె మాటయిచ్చితి నితనికేను
నా యొసఁగుమాట పూర్తి యొనర్చువాఁడ వీవెయని నమ్మినాఁడ నీ యిష్టమింక.'

(ఆ.8-281,90)

అని హృదయ భారముతో నెమ్మదిగా బలికెను. ఇది యంతయును దన కసత్యదోషము రాకుండుటకు తిప్పనచేసిన యత్నము. భాగవతమును రాజునకు గృతియిచ్చుట యతని యభిమతమునుగాదు. పోతన మనోబాధ నతఁడెఱుగును. కావుననే దేవేంద్రునకు పోతన తపోభంగ విధము బోధించుటకు పూర్వము శ్రీ విష్ణువు తన మనమున భావించిన విధముననే (ఆ.1-66) తుదకు తిప్పనయు

"ఘనుల జీవితములు కష్టమయమ్మౌట, వారి శీలముకు వన్నె యిడును
జాతి మణులకెల్ల సానలయొరపిడుల్, నృపుని శిరముకెక్కు నెపముతోనె

కావునన్ నీవు చింతింపగా వలవదు మాన్యుఁడగు రాముఁడుండ, సమర్థుఁడతఁడు,
ఏది యెట్లు కావలయునో యెఱుఁగు భక్తరక్షకుఁ డనారతము సత్య పక్షపాతి."
(ఆ.8. 292-93)

పోతన కెట్టి సంకటమును, నసత్య దోషమును రాకుండ రాముఁడే తప్పక రక్షింపగలడని ధైర్యము గొలిపెను. ఇది క్లిష్టపరిస్థితిలో తిప్పన తన తమ్మున కొసగిన యాశీర్వచనముగాగూడ గ్రహింపదగియున్నది. పోతన యెదురాడ నోడెను. తిప్పన సత్యసంధతకును పోతన భ్రాతృభక్తికిని యీ ఘట్టము వ్యాఖ్యానమగుచు కవికిగల పాత్రపోషణ నైపుణ్యమును నిరూపించుచున్నది.

పోతన పుత్రుఁడగు మల్లన తండ్రికి దగిన పుత్రుఁడు. ఇతఁడు బాలుఁడయ్యును. దనకు గాబోవు మామయగు శ్రీనాథుఁడు 'హాలికుఁ'డని తన తండ్రినిగూర్చి చేసిన యెత్తి పొడుపును సహింపలేక వెంటనే 'బాలరసాలసాల...'యను పద్యమును జదివి కవిసార్వభౌమునకు వాకట్టు కలిగించెను. శ్రీనాథుఁడు తన మహిమ గనబఱచినపు డతఁడు నట్లే కావించి యతని నాశ్చర్య పఱచెను. అతని పితృప్రేమ యత్యంతము తండ్రి యిలువీడి పోయిన దుఃఖ భారమున నతఁడు సమర్థుఁడయ్యు భాగవతమును పూరింప నిచ్చగింపక కవి కీర్తిని వదలుకొనెను. గంగనాదులచే భాగవత శిథిల భాగములను పూరింపజేసి పితృణ విముక్తుఁ డయ్యెను. సింగనాదుల గురుభక్తిని గవితాశక్తిని కవి సముచితముగా నిందు జిత్రించెను.

సింగభూపాల ప్రౌఢదేవరాయల శీలపోషణమును సముచితముగా జేయబడినది. పోతన భాగవతా పహరణ దోషమునకు బాల్పడినది వారి దళపతులేకాని వారుకారు. భాగవత శైథిల్యమునకు బశ్చాత్త ప్తుఁడయి తదుద్ధరణ కవసరమగు ధనముగూడ దానిని సింగభూపాలుఁడు బమ్మెరకు బంపించెను. కాల మీతనిపై నారోపించిన కలుష వర్తనమును కవి యిట్లిదు కొంత సంస్కరించెను. కర్ణాటకాధీశుఁడును నొంటిమిట్టకేగి శ్రీరామ చంద్రునకు భాగవతకృతి సమర్పణోత్సవమును వైభవముగా నిర్వహింపజేసి భాగవత ప్రచార పాప పరిష్కృతిని బడసెను.

ఈ కావ్యమునందు శ్రీనాథ కవిసార్వభౌమునకు ఈషదూనముగా పోతనార్యునితో సమాన ప్రతిపత్తి సమకూర్పబడినది. ద్వితీయాశ్వాసమునుండి దశమాశ్వాసాంతము వఱకును నతఁ డందందు దర్శన మీచ్చుచుండును. అతని చరమ జీవితావస్థ యిం దెందును స్పృశింప బడకుండుట ముదావహము. భాగవతమును నరాంకితము చేయింపవచ్చిన విఘ్నంశగా నిందు కవి యతని సూచించెను. ఈ విషయమున శ్రీనాథుని ప్రయత్నలోప మెందును గనిపింపదు. కాని రామానుగ్రహము పోతనయందే బలవత్తరముగ నుండుటచే, కృతి సమర్పణోత్సవ సమయమున నత ఁడు పోతనతో పొందుచేసికొనక తప్పినదికాదు. 'శ్రీలీను కొండవీటి నృపాలుక సంస్థానకవి' రీవిని కవి యిందు చక్కగా బోషించెను.

'శరదాస్థ పూర్ణిమా తిథి వెలుఁగొందు చందురుని తీరులు గేరుకళా ప్రపూర్ణుఁ' డుగా శ్రీనాథుఁడు బమ్మెర పరిసరమున పోతనకు బ్రథమ దర్శనము గజ్జెల కచ్చులమునం దాసీనుఁడయి ప్రసాదించెను.

వాచ్యముగ గాక ఆశు కవిత నుడివి తాను కవియగుట పోతనకు సూచించెను. పిమ్మట 'శ్రీలీను కొండవీటి నృపాలుర సంస్థానకవిని...శ్రీనాథుఁడనని' కేసన నాశ్చర్య చకితుని జేసెను. పోతన పద్యముల కొన్ని చదివి యతఁడే మహా పురాణకృతి నిర్మాణార్థమో పుట్టిన విద్వద్వంద్యుఁడుగాని సామాన్యుఁడు కాఁడని గ్రహించి తన సోదరి నతని కొసగి వివాహముచేయ నిశ్చయించుకొని తన తల్లి యామోదమును గైకొనెను. ఈ బాంధవ్యముకొఱకే పిమ్మట నతఁడు బమ్మెరకు వచ్చిపోవుట కనువుగా నుండునట్లు సింగభూపాలుని యాస్థానకవిగా నుండ నిశ్చయించుకొనెను (ఆ.2—208). కావుననే కవి యతఁడు రాచకొండయం దున్నట్లే కావ్యమున వర్ణించెను. పోతన శ్రీనాథులను సమకాలికులుగా గ్రహించినను వీ రిరువుర వయోభేదమును పోతన బాల్యమునకే శృంగార నైషధ ప్రసిద్ధిని వర్ణించి సూచించెను. ఇతర సందర్భములందును శ్రీనాథుని ఐహిక భోగవాంఛాదులు సమయోచితముగా నిం దభివర్ణితములు. శ్రీనాథ పోతనల వేషగుణశీల తారతమ్యములను పలు సందర్భములందు కవి నిపుణముగ నిందు వ్యక్తీకరించెను. సింభూపాలుని యాస్థాన ప్రవేశ సమయపు శ్రీనాథుని యాకార విశేషమును గమనించితిమేని ఈ కవి యతని పాత్రను పోషించిన విధము నూహింపవచ్చును. ఆ పద్యముక్రింద నుదహరింపబడుచున్నది.

'శ్రీశైల శిఖర సంస్పృష్ట సాంధ్యారాగ గతిని కాశ్మీర రాంకవము మేన
నైరావణ కరాప్త హరిశరాసనలీల మణిమయ స్వర్ణకంకణముకేల

శశధరోభయ పార్శ్వ సందీప్త గురుశుక్రులయి రత్నకుండల ద్వయముచెవుల
మేరు గోత్రాధృత క్షీరవారాన్నిధి ప్రక్రియన్ గౌశేయపటము కటిని

పంచ శీర్షోరగ ఫణాగ్ర భాసమాన మణులనగ నంగుళీయకమైత్రి వ్రేళ్ళ
వరల, లక్ష్మీ సమర్చితవాణి యగుచు వచ్చె శ్రీనాథుఁ డచటి వారచ్చెరు వడ.

(ఆ.4—62)

ఈ కావ్యమునందలి స్త్రీ పాత్రలలో లక్కమాంబనుగూర్చి వెనుక సూచింపబడినది. పోతనభార్య నర్సమాంబ, తత్పుత్రి లక్ష్మి, శ్రీనాథుని పుత్రికయగు శారద మఱియు భోగినియు నిందలి యితర స్త్రీ పాత్రలు. వివాహము మొదలు పోతన వ్రతభంగ పర్యంతమే యీ కథలో నర్సమాంబకు ప్రాముఖ్యము. అధీరయగు ముగ్ధ నాయికగా కవి యీమె శృంగారమును వర్ణించిన విధ మద్భుతము. సర్వవిధముల పోతనకును గుణయునకు కూలవతియగు గృహిణిగా కవి యీమెను చిత్రించెను. లక్ష్మి శారద లిద్దఱును సమవయస్కలు గను, ఉదయ ద్యౌవనలుగను నిందు గోచరింతురు. ఆటపాటలలో నింటి తోటపనులలో వీ రొండురుల తోడునీడలుగ గోచరింతురు. విగత మాతృకయైన శారద దుఃఖభారమును దన చెలికారముతో లక్ష్మి కొంత తగ్గించినది. భోగిని నాట్యకత్తెయయినను 'ఉమ్మెత్తవనములోని తులసిమొక్క'గా కవి యామెను జిత్రించెను. యామె యీ శీలమే యామెపై పోతనను దండక రచనకు పురికొల్పినదికాని సింగభూపాలుని

ప్రేరణ ధనకాంక్షగాని యిందుకు గారణములుకావు. రంభాంశ సంభవ యగుట నామె ఇంద్రాంశ సంభూతుఁడేయయిన సింగభూపాలుని వలచెననుట సహేతుకముగా గన్పట్టును. ఆంధ్రకావ్యములలో నిందలి భోగిని పాత్ర విశిష్టము. ఇట్లిందు ప్రధానా ప్రధాన స్త్రీ పురుష పాత్రములు చిత్రముగ బోషింపబడినవి.

శాంత రసాంతర్భూతమయిన భక్తి ప్రధాన రసముగను, శృంగారాదు లంగరసములు గను నిందు బోషింపబడినవి. భక్తిజ్ఞాన వేదాంత వైరాగ్యములును, భగవద్వైభవమును గావ్యమం దంతటను బ్రబోధితము లయియున్నవి. దేవతా గురుస్తుతులును. పుణ్యక్షేత్ర తీర్థ ప్రశంసలును ప్రకరణాను సారముగ నిందు బ్రవేశపెట్ట బడినవి. పోతన దంపతుల ప్రథమ సమాగమ ఘట్టమున విప్రలంభ సంభోగ శృంగారములు సముచితముగా బోషింపబడినవి. ఇట్లే భోగినీ (ఆ.4), మోహినీ (ఆ.11) వృత్తాంతములును శృంగార భరితములే. ఇందు మొదటిదగు పోతన దంపతుల సమాగమ ఘట్టమును కవి విభావాను భావాదులచే బెంచి కడు దీర్ఘముగా (ఆ.4—254) వర్ణించెను. తపోభంగ భయమున నింద్రియములను దృఢ ప్రయత్నమున నిరోధించిన పోతనకు మనశ్చాంచల్యము గలిగింపవలెనన్న ఇది యిట్లే వర్ణింపబడవలె నుగదా! ఇది యీ కవికిగల శృంగార రసపోషణ సామర్థ్యమునకు గీటురాయి. ఆంధ్ర కర్ణాటక సైన్యముల యుద్ధవర్ణనము వీరరౌద్ర భీభత్స భయానకాద్భుత రసముల కాటపట్టు. వరాహాదుల పోరాటముల తీరములును కలవు. బోయీలులేక పల్లకి, ఎద్దులులేక నాగలియు నడచుట, వరాహము రాజభటులతో బోరి భాగవతమును విడిపించుట మున్నగు సన్నివేశములును అద్భుతావహములు. రాచకొండలో పుష్పలావికతోడి శ్రీనాథుని నర్మోక్తులు, కూతురు నూతబడెనని తలంచి శ్రీనాథుఁడు నూతికడకు పరువెత్తుట మున్నగునవి హాస్యరస విలసితములు. నిరుపేద కాపుజవరాలి విషాదగాథ, శ్రీనాథకవి భార్యావియోగ దుఃఖాదులు కరుణరసమున కాలవాలములు. ఇట్లీ కావ్యము నవరస నిర్భరమగు కవితారస ఖండముగ దీర్పబడినది.

మహాకావ్యమునకు విధింపబడిన అష్టాదశ వర్ణనలలో నీ పోతన చరిత్ర మహా ప్రబంధమునందు నగరార్ణవ శైలర్తు చంద్రార్కోద యోద్యాన విహారములును, విప్రలంభసంభోగ వివాహ కుమారోదయములును, ప్రయాణాజి నాయకాభ్యుదయము లనునవి సందర్భాను సారముగ వర్ణింపబడియున్నవి, వర్ణనా బాహుళ్యమునకు వాసికెక్కిన ప్రాచీన ప్రబంధములందైన నిందలి వర్ణన ప్రాచుర్యము గోచరింప దనవచ్చును. ఇందలి కావ్యవర్ణనలకు సంబంధించిన వివరములు కొన్ని ఈ దిగువ క్రోడీకరించి చూపబడుచున్నవి.

నగర వర్ణనలు:- రాచకొండ పురవర్ణనలు. (ఆ.4. 7—18).
మంత్రపురి (మంథెన) వర్ణనలు. (ఆ.5. 4—10).
ఓరుగల్లుపుర వర్ణనలు. (ఆ.9. 74—79)
ఓరుగంటిలోని శిల్ప సౌందర్య వర్ణనలు. (ఆ.7. 240—252)
ద్వారకాపుర వర్ణనలు. (ఆ.12. 255—56)

గ్రామ వర్ణనలు:- బమ్మెరగ్రామ వర్ణనలు. (ఆ.1. 79—87)

ఇవిగాక పాల్కురికి, మడికొండ, ఒంటిమిట్ట గ్రామముల ప్రసక్తియు, పల్లెటూళ్ళ వర్ణనలను కవి యిందు కావించెను. తన జన్మస్థానమగు తెలంగాణమును కవి యిందు భక్తితో బ్రశంసించియున్నాడు.

సముద్ర వర్ణనము:- శ్రీరామ చరితమున సముద్ర వర్ణనము (ఆ. 11—70) కూర్పబడినది. కాసార (ఆ.12. 9—10), ప్రవాహ (ఆ.7—50)

వర్ణనము లితరములు. మఱియు తెనుఁగునాటి జాహ్నవియన నొప్పు గోదావరిస్తుతి (ఆ.5. 37—62) నీ కవి దీర్ఘముగను హృద్యముగను రచించెను. ఈ వర్ణనమునందలి సీసములును వృత్తములును భావములో నడకలో గోదావరీ ఝరీ గాంభీర్యముతో నడచినవి.

శైల వర్ణనలు:- మెట్టుకుధర వర్ణనము. (ఆ.9. 3—12) మెట్టుగుట్టయని దీనికి వ్యవహార నామము. హిడింబాశ్రమమను ప్రసిద్ధి దీనికి నేడును గలదు. ఈ పర్వతమును వర్ణించుచు "బానలపైన బానలను బాగుగఁ బేర్చిన జంటదొంతులై కానఁగనౌ మహా శిలలుగట్టిన యీ శిఖరాలరెంటఁ" జివరలఁ దేనెపెరలు వ్రేలు నసునది కడు యథార్థము. కాని పద్యము10 లోని 'కరవీర తరువు' రామకుండమున గాక పాల గుండమునందు కలదు.

ఋతు వర్ణనలు:-

వసంత వర్ణనలు.	(ఆ.6.2—12)
గ్రీష్మ వర్ణనలు.	(ఆ.7.39—43)
శరద్వర్ణనలు.	(ఆ.3. 191—203)
వర్ష వర్ణనలు.	(ఆ.3.137—139)
హేమంత వర్ణనలు.	ఆశ్వా 49—(340—349)

చంద్రార్కోదయకాల వర్ణనలు:-

చంద్ర వర్ణనలు	(ఆ.5. 24—31)
ప్రాంతఃకాల వర్ణనలు	(ఆ.2 3—8)
,, ,,	(ఆ.4. 216—19)
,, ,,	(ఆ.7. 3—7)
మధ్యాహ్న వర్ణనలు	(ఆ.7. 39—43)
సాయం వర్ణనలు	(ఆ.2. 148—53)
,, ,,	(ఆ.5. 17—22)
,, ,,	(ఆ.8. 37—39)

ఉద్యాన వర్ణనలు:– రాచకొండ పురోద్యాన వర్ణనలు (ఆ.4. 14—10)
శ్రీనాథకృత రాజోద్యాన వర్ణనలు (ఆ.4. 110—119)
పోతనకృత రాజోద్యాన వర్ణనలు (ఆ.4. 122—133)
మాలితోఁట వర్ణనలు (ఆ.1. 167—70)

సింగభూపాలునితోగూడ రాజోద్యానమున కేగిన శ్రీనాథ పోతనలు రాజాభ్యర్థితులయి తద్వినోదమునకు నుద్యానమును వర్ణించినట్లు కవి యీ వర్ణనలను గూర్చెను. ఈ వర్ణన భావ చమత్కార గర్భితము, రమణీయము. ఈ పద్యములు జదివినవారికివి శ్రీనాథ పోతనల రుచి స్వభావ తారతమ్యమును స్పష్టీకరించుటకును, తమ వర్ణనా చాతుర్యమును బ్రకటించుటకును రచింపబడెనని తోపకపోదు. వీరి పద్యములనుండి ఆద్యంత పద్యములు మచ్చునకు జూపబడుచున్నవి.

శ్రీనాథుడు:–

ఇవ్వనియె జవ్వనింబోలి యెలమిమీఱఁ బుష్పవతి యౌటచేభృంగ భోగ్యమయ్యె
నే తదారామ మారామ నృపతివోలె సలరి ద్విజవాంఛితమ్ము సఫల మొనర్చె (110)

తొలిమబ్బు తెరనుండి తిలకించు చుక్కల దొరఁగాంచి కనుగీటు తొవపడంతి

... ...

ప్రియవసంత సమాగమ వేళయగుట వనవిలాసిని నూత్న యౌవన మనోజ్ఞ
శోభ పెనుపొందఁ దీరైన సొమ్ముఁబెట్టి వలపొలయ రాగమాధురుల్ చిలుక నవ్వు (119)

పోతన:–

దళపుష్ప ఫలజలమ్ముల నలఘుమతిన్ విశ్వరూపి నర్చించుచు ని
శ్చలవృత్తిఁ బొల్చుజన్మ సఫలతన్ గనునంచు ననుభవముఁ దెల్పుఁ దరుల్ (122)

అనుచున్ భూరుహనివహమ్మనుదిత జీవితరహస్య మామూ లాగ్ర
మ్మనుభూతిఁబొంది సకలము కనులకుఁ బ్రత్యక్ష పఱచుఁగాదె నృపాలా! (133)

శ్రీనాథుని శృంగార దృష్టిని, పోతన భక్తి వేదాంతదృష్టి నీ పద్యములు చెప్పక చెప్పుచున్నవి. ఇట్లే పుష్పలావికతోడి వీరి సంభాషణలు (ఆ.4) నందును వీరి దృష్టి భేదమును కవి స్పష్టపఱచెను. ఈ సందర్భమున చేసిన పోతన యింటి పెరటితోట వర్ణనము (ఆ.8.210—22) పేర్కొనదగియున్నది. ఇందు పొట్ల, గుమ్మడి, చిక్కుడు, బీర పాదులును, బంతి, కట్ల, నీలాంబరములు మున్నగు పూలమొక్కలను పెండ్లీడు వచ్చిన లక్ష్మీ శారదల నర్మోక్తి రూపమున చమత్కారముగ వర్ణించినాఁడు. పొట్లకన్నె సమర్తాడుట,

పిచ్చుకలు ముచ్చటాడుట, సీతాకోక చిలుకలు పేరాంటమునకు వచ్చుట, రాచగుమ్మడి పూబాల పసిఁ డిగిన్నెలఁ బారాణి పసుపుదెచ్చుట, గునుగు పూసారసాక్షి రవలజోతి హారతు లొసఁగుట, కట్ల పూలేమ కుంకుమబొట్లు దిద్దుట, చిక్కుడుతీవ పందిళుల మేడపై నీలాంబరాల పూలపాన్పువేయుట, అలికులపతి గర్భాదాన మాచరించుట మఱియు బీర బిడ్డలనెత్తి చన్ను గుడుపుట మున్నగు స్త్రీల సాంసారిక విషయము లీవర్ణనాంశములు. వీనిని లక్ష్మీ శారదల చేత ముచ్చటింపజేసి వారి భావిజీవితా కాంక్షలను కవి సూచించెను. శారద మల్లనల వివాహ మీ యాశ్వాసాంతముననే జరుపబడుట గమనింపదగును. మహాకావ్యములం దిట్టి పెరటి తోటల వర్ణనము మృగ్యము.

వివాహ వర్ణనలు:– పోతన వివాహ వర్ణనలు (ఆ.2.241—72)

ఈ వివాహము సంప్రదాయ సిద్ధముగా సరసముగ వర్ణింపబడినది.

విప్రలంభ సమాగమ వర్ణనలు:– పోతన విరహ వర్ణనలు (ఆ.3.161—176; 265—216)

పోతన దంపతుల సమాగమ వర్ణనలు (ఆ.3. 242—46)

పుత్రోదయ వర్ణనలు:– పోతన జనన వర్ణనలు (ఆ.1.88—110)

ప్రయాణ వర్ణనలు:– సింగభూపాలుని సేనలు కర్ణాటక సేనలపై దండెత్తివచ్చుట (ఆ.7.158—64)

నారయాదుల రాచకొండ ప్రయాణము, బమ్మెరకు శ్రీనాథుని సపరివార ప్రయాణము వంటి సామాన్య ప్రయాణ వర్ణనలిం దింకను గలవు.

యుద్ధ వర్ణనలు:– కన్నడ తెలుఁగువీరుల యుద్ధవర్ణనము (ఆ.9.165—81)

రామరావణ యుద్ధము (ఆ.11. 85—90)

యజ్ఞవరాహ హిరణ్యాక్షుల యుద్ధము (ఆ.11.190—99)

ఇవికాక వరాహము, యువక వీరుడు సింగభూపాలుని సేనలతో బోరుట మఱియు కరిమకరముల పోరాటము (ఆ.12.25—35) లితరములు.

ఈ యువక వీరుఁడు రాజసైన్యములతో 'కఱ్ఱసాము' సేయుచు పోరాడినట్లు (ఆ.7.201—24) శ్రీ ఆచార్యులవారు అద్భుతముగ వర్ణించిరి. ఈ యొంటరి వీరుఁడు లగుడమాత్ర సహాయుఁడై మహా సైన్యముతో బోరాడుట మన కాశ్చర్యమును గలిగింపకపోదు. కాని యది పోతనకుగల రామానుగ్రహ ప్రభావమని యూహింపదగును. అతని కఱ్ఱసాము నేర్పును దెలుపు (211—17) పద్యములు చదువదగినవి. మహాకావ్యములలో 'కఱ్ఱసాము' వర్ణన మపూర్వము.

నాయకాభ్యుదయము:- భాగవతకృతి సమర్పణోత్సవము. (ఆ. 10.51—65)

"భావుకా! సకలరాజన్య లోకంబునకు నీ యకళంక చరిత్రంబు కనువిప్పు గల్గించెను. తమ బలంబుకన్న దైవబలం బెక్కువయని గ్రహింప గలిగిరి. దైవభక్తుని దేవేంద్రుఁడేని నిర్జింపలేఁడను నిజము నెఱింగిరి." అను శ్రీనాథకలి వాక్యములే కావ్యనాయకుఁడగు పోతన విజయమునకును దత్ప్రత్యర్థులగు సింగభూపాల (దేవేంద్ర) పరాజయమునకును దార్కాణములు.

"పోతనార్యుఁ డానందాశ్రు పూరమొల్క వరదు పాదసన్నిధినుంచె భాగవతము
రామ గళసూనహార మా గ్రంథముపయి నూడిపడెఁ గృతికాంతఁ బెండ్లాడెననఁగ"

అని వర్ణించి కవి యీ కావ్యమును మంగళాంతముగ దీర్చెను.

ఈ కావ్యమునందు పైన దెలుపబడిన ప్రాబంధిక వర్ణనలకు అంగోపాంగములుగా కథా సందర్భాను సారముగ వెలసిన మనోజ్ఞ వర్ణన లెన్నేనియు గోచరించును. అట్టివి కొన్ని యిచట తెలుపబడును.

పోతన శిష్యులు రాచకొండకేఁగుచు మార్గమధ్యమున గావించిన అరణ్య, వృక్ష మధ్యాహ్నాది వర్ణనము (ఆ. 7.36—52) నందలి పద్యము లనేకములు హృద్యములు.

'గగన మంటప వాహకస్తంభ గణమన సూటినభమ్మునే చూపు తరులు (36) అను వన వర్ణనమును,

'బడినోళ్ళఁ దెఱచెడి వడదాక శోషిల్లి వృక్షశాఖల సహో! పక్షిచయము (43) అను మధ్యాహ్న వర్ణనమును,

'బచ్చల పర్వతమ్మొ ధరబట్టిన చల్లని యాతపత్రమో' యను మొదలగు మఱ్ఱిచెట్టు వర్ణనలును (47—49) మఱియు

'నెఱియలన్ డొంకలన్నెఱి విభిన్నాకృతి నిరువంక లంటుచు దరులెసంగ

... ...

భుజంగంబు భంగి నుఱుకు, విద్యుల్లతాంగి భాతి పరువులిడు, శ్వేతపటము రీతిఁ జను ప్రవాహ వర్ణనములు చదువదగినవి.

ఇతర కావ్యములందు తఱచు గనరాని సుందర ప్రకృతి దృశ్యములు పలుభంగుల వర్ణింపఁ బడియున్నవి. వీనిలో ననేకములు స్వభావ రమణీయములు, సహజములు. బమ్మెర వర్ణనమునందలి యీ పల్లె ప్రకృతి సౌభాగ్యమును తిలకింపుడు.

"ముత్యాల చెండ్లెత్తి మురిపించు జొన్నచేల్ కర్షకశ్రమబిందు ఘనతఁదెల్పు
బంగారు గొలుసుల బరువుల తలవంచు 'వరిలక్ష్మి' పొలేఱు వరుసవిప్పు
వెండికొండలు చెట్లఁ బండించు ప్రత్తిచేల్ పశుపతిత్వము రైతుపర మొనర్పుఁ
జంకబిడ్డలఁగొంచు సొకెదు మొక్కచేల్ ప్రజకాఁపు చంకపాపలని చూపు
మేలిపంట పొలాల నాఁగేలు చాలు శ్రీ మహాలక్ష్మియైన యా సీత నేలు
నేల నవధాన్యరత్న భూషాళిదాల్చి, పాడిపంటలముల్లె యీ పల్లె యనఁగ."

(ఆ. 1—87)

కేసన చేసిన 'వియత్తలమునఁ బై ుడి పండించెదు రసాల బాలలీల' (ఆ. 1—170) మనోహరము. మఱియు

'మోటఁదోలు చొకింత మ్రొగ్గి దండెడతంత్రి శ్రుతిచేసి పాఁడెడి చోఱకాఁపు
మిరెపతోఁటల నలింబెఱుకు గాజులచేతఁ జిటుకు తాళముగొట్టు చిన్న పడుచు
పచ్చికన్ లేఁగల భరతనాట్యముప్రక్కఁ బిల్లఁ గ్రోవిని నూఁదు గొల్లబుడుత
రాత్రింబవళ్ళు విశ్రాంతిగానక తోఁట గాపాడుచుండెడి గడ్డిబొమ్మ.
పసరు చాయలనీను మేల్వరి పొలాలు, పచ్చ 'మఖమలు' పట్టు తివాచి గాఁగఁ
దెల్లవస్త్రాలమను దొరపిల్లలట్లు కొంగగుంపు లాయొడ్ల మధ్యం గనఁబడు.' (ఆ. 2—10)

'కఱ్ఱపిఱుందాని కంబళి ముసుగుతో నీరెండ గ్రాఁగుచు నిలుచు గొల్ల
... ... (11)

అను వర్ణనల వల్లె పట్టులు నిజముగనే మన కన్నులఁ గట్టుచున్నవికదా! అంతే కాక యీ గ్రామ పరిసరములందు 'గొఱ్ఱెమందగోల, గొల్లని యీలయుఁ, బసుల కాలిధూళి విసరణంబు, మంచెవారికేక మంద కుక్కలథాక' ప్రత్యక్ష మగుచుండుననుట కడు సహజము. ఇట్లే యీ కావ్యమునందు, కర్షకులయు, తమ మూపుల పల్లకీపయి శశిరేఖవంటి కొడవళ్ళ నెక్కించుకొని పొలము గోయబోవు పల్లెపడుచుల వర్ణన లందందు సందడించును. మఱియు

'హరుని పేరురమునా నలరారు ముఖసీమఁ బనత్రాళ్ళు ఫణులయి పెనఁగులాడ
....

నురువుల వెలార్చు క్షీరాబ్ధి తరఁగలనఁగ (ఆ. 2—157) బరువిడు శ్రీనాథుని బండి యెద్దుల వర్ణనము ముద్దు లొలికించును.

ఇట్టి నిసర్గ ప్రకృతి వర్ణనములేకాక కవి యిందలి ప్రధానాప్రధాన పాత్రల రూపరేఖాదులను కన్నుల గట్టునట్లు వర్ణించెను. చిదానందయోగి (ఆ.2. 15—17); శ్రీనాథుఁడు (ఆ.4—62;7—289), పోతన (ఆ.4—63), భిక్షుకుఁడు (ఆ.5. 233—34), భూసురుఁడు (ఆ.6—123). మున్నగునవి యిట్టివి. శ్రీనాథుని రూపవర్ణనము వెనుక తెలుపబడినది. ఇఁక నీ భిక్షుకుని వీక్షింపుడు. ఎంత దయనీయముగా నున్నాఁడో!

"తెగమాసి పిట్టగూడగు తలంగల చింపి గొంగడిలో శని గూరుచుండఁ
బెరిగి పెన్బూచిగాఁ బరఁగు మీసముల గడ్డముల నంటుకొని వంటకము మెఱయ
గడుపుమంటకుఁ ద్రావు గంజిచుక్కలురాలి పొట్టపైఁ జారికల్కట్టి మెఱయఁ
జీర పేల్పడి మాసి చిల్లులు పడుగోఁచి వేనోళ్ళ దైన్యమున్ విశద పఱుప
వెంటఁబడి పిల్లలునురాళ్ళు విసరుచుండఁ గొసరిమ్రొక్కుచు, నెగఁబడు కుక్కదాడిఁ
దద్దఁ దప్పించుకొనుచు, జేత నొకచిప్ప, పేలికలు వ్రేల్మొలను వచ్చె భిక్షువొకఁడు"

ఇట్టి పద్యములందలి వాక్చిత్రము లనేకములు. వీనిని ప్రసిద్ధ చిత్రకారుడు కొండపల్లి శేషగిరిరావుగారు త్రివర్ణ చిత్రములలో వ్రాసినారు. కాని ద్రవ్యా భావముచే చిత్రింపబడలేదు. పోతన యీతని నిరుపేద తనములో గాంచిన బ్రహ్మత్వమును (ఆ.5—264) గాంచుడు.

"కనవశమ్ము గాదీతని గతిదలంపఁ
జెప్పబశము గాదీతని స్థితినిగాంచ
నితని లక్ష్యమ్మునిడువార లెవరు గలరు
మానినీ! తా నితఁడు నొక్కమానవుండె"

కనవశముగాని గతి చెప్పతరముగానిస్థితి, నెవరు లక్ష్యమున నిడగలరు. ఇట్టిఁడు మానవు డెట్లగును. ఇందు పరబ్రహ్మత్వము ధ్వనింపజేయు వైఖరి ప్రశంసా పాత్రము.

"క్రతు ధూమమ ఉలమాఁగి కడు చెమర్చెడి మేన వెలిబూది పూఁతలు మలుగు సూప

... ...

తే. కుశలు సమిధలు కట్టగాఁ గూర్చికట్టి చంక నిఱికించి బ్రహ్మ తేజంపుఁగళలు
దాఁగక మొగమ్ముపై నట్టె తాండవింప దరియవచ్చెను భూసురవరుఁ డొకండు."

అను భూసుర వర్ణనమున బ్రహ్మవర్చస్సు తొణికిస లాడుచున్నది. అట్లే అష్టమాశ్వాసములో శారద నీరుదోడునప్పటి రూపచిత్రము (ఆ.8—222) పద్యము తిలకింపుడు.

"కంకణ కింకిణీ క్వాణఝుణం కృతుల్ గిరక గానములకు స్వరము లల్ల
మంజుల మంజీర శింజాని నాదముల్ జలఘటమ్ముల దాఁకి జగడమాడ

కాంచీగుణాంచిత సంచలత్తనుమధ్య మసియాడు చేఁత్రాడు ననుకరింప
స్రంసదుత్తుంగకుచాంసోత్తరీయంబు ప్రవదంబు పాతచిత్రము రచింప

భ్రష్టఘర్మంబు మౌక్తికవృష్టిఁ గురియఁగ్రాలు బుసలమైఁ దీనియ సోలియాడ
కరయుగముజంట నాగులై సరసమాడ జలముఁ జేఁదె నుల్లాసాతిశయము మెఱయ"

ఆంధ్రకావ్యములయం దిదియు నొక యపూర్వ వర్ణనము.

ఈ విధముగానే కవి యిందు అంగడికత్తె (ఆ.4—24), కళావతి (ఆ 7—308), మోహిని (ఆ.11.122—24 మఱియు 133); మున్నగు స్త్రీల వర్ణనములనుగూడ చతురముగ గావించియున్నాడు. ఈక్రింది మోహిని వర్ణనమును గమనింపుఁడు

"మీనంబు పొలసుల మేన్వీడి స్నిగ్ధతంగాంచఁదానీలేమ కనులఁ బడియె
కమఠంబు మృదుతను గడియింపనెంచి యీ వనిత శ్రీపాదాలు పట్టుకొనియె
కిటి యీమె మైకాంతి ఘటియింప స్వర్ణనిష్కవరాహగా మారుజన్మమెత్తె
హరి సర్వభూత దయాభ్యాసమునకు నీ పడఁతి లోనికివచ్చి నడుముగట్టె
వామనుఁడు మెడంబడి ధనస్వామియయ్యె, రహిని రామత్రయమ్ము నీ రామ రూపు
బూని సుప్త పంచశరుఁ బ్రబుద్ధుఁ జేసె, ఘన జగన్మోహనాకృతిఁగల్కి యిదన."

ఇందు కవి చతురముగ దశావతారములనుగూడ స్ఫురింపజేసెను. వ్యక్తుల రూప వర్ణనమువలెనే బాల్య, యౌవన వార్ధక్యాది వివిధ వయోదశలును విందు వర్ణితములు. పోతన (ఆ.1) శ్రీకృష్ణుల (ఆ.12) బాల్యవర్ణనము, కంచుకి (ఆ.1), వార్ధక్య వర్ణనమును మఱియు శారద (ఆ.8.202—206), రుక్మిణి (ఆ.12) మున్నగు యౌవన వర్ణనలు పేర్కొనదగినవి.

'అతిబాల్యమున భూమి నడుగిడలేకుంటి వార్ధక్యమున నట్లె వఱలుచుంటి' (ఆ.779)

అను పద్యమున బాల్య వార్ధక్యములకు సామ్య మరయబడినది. ఇట్టి వర్ణన లింతకు బూర్వము లేవనరాదు. ఇఁక శారద నూత్న యౌవన వర్ణనమును బరామర్శింపుఁడు.

"నివ్వాళు లిడఁగు లజ్జకు నవ్వనిత విలోల మోహనాక్షులు, మేనన్
జవ్వనము నిండుకొన, నెదఁ బున్విల్తుని కేదొ కొఱంత పూర్ణంబయ్యెన్." (202)

ఇందు శారద యౌవనోద్గమము చక్కని ధ్వనిరూపమున బ్రస్ఫుటము చేయబడినది. ఈ వర్ణన మెంతయు నౌచిత్యవంతము. దీని తర్వాతి పద్యమును నిట్లే యంగాంగ వర్ణనారహితమయ్యును, శారదయొక్క సకలాంగ సౌష్ఠవమును వయోనుసార భావపరిణతిని ఇంగితజ్ఞతను వాచ్యాతిరిక్త చమత్కార ధ్వనింప జేయుచున్నది చూడుఁడు

తే. "చిన్నతన మల్ల జాఱుటన్ సిగ్గుమీఱెఁ, బరికిణీ చీరగా మాఱి పయఁటఁగోరె
ఆడమగ భేదమేర్పడె, నంతకంతకేమొ తెలిసినట్టులు భావ మేర్పడియెను." (203)

ఇట్టి ధ్వని ప్రధాన రచనతోగూడిన పట్టులిం దింకను ననేకములు కలవు. ఈ కావ్యమునందు వీరు సచేతన వ్యక్తుల యనురాగమునేకాక, తిర్యగ్జడములగు కపోత మిథునములయు (ఆ.3—166), వృక్షలతాదులయు ననురారగమును (ఆ.3.207—14) కూడ నిపుణముగ వర్ణించిరి.

ఈ క్రింది పద్యములను బరిశీలింపుఁడు

'అంతికమందుఁ బుష్పవతియైమను కమ్మని కొమ్మయైన చే
మంతి పడంతి వక్షమున మైకపు బంగరు బొంగరాల గి
ల్గింతలువెట్టి, చెక్కిళుల గిల్లినఁ బుల్గురిపించు జొన్న బా
లెంతలఁ గౌఁగిటన్ బరిమళించుచు వీచెను గమ్మ తెమ్మెరల్.' (207)

'చిన్న తనమింక విడకయె సిగ్గుమెయినొ వచ్చుటకుఁ జిక్కులిడు లతా వనితఁగాంచి
సూటినడయె తెలియు వృక్షసుందరుండు మునువెనుక దోఁచక నిలిచి ముగ్ధుఁ
డగును. (212)

ఇవికాక యిందింకను క్షామ (ఆ.5.137—44), సంక్రాంతి (ఆ.9.340—47), వేట (ఆ.10. 82—84), స్త్రీలవేణి (ఆ.7—311), వరాహ (ఆ.7—266), యజ్ఞవరాహ (ఆ.11.185—06), అశ్వగమనము (ఆ.9.159—62) మఱియు కీరరాయభారము (ఆ.12.231—44), రుక్మిణి సందేశహరణము (ఆ.12.251—275) వంటి వర్ణన లెన్నియేని గలవు. ఇవన్నియు వేనికవే మనోజ్ఞములు. తజ్ఞులగు రసజ్ఞులే వీని రసవత్తతకు బ్రామాణికులు!

ఇట్టి లౌకిక వర్ణనములనేకాక శ్రీఆచార్యులవా రిందు కథా సందర్భము ననుసరించి, అలౌకిక వర్ణనము లనేకములు స్తోత్ర వర్ణన, ఉపదేశాదుల రూపమున సంధానించి తమకు గల వేదాంత విజ్ఞానమునుగూడ ప్రకటించి యున్నారు. మృత్యు స్వరూపము (ఆ.3.325—35), మానవజీవిత స్వరూపము (ఆ.5.67—75), జీవితమునందలి సుఖదుఃఖములు (ఆ.9.227—32), దుర్గాదేవి ప్రార్థన (ఆ.3.126—33), తిరుపతి వేంకటేశ్వరస్తుతి (ఆ.9.234—42) రంగనాయక స్తోత్రము (ఆ.9.254—63). భాష్యకారస్తుతి

(ఆ.9.266—77) గోదాస్తుతి (ఆ.279—86); చిదానంద గురుస్తుతి (ఆ.6.29—43), శ్రీరాముని విశ్వరూపము (ఆ.5—88), ఈశ్వరశక్తి (ఆ.8.169—72); దశావతారములు (ఆ.7.256 వచనము ఆ.4.239, గేయము) మఱియు భాగవత తత్త్వోపదేశము (ఆ.6.51—70), భక్తి స్వరూపకథనము (ఆ.6.186—190), శ్రీ శుకుడు పరిక్షిత్తునకు జేసిన జ్ఞానబోధ (ఆ.10 95—118), మున్నగు వానికి సంబంధించిన వర్ణనలన్నియు భక్తి, జ్ఞాన, వైరాగ్య ప్రబోధకములు యొప్పారుచున్నవి. అతిగహనములయిన వేదాంత విషయముల నీ భాగములం దాచార్యులవారు సరళ పద్ధతిని వర్ణించియున్నారు. వీనిలో గొన్నింటి రచనా విధానమును గూర్చి మాత్రము రెండు మాటలు.

శ్రీ చిదానంద గురుస్తుతి నీ కవివరుఁడు సంస్కృతశ్లోకములలో రచించెను. ఈ శ్లోకములయందు గురువునకు త్రిమూర్తుల సామ్యము శ్లేషరూపమున గల్పింపఁబడినది. ఇవి యీయన యుభయభాషా కవిత్వ దక్షతను నిరూపింప జాలియున్నవి. ఇట్లే భోగినీ నాట్యమున దశావతార, రాధ పాత్రాభినయము నద్భుతముగ వర్ణించుటేకాక యీ సందర్భమున వీరు అష్టపదుల ఫక్కికిజెందిన లయతాళ యుక్తములగు 'పదము'లను గూడ రచించిరి. ఈ పద్ధతి యాంధ్ర కావ్యములయందు నవ్యము. కళికలు, ఉత్కళికలు, రగడలు, మఱికొన్ని విశేష వృత్తములను వ్రాసిరి. వీనిలో 'తౌహర' అనునది పూర్వ కావ్యములందు గనరాదు. వీరు 'మంగళ మహాశ్రీ' వృత్తమాలిక నొకదానిని గూర్చిరి. ఇందు వీరు స్వతంత్రించి 'ప్రాసయతి'ని విశేషముగా పాటించిరి. కావ్య మంతయును ప్రాచీన కవుల ఒరవడిలో ప్రౌఢముగా రచింపబడినను, శ్రీశకుఁడు పరీక్షిత్తునకు జ్ఞానబోధయందును, నారద హిరణ్యకశిపుల సంభాషణమునందును, వీరు చక్కని సరళశైలిలో 'ఆటవెలదు' లనేకములు వేమనబాణిలో హృద్యముగగూర్చిరి. మచ్చునకు కొన్ని పద్యములు,

'నాల్గు నాళులుండి నాశమౌ మేనికై సకల సుఖవసతులు సంతరించు
నద్దెకొంపనెంత దిద్దితీర్చిననేమి వెడలుమనినదినము విడువ వలెను.' (ఆ.10—97)

'తనకుఁ దెలియనంత దైవంబెలేఁడని వచ్చినట్టులెల్ల వాగుచుండుఁ
బురుటిబిడ్డ యయ్య నెఱుఁగని మాత్రాన జనకునునికి యెం దసత్యమగునె? (ఆ.10—97)

'తాను ముందు పిదపఁ దత్త్వమ్మనెడి సూక్తు లాత్మసౌఖ్యకరము లవనినెందు
శాంత సత్యశౌచ శమదమా చరణలు, దుర్బలత్వమునకుఁ దోడు సఖులు.' (ఆ.1—219)

'ముల్లు పెఱికివేయ ముల్లు కావలెనని యగ్నితోడ నగ్ని నార్పవశమె?
ఒక్కసూత్ర మెప్పు దుపయోగపడదెందు. సాధనమ్ము గొంద్రు సమయమెఱిఁగి.'
(ఆ.11—226)

ఈ విధముననే యీ కవి యిందలి యనేక కథలలో ఆటవెలదులు, గీతములు, కందములు అధిక సంఖ్యలో సరళశైలిలో రచించిరి. ఈ కావ్యమునందు 7,9,11,12 ఆశ్వాసములలో వీరు సుమారొక పది

వచనములను రచించిరి. ఇందు కొన్ని చిన్నవి. కొన్ని పెద్దవి, కొన్ని ప్రౌఢ సంస్కృత సమాస ఘటితములు. మఱికొన్ని అల్ప సమాస యుక్తములు. ఈ వచనములను కథాకథనముకంటె వర్ణనలకే వీ రధికముగ నుపయోగించిరి. ఇందలి ప్రతి వచనము నొక ప్రత్యేక శైలిలో నడచినది. నన్నయనుండి చిన్నయ వఱకుగల భిన్నవచనశైలుల నిందలి వచనములు తలపించును. వీనిలో భాగవత రచనాహేతు వివరణము (ఆ.7—11) గల వచనము మఱియు శ్రీకృష్ణాంతః పురవర్ణనము (ఆ.12—258) గల వచనములు 20 పంక్తులకు మించు ఏకైక వాక్యములు. అలతియలంతి వాక్యములతోడి వచన రచనయు గొన్నింటగలదు. మొత్తముమీద నివి యీ కవి వచన రచనా సామర్థ్యమును దెలుపజాలియున్నవి.

ఈ కావ్యమునందు కొంత కథను ఆచార్యులవారు చక్కని సంభాషణలతో నడిపించిరి. దండనాథ పోతనల సంభాషణము (ఆ.7.167—97), శ్రీనాథ పోతనల సంభాషణలు (ఆ.8.110—46), నారద హిరణ్య కశిపుల సంభాషణము (ఆ.11.210—28); మున్నగునవి కొన్ని యుదాహరణములు, ఇట్టి సంభాషణలు సరసములగుటేకాక ఈ కావ్యమున రీతులనుగూడ వెలయించినవనవచ్చును. భోగినీ నాట్యవర్ణన మంతయును ముఖ్యముగా నాటకీయత కుదాహరణము. ఆంధ్రకావ్యములలో నాట్యవర్ణనమిట్లు హృద్యముగను దీర్ఘముగా వర్ణింపబడిన ఘట్టము లరుదు. ప్రాచీన కావ్యములలో గొన్నింట రంభాదుల నాట్యము సూచింపబడెనేకాని వర్ణింపబడినట్లు లేదు. సింహాసన ద్వాత్రింశికయందు మాత్రము కొఱవి గోపరాజు రంభాదుల నాట్యమును కొలది పద్యములలో మనోహరముగా వర్ణించెను. ఆధునికులలో శ్రీపుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులు 'శివతాండవ' నును గేయకావ్యమును రచించిరి. కాని యిది ప్రత్యేకముగా శివతాండవ వర్ణనమునకే యుద్దేశింపబడినది. కవిసామ్రాట్టుగారి 'కిన్నెరసానిపాట'లో నదీకుమారి నాట్యము వర్ణితము. కర్పూర వసంతరాయ'లను గేయ కావ్యమునందు శ్రీ సి.నారాయణరెడ్డిగారును 'లకుమాదేవి' నాట్యమును కావ్యమున సరసముగ గూర్చిరి. భోగినీ నాట్యమును శ్రీ ఆచార్యులవారు మహాకావ్యములోజేర్చి కడు దీర్ఘముగను శాస్త్రీయముగను వర్ణించియున్నారు. మహాకావ్యములలోని నాట్యవర్ణనకిది మకుటాయమానము. ఇది ప్రత్యేకముగా నెంతేని వివరింపఁదగినది. ఇందు కవి యనన్య సాధారణ ప్రతిభ విదితమగుచున్నది.

ఈ పోతన చరిత్రమునందలి వర్ణనలు శబ్దార్థాలంకార విలసితములు. శబ్దాలంకారముల వృత్త్యనుప్రాస, అంత్యాను ప్రాసములు, యమక శబ్దశ్లేషలును, అర్థాలకారములలో ఉపమ, రూపకము, ఉత్ప్రేక్ష, స్వభావోక్తి, అర్థశ్లేష, అర్థాంతరన్యాసాదులు కావ్యమునకు విశేష శోభను సమకూర్చినవి. శబ్దచమత్కామో, అర్థచమత్కారమో, భావచమత్కారమో సర్వత్ర వెల్లివిరియుచు నీ మహాకావ్యము 'ప్రతిపద్య చమత్కృతి'తో నొప్పారుచున్నదనిన నతిశయోక్తి కాజాలదు. కవితాధార నిరర్గళమై, మృదుమధుర పదసమాస బంధమై, లోకోక్తులకు, ఉక్తి వైచిత్రకి, ధ్వన్యర్థ విశేషముల కాలవాలమైన యొక రసబంధుర నిర్మితి యీ కృతి.

యమకము:- **'దాని దాని దాని దానమ్ముగా గాంచి'** (ఆ.12—21)

'నాకవనముమించు నాకవనమ్మున' (పీఠిక.36)

'తోరణమ్ములు లేమి తోరణమ్ములు సల్పి' (ఆ.6_3)

'వాలమ్ము వాలమ్మువలెఁ దిప్పియాడుచు' (ఆ.7_226)

శ్లేష:- 'తమమును జేరు చోరుఁగని తద్దయు సత్వ సముద్ధతిన్ పదోద్గమిత రజమ్ము నంటక ప్రధావి తులై చనుదెంచి ముక్తసంగమునఁ జరించి మాతృ పదకంజములన్ స్పృశియించి ముక్తులౌ సుమహిత సిద్ధులెందరొకొ, చోరవశంగత బుద్ధు లెందరో.' (ఆ.1_19)

ఇందే తమ+ముని జేరుచో అని విడదీసినపు డిచ్చట అర్థశ్లేషకూడ.

'దీప్తిమత్ కావ్య పత్రాలఁ దినుచెదలన' (ఆ.2_70)

దీప్తిమత్+కావ్య. . .అనియు, దీప్తి + మత్కావ్య పత్రాలని విఙపులు, కావున శద్దార్థ ద్వివిధశ్లేషలు.

'తెలి గగనంపుఁ బయ్యెద నదృష్ట వయోధరయై...' (ఆ.72_194)

'గురువునకేని ద్రోహ మొనగూర్చుటకై మనసుం దొకింతయున్
వెఱవదురాజు............' (ఆ.4_195)

'అలఘుదోషాతిరేకమ్ము కలననెప్పు దంతరించును రాజత్వమవనియందు (ఆ.9_117)

ఉపమ:- 'తనువంటు చాయపోలిక వెనువెంటం బయలుదేఱె విబుధగణమ్మున్' (ఆ.1_74)
'కురిసిన మేఘమై యరసికుంబలెఁ దెల్లమొగమ్మువైచె మేల్కురులవి' (ఆ.6_67)
'వెనువెంటఁ దాను పోతనయువచ్చెఁ గర్మవెనుకనె జ్ఞానమ్ము గ్రాలుకరణి' (ఆ.3_63)
'వేఁకటి నొదిగిన శిశువటు చీఁకటిలోఁ బడుచు నిదురఁజెందెను జగముల్.'(ఆ.5_162)

'బ్రహ్మణ్యులట్లు హసింతురపుడె' (ఆ.3_148)
'వయసొక కోడె త్రాఁచువలె వచ్చి' (ఆ.7_70)

రూపకము:-'ధాత్రియై సస్యసంతానమ్ము నొడిఁగట్టి జీవన స్తన్యమ్ముఁ జేపికుడిపి.' (ఆ.2_162)
'వింతసింగిణిరంగుల పెట్టెవిప్పి, యాకసపుఁ బళ్ళెరంబున నరుగఁదీసి (ఆ.2_65)
"యామినితీవ, దాని కొనలందునఁ జుక్కలురేపురాత్రికిన్ మోములువిచ్చుచున్న
పసిమొగ్గలు..." (ఆ.3_197)

"మబ్బుకన్నియలు చెల్వంబొప్పఁగా తారకా తిలకంబుల్ ధరియింప" (ఆ.4_112)

"రథము మందరముగ రాజన్యజలనిధి మథనపరచి జయము మధుర సుధగ
సైన్యమునకుఁబంచి సరసిజాలయగాగ హరి విదర్భతనయ నపహరించె"

ఉత్ప్రేక్ష:- మధురసాభోగ హేమకుంభములపైన నీలమణి పొలికల మూఁత(గాలు నసఁగఁదమ్మి మొగ్గలపై(వాలు తుమ్మెదలును బద్మినీకుచ చూచుక ప్రభలు జిమ్ము. (ఆ.4—114)

'ముకుళముద్రల భుజలతల్ మొగ్గదొడుగు
బూర్ణ వికసితముద్రలఁ బూలుపూయు
వంపులగు వ్రేళ్ళఁ బూరేకు సొంపులీను
క్షితిఁ గదలియాడులత యీ నెలఁత యనంగ.' (ఆ.4—248)

స్వభావోక్తి:- 'తలల గొంగడి ముసుఁగులు వెలుఁగ
ముడుత గట్టుకొనిన చేతులఁ దమ కళ్ళలూని
గద్దువలకాని యట్టిటుఁ గదలకుండ
ఆలగొని నిల్చిరచటి గోపార్భకులును.' (ఆ.3—143)

'మెఱపుటీకల నిండుమెడ ముందువెన్కకుఁ గునిసియాఁడగఁ దోడఁగూడి నడచు' (ఆ.3—166)
'సిగ్గు వెనుకకీడ్వఁ జెలినెందుఁ(బ్రేమంపుఁ గాంక్షముందునెట్టఁ గలఁతఁజెందు (ఆ.3—23)
'జాడించిరి మడిపంచెల జోడించిరి కేల్విభావసున కదుకులకున్'
'దోడుంచి గుడమునిఁక నోరాడించిరి రుచికి శిరము లాడించిరొగిన్.' (ఆ.7—53)

అర్థాంతరన్యాసము:-

'సంకునఁబోయఁ దీర్థమయి సత్కృతిఁ గాంచదె కూపనీరమున్ (ఆ.1—35)
'ఏమి సేయంగలుగు నాఁడ దింతకన్న?' (ఆ.3—50)
'నింద మునిఁగినఁ జలి యింకనుండ గలదె? (ఆ.4—405)
'భువి బాలవిభూతికి శ్రేయమబ్బునే? (ఆ.3—143)
'భాగవత పాణితోఁగాని పనియుఁ గలదె? (ఆ.3—143)
'ఏనుఁగ లెక్కనైనబుణ మేకుల రాటముతోడఁ దీఱునే ? (ఆ.8—122)

అంత్యాను ప్రాసము:-

వేదనినాద సారముల వీనుల విందిడు తేనెతేటలో
శ్రీదయితా మనోహరుని చిత్త మెలర్చెడి పూలతోఁటలో
మోదతఁ జేతనోద్ధరణముం బొనరించెడి పైఁడి కోటలో
గోద రచించినట్టి యదు గోపకుమారునిఁ బాడు పాటలో. (ఆ. 9—288)

'పాయక సేయు తెల్గుల తపమ్ముల పంట మహాంధ్రభారతీ
స్వీయ పదోల్లసద్వలయసింహన దజ్జయ ఘంట సాహితీ
ప్రేయసి కావ్యలక్ష్మి కనువేసిన చక్కనిదంట, పోతరా
ణ్ణాయకుఁడంట యెల్ల కవినాథుల సత్కృతిఁగొంట గోద్యమే.? (ఆ. 9—93)

లోకోక్త్యాదులు:- 'యద్భావం తద్భవతిహి' (ఆ.—5—136), 'అన్నదాతా సుఖీభవ' (ఆ.—2—203), 'వచ్చునట్టిపని వాకిటదీఱె' (ఆ.—4—379),

'అస్త్రశస్త్రముల్ గ్రుంగెఁ బోతన్న కపుడు' (ఆ.—4—374), 'నిన్ననే పోయినది (మరణించినది) యనెఁ జిన్నబోయి' (ఆ.—4—398), చెంపఁగొట్టి దాఁగఁగవచ్చు చీఁకటి (ఆ—5—16), 'ఓ యనిన నా యనరాని' (ఆ.—5—153) 'రెండంచులకత్తికోఁత' (ఆ.—2—239), 'కన్నుం బోగల్గునంత కాటుక తగునే (ఆ—5—201), తేళ్ళుపాములు ప్రాకినగతి (ఆ—5—227) కఱవున వాంతి (ఆ—5—267), తల ముగ్గు గుల్లయయ్యె (ఆ—7—71), 'బ్రాహ్మణస్యక్షణం కోప'మ్మని (ఆ—7—268). 'బెండ్లు దేలును వాహినిన్ గుండ్లు మునుఁగు' (ఆ—7—262), మణినా వలయం వలయేనమణి' (ఆ—267), త్యాగవర్తనల నచ్చోఁ జూరుకుంజెక్కి (ఆ. 7—325), 'ఎదగాలము గ్రుచ్చినట్టులు' (ఆ—8—15), 'ఈ సంసారము పండ్లులేని పులి' (ఆ—8—121), 'విత్తోక టిడినఁ జెట్టొకటి మొల్చు నెటుల్' (ఆ—8—145), మొదలే మొగురము లావనఁదుదు దూలమ్మునిన నిజము దోచునె? (ఆ—8—145), 'పొలపుఁగట్టె తా గొడ్డలి పొట్టఁజొచ్చి, కులపుఁ గట్టెల నన్నింటిఁ గూల్చినట్లు' (ఆ—8—250), 'పంగువు పైకి గంగయరుదెంచినది' (ఆ—2—110) గాంజ దుర్వనిన్ ఘనతులసీ ప్రరోహము (ఆ—4—159) ఇట్టి వింకెన్నియుఁ గలవు. ఈక్రింది పద్యమున సామాన్య నుడికారములేకాక తెలంగాణపు నుడికారముకూడ కనవచ్చును. ఇది లోభి, భిక్షుకునితో పలికినది.

"కుక్కను బిల్వనా? యనుచుఁ గోమటి యొక్కఁడు వచ్చి, తాత సొ
మ్మిక్కడ దాఁచఁ బెట్టినటు లేమొ పదేపది 'బుక్కెదేయి కా
ల్మొక్కెద నవ్వ' యంచు నిలుముంగిటఁ బాతినయట్టు లుంటి, పొ
మ్మెక్కడికే నటంచు బిగియించుకొనెన్ దలుపుల్ ధడాలనన్." (ఆ—5—238)

ఇట్లే యీ కవి ఇల్లెడు రాజులు, చౌకోసులు, బెక్కొను, పలుగాండ్లు మ్రానుకాయ, పిడుకగూండ్లు, ముండ్లదడులు, పలుకాడి (=మాటలాడి), సాపడబిల్చు, అన్నముంచు (= అన్నము వడ్డించు) మున్నగు పదములను మఱియు చివ్వతిండి. బాసనాలు, విడుపు విడిది, నిరాబారి, తీవంచ మోములదిట్ట చేపట్టిన జాణ, ఇవము సూడును నెలయున్ జతకనులఁ జేయు వేలువు, కడుపు బంగారు బొక్కసముంజేసిన మేటివనిత, కరువలి చిఱుతగమి చెఱుప విరియు నెఱికురులు, నగవుల నొక్కులుదేలు చెక్కుల వ్రాలివేల, వంటి అచ్చ తెనుఁగు పద సమాసముల నందందు జక్కగ బ్రయోగించెను.

ఉక్తి చమత్కృతి:– 'నన్నయ్యని తెలియుమనెడి నన్నయ నెంతున్ (పీఠిక 20)

'అరయగం కంటిపాపఁడే యనఁబడుచును
సరసగతి రామచరిత కుత్తరము వ్రాసె' (పీఠిక 24)

అరయ కంకటి పాపఁడనియు, అరయగం, కంటిపాపఁడనియు చమత్కారము, ఉత్తర రామచరితము వ్రాసెననుటకు రామచరిత కుత్తరము వ్రాసెననుట చమత్కారము,

"ఎవఁడు రామాయణ కల్పవృక్ష వినుత కాండాలి
దివికి నిచ్చెనలువైచె యమరకనిమతిన్ దెఱచి రాజని నెలింగె" (పీఠిక 30)

స్వర్గానికి నిచ్చెనలు, తెఱచిరాజు అను రెండు నవలలిందు బేర్కొనబడినవి.

"విపంచిఁ గరశాఖల మీటుచు దూరమేఁగు నమ్మునిఁగని శారదాభ్రమని, పూర్ణవిధుండని, తారయంచెదో ధ్వనియని, శూన్యమంచు నొగిఁ బల్కిరి విష్ణు పదాలయస్థితుల్"

వీణ వాయించుచు గ్రమక్రమముగా నారదుఁ డాకాశమున నదృశ్యుం డగుట యిందు చమత్కారముగా వర్ణింపబడినది.

'పూరిగుడిసెలెక్కి పొయిరాజెనని యగ్నిసాక్షిఁ బల్క
ధూమ సంఘమొకట'.... (ఆ.2—86)

'కాసులయాన మానమును గంపల గాసము జేసికొందునే? (ఆ.2–99)
పాదరసమ్ములు సొమ్ము లిమ్మహిన్ (ఆ.2—222)

మబ్బు పచ్చికడవై తోచెన్. (ఆ—3—137)

"ఒకటితో నొక్కటింగూర్ప నొక్కటియగు, లేక మూఁడేని యగునని
లోకమెఱుఁగ గాలుసేతుల వ్రేళ్ళ లెక్కనిడమడచి, యురక సరిదిద్దు
గణితశాస్త్రోక్త విధికి." (ఆ_3_285)

మల్లన శిశువు గణిత శాస్త్రమును సరిదిద్దు చున్నట్లు కవి చమత్కరించెను. సామాన్య గణితము ననుసరించి 'ఒకటితో నొక్కటింగూర్చ' రెండగును. కాని మల్లన గణితశాస్త్ర ప్రకారము ఇది ఒక్కటి యగునట, లేదేని మూఁడగునట; భార్యాభర్తలను గూర్చుటకు 'ఒక్కటి చేయుట' యని వ్యవహారము కావున సంతాన ప్రాప్తికి పూర్వము ఈ యిద్దఱు 'ఒక్కటి' గానుండి తదనంతరము శిశువుతో ముగ్గురగుదురని చమత్కారము.

సీ. 'చికిలి చూపులలోన శృంగార రసవల్లి పూలుపూయుచుఁ దోరణాలు గట్ట

....

గీ. నాతి కలకంఠ రుతము సన్నాయిఁబాడ, లజ్జ తెరపటమగుచు విలాస మీనఁ
బ్రణయ సితదృక్ప్రభలు తలఁబ్రాలువోయ నారి నృపతి మనమ్ము లగ్న మ్మొనర్చె.
(ఆ_4_306)

ఇందు భోగిని సింగభూపాలుని మనస్సును లగ్న మొనర్చిన విధము వైవాహిక సంప్రదాయముతో జమత్కారముగ వర్ణింపబడినది.

'వనిత యర్ధాంగియయ్యు నా మనసు నేచుఁ
గుడియెడమ పార్శ్వముల కింత యెడమదేల? (ఆ_3_224)

ఇందలి శబ్దార్థ చమత్కారముల స్పష్టము.

'కమల కోమల సతీ హస్త పాశ
బద్ధుఁడై ముక్తిగనె మారు బారినుండి.' (ఆ_3_243)

బద్ధుఁడగుట, ముక్తుఁడగుట అన రెండును పరస్పర విరుద్ధ భావములు, వీనిని కవి 'బద్ధుఁడై ముక్తిగనె' నని యేకత్రగూర్చి చమత్కారము కలిగించెను.

"అన్నపూర్ణా మనోహరుఁడని పేర్వడ్డ కాశివిస్సయయింట గంగద్రావి. (ఆ_3_251)

... ...

అను సీసపద్యపు తక్కిన పాదములలోని కూడుగుడిచి, పదముపాడి మఱియు వేంకటరెడ్డి రొక్కమునకు వడ్డిగట్టి, యనునవి కడు చమత్కారముగను విశేషార్థ వంతముగను గూర్పబడినవి. 'కాశి విస్సయయింట గంగద్రావి' అనుదానికి కాశికేఁగినవారు గంగద్రావుటయను నాచారమును మఱియు నీశ్వరుఁడు అన్నపూర్ణా మనోహరుఁడేకాని స్వయముగా నతఁ డాదిభిక్షువు గావున నతనియింట గంగకంటె మిక్కిలి యుండదనుట విశేషము. జగ్గన్న అన్నసత్రమున కులభేద మెంచబడదు కావున నచటి యన్నము కేసనకు కూడుగుడిచి నట్లయ్యెనని చమత్కారము. వేంకటరెడ్డి యిచట తిరుపతి వేంకటేశ్వరస్వామి ఈయన భక్తులనుండి రొక్కము మిక్కుటముగ గడించి రెడ్డి దొరయై కొండెక్కి కూర్చుండెనని చమత్కృతి.

"రామభక్తుఁడై హనుమంతు రాఁడదేల, మార భక్తుఁడై తలక్రిందు మాఱిపోఁడె
రామయను శబ్దమున కెందు రమణియంచు, నర్థము వచింపఁడే శుకునంతవాఁడు"
(ఆ—4—165)

ఇందు రామ శబ్దములోని అక్షరములను వ్యత్యస్తముచేసి చమత్కారము కల్పింపబడినది. ఈ క్రిందివికూడ నిట్టివే.

'ఆవును గసాయి కిత్తునం చాడితప్పు ముఖముక్రిందైన మీఁదైన ముఖము ముఖము'
(ఆ—9—115)

'ధరణిపతి ప్రజాకంట కత్వము వహింప పురియె తలక్రిందులై రిపు సరణివఱలు.'
(ఆ—9—117)

ఈక్రింది పద్యములలో నారికేళఫలము బహు చమత్కారముగను సాలంకారముగను వర్ణింపబడినది.

"స్వచ్ఛ మందాకినీవారి సంగ్రహించి, తల ధరింపఁగ నెండవానల సహించి
మూఁడు కనుల మూసియు మీసములను గడ్డములఁ బెనుచు నారికేళ సత్ఫలతపస్వి."

"పొంగి కైలాసగిరిబాఱు గంగనీరు, కామధేనువు పాలమీగడల తీరు
మూకుళుల మూసి, ముక్కంటి ముద్రవేసి, తీర్థము ప్రసాదమని యిందు దింపిరెవరొ?
(ఆ—4—015—17)

పుష్పలావిక నర్మోక్తులు చమత్కార బంధురములని చెప్ప నవసరములేదు.

ఒక్క పద్యము

"దండయిద్ది యెవరి దండఁ జెల్వారునో యట్టివారి ఘనతఁబట్టి దీని
విలువ యెదుగు, వట్టి చిలిపి యాసించిన దండతాడనమ్మె దండవిలువ."

ఇట్టి శబ్దార్థ చమత్కార వంతములగు పద్యములిం దింకను గలవు. ఇప్పుడు చతురోక్తులవంటి కొన్ని పరికింపుఁడు.

'స్వర్గమ్మును గాలఁదన్నుదును కావ్య జగత్తునుబట్టి దున్నుదున్.' (ఆ—2—72)

ఇవి పోతన వాక్యములు

'ఈనిన పులియై, సిగమున్ బూనిన కాళియయి, యగ్గి పొగమంటలు కన్గోనల గక్కుచు" (ఆ—2—150)

'కొదవళ్ళు తాము పల్లెపడుచుల మూఁపుల పల్లకీల నెక్కివచ్చెను' (ఆ—3—103)

'మన్మథుని హత్యయొనర్చిన కొండవీటి సన్యాసినిటాల వహ్నిశిఖలార్పి' (ఆ—3—142)

'పిడికెడునులేని నడుమునఁ గడుపేర్పడె' (ఆ—3—267)

'ప్రక్కలు నిండెను జను ముక్కులు నలుపెక్కు . . . .
దంపతుల గుట్టు లీవలఁ బడియెన్.' (ఆ—3—265)

'భూవిభుని మోవి చిఱునవ్వు పూలుగురిసె. (ఆ—4—213)

'ఆ లతాంగి యొకొక యవయమ్మె యొయ్యారముల నిధి కవనజలధి శిల్పకళల కవధి' (ఆ—4—244)

'కదము ద్రొక్కెడి మారుగజ్జెల గుఱ్ఱమై యాటలాడెదు (ఆ—4—258)

'దినమ్ముపై నిశలు నిప్పులు గ్రక్కెను దారకాకృతిన్' (ఆ—8—38)

మామ పాలకుల బోయిలకై బరువౌట గొప్పయే? (ఆ—8—14)

ఇది మల్లన శ్రీనాథునిగూర్చి హేళనగా బలికినది. ఇందు పాలకుల బోయిలనఁగా పాలకులు మోసెడు బోయీలనియు, ప్రభువులకు చెందిన బోయిలనియుఁ జమత్కారము; బోయిలకై బరువౌట యనఁగా బోయీల కొఱకనియు, బోయీల చేతులకు బరువౌటయనియు జమత్కారము స్ఫురించును. దీనివలన శ్రీనాథుఁడు పాలకుల పాలకులయందు సుఖముగా నూరేఁగుచుండునని వెక్కిరింపు.

'తఱుము కొనివచ్చు నవ్వును బొరిఁబయ్యెద కొనలఁ గఱచి పోనడచి.' (ఆ—4—38)

'ప్రజ మీయకళంక కీర్తి సామమునకు ఘనజట లల్లుచుండె' (ఆ—9—101)

"శ్రీకారము చీకాలము, టాకున్తా, రాకులాలు, డాకున్దా వ
ర్ణైకాదేశపు బాల వ్యాకరణము మెచ్చుకొనని పండితుఁడున్నే? (ఆ—11—238)

ఇందు బాలుఁడయిన ప్రహ్లాదుఁడు తండ్రితో మాటలాడుచు శ్రీహరి యనుటకు బాలుఁడగుటచే 'చీయలి' యనును. దానిని శ్రీహరియని అర్థము చేసికొని తండ్రి కోపించి బెదిరించును తల్లి 'ఛీహరి' యనం బోలునని సవరించును. ఈ సందర్భమున కవిపై పద్యమునువ్రాసి 'బాలవ్యాకరణ' సూత్రమును చమత్కారముగా వివరించెను. అనఁగా చిన్నయసూరిగారి 'బాలవ్యాకరణము'ను ఆక్షేపించు పండితులుండిన నుందురుగాని బాలుర వ్యాకరణమును మెచ్చుకొననివారుండరని చమత్కరించిరి. ఇట్టి చతురవాక్యములిం దింకను ననేకములు కలవు. (ఆ ౧ పద్యం ౫.౭) తెలుగులిపి ఉత్పత్తినిగూర్చిన పద్యముగూడ నిట్టి కల్పనా చాతుర్యము చమత్కృతి గలిగినదే.

కొన్ని సూక్తులు:-

'ఇసుకను జక్కెరం గనఁగ నేకవిధమ్మునఁ గానిపించు నా
యిసుక జలమ్ములన్ గరఁగ దేండకొలందిగ నాని పొతు తాఁ
బొసఁగిన యంత నీరమయి పోవును జక్కెర, మానవాళి రూ
పసమత నుండనేమి? రస భావవిలీనుఁడె సజ్జనుం డిలన్' (ఆ.2—59)

ఇది 'ఉప్పుకప్పురం' బను వేమన పద్యమునకు బ్రతిధ్వని. భంగ్యంతరమున గూర్ప బడినది.

'ధరనుపాధ్యాయుఁ డెదొయొక్క తరుణమందు
భ్రాంత పరిమిత జనులకుఁ బాఠమిడును
గాని సత్కవివాణి శిక్షణ మొసంగు
సకల కాలమ్ములందు విశ్వ ప్రజలకు.' (ఆ—2—131)

'ఒక్కవిత్తునాఁటఁ బెక్కుగింజలు వెన్నునంటియున్న ఫలిత మబ్బునట్టు
లొక్కపాపకర్మ పెక్కింతల ఫలమ్ము వెన్నునంటి కుడుపు నిన్నరునకు' (ఆ—2—135)

'పిల్ల ప్రియమును గోరును బితరులెందు హితము గోరుదురు... (ఆ—2—210)

కన్యా వరయతే రూపమ్ వంటిది యిది.

'పొటమరిలనె ప్రాయము తీవబోఁడు లాది నంతరంగము విప్పి మాటాడరెందుఁ
బూఁతఁబట్టనెమను లతా ముఖములందు, మూతివిప్పని మొగ్గలె మొలచునట్లు.'
(ఆ—3—82)

'చెప్పకున్నను నరుదెంచుఁ జెడగుణములు, పట్టి బోధింప సుగుణముల్ పట్టువడవు
మట్టియంటును గుమ్మరి మనికిఁజేర, పసిడియంటునె కమసాలి వసతి కేఁగ.'
(ఆ—4—209)

'విలువగల రత్నమునుదానె వెదకికొంచు మానవుఁడెవచ్చు, రత్నమ్ము మనుజుకడకు వెదకు చుంబోవదీ విశ్వవీథి, నదియుఁదా సువర్ణమైత్రినె శిరోధార్యమగును.' (ఆ—8—109)

ఇది 'నరత్న మన్విష్యతి మృగ్యతేహితత్' అను కాళిదాసు వాక్యమున కనుసరణము.

'అధికవిషయ సంసేవనమ్మగు వినోద మవసరాకృతింగొని వ్యసనాఖ్యనలరి తనను సేవింపకున్న ఖేదమొనగూర్చు, నతి వినోద సేవనము దుఃఖాకరమ్ము'
(ఆ—8—127)

ఇట్టి సూక్తు లీ కావ్యమున శతాధికములు. వీనిలో గొన్ని ప్రాచీనులననుసరించియుఁ గొన్ని స్వతంత్రించియుఁ జెప్పబడెననుట పై యుదాహరణములవలన స్పష్టము. ఇట్టి సూక్తులు సార్వకాలిక సత్యములు. లౌకిక జ్ఞానప్రదములయి వేమన, సుమతి పద్యములవలె కంఠస్థము చేయదగియున్నవి. వీనితోపాటు కవి యిందు భక్తి, జ్ఞాన, వైరాగ్య వేదాంతాదులకు సంబంధించిన ఉపదేశములను సందర్భాను సారముగాఁ గావించియున్నారు. మఱియు కవిత్వము, కావ్యము, నాట్యము మున్నగువానిని గూర్చిన దమ యభిప్రాయముల నందందు పొందుపరచుటేకాక, స్త్రీ ఆటలు, ఆభరణములు, వివాహాది సంప్రదాయములను, యోగశాస్త్ర, జ్యోతిశ్శాస్త్రాలకు సంబంధించిన కొన్ని విషయములనుగూడ నెడనెడ వివరించియున్నారు. మచ్చునకు పూర్వకాలపు స్త్రీల ఆభరణముల వర్ణన పద్యముమాత్ర ముదహరింపబడుచున్నది.

'రాకిణి, పింపిణీ, రావిరేకయుఁగుప్పె, కోరకొప్పుల తలం దారలీన
సరిగ పట్టెడ, గుండ్లసరము, పూసలపేర్లు, పాలిండ్లఁ దూగుటుయ్యేలలూగ
బిగువు టొడ్డాణముల్, బిళ్ళల మొలనూళ్ళు; జవ్వాదు నడుముతో సరసమాడ
మట్టెలు, పిల్లాండ్లు, మఱి వీరమద్దియల్, లావణ్య గతులకు లయలువేయ
జిలుగు టద్దాలకుట్టు పోఁతలు వెలుంగు, పూలయంచుల కుత్తంపు చోలములును
నీలి నింబోళి కెంపువన్నియల నలరు సరిగ పట్టంచుకోకల సవదరించి. (ఆ—12—98)

పై ఆభరణాదులలో గొన్ని యిపుడు నామా వశిష్టములు మాత్రమే. తక్కినవయినను బల్లెలలో గ్వాచిత్కముగా గానవచ్చును.

ఈ 'పోతనచరిత్ర'మున కనుబంధముగా రచించి చేర్పబడిన ఏకాదశ ద్వాదశాశ్వాసములలోని భాగవత గాథలలో పోతన శైలినే కవి చాలవఱకు అనుసరింపదలంచి కృతకృత్యుఁడయ్యెను. ప్రహ్లాద చరిత్రమునుండి యొక పద్యమును తిలకింపుఁడు.

'వైకుంఠుఁ బొగడని వక్త్రమ్ము ఢక్కానాదది దేవళమ్ములో నద మొనర్చు
హరిపూజనములేని హస్తంబు దర్వినా నది యన్నపూర్ణ హస్తాయుధమ్ము
విష్ణుభక్తియెలేని విబుధుండు పశువన్న నది మహాదేవు వాహనము సతము
కంజాక్షునకుఁగాని కాయంబు భస్త్రినా నది రాగిఁగరఁగి దేవాకృతినిడు
చక్రిచింతలేని జన్మబుద్బుదమన విష్ణుపాదవారి వెలయు నదియు
శ్రీపుఁగననికనులు శిఖిపింఛ నేత్రమ్ములనిన దేవసన్నిధినవి యలరు.' ఆ—11—324)

పై పద్యమున కవి 'వైకుంఠుఁ బొగడని వక్త్రమ్ము వక్త్రమే ఢమఢమ ధ్వనులతో ఢక్కగాక' యను పోతన పద్యము ననుసరించుచునే తన వ్యక్తిత్వమునుగూడ బ్రకటించెను. గజేంద్రమోక్షణ కథనుండి యొకటిరెండుదాహరణములు.

'మూలం బెవ్వఁడు విశ్వభూత గణమున్ బుట్టింపఁ బోషింపఁ ను
న్మూలింపన్ సకలాంత రాత్ముఁడయి యే ముఖ్యుండు మిన్నట్లు ది
క్కాలాబాధితుఁడై వెలుంగు భువనాకారైక వృక్షాకృతిన్
మూలంబై కనరాఁడెవండు శరణంబున్ వేఁడు దా యీశ్వరున్.' (ఆ—12—41)

'త్రాణనశించె, నా వశముదప్పెను దేహము, తావుదప్పెనా
ప్రాణము, లాత్మధైర్య మెడఁబాసెను, గన్నుల మూర్ఛగ్రమ్మె,నీ
ప్రాణికి నీ వినామరి యుపాయము సాయములేదు, రావె గీ
ర్వాణపతీ ! క్షమించి నను రక్షణ సేయఁగదే కృపామతీ ! (ఆ—12—47)

'కలఁడట చరాచరంబులఁ గలఁడఁట దశదిశల భక్తకల్ప ద్రుమమై
కలఁడు కలఁడనెడు మాటలు కలలో, లేకున్న విలువ గలవో తెలియన్ (53)

'హరి వెనువెంట భార్గవి, రమాంగన వెంబడి రాణివాస, మా
పరిజనమంటి తార్క్ష్యుఁడు, సుపర్ణుని వెంబడి శంఖచక్రముల్
వరుసగ దండనాథుఁడును వారును వీరననేల? నింత కా
పరమ పదంబె తాఁగదలివచ్చెను జెచ్చెర నంతకంతయున్.'

'పరమ దయాళువై మకరిబట్టి వధింపఁగఁ బంపె వేగ శ్రీ
హరి, కరభీషణోరగ ఫణాగ్రమణి ప్రభలీను చక్రమున్

వరసురవైరి నాశ పరిపాలిత శక్రమునై క కోటి భా
స్కర కిరణచ్ఛటాచ్ఛవి ధగద్ధగి తాంబరచుంబి వక్రమున్. (80)

'కరవిభ్రాజిత పాంచజన్య ఘన శంఖధ్వాన గర్జా కృతిన్
వరశోభావిల సత్సుదర్శన తటిద్వారా ప్తి నక్షీణ స
త్కరుణా మేఘ కళేబరుండగుచు నక్రధ్వంసియై చక్రి స
త్వర మార్పెన్ బదబాధనొందు కరిహృత్తాపానల జ్వాలలన్.' (82)

తక్కిన భాగవత కథలను కవి చాలవఱకు భాగవతశైలినే నడపెనవచ్చును. పోతన కథయందును నెడనెడ కవి యిట్లే పోతనశైలిని చాటించెను. మచ్చుకు గొన్ని పద్యములు.

'ఇంతింతైవడు గింతయైనగతి మబ్బీక్షించు చున్నంతలో
నంతై, యాకసమంతయై విరిసి నీలాకార మేపారనా
శాంతమ్ముల్ గ్రసియించి మించి ఘన గర్జార్భాటధాటిన్ బ్రజా
స్వాంతమ్ముల్ పెకలించె నుద్ధతి నిరాశా కంధిలో ముంచఁగన్' (ఆ—3—113)

'పద్మాక్ష దర్శనభాగ్య హీనములైన కన్నులం ధవరాటకములు గావె
జగదీశ సత్కథా శ్రవణ దూరంబైన శ్రుతులు కోటర బిలాకృతులుగావె
యచ్యుతగుణ కీర్తనామృతంబానని నాలుక ప్రేతాగ్ని కీలగాదె
వనమాలి నిర్మాల్యవరగంధ మెఱుఁగని నాస యుమ్మెత కనుప్రాసగాదె
విష్ణు పదసేవనా విరహితమగు కరము ధరమొల్చు నుప్పలి కరముగాదె
పరమ పదనాథు విషయ సద్భక్తిలేనిమేను బడిసెంపుటెరమ్రింగు మీనుగాదె! (ఆ—5—75)

'హిమకర స్పర్శచేఁ జెమరించు చందుఱా ఖద్యోతమునుగాంచి కరఁగఁగలదె
ఓషధీపతిఁగాంచి యుప్పొంగు క్రౌందీవ యంచనుగని పులకించఁగలదె
కుముద భాంధవ దర్శనమున నవ్వెడి కల్వ చంచలంగాంచి హసించఁగలదె
వరసుధాకరరుచుల్ మరగు చకోరమ్ము కరదీపికా కాంతిఁ గరఁగఁగలదె
చంద్రకాంతాననయు లతాచారుగాత్రి కువలయదళాక్షి మృదుల చకోర హృదయ
రాజదర్శనస్పర్శన రక్తిలేమి కరఁగి పులకించి తులకించి కాంచినగునె?' (ఆ—4—188)

'మండిత కరధృత దండకమండలు హసదాననేందు మండలుని జటా
మండల ఖేలత్సుందర గండస్థలు లంబితాక్ష ఘనకుండలునిన్' (ఆ—2—16)
కాషాయాంబర కవచితవేషున్ జ్ఞానాగ్నిదగ్ధ నిజకృతదోషున్ (ఆ—2—17)

మహాకవి పోతన జీవితకావ్యమునందు పోతన భాగవత కవితా వాతావరణమును గల్పించు నుద్దేశముతో నీ కవి పలుతావుల నిట్టి శైలి నవలంబించెను. ఇతర ప్రాచీన కవులలో శ్రీనాథ, పెద్దన, రామరాజభూషణ చేమకూర వేంకటకవులును సంస్కృత మహాకవి కాళిదాసును ఈ కవి కభిమాన పాత్రులుగా గోచరింతురు. ఈ మహాకవుల కవిత్వశైలీ శయ్యలఛాయ లందందు భాసించి యీ కవిశైలికి ప్రౌఢిమ నాపాదించినవి. ప్రాచీనకవుల భావ గాంభీర్యమును రచనా శిల్పమును వీరు పుడికి పుచ్చుకొనిరేకాని, భావానుకరణమునకు పాల్పడలేదు. వీరి భావములు స్వతంత్రములు.

ఈ క్రింది పద్యముల గమనింపుఁడు.

'వప్రాట్టాలక శృంగమూర్ధ విలస ద్వాల్లభ్య చిహ్నధ్వజా
ధిప్రేంఖన్మసృణారుణాంశుక సముద్దీప్త స్వరూపమ్ము తా
విప్ర ప్రాజ్ఞకవీంద్ర గాయకనటీ విశ్వమ్ముకై స్వాగ తా
భిప్రాయ ప్రకటత్కరాగ్రమయి పంపెన్ యుష్మదాహ్వానముల్' (ఆ—4—68)

ఈ పై పద్యము కథలో శ్రీనాథ మహాకవి సింగభూపాలుని దర్శించినపుడు చెప్పినది. ఇది శ్రీనాథుని ప్రౌఢశైలని అక్షరారక్షము తలపించుచున్నది. ఈక్రింది పద్యములలో రామరాజ భూషణుని కంఠధ్వని వినవచ్చును.

'నెలగుండియలఁబిండి సెలయేటి యెలబోటి యిలక్షీరవారాశి నొలుకబోయ
వెలగల్గు చలివెల్గు తెలిమించు తులకించి మలినాంబరమునంతఁ జలువసేయఁ
గళలీను నెలతేని చలువవెన్నెలలతల్ భూరుహచ్ఛాయలం బూలుపూయఁ
దెలికొముదులు యామినులుదాల్చు చేరుచుక్కల ముత్తెముల పులుంగడిగివేయ
గొలకులన్ నిల్వుటద్దాల తళుకుమీఱె నలుగడల్ పచ్చిపాల్గాఱెఁ జలువరాల
మలకరఁగి వచ్చికబయళ్ళనిలిచి పాఱెనన శుచిస్మితయై శరద్వనితచేరె' (ఆ—3—192)

'సౌందర్యామృత సింధువున్ ద్రుహిణిశీర్షశ్రేణి మంథానమా
కందంబై నవనీతముస్పతిల వీఁకన్ ద్రచ్చఁగా నద్ది క

న్వొందౌ నీ తరుణీలలామమయి రాణించెన్ బళీ! దీనివౌ
కందమ్ముల్ రమణీయతాగగన రాకాచంద్ర బాలార్కులో' (ఆ—11—132)

'ధూర్తనాగారూఢ దుందుభిస్వనభీతి మార్తాండ బింబమ్ము మఱుఁగుసొచ్చె
గగన సంగరనటద్ఘన తటిత్కరవాల సమతి కన్నులలోన సాముసేసె
నీలాద్రి శిఖర సంధిత వారిదశతఘ్నులదురు దెబ్బలు గుండెలందువైచె
శక్రచాపవిముక్త శరపరంపరలచే దశదిశా జాండమ్ము వశమొనర్పఁ
గలుష విషయుక్త గర్వాంధకారసార వపువులొలయఁ గాదంబినీ వాహినులును
భీత దీనమానవ వినిర్భిన్న భిన్నచిత్తముల నొంప వడకింపఁ జేరవచ్చె' (ఆ—3—114)

'వాసన యొంతయున్న నిజవర్ణము లెట్టివియైనఁ గ్రిందు న
గ్రాసనమందుఁ గ్రాలియు ముదాకృతి నవ్వుచునుండి రెండునా
ళ్లీ సుమజాతిజన్మ ధరియిత్రి సమర్చల నేలవ్రాలు నౌ
రా! సురరాజి వీనిని శిరమ్మునఁ దాల్చుట పూజ్యతన్ గనున్' (ఆ—4—128)

ఇట్టిశైలి కివి కొన్ని దిఙ్మాత్రోదాహరణములు.

ఇఁక ఈ కావ్యమునందలి ధ్వని విశేషములకు గొన్ని యుదాహరణములు చూపబడుచున్నవి.

'సురపతి సోదరుండు, పరిశుద్ధమనస్కత భక్తుఁ డాత్మయై
వరలెడి పుత్రుఁడిందు నొక వైపునవీపు, మరొక్క వైపునం
బరఁగెను పొట్ట, రెండిటను బాధయె చేకురె, ధర్మసంప దు
ద్ధరణ మొనర్ప కంకణము దాల్చిన నీకు వచించు వాఁడనే! (పీఠిక—76)

ఇది కావ్యోపక్రమ భాగములోనిది. భక్తునకు హానికలిగించుట కిష్టములేకున్నను సోదరుఁడగు ఇంద్రునకు పోతన తపోభంగ మార్గము నెఱింగింపఁగా నతఁడు సంతృప్తితో వెడలిపోయెను. అప్పు డొంటరిగానున్న విష్ణువుతో నారదుఁడు పై వాక్యములు పలికెను. సోదరుఁడగు ఇంద్రుఁడు వీపువంటి వాఁడనియు, భక్తుఁడు పొట్టవంటివాఁడనియు, నిందెవరికి బాధకలిగినను కష్టమేయని నుడివి. 'ధర్మ సంపదుద్ధరణ మొనర్ప కంకణముదాల్చిన నీకు వచింపువాఁడనే' యని మిన్నకుండెనేకాని తన మనోగతాభిప్రాయమును దెలుపఁదయ్యెను. కాని యతఁడు మాటలతో జెప్పకున్నను, ఇందలి 'వీపు, పొట్ట మఱియు ధర్మసంపదుద్ధరణము' అనునవి నారదుని యభిప్రాయమును ధ్వనించుచున్నవి. లోకమున సామాన్యముగా వీపుమీద గొట్టవచ్చునుగాని పొట్టమీద గొట్టరాదను న్యాయము ప్రసిద్ధము. పైగా

భక్తుఁడు (పుత్రుఁడు) తపస్సొనరించి భాగవత రచనచే లోకమున ధర్మవ్యాప్తి చేయనున్నాఁడు. ఇతనిది ధర్మమార్గము. ఇంద్రుఁ డన్యాయముగ ఇతని తపమును భంగము కలిగించి విఘ్నమునకు దలపెట్టి యున్నాఁడు. విష్ణువు ధర్మరక్షణకే కంకణము.... వీనివలన సాముదాయికముగా వీపువంటివాఁడును అదర........ భక్తుఁడగు ఇంద్రునకు అపజయము కలిగించి, పొట్టవంటి చమత్కారముగా తన యభిప్రాయమును పుత్రుని (పోతనను) రక్షింపుమని దెలిపినట్లయ్యెను. ఇట్లు చెప్పుట ఉత్తమ కవిత్వ లక్షణమని

"బిడలగు ప్రాణుల బ్రదుకులు గడచుట లెట్లనుచుఁ బ్రకృతి కలకాలములున్
వడఁకున్, మదినుడుకున్, వెతఁదడుపున్ భాష్పాంబుధార దారుణి నెల్లన్,"

(ఆ—1—185)

ఈ పద్యమునకు గొంతపైన (183) ' ఈ యఖిలభూత సంతతిని రొమ్మునకుఁ గట్టి సాకుఁబ్రకృతి' యని చెప్పబడినది. తన పిల్లలగు ప్రాణులను ఎంతటి అనురాగముతో సాకునో దీనికిముందు (184) పద్యమున దెలుపబడినది. ఇఁక ఈ పద్యమునందు ఏ విధమున తన బిడ్డలగు ప్రాణుల సాకునో కవి తెలిపియున్నాఁడు. పద్యమునందలి మాటలనుబట్టి చూచిన బిడ్డలెట్లు బ్రదుకగలరోయని ప్రకృతి కలకాలమును వడఁకును, ఉడుకును, కన్నీటిఁతో ధారుణిని దడుపునని మాత్రము తెలియుచున్నది. కాని వడఁకుట మున్నగువానిచే బిడ్డలెట్లు బ్రదుకగలరు? కావున ఇట వడఁకు మున్నగు పదములు శీత, గ్రీష్మ వర్షఋతు ధర్మములను ధ్వనింపజేయుచు వర్షాదులవలన భూమిని సస్యవంత మొనర్చి ప్రకృతి తన బిడ్డలయిన ప్రాణులను పోషించుననుట ధ్వనివిశేషము.

"సూర్యభగవాను వదనమ్ముఁ జూచినవ్వి, యాత్మనర్పించుకొనిన యీ యంబుజమును
ఖలుఁడు గజరాజు సింగమ్ము కరణివచ్చి త్రుంచి తలమోదు కొనునఁట తుచ్ఛబుద్ధి."(ఆ—2—69)

సూర్యుఁడు కమలబాంధవుఁడు. అతని రాకచే కమలము వికసించును. మదగజములట్టి పద్మములను త్రుంచి తలమోదుకొనుట (గజ) స్వభావముఁకాని ఇది తుచ్ఛము. సామాన్యార్థము. కాని యిందింతకంటె విశేషముగా ఇనవంశమునం దవతరించిన భగవానుఁడగు రాముని దర్శించి, యతనికి మనసా అర్పితముచేసిన భాగవతమును ఖలుఁడగు సింగభూపాలుఁడు శిథిలావస్థకుదెచ్చి పాడుచేయ గలడను భవిష్యద్వాణి పై పోతన వాక్యమువలన ధ్వనించుచున్నది. దీని తర్వాతిదగు 70వ పద్యమును నిట్టిదే. ఈ ఆశ్వాసమునందే పల్లెపడుచు మానభంగమునకు బ్రయత్నించిన యువక భూస్వామికి హితోపదేశముగా చెప్పిన (112—18) పద్యములును ఇట్టివే.

"సద్దుగ మేడలెక్కి కనుసైగ లొనర్చెడి మేము సంగతిన్
వద్దని సస్యకాంతతల వ్రాలిచె గర్భభరాల సొంగియై

వద్దననేని త్రాగి పయివచ్చిపడెన్ బ్రజనష్టమౌట తా

సద్దియెఋంగఁ డెంతటి సునాహ్వాయుఁడైనను ద్రాగుబోతనన్. (ఆ_3_138)

ఇందు ఈనుటకు సిద్ధముగానున్న ......పూర్ణగర్భిణీ స్త్రీత్వమును, సముద్రజలములు త్రాగివచ్చిన మేఘునియందు త్రాగుబోతు గుణమును ఆరోపించి, ప్రజయను శ్లిష్టపదముచే అర్థద్వయకల్పనమును అలంకార ధ్వనిరూపమున చమత్కారముగా కావించెను.

'మీలతో, నాఁచుపెనఁగు పద్మాలతోడఁ దడలు జడనల్లి సుడిగొని బుడగలెగయ

స్వర్ణ సౌందర్య దివ్యశోభాస్రవంతి పాఱునేఱులై సొంపారు పడతిమేన.' (ఆ_3_177)

ఇందు పోతనకు అప్పుడే తటాకమున స్నానముచేసి ఆర్ద్ర వస్త్రములు దేహమునకు హత్తుకొన నిలచిన తన భార్యమేన స్వర్ణ సౌందర్యదివ్య శోభాస్రవంతి ఏఱులయి పాఱినట్లు గోచరించినట్లు కవి యిందు వర్ణించెను. దీనివలన నామె శరీర లావణ్యము బంగారు చాయ గలదనియు, ఆమె కన్నులు మీలఁ బోలుననియు, శిరోజములు శైవాల సదృశములనియు, ఆ పొంతనున్న మోము నాచుతోబెనగు పద్మమువంటిదనియు, త్రివళులు జడలల్లు తడలవంటివనియు, నాభి యా తడలవలన గలిగిన సుడివంటిదనియు, వక్షోజములు ఆ సుడినుండి పై కెగసిన బుడగలవంటి వనియు నిందు చమత్కారము. ఇది వస్తురూప ధ్వని కల్పనము.

'ప్రకట శరత్కలా విభవ భాసురమౌ ఋతుకాల మందునన్

బకపక నవ్వసాగెను విభావరి, తారకలీను మల్లికా

నికర వికీర్ణరమ్య శయనీయ సితాంబరసీమ వాయుడో

లికల, నిశావతిన్గలసి లీలఁజెలంగి సుఖాళిఁదేలుచున్. (ఆ_3_193)

ఇందు ఋతుకాలమునందు కళలచేత పెంపొందుచున్న (కళాశాస్త్రమునందు స్త్రీలకు జెప్పబడు కళలు) చక్కగా నలంకరింపబడిన పూసెజ్జయందు వేచి తన్నుద్దేశించి వచ్చిన స్వనాథునితో సుఖముల దేలియాడు వాసక సజ్జికయను శృంగార నాయిక శృంగార క్రీడయిందు ధ్వనితము.

'ఆ వనజాక్షి నూత్న ప్రణయాంకురముల్ వరరాగ వృష్టిలోఁ

దీవలుసాచి, యల్లుకొని, తీరగు పూవులుపూచి, కమ్మ నె

త్తావులు చిమ్మఁదేఁటులు సుధామధుమత్తత వ్రాలఁగా ఫల

శ్రీ విభవోన్ముఖమ్మయి చరించెను సౌఖ్యవసంత వీధులన్.' (ఆ_3_246)

దీని పై పద్యమునందును పోతన దంపతుల ప్రథమ సమాగమము వర్ణింపబడినది. ఈ పద్యమునందు ఆమె ప్రణయమెట్లు క్రమముగా ఫలోన్ముఖమయినది వర్ణింపబడినది. ఆమె యొక్క నూత్నప్రణయము నరునియొక్క అనురాగముచేత అభివృద్ధినొంది, ఆలింగనాదులు పడసి, వివిధ శృంగార భావములను ప్రకటించి, కమ్మని యనుభవములు మమ్మురింప సుఖపారవశ్యమున కనీనికలు (చూపులు) దరముకుళితము లగుచుండు సంతాన ఫలశ్రీ విభవోన్ముఖమయి దాంపత్య సౌఖ్యముల ననుభవించెనని ధ్వని. ఈ పద్యమును జదివినంతనే ఈ క్రింది వసుచరిత్ర పద్యము తలంపునకు దట్టును.

'అనుపమ కాంతివైభవ సమన్వితు నా వసురాజుఁ గాంచు ప
ద్మిని సరసాంతరంగమున మించె వినూతనరాగ కందళం
బొనరె నఖండవాసనలు నుత్కలికల్ విలసిల్లె నల్లన
ల్లన నిగిడెం బ్రమోద తరళస్థితులై తమిఁజూపు తుమ్మెదల్ (ఆ—3—48)

కాని యిక్కడ చక్షుః ప్రీతిచే నుదయించిన గిరికాను రాగమును, సాత్త్వికాది భావములును ఇంకను రసస్థాయి నందుకొనలేదు. పోతన దాంపత్య సుఖవర్ణనమున ఫలోన్ముఖతయు వెంటనే చెప్పబడుటవలన వారు 'ప్రజాయై గృహమేధినాం' అను కోవకుచెందిన వారని తెలియును.

ఈ పోతనచరిత్ర మిట్లు ఉదాత్త కథా కల్పనతో, ఉత్తమ పాత్రపోషణౌచితితో, అపూర్వ వర్ణనా పౌష్కల్యముతో, అలంకార బాహుళ్యముతో, అనిదం పూర్వకావ్య సంప్రదాయ విశేషముతో, నాటకీయ రీతులతో, ప్రాచీనాధునాతన కవితా శిల్పముతో, ధ్వని వైభవముతో, శబ్దపుష్టి, అర్థదృష్టి, రసవృష్టి కెందును గొఱతరాని యకుంఠిత ధారతో ప్రబంధీకరింపబడినది.

ఆంధ్ర భాగవత కర్తయగు పోతన చరిత్రమగుటచే కాబోలు వీరు తచ్చరిత్రమును గూడ పండ్రెండాశ్వాసముల మహా ప్రబంధముగా నిబంధించిరి. ప్రాచీనాంధ్ర ప్రబంధములలో నన్నెచోడుని కుమార సంభవమొక్కటి దక్క ద్వాదశాశ్వాస విస్తృతిగలది వేఱొకటియున్నట్లు తోపదు. కుమార సంభవమునందలి పద్య గద్యసంఖ్య మొత్తము 2006. ఇతరములగు శ్రీనాథకృతులేమి, అష్టదిగ్గజాదుల ప్రబంధములేమి? విస్తృతిలో కుమారసంభవము కంటెను చిన్నవి. పోతన చరిత్రమునందలి పద్య గద్యసంఖ్య 3833. ప్రాచీన కావ్యములే పెద్దవని సాధారణముగ తలంచు కాలమున శ్రీ వరదాచార్య కవివరు లింతపెద్ద కావ్యమును వ్రాయ తలపెట్టి, భాగవత రచనమున పోతనకువలెనే సంభవించిన యిక్కట్టుల నెట్టులో దైవ, మిత్రాది సహాయమున దట్టుకొని, పట్టువిడక తుట్టతుదివఱకు నేకధారతో రచించి ముగించుటయు, దానిని పోతనవలెనే శ్రీరామార్పణ మొనరించుటయు మిగుల ప్రశంసనీయము. ఈ కావ్యరచనమును వీరు దాదాపు పదేండ్లక్రిందనే పూర్తిచేసినను, ఇది యిప్పటికి ముద్రణకు నోచుకొనుటయును భాగ్యమే. కీర్తికాంక్షగల శ్రీనాథకవి సార్వభౌమునో మఱెవరినో కథానాయకునిగా గ్రహింపక ఈ కవి అకీర్తికాముఁ

డయి రాజులనే తెఱచి రాజ నిన కీర్తికాయుఁడయిన భక్తపోతనను బమ్మెరనుండి బలవంతముగలాగి రానన రచ్చ కెక్కింప--టయు నీ కాల విలంబమున నొక కారణముగా నోపును ! కాని యిది రాజాహ్వానముగాలక లపు స్వాగతము గావున కాదనలేక నెమ్మదిగ కదలివచ్చి కావ్యమునకు ప్రాణప్రతిష్ఠ కావింపక తప్పినదికాదు ! ఎట్లయిననేమి? పోతనకు ఒక్క శ్రీరాముని కటాక్ష మండయై కాపాడినది శ్రీ ఆచార్యులవారికిని శ్రీ దాశరథి. రామకృష్ణ నారాయణ రెడ్డి రావుల అండదండ యప్పటికి లభించుటచే నిది గండమును గడచి యిప్పటికిట్లు కన్నుల పండువుగా చెన్నారెడ్డి భాగ్యమునకు నోచినది. ఇదియే పదివేలు! సవతితల్లి బాసచేతులలో పుట్టి పెరిగియు స్వకీయ భాషామతల్లికి ఒక మహా కవికుమారుఁడు భక్తితో సమర్పించు బంగారు మొల్లలహార మీ కావ్యరాజము. ఆంధ్ర సరస్వతికిది మంగళ నీరాజనము! కవితా లోకమున కొక వన్నెల వల్లకి. భాగవత కర్తకొక పచ్చల పల్లకి.

ఈ కవి నిరాడంబరుఁడు, నిరహంకారి, నిష్కపటి, విశేష వినయశీలి, వాగీశ్వరీ వరప్రసాదితుఁ డు.

'చదివినవానివోలె గురుసాహసినౌచు మహా ప్రబంధ మిం
పొదపఁగ వ్రాయఁబూనితిని 'ఓ' యన 'నా' యన 'రాదు' గాని త్వ
త్పద కమలాశ్రితుండ, రసభావ పదార్థ మహా కవిత్వ సం
పదల నొసంగి యేలవె కృపామతి, జ్ఞానరతీ సరస్వతీ !. (పీఠిక. 7)

అను పద్యమే పై గుణములకు తార్కాణ.

కృత్యాదిలోని పూర్వకవిస్తుతిలో నీ కవి వ్యాస వాల్మీక కాళిదాసాదులను, ప్రాచీనాంధ్ర కవులలో నన్నయాదుల పలువురను మరియు నాధునిక కవులలో వీరేశలింగ తిరుపతి వేంకటేశ్వర విశ్వనాథ - సత్యనారాయణ కవిరాట్టులను. నవ్య కవులలో రాయప్రోలు శివశంకరాదులను, అభ్యుదయ కవులలో గురజాడ, శ్రీశ్రీ, ఆరుద్ర, దాశరథి, నారాయణ కాళోజీలను మఱియు తెలంగాణ కవులలో దనకు దెలిసినవారిని కన్న, విన్నవారి నందఱను నమ్రతతో పేరు పేరున స్తుతించియున్నారు.

ఇంతేగాదు '. . . ఇతర పూర్వకవి సంభావనంబు గావించి. వర్తమాన కవులకుం బ్రియంబుపలికి భావికవుల బహూకరించి' యను పోతన మార్గము ననుసరించి.

మరచినట్టి సత్కవులకు మదికొకింత గుఱుతులేని సత్కవులకు కొంచెమింక
చిఱుతలైన సత్కవులకు ధరణిబుట్టు వొందవోవు సత్కవులకు వందనములు.

పుట్టని కవులకును వందన మొనరించినాఁడు.

పోతనకు కవి నిందచేయలేదు. కాని యీ విషయమున ఈ కవి పోతనకంటె నొక యడుగు ముందు? కేగి

'అర్హతయెలేక యిటులు మహాప్రబంధ నిర్మితినొనర్చు చపలునినేఁ జెలంగ
నొకరి ననేల యీతఁడు కుకవియనుచు ? అకట నాదు సాహసకృతికొక నమస్సు.'

ఆ బిరుదమును తనకే తగిలించుకున్నాఁడు. కుకవినింద నిట్లు చేసిన కవి 'నభూతో నభవిష్యతి' వినయ సంపదకిది తుదిమెట్టు.

రెండు ప్రయోజనముల నుద్దేశించి యీ కావ్యమును రచించినట్లు కవి వాక్యమువలన స్పష్టమగుచున్నది.

'అక్షఅపద సంపదకై యక్షరపదముల వెలుంగు నవ్యయ కవితా
లక్షణ లక్ష్యాకృతుల ముముక్షువు గతిఁగొల్పి వ్రాయఁబూనెద సుకృతిన్.' (పీఠిక. 14)

ఇది 'శ్రీ కైవల్య పదంబుఁ జేరుటకునై జింతించెదన్', 'పలికిన భవహర మగునట పలికె...' అను పోతనగారి ఉద్దేశమువంటిది. ఈ మోక్షాపేక్ష అను ప్రయోజనము కవికి మాత్రము చెందినది.

"చిన్ననటంచు నెంచకయె సిగ్గొక యించుకలేక భక్త పో
తన్ననుగూడి భాగవత తత్త్వముఁబాడ గళమ్ము విప్పితిన్
నన్నికఁ దిట్టిపొందు కరుణంగని దీవెనలిందు, నాల్గు కో
ట్లన్నల మంగళార్థమయి యాంధ్ర పదాల నివాళి పట్టితిన్." (పీఠిక.10)

ఇది రెండవ ప్రయోజనము. ఇది నాల్గుకోట్ల ఆంధ్ర జనానీకమునకు సంబంధించినది. సకలాంధ్ర సోదరుల మంగళార్థమయి భాగవత తత్త్వమును మేళవించి పాడిన భవ్య ప్రబంధ మీ పోతనచరిత్రము. కావున నిది సకలాంధ్ర రసిక లోకపు మన్ననల నంది పుచ్చు కొనగలదనుట నిస్సందేహము. 'పోతనార్యుఁడాంధ్ర భాగవతమును రచించి శ్రీరామ పాద సన్నిధి నుంచినట్లే వీరును 'పోతనచరిత్రము'ను రచించి శ్రీరామ పాదసన్నిధినే సమర్పించిరి. 'వరద హస్తమ్ములోఁ బుట్టి పెరిగి తిరిగి లేచి' వచ్చిన కర్మయోగియగు కర్షక సత్కవి వృత్తమను 'రవ్వల హారమందుఁ గృతారమ్యత చాలమివిల్వ' తగ్గదనియు, రంధ్ర సమన్విత మగు తేనెపెరను నీరసమని ప్రాజ్ఞులు త్రోసిపుచ్చనటులే 'రసమయ కావ్య దివ్య సుమరాజ మునం దొసగుల్ ప్రమాదతన్ మసలినఁ దత్ప్రబంధమును మాన్యులు మెచ్చక' యుండ రనియు నీ కవివరుని విశ్వాసము. తథాస్తు !!

శ్రీ వరదాచార్యులును నేనును బాల్యమున నొకకంచమున దిని యొకమంచమున బరుంటిమి. ఒక గ్రంథమున జదివితిమి. ఒక్క యాట ఆడితిమి, ఒక్కచోట పాడితిమి, ఒకే నాటకమున వేసములును వేసితిమి, గుట్ట లెక్కితిమి, చెట్లుదిగితిమి. అవి చిన్ననాటి దినములు. అట్టివి తిరిగిరావు ! ఉద్యోగవశమున నెవరికి వారయితిమి. ఐనను మా మడికొండ వారల యన్నదమ్ముల సరాగము లెప్పటికిని వరదన్న, దుర్గన్న, కాళన్న (కాళోజి), రామన్న యనియే. ఈ చిర స్నేహ సంబంధమును శాశ్వతబంధ మొనరించుటకే తమ 'ఆహ్వాన' మను గేయకావ్యమునకువలెనే. ఈ 'పోతనచరిత్ర' మహాకావ్యమునకును పరిచయ వాక్యములు వ్రాయుమని వారు కోరుటయు శక్యాశక్యములు విచారింపక నేను 'ఊఁ' యనుటయు జరిగినది. నిజమున కీ మహాకావ్యమునుగూర్చి ముచ్చటించుటకు నావంటివాఁడు చాలఁడు. ఐన నీ వాక్చాపల్యమునకు మా స్నేహదోషమేకాక యీ కావ్య గుణసంపదయు నొక హేతువేఁ యన వచ్చును. ఇది యెట్టిదయినను మఱల నొకమారు మేమిరువురమును జిన్ననాటివలె దేహ రూపమున గాకున్నను నామరూపముననైనను. నా స్తవ జగత్తున గాకున్న కావ్యజగత్తు నందైనను విడిపోని విధమున గలసియుండుట కేర్పడిన ఈ యవకాశమును అదృష్టముగ నేను భావించుచున్నాను.

డా. పల్లా దుర్గయ్య (రీడర్)
తెలుఁగు శాఖ
ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము

నారాయణగూడ
హైద్రాబాద్

చిత్రమయకావ్యము

శ్రీమాన్ వరదాచార్యులవారి పోతన కావ్యము చిత్రమయము. కావ్యము చిత్రమయముగానిచోఁ గన్నులగట్టినట్లుండదు. మహాకావ్యము లన్నియు చిత్రమయములే. చిత్రమయములనగా శబ్దదృశ్య మయములు, దృశ్యములు ద్వైమానములైనచో (Two Dimenvional) చిత్రము లనబడును.

చిత్రములు ప్రత్యక్షములు. కావ్యచిత్రములు శ్రవణేంద్రియముద్వారా హృద్భాసితములు. భావగోచరములు. "కన్గవకును నద్ద మెట్లటులు గ్రంధ చమత్కృతినేర్పు పెంపు నన్ బ్రవిమల వస్తుతత్వమును భాసిలఁజేయుటె"యని నట్లు కావ్యము కనులగట్టినట్లు కనుల గట్టిన చిత్రములు పలుకుచున్నట్లు సృష్టించినచో, వాని ప్రతిభ, ఔన్నత్యము ఇనుమడించి ఆబాల గోపాలమునకు నందుబాటులోనుండి యానంద పారవశ్యమును గల్గించగలవు. పోతన కావ్యములో నీ లక్షణములన్నియుగలవు.

రామాయణ మహాభారత భాగవతములోని కథలన్నియు, తత్వబోధనార్థమై, వాస్తవిక, అతివాస్తవిక, పాత్రలు, దృశ్యములు, గల్పింపబడి ఆబాల గోపాలమునకు నందుబాటులో నుండునట్లు సృష్టింపబడిన చిత్రసంపుటాలని భావించుచున్నాను. కాళిదాసుచే రచింపబడిన శాకుంతలములో ననేక దృశ్యములు సవివరముగా కన్నుల గట్టునట్లున్నవి. ప్రకృతి దృశ్యములోని వివరములు (Details) ఎక్కడ యేయే చెట్లున్నవి; ఏ యే పుష్పము లొప్పు చున్నవి; పృష్ఠభూమి (Back ground) మృగశాబకము లెచ్చట నేమిచేయుచున్నవి; భయ కంపిత స్వరూపముతో పరువిడు కృష్ణసారంగము (Buck) పరువులు భంగిమలు, దాని నోటినుండి గాలిలో నెగురుచున్న నవతృణాలు, దారిలో సగము కొఱక మిగిలిన దర్భల పతనము, చెట్ల తొఱటలనుండి శిలా ఫలకములపై పక్షుల ముక్కులనుండి పడుచున్న ధాన్యపుపొట్టు మొదలగునవి చిత్రింపబడినవంటే కాళిదాసు ప్రకృతిని పరిసరాలను ఎంత సూక్ష్మముగా పరిశీలించి, ఆనందానుభూతినిపొంది వ్రాసిన చిత్రకారుడోయను నూహ పొడమును.

శ్రీ వరదాచార్యులవారి ప్రస్తుత పోతనకావ్యములో నిట్టి దృశ్యములు కొల్లలుగా గోచరించును. కాని ఇవి ఆశ్రమ పరిసరాలుకావు. కథానాయకుడగు పోతన కాశ్రమములైన పల్లెపట్టులు. అందలి పెంకుటిండ్లు, పూరిగుడిసెలు, గుడిసె కొప్పులపై గుమ్మళ్ళు ముంగిళ్ళ ముగ్గులు, ముంగాళ్ళ పైలేచి దళ్ళ పైబ్రాకు తీగలలాగు మేకలు, కుటి శిఖాగ్రములనెక్కి కుంపటివలెనున్న కూయుచున్న కుక్కుట రాజములు. ఈ చిత్రములు చైనా జపానులోని చెయిదిరిగిన చిత్రకారులు బ్రహ్మాండముగా తీర్చిదిద్దిన బ్రష్ డ్రాయింగ్‌ల వలె కనుపండు వొనర్చుననుట లతిశయోక్తికాదు. (ద్వితీయాశ్వాసము పద్యము 12)

"క్రిక్కిరిసియున్న పొదుగున నొక్కుమ్మడి తలనుగ్రుమ్మి యొగి కర్ణములుం
జక్కని వాలమునిక్కిడి గ్రుక్కనమేన్సాచి చన్నుగుడిచెడి లేగల్"

(ద్వితీయాశ్వాసము 11 వ పద్యం)

"కట్టుపిఱుందాని కంబళిముసుగుతో నీ రెండగ్రాగుచు నిల్చుగొల్ల

. . . . .దురదవోంద్రాటి బ్రాంకుల నొరయుగేదె"

మొదలగు ననేక దృశ్యాలు శ్రీ నందలాల్ బోస్‌గారి కార్డుస్కెచ్ (Card Sketches) లను జ్ఞాపకం చేయుచున్నవి. ఇక (Land Scapes) దృశ్యాలు. ఇవి కావ్యమంతటా నిండియున్న వనిన నేమాత్రము అతిశయోక్తి కాజాలదు. వీనిలో గోదావరీ వర్ణన టర్నర్ (Turner) టేమ్సునదీ చిత్రాలను మరపింపజేయుచున్నది. 5 వ ఆశ్వాసము పద్య (20_21_45) సంఖ్యల లోనవి

"పారెన్ బక్షుల తోరణమ్మది నభోభాగాన గోదావరీ నీరాంతః ప్రతిబింబి తమ్మయి

. . . . సువర్ణ శోభల . . . . ఎండపొడ నర్తించున్ ద్రుమాగ్రమ్ములన్"

ఇందులో నెండపొడ నర్తించు చెట్లకొమ్మలపై బడిన నారింజకిరణ వర్ణము వెంటనే దృగ్గోచర మగునట్లు చిత్రించినాడు. ఈతనిని కవి యనవలెనో లేక గొప్ప చిత్రకారుడనవలెనో తోచదు. వరదాచార్యుల వారి హృదయమే గోదావరి. దానిలో నీ గోదావరి యామూలాగ్రముగా ప్రతిబింబితమ్మయినది. (ఆ. 5ప.17 నుండి 21 వరకు) గల పద్యముల జదివిన నీ మహాకవి హృదయ ప్రపంచములో ఇంకను బహిర్గతములు గాని మహానదులెన్ని ప్రవహించుచున్నవో నే నూహింపజాలకున్నాను.

పోతన కావ్యములో ప్రతిబింబ దృశ్యాల వర్ణన చాలా అమోఘముగా గోచరించు చున్నది. మచ్చునకు తృతీయాశ్వాసమునందలి (145_146) పద్యముల తిలకింపుడు. కురిసి కురిసి యాగిన వర్షముచే నాకాశ మంతయు మైలగడిగిన ముకురముమాడ్కి గనుపించునట, వర్షము కురియుటచే మడుగులందలి జలము పగిలిన యద్దపు ముక్కలభాతి భాసిల్లి, యట్టి శుభ్రాకాశమును ప్రతిబింబింప జేయుచున్నదట. అట్లే (3 అ 154 ప)లో పోతన భార్య వర్షములో తడిసినది. ఆమె చీర యా సుందరగాత్ర వల్లిపై నద్దిన యట్లొప్పినది. లోనున్న అంగసౌష్ఠవము అద్దముచాటుననున్న చిత్రపటములాగున్నది. సన్నని చీరమాటున్న ఆమె యొడలు అర్ధనగ్న చిత్రము (Seminude) ఒకానొక సుప్రసిద్ధ యూరోపియన్ మాస్టర్ పీస్ నగ్నచిత్రము (Nude paint Ding)ను గుర్తుకు దెచ్చుచున్నది. శ్రీ ఆచార్యులవారిచ్చట చీరచాటుననే యర్ధనగ్న మొనర్చుట, భారతీయ నైతిక సంప్రదాయమును, (Asthetic sense) సౌందర్యదృష్టిని జాటుచున్నది. (A bathing lady) యను చిత్రము కన్నను నిది సహజ సన్నివేశములో నర్ధనగ్నమైనది. అర్ధనగ్నత్వము, మన చిత్ర శిల్ప సంప్రదాయములో విరివిగా గలదు. ఎల్లోరా అజంతాలోని మానవుల దేవతల శిల్ప చిత్రాలన్ని యీ విధముగానే యున్నవి.

ఈ కావ్యములో శృంగార ఘట్టము లనేకములు గలవు. వానిలో నొకటగు కపోత మిథున వర్ణనము (3 వ ఆశ్వాసము 166 ప)లో నిది సహజ సుందరమై సజీవమైయున్నది. (4 వ. ఆ. 24, 25 పద్యములు)

పుష్పలావికా వర్ణనమొక మధురమైన శృంగార ఘట్టము. దీనిని చిత్రించినచో నిది యొక రమ్యాతి రమ్యమైన (Composition) చిత్రమై రూపొందగలదు. ప్రౌఢయైన ఆ పుష్పలావిక వర్ణనములో, “విందగు యౌవనమ్ము” అనగానే ఎత్తైన నారంగ ఫలములవంటి వక్షోజములు, “సిగయందు సమర్చిన పూనరము” అనినంత తలకు రెండింతల యెత్తుగల నల్లని నిగనిగలాడు సిగ దానిలో చంద్రవంకవలె నమర్చబడిన పూమాల పుల్లగల్లపుట భూషణమై చెలువారుచు స్మితపుష్ప సుగంధితమైన విడెమ్ముతో నిగ్గగు బుగ్గల కెంపు వర్ణములు, మొల్లమాలలనల్లు దాడిమ ఫలాలగిల్లు చిరునగవులు చలువ కలువ పూరేకులజల్లు వీక్షణములుగాంచిన, లేపాక్షికుడ్య చిత్రములోని మీనాక్షుల చపలవీక్షణములు పలకముత్తెముల నరములవంటి పలువరుసలు చిత్రముదాల్చి దృష్టిగోచరమై యొప్పును. చిత్రకళలో భావప్రకటనమునకును, ఊహలకు స్వప్న సాక్షాత్కరమగు దృశ్యాలకు అనుకూలమైనది అతివాస్తవికత (Sur Realism) అత్యంత ఉపకారకముగా నుండును. శ్రీ వరదాచార్యులవారి ప్రస్తుత కావ్యములో ఈ అతివాస్తవికత అనేక భంగిమలలో గోచరించును. ఉదాహరణమునకు (1 ఆ. 167–168 ప) మామిడిచెట్టు వర్ణనము తిలకింపుడు. రసాలమును మనోజ్ఞగతి నొక యొంటి స్తంభపు మేడజేసి, ఆ మేడపై కులుకాడు రామచిలుకలను రమ్యమగు నాట్యమొనర్చు రంభలుగా నొనర్చి కుహూయని కలధ్వనులొనర్చు కోయిలలను దేవగాయకులుగా దిద్దితీర్చి, భ్రమర ఝుంకృతులకు కిన్నెరశ్రుతుల రూపమచ్చి, ఒక దివ్యగాన సభాకృతిగా సృష్టించినాడీ కవి. ఈ పద్యచిత్రములో వాస్తవతకు ఊహల జోడించి, రూపసామ్యతలు, వర్ణసామ్యతలు జతగూర్చి సాదృశ్యమును సాధించి ఒక సౌందర్య రాశియైన స్వర్లోక సౌధరాజమును భూలోకమునకుదించి భూలోక వస్తువులను ప్రాణులను దేవతలుగా కైలాస వాసులుగా రూపొందించి రసాలయమునకు ప్రాణప్రతిష్ఠ గావించి గొప్పస్థపతిగా గానుపించుచున్నారీ చిత్రనిర్మాణ కౌశలమున శ్రీవరదాచార్యులవారు. (2 ఆ. 156 నుండి 158) పద్యములలో కచ్ఛదమునకుగట్టిన గిత్తలను వర్ణించినారు. ఆనందీశ్వరుల ఆస్యములే హరుని పేరురముగా నందలి పనత్రాళ్లే ఫణులుగా పెనగులాడుచున్నవి. వెండితొడవులుగల శృంగములందాలశశి మౌళి నచ్చుబోయుచున్నవి. మూపున గునిసియాడుకకుదమ్ము లింగాకృతివెల్గ హరవాహనత్వ మన్వర్థపడుచున్నది. మెడలో వ్రేలాడు గంగడోలు శివచీర కుచ్చెళ్ళ ననుకరించుచున్నది. గమన మొనరించు హిమవన్నగమ్ములనగ నా బసవయ్యలను సవర్చి శివుని, శివునిలో నందీశ్వరుని, నందీశ్వరునిలో హిమ వంతుని కైలాసము అతివాస్తవిక రూపములో ప్రత్యక్ష పరచినారు. దీనిలోనే 158 వ పద్యమును తిలకింపుడు.

“చకచక గి త్తల కదముకు త్రకిట, ధికిట, ధకిట, ధా, మృదంగధ్వని టక్,
టికు, మనుకేదారాహతి, నికట తటిని శకట మొకటి నిల్చిన యంతన్”

ఈ పద్యములోని లయగతి చక్కని శబ్ద చిత్రమును స్ఫురింపజేయును. ఇది ప్రధానముగా శబ్దచిత్రమేయైనను, ఈ లయ, గిత్తల కదముల వేగము పదభంగిమములు, తకిట, ధాం...యనుచోట బాటనున్న పలుగుఱాయి బండి చక్రముక్రిందపడి నలిగి ధడాలుమనిన శబ్ద దృశ్యము కనుల గట్టినట్లుండి

ఆ యొరపిడికి గిత్తల బొత్తలు అటునిటు కదలుచున్న ట్లొకసారి గానిపించును. ఈ కదలికలను (Movement) తీసికొని దానికి తగిన లయగతి రేఖలతో నొక యుత్తమ రేఖా చిత్రాన్ని సృష్టింప వచ్చును.

వరదాచార్యులవారు మేఘవర్ణనలు, శరచ్చంద్రికా వర్ణనలు బహు ముఖప్రజ్ఞా ప్రాభవాలతో సాగినవి వీనిలో మచ్చునకు, చిత్ర పరిమితమైన శరచ్చంద్రికా వర్ణనమును చిత్తగింపుడు. (111 ఆ 192 ప) లోని శరచ్చంద్రికలు సునిశిత హృదయ ఫలకాలపై పూల వర్షము గురిపించి యుల్లము జల్లుమనున ట్లొనర్చును. ఈ వెన్నెల చిత్రములో నిమ్నోన్న తము (Contrasts) లుండవు. ఈ దృశ్యములో వర్ణవై విధ్యముగాని, గురుతర చ్ఛాయాభేదములు గాని యుండవు. కావున నివి యందరికి నానందయోగ్యములుకావు. ప్రపంచములోని యుత్తమ చిత్రాలలో మనకీ విషయము తరచుగా నగుపడదు. కాని ఒకానొక జాసాను చిత్రకారుడు Moon light ను, నలుపు తెలుపులో నత్యంత మనోహరముగా చిత్రించినాడు. ఇది ప్రపంచములోని యుత్తమ చిత్రాలలో నెన్నికైనది. దీనిలోని సౌందర్యమంతయు నలుపు తెలుపు ఛాయలలోని సూక్ష్మ వ్యత్యాసముల జోడింపు (Combination) మాత్రమే. అవి యే చిత్రకారుడు సరియైన పాళములలో (Proportions) సృష్టించగలడో వాని చిత్ర ముత్తమమైనదిగా నగును. ప్రపంచ ప్రఖ్యాతకవులు, వాగ్గేయకారులు, చిత్రకారులు చంద్రికా వర్ణనము సేయుటకు వెన్నెల వర్ణనములోని ఈ భావము మహోన్నత పథములనడచి మకుటాయ మానమై ప్రపంచము మెప్పుగాంచిన చంద్రికా వర్ణనమునకు నొక నూలుపోగును సమర్పించినది. దాని ఈ క్రింది పద్యమున తిలకింపుడు.(111 ఆ. 192 ప)

"నెలగుండియలబిండి సెలయేటి యెలబోటి................

కళలీను నెలఁజేని చలువ వెన్నెల లతల్ భూరుహచ్ఛాయల పూలుబూయు

ఈ పద్యభాగంలో ఆకాశవీధుల్లో నలముకొను వెన్నెల తీగెలతో, భూమాత పాదపచ్ఛాయా పదముల పూలపూజ నొనర్పగై సేసినారు. భూరుహచ్ఛాయలలోని పుష్పాల పోల్కి చంద్రికలు ప్రిదులుచున్న చిత్రము ఒకానొక (All over pattern) ఆక్రమ పరివ్యాప్తాలంకరణమును జ్ఞప్తికి దెచ్చును. ఈ అలంకరణము ఆధునిక తివాచీల డిజైన్లపై ముఖ్యముగా అమెరికా, ఫ్రాన్సు, మొదలగు యూరోపియన్ దేశాలలో జాపాన్ దేశములో విరివిగా నగుపించును.

ఈ కావ్యరాజములో రూప, వర్ణ, సౌదృశ్యము లనేకములు గలవు. 1. ఆ. 167వ పద్యములో రసాల వృక్షశాఖల నర్తించు చిలుకల తలలను శలాటువులతో, (కాయలు) నీకల నాకులతో ముక్కుల చిగురురిక్కలతో బోల్చి రూప, వర్ణసామ్యతను ప్రశంసనీయముగా సిద్ధింపజేసినారు. అందులో చిలుకలు రసాలములోనభిన్నమై సారూప్యసిద్ధి నందెను.

మరొక పద్యములో "మోటదోలు చొకింత మ్రొగ్గి దండెడతంత్రి శ్రుతిజేసి పాడెడి చోరకాపు" అన్నారు. దండెడతంత్రి తంబుర తీగెలను మోటబొక్కెన తుంబీఫలమునుబోలి గిరకచప్పుడు శ్రుతిగా

చక్కని సాదృశ్యమును గల్గియున్నది. (2 ఆ. 6 ప)లో "పాత్రల నుప్పొంగు పాలధారలతోడఁ బ్రాగ్దిశన్ వెలుతురుల్బ్రాకి కొనియె" దీనిలో నంధకార బంధురమైనపాత్ర గర్భములో నిండుచున్నపాలు బ్రహ్మాండ భాండములోని ప్రాగ్దిశన ప్రాకుచున్న వెల్తురుల ధవళిమలకు ముద్దొసంగు వర్ణసామ్యతను చేకూర్చి స్థూలసూక్ష్మ విభేదాల విడదీసియు సమైక్యతను సాధించినది. (1 ఆ. 55 ప)లో అక్షర పదములోని ప్రథమాక్షరమైన 'అ' శేషశాయి చిత్రపటమును. 'క్ష' కారములో బ్రహ్మరూపమును, 'ర' కారములో రుద్రరూప, చిత్రాలను దర్శించి వర్ణించిన వర్ణన కడుంగడు వినూత్నమై ఎనలేని సామ్యమును రూపించుచున్నది. 'అ' కారములోని అడ్డగీత శయనించిన విష్ణువునకు సంకేతముగా మరియు 'అ' లోని మొదటి వక్రము విష్ణువునకు నీడనొసంగ వంగిన శేషుని శిరాలను 'అ'లోని చివరి వక్రమును విష్ణువు పాదములగొల్చు లక్ష్మిరూపముగను కన్నులకు గట్టునట్టు స్ఫురింపజేసినారు. 'క్ష' కారములోని 'క' బ్రహ్మరూపముగాను '్ష' 'క' క్రింది ష కారము కమలముగాను ష కారములోనిగీత కాడగను, స్ఫురింపజేయుచు వర్ణించుట కడు సహజమైనదిగా గనుపించును. 'ర' కారములోని సున్న (ం) లింగాకారముగను తలకట్టు '✓' తలపై నున్న నెలవంకగను రుద్రుని యాకృతిని పోలియున్నది. ఇట్లు, ఈ అక్షర శబ్దములోని మూడక్షరములలో అక్షరాల ముమ్మూర్తులు సాక్షాత్కరించుచున్నారు. అందును. అ, కారము విష్ణుపరముగ, క, కారము బ్రహ్మపరముగను, ర, కారము రుద్రపరముగను అర్థము నిచ్చుటజూడ, శ్రీ వరదాచార్యులవారి నిశితమైన సూక్ష్మదృష్టికి త్రిమూర్తులు తెలుగక్షరములలోనే దర్శన మిచ్చినారు. "కవిః క్రాంత దర్శీ" యనినట్లు దివ్యదృష్టికి కనబడని లోబడని దేవతలు లేరుగదా! తెలుగులిపి చిత్రలిపియని నిరూపించుటకు ఇది చక్కని యుదాహరణమై యొప్పుచున్నది.

పోతన కావ్యములో బమ్మెరగ్రామ వర్ణనము రాచకొండ నగరవర్ణనము కండ్ల గట్టు నట్లు చిత్రించినారు. (1 ఆ. 82-86 వ) లోని గ్రామవర్ణనమును ప్రత్యక్షముగా ననుభూతి నొంది వ్రాసినట్లీ పద్యములే నిదర్శనములు. ఇది ఒక చక్కని కాంపోజిషన్‌గా వేయ ననువగు దృశ్యచిత్రము. బరువుచే క్రుంగిన పెంకుటిళ్ళు, వాని దాపున మౌనులవోలె గడ్డి యిండ్లు వెలయుచున్నవట. మౌని యనగానే తెల్లని జటాజూటములు జ్ఞప్తికివచ్చి గడ్డి కప్పులు జటాజూటములను పోలినట్లుండును. యింటికిముందు మట్టిగోడలకు రెండు గవాక్షములు నేత్రములవలె కనిపించును. ఇట్లీ పెంకుటిండ్లను గుడిసెలను రాగ, విరాగముల దెలుపుటకు యుక్తమైన చిహ్నములుగా చిత్రించి కావ్యకథా స్వరూపమును సూక్ష్మీకరించి భవిష్యత్ కథకల్పనా ఫలితపుజోస్యమును జెప్పుచున్నారు. 83 వ పద్యములో సున్నముతో చిత్రింపబడిన, అలంకారచిత్రములు ముగ్గులు, చిలుకలు, పొన్నలు, చంద్ర వంకలు, లతా చిత్రములు, పల్లె పట్టులప్రవృద్ధినందిన చక్కని జానపదకళను స్ఫురింపజేయును. తిన్నెలు ఓడికలతో వాకిళ్ళు పచ్చని బంతిపూలతో, గుమ్మడులు ఇండ్ల కొప్పులపై బ్రాకి పూచి బంగారు కొప్పుబిళ్ళల వలె శోభించుచున్నవట. ఇది తెలుగు దేశములోని పల్లెలందు బీదకుటుంబములు వసించు ఇంటి రూపచిత్రణము అదే ఆశ్వాసంలో 83 నుండి 87 పద్యములలో గ్రామ చిత్రణానంతరము గ్రామ పరిసరాలు వర్ణింపబడినవి. బంగారు గొలుసుల బరువుల మెడవంచు వరిచేలు, ముత్యాల చెండ్లెత్తి మురిపించు జొన్నచేలు, వెండికొండల

పండించు ప్రత్తిచేలు, కవల పిల్లలను చంకనెత్తుకొనినట్లున్న మొక్కచేలు, ఈ విధముగా పల్లెటూరు సౌభాగ్యమునకు, పెరళ్ళలో, చేలలో, రూపురేఖలు దిద్దినారు. 85వ పద్యములో కుంపటివంటి కోడిపుంజు కుటిశిఖాగ్రమునెక్కి కూయుచున్నటులు, పిల్లలకోడి ఎరువుకుప్పల పురువుల దోడుచున్నట్లు, ముంగాళ్ళపై లేచి ప్రాకు తీవలలాగు మేకలున్నట్లు, కుంచితగతి కుంచెతో చిత్రాలు దీసినట్లు, చీనా, జపాన్ చిత్రకళా వేత్తలు బ్రష్ డ్రాయింగులను స్మరణకు దెచ్చినారు.

కుడితి గోలెముచక్కి గోష్ఠములలో పడుకొని నెమరువేయుచున్న పాడియావు, నిశ్చింతతో విశ్రాంతిగొను శాంతిసుఖ జీవనమునకు మహోన్నత రూపకల్పన, ప్రపంచ శాంతిధ్వజముపై పరమోత్కృష్ట చిహ్నముగా నెన్ను కొనదగిన రూపకల్పనమీ పాడియావు. స్వర్గీయ నందలాల్ బోస్‌గారు, ఇట్టి రసవత్తరమైన కార్డు చిత్రాలు అనేకము వేసినారు. అట్లే శ్రీ వరదాచార్యులవారి కావ్యములో నీ కార్డు చిత్రాలు వందలాదిగ గలవు.

వానిలో పచ్చ ముఖుమలు పట్టు తివాచీవలెనున్న వరిపోలాల యెడ్లలో దొరపిల్లల ఠీవితో మల్లెపూవులవంటి తెల్లవస్త్రములదాల్చి ఒయ్యారమొల్కు నడకల నొప్పుచున్న కొంగల రూపకల్పన మద్భుతావహము. తెల్లని కొంగల తెల్లరంగు మచ్చలవెనుక పచ్చని పచ్చిక వర్ణలేపనము చిత్రకళలో ఛాయావాదము (Impressidaism)ను జ్ఞప్తికి దెచ్చుచున్నది. పంచమాశ్వాసములోని 19 పద్యములో నీటిపక్షుల విలాసమును, ఇసుక తిన్నెలలోని తుంగ గుంపులలో (4 ఆ 127 వ పద్యము)లోని కాసారములోని తరంగ మాలికల నుయ్యెలలూగుచువచ్చి గర్భిణీస్త్రీలవలె నడయాడు బాతుల చిత్రాలు మిక్కిలి రమణీయముగా చిత్రించినారు. ఇట్టి చిత్రరాజములు మనకు ప్రసిద్ధ చీనా, జపాన్ చిత్రాలలో విరివిగా గానిపించును.

అలాగే (9 ఆ 158 పద్యము)లో పరువులుదీయ తురంగవర్ణన గనబడును. అది పరువిడెడి భంగిమలు దాని జూలు, వాలము, కర్ణములు మొదలగువాని విలాసములు, గుఱ్ఱముల చిత్రములు వేయుటలో ప్రపంచ ప్రఖ్యాతి వహించిన సుప్రసిద్ధ చైనా చిత్రకారుడగు జూపియాన్ చిత్రములలో గాంచనగును. మృగపక్షి పశుగణ స్వభావ భంగిమల కనుల గట్టునట్లు చిత్రించుటలో గీతలలో సుప్రసిద్ధ చైనా జాపాన్ చిత్రకారులవలె కైతలలో కాళిదాస, భవభూతులు చిత్రించుట గనబడును. తిరిగి అట్టి సిద్ధహస్తత భావింప శ్రీ వరదాచార్యుల వారి కవిత్వ చిత్రాలలో గానవచ్చుననుట ఏమాత్రము సత్యదూరము గాజాలదు. శ్రీ వరదాచార్యులవారు చెన్నూరు సిరివంచ ప్రాంతములలోనున్న గోదావరీ, ప్రాణిహితానదీ పరిసరాలలో నైసర్గిక ప్రకృతి విలాస మనోజ్ఞ వాతావరణములో బహుకాలము విహరించి ఆనందించి బహుభంగుల దర్శించి యా విలాసముల హృదయపేటికలో భద్రపరచి యుంచినారు. పోతన కావ్యరచనకు పూనుకొనగానే యా సువర్ణపేటిక విచ్చుకొని గోదావరీమతల్లి రసవాహినియై యుప్పొంగి విప్పారి వెల్లువలై ప్రవహించినది. ఆ రసప్రవాహములో జల విహంగములు, బాతులు, కొంగలు, మీనములు, మీనాక్షులు, సంధ్యారాగములు, పడవలు, బెస్తలు, సమస్త వస్తువులు కొట్టుకొని వచ్చినవి. మనోజ్ఞమగు ప్రకృతి సహజ సౌందర్యమును,

కవి, చిత్రకారుడు, శిల్పి, సన్నిహితత్వముగల్గి ధ్యాన్యమగ్న దృష్టితో ఎంత పరిశీలించునో యంతటి మహానందమును పొందగల్గును. అట్టి యానందమే ఛందమై పదబంధమై కవితాకృతి దాల్చును. రంగు రూపుల సవరించుకొని చిత్రకళయగును. కవికి చిత్రకారునికి మూలద్రవ్య మొకటేయైనను, ప్రకటనా సామగ్రివేరు. (Medium of Expression) పోతన కావ్యములో ప్రకృతి వర్ణనలేగాక, (Portraiture) రూపపటములు అనేకము గానవచ్చును. (2 ఆ. 15 నుండి 17) పద్యములలో దండకమండలుధారియై జటావల్కలముల దాల్చి రుద్రాక్షలుదాల్చిన యొక యోగిపుంగవుని చక్కని రూప చిత్రణము 77 ప. నుండి 80 పద్యమువరకు ఒక బీద జవరాలి వర్ణనము ముద్దులొలికించును. 5 వ ఆ. 233 వ పద్యములో ఒక బిచ్చగాని రూపవర్ణన మొక మహోన్నత చిత్రరాజముగా గానిపించును. తెగమాసి పిట్ట గూడగు తలంగల చింపిగొంగడి. ఆకలితో లావెక్కిన పొట్టపై గల గంజిచారలు మీసములలో జిక్కికొనిన మెతుకు, చేతిలో చిప్ప, పేలికల గోచి కుక్క బెదరింపు, బడిపిల్లలు రాళ్ళు విసరుచుండుట మనము ప్రత్యక్షముగా గాంతుము. ఈ భిక్షుకు దర్థోన్మత్తుడు, పిచ్చివాని వలె నగపడు నీ భిక్షులు దయనీయులుగను, నిత్యయాచనతో విసిగించువారుగను, పిల్లలకు వినోద వస్తువులుగను నుందురు. నే నిట్టివారిని నా కనులార దర్శించితిని. వీరిలో దారిద్ర్యము మూర్తీభవించి నట్లుండట పై చిత్రములో మనము గనవచ్చును.

కావ్యమునకు నాయకులైన శ్రీనాథ పోతనల వర్ణనములందరు వారివారి (Characters) గుణములకు సరిపోవునట్లు చక్కని రూపకల్పన మొనర్చినారు, (4 వ ఆ 62-63) పద్యములు తిలికింపుడు. వీరి ఆహార్యము వీరివీరి ప్రత్యేక వ్యక్తిత్వమును మూర్తీభవింప జేయుచున్నవి. శ్రీనాథుడు గిరిశిఖరమువంటి ఒడ్డుపొడవు గల్గిన దేహముగలవాడు. కాశ్మీరశాలువ, మణి మయా భరణములు, కంకణములు, రత్నకుండలములు, నవరత్నములు దాపిన అంగుళీయకములు తెల్లని జరీఅంచు పట్టుదోవతి గల్గియున్నట్లు వర్ణింపబడి శృంగారము రంగరించి చేసిన మూర్తిగా భాసించుచున్నాడు. పోతన విభూతిపుండ్రములదాల్చి రుద్రాక్షమాలికలు మాత్రమే ధరించి, యే అలంకారములేక తెల్లని ఉత్తరీయపు దోవతిమాత్రము ధరించి సత్వగుణము సర్వము పోతబోసిన మూర్తిగా భాసించుచున్నాడు. శ్రీనాథుడు రజోగుణమునకు రూపకల్పనగా గానబడుచున్నాడు. వరదాచార్యులవారు నిజముగా చిత్రకారులేయైనచో, పోతన వివిధావయవములను ఏ ప్రమాణములో చిత్రించెడివారో? ఏ విధముగా రూపకల్పన చేసెడివారో? తెలియదుకాని పై వర్ణనలుమాత్రము ఏ చిత్రకారునికినైనను రూపచిత్రణ మొనర్చుటలో నత్యంత సహాయకారులుగా నున్నవనుటలో సందేహింప బనిలేదు. శ్రీమాన్ వరదాచార్యుల వారు సంగీత సాహిత్యములందు సాధన చేసినవారు. చక్కగా కావ్యగానము చేయగలరు. పురాణ కాలక్షేపము వీ రొనర్చినట్లు మనోరంజకముగా చేయువారి నే నిదివరలో దర్శించలేదు. వారికి చిత్రకళపై యాసక్తి మెండు. నాకు కవిత్వమన పిచ్చి ప్రేమ. ఈ రెండు పరస్పరా సక్తులు మమ్ములను చందూరిలో జరిగిన మహాసభలో సన్నిహితుల నొనర్చి మిత్రులుగా నొనర్చినవి. అవి నిజాము నిరంకుశపు రోజులు. ప్రజాకవి కాళోజీని ప్రభుత్వము వరంగలు మండలమున నుండ వీలులేదని నిషేధించినది. శ్రీ ఆంబటిపూడివారు నాటిన సాహిత్యోద్యానము చందూరిలో పులిజాల,

ధవళా, సిరిప్రగడల రూపములో తనపరిమళములు వెదజల్లుచున్నది. ఈ సాహిత్యోద్యానలక్ష్మి ప్రజాకవి కాళోజీని ఘనముగా సన్మానించుకొనినది. సుమారు 4000 ప్రజాసభలో క్రిక్కిరిసియున్నది. కాళోజి మొదలుగాగల కవులు తమ కావ్యగానములతో 2 గంటలు సభను ఆనందపరవశులను జేసినారు. తరువాత అధ్యక్షపీఠము నలంకరించి యున్న శ్రీ వరదాచార్యులవారు తమ కావ్యామృతము జిలికినాడు. సుమారు 5 గంటలు సభికులను మంత్రముగ్ధుల నొనర్చినారు. వారు కావ్యగాన కోకిలమై నిర్వహించిన ఆ కార్యక్రమ మపూర్వమై మరువరానిదిగా నుండెననుట మాడపాటి, దేవులపల్లి మొదలగు పెద్దలెరిగినదే. అప్పట్ల నేను వారికవితచే నాకర్షితుడనై చెన్నూరికివెడలి వారింటిలో 6 మాసములుండి కావ్యమునెల్లెడల వారి నోటనేవిని చిత్రముల వేయుటకు ప్రారంభించి వారి పోతన కావ్యములోని దాదాపు 14 ఘట్టములను చిత్రములుగా వేసితివి. మా మిత్రులెల్లనవి వారి పద్యములకు చక్కని యనువాదములని శ్లాయించిరి. పోతన కావ్యములో ముద్రింపజేసిన బంగారమునకు పరిమళ మబ్బినట్లుండునని తమ ప్రగాఢవాంఛనువెలిబుచ్చిరి. కాని కారణాంతరములచే వానిని ప్రచురించు భాగ్యము కలుగలేదు. ఈ కావ్యమును చిత్రింప బూనుకొనినచో కొన్ని వందల చిత్రాలు వేయ వీలున్నదని గ్రహించితిని. భోగినీ నాట్యఘట్టములోని వివిధ సన్నివేశము లొక మనోజ్ఞ చిత్రసమీ కరణము. అవి ఈ కావ్యములో మకుటాయ మానములై యొప్పుచున్నవి ఆచార్యులవారి కవిత నా చిత్రములు వియ్యము నందినవి. కాని ఏక రూపముతో ప్రచురణావకాశము నొందలేకుంట మా దురదృష్టమేకాదు, ముక్కోటి యాంధ్రుల దురదృష్టమని నొక్కి వక్కాణింపగలనని ఇంతటితో విరమించుచున్నాను.

కొండపల్లి శేషగిరిరావు

ఉపన్యాసకులు, ఫైనార్ట్సుకాలేజి – హైద్రాబాద్

విజ్ఞప్తి

తేనెయగు తెనుంగు మాతృభాషగా గల్గియుండుట మహాతపఃఫలము. అందు నా భాషయందు కవియై పుట్టుటలన నెన్నిజన్మముల పుణ్యము లేకమైననోకాక యా యాదృష్ట మబ్బదు. ఆంధ్రదేశ మాదినుండి యనర్ఘ కవిరత్నముల కలవాలమై యలరారుచున్నది.

సంస్కృత కవితా సౌందర్య సంపదలనెల్ల సాంగోపాంగముగాఁ దనలో జీర్ణించుకొని ద్రవిడభాషా సంప్రదాయముల తనవి యొర్చుకొని. వివిధ దేశీయులకు విస్మయముగొల్పు వెల్గుల వెదజల్లు తెల్గు ఆర్య ద్రావిడ సంస్కృతు లైక్యమై ప్రవహించు ఘనతర గంగా యమునా సంగమమువలె విశిష్ట వైలక్షణము గల్గియున్నదనుట సముచితమైనది.

తెన్గు కవితలోని ప్రతి పద్యము తత్సమాచ్ఛిక శబ్దముల మేలి కలయికతో ముత్యాలు పవడాలు గలిసి ముద్దొసంగు తావడమువలె మురువుసూపుచు ఆంధ్ర భారతీకంఠహారమై భాసిలుచుండును. తెలుగు కవులుభయభాషలయందు కూలంకషమగు పాండిత్యముగల్గి వివిధ శాస్త్రీయ విజ్ఞాన విలసితులైన ప్రతిభా సంపన్నులనుటకు వారి సత్కావ్య నిర్మాణములే తార్కాణములు. నన్నయ మొదలు చిన్నయ పర్యంతముగల మహాకవులెల్లరును ముక్కు ముత్యములే. ఒకరిని తీసి మరియొకరిని పెట్టవలను పడదు. ఎవరికివారే ప్రత్యేక వ్యక్తిత్వమునుగల్గి నేను ముందన నేను ముందని గణనకు వత్తురు. నన్నయ, తిక్కన, పోతన, శ్రీనాథాదులవంటి కవులును అన్నమయ్య, త్యాగయ్య, క్షేత్రయ్యలవంటి వాగ్గేయ కారులును జన్మించి సంగీత సాహిత్యకళా కల్పవృక్షములనాటి నందనవన వాటినిగా తెలుగు గడ్డను దీర్చిదిద్దినారు. పలురీతుల బ్రకాశించు సాహిత్య శాఖలలో నారితేరినవారని యద్వితీయులని యసమానయశము గాంచినారు. నాడేకాక నేడును, బహు ముఖప్రజ్ఞా ప్రాభవము గల కవిపండిత ప్రకాండులు వివిధ రీతులలో రసవత్కృతుల వెలయింపజేసి తెలుఁ గుజాతికి గర్వకారణులైనారు.

సత్కవితకు స్వర్ణమునకువలెనే ప్రాత క్రొత్తలులేవు. ఆ క్రొత్త ప్రాతలు రుచిభేదముల నొప్పారెడి యాభరణ విశేషములే తప్ప మూలద్రవ్యమగు ప్రతిభ తాను స్వర్ణమే యనుట శంకింపరానిది. కవితాకాంతకు ఛందోరీతులు భావప్రకటనలోని తీరుతెన్నులు నేటివి రేపటికి పాత్రబడిపోవచ్చును. వస్త్రరూప వైవిధ్యములవలె అంతమాత్ర కవితా కన్యకకు క్రొత్తప్రాత లంటవు.

కాళిదా సెన్నియుగములు మారినను కవికుల తిలకుడే. ఇప్పుడును నానాటికి క్రొత్త పుంతలుద్రొక్కి క్రొత్తబలము పుంజుకొని సహృదయుల చిత్తముల రసానంద పరాయత్తముల నొనర్చు నవయువకవి సింహకిశోరముల ప్రతిభయనాదరణీయమనుట మాత్సర్యద్వేషములమారురూప మనవలదా! నవరత్నము లెన్నాళ్ళు గడచినను నవరత్నములే యనుట మరువరాని సత్యము. అవి తా మెన్నడును శిరోధార్యములై దేశకాలాబాధ్యములునై, సజీవములునై సౌభాగ్య ప్రదములునగు నక్షర ధనములు.

కృతి మానవజాతి పరమార్థమును పట్టియిచ్చి రసబ్రహ్మానందానుభూతితో సద్యఃపర నిర్వృతిని సమకూర్చు సమస్త లోకకల్యాణ ప్రదమైన రమణీయ ప్రయోజనము. కాంతా సమ్మితోపదేశములతో, వింతగతుల ప్రియములగు హితసత్యముల గఱపును.

ఖండకావ్యము లేకైక ప్రయోజన ప్రదములు. మహాకావ్యములు సకలపురుషార్థ సాధకములు, బహుళ ప్రయోజన ప్రదములు. పృథగవయవము లేకైక ప్రయోజన ప్రదములే యయ్యును, సకలేంద్రియ కేంద్రమనబడు శరీరముతో సారూప్యము నొందినపుడు పరస్పర సహకార సహజీవన భావబంధముగల్గి సమష్ట స్వరూపముతో సకలార్థ సాధకములై భాసించును. ఇట్టి అంగాంగిభావమే ఖండకావ్య మహాకావ్యములకు అవినాభావ సంబంధమును గూర్చి నవరసానుభూతియను పరమ ప్రయోజన సాధకమగుచున్నది. మహాకావ్యము మానవత్వపు టానందపు టంచులనుదట్టి పూర్ణానుభూతి నొసంగి పొంగిపొరలు మహానది.

మానవుని విజ్ఞానానుభవము పరిణతినందనివినా మహాకావ్య నిర్మాణము సాధ్యపడదేమో? ఈ మహాకావ్యకర్తయే మహాకవి యనబడునేమో? ఈ మహాకవి కీర్తినందుటకు కాళిదాసంతటి ప్రతిభాశాలి పొట్టివాడు పొడువగు చెట్టుపండ్ల నాసించుటవలె నపహాస్య భాజకయని యాత్మలో జంకినాడు. ఈ 20వ శతాబ్దిలో మహాకావ్యము లాంధ్రభాషలో పలువురు మహాకవులు వ్రాసిరి. బుద్ధచరిత్రము, సౌందరనందము, దేవీ భాగవతము, రామాయణ కల్పవృక్షము, శివభారతము, రాణాప్రతాపసింహ చరిత్రము, ఆంధ్రపురాణము మొదలుగు కృతులు తామీ కోవకు జెందినవే వీనిలో కొన్ని సర్కారు జిల్లాలకు మరికొన్ని రాయలసీమకుజెందిన కవివరులు వ్రాసినవి. కాని ఈ శతాబ్దిలో తెలంగాణమునుండి మహాకావ్య నిర్మాణము జరుగలేదేమోయని నాహృదయము శంకించినది. ఇట్లని నేను విశాలాంధ్రనుండి తెలంగాణమును వేరుజేయుటలను కొనరాదు. ఆంధ్రదేశపు ప్రతివిడి భాగము విద్యా వివేకముల కాలవాలమై కళాఖండ నిర్మాణమునకు సమర్థమైనదిగా నుండవలెననియే. అంగములలో ఏ అంగము బలహీనము కారాదని ఈ వెలితిని పూరింప నుద్యమించినది. కాని సముచితమైన ఇతివృత్త ముపలభ్యమగుటకై చాలకాల మన్వేషించవలసి వచ్చినది.

నేను ఒకమారు ఫిరదౌసీ చరిత్రమును బఠించి రాజులు సేయు దుర్ణయముల కెంతయు ఖేదించితిని. ఆ సమయము నిజాము తెలంగాణముపై తన నిరంకుశప్రభుత్వము నెరపుచున్న దినములు. నా కప్పుడు రాజులను ధిక్కరించి వారి నిరంకుశ చర్యల నసహ్యించుకొని కవితా కన్యకు కర్షకవృత్తితో నుపజీవికను గల్పించి యాత్మాభిమానము రక్షించుకొనిన మహా కవిశేఖరుడు, పోతనార్యుడు కండ్లగట్టెను. ఆశకు లొంగనివానికి, ఈశిత్వము లొంగునని చూపించిన పోతరాజే నిజమైన రాజని తలంచితిని.

మనశ్శాంతి ప్రదమగు హరిభక్తి భావమరంద పానమత్త చిత్తుఁడగువాడు క్షణికములగు విషయసుఖములఁ ద్యజించగలఁ డనుటకు తార్కాణము తానయై యొప్పిన మహా భాగవతోత్తముఁడు పోతన. పార లౌకిక సుఖముల నొసంగు భాగవత ప్రబంధము నతి భాసురగతి రచించి పునర్జన్మ రహితమగు

వైకుంఠవాసముగోరి హరినర్చించి యమరత్వమునందిన ధన్యజీవి పోతన. అనరు ్వలస్తుతిలో దుర్వినియోగపడువాణి కన్నుల నీరుగాంచి కరిగిన నవనీత హృదయుఁడు పోతన. అంబా! ఆకలికైనను మలమల మాడిచత్తునుగాని నిన్నా కర్ణాట కిరాట కీచకుల కమ్మనని శపథమొనర్చి భారతి కాటుక కంటి కన్నీరుదుడిచి భవబంధము నడచిన త్యాగశీలి పోతన. ప్రబంధ ముఖముల రాజుల నభివర్ణించి యష్టైశ్వర్యముల ననుభవింపజేయు నగ్రహారములకై యాత్మ స్వాతంత్ర్యము నమ్ముకొని జీవించు కవుల దైన్యమునుగాంచి కష్టపడినవాడు పోతన. “నిరంకుశాః కవయః” అను సూక్తిని నిల్పుటకై నిరంతర కృషిసల్పి సఫలీకృత మనోరథుండై యాత్మాభిమానముతో నలరారు మహా కవి వీరుఁడు పోతన.

క్షోణీకోణ శతాంక పాలకులగు నృపు లనవధికమగు కాలజలధిలో నరనిమేషము స్ఫురించి యంతరించు బుద్బుదప్రాయులను వాస్తవికతను గుర్తెరింగినవాడు పోతన. నిత్యానపాయినియగు శ్రీదేవి సేవింప నిఖలహేయ గుణరహితుఁడును. సకల కల్యాణ గుణసహితుడునునై యెప్పుడును రెప్పపాటులేక నిత్య సూరివర్గము సేవింపనొప్పు సౌందర్య మహోదధియునై యైహికా ముష్మిక సుఖప్రదుడునై యలరారు శ్రీహరిని సేవించి తద్రూపగుణాభివర్ణనము నొనర్చి యజహరామ రాదులకందరాని సుఖసంపదల కధికారియైన ముక్తాత్మపోతన. పండిత పామరులనక, ఆంధ్రుల కందరికి నభిమాన పాత్రుడై కవిజాతికి మార్గదర్శకుడైనాడు పోతన. ఆంధ్రులచేగాక ఆంధ్రేతరులతోగూడ స్తుతింపబడిన భక్త కవిలోక శిరోమణి పోతన. తన వాక్కులు ధరణి జనములు తలదాల్ప భక్తిపథములలో నడపించి యాంధ్ర హృదయ పీఠముల నధివసించి శాసించు మకుటములేని మహా కవిసార్వభౌముడు పోతరాజామాత్యుడు. వాల్మీకి తర్వాత రామాయణకథ తన దేశభాషలోవ్రాసి మెప్పుబొందినవా డొక పోతనయే.

ఈ పోతనకవిరాజుతోపాటు తెలుఁగునాట నింకను నిరువురు రాజులుగలరు. అందులో నొకరు త్యాగరాజు. రెండవవారు గోపరాజు. ఈ ముగ్గురి రాజుల నభివర్ణించి భుక్తిముక్తుల నాస్వాదింపగోరిన నాకు “మద్వంద నాచ్చుతగుణం మద్గా సస్యచవందనం” అను భగవద్వాక్యము స్మృతికివచ్చి నా సంకల్పమునకు బలము చేకూర్చినది. వెంటనే శ్రీ పోతనకవి రాజు జీవితేతి వృత్తమును మహా ప్రబంధరూపముగా నారంభించి యత్యంత భక్తిశ్రద్ధలతో ముగించితిని.

ఆంధ్ర కవితాకన్య పురాణేతిహాస కావ్యమార్గముల విహరించుచు వచ్చి పెద్దనాదుల కాలమందు రమణీయార్థ ప్రతిపాద్యములగు సుందరపదరీతులతో వినూత్న ప్రబంధ ప్రపంచోద్యానముల వెనుకటి కన్నమిన్నలగు వింతవిలసనమ్ముల, విహరించి సహృదయుల సమ్మానముల నందుకొని జయధ్వజ మెత్తినది. రసవత్కావ్య కళావిశ్వ వీధులలో సీమా భూమిగఁ జెలువొందినది. ఈ ప్రబంధపద్ధతి నన్ను మిక్కిలిగా నాకర్షించినది. అటులని నేను నూతన కవితా మార్గములకును దూరుడగా నెంచలేదు. నా కవితలో నేను రెంటిలోని సౌందర్యముల శక్తి వంచనలేక యారాధించి నాడనని సహృదయులు తెలిసికొనకపోరు. నాకు కావలసినది నవీన ప్రాచీన పాక్షికత్వములుగావు. నేను కోరునదెల్లను, యేకాలమునకు జెందిన మార్గమైనను

"సత్యం, శివం, సుందరం" అను కళా సౌందర్యోపాసనమును మాత్రమే. సంకుచిత స్వభావము వీడి చూచు హృదయమునకది సర్వకాలముల నుపలభ్యమగును. సహజ సౌందర్యముగల స్త్రీ పురాత నాధునాతన వేషభాషలలో వెలసినను, సరస హృదయుల సమాకర్షించును. సహజ సుందరిగాని స్త్రీ నవీనాలంకారముల నెంతగా నాలంబన మొనర్చికొనినను నవమన్మధుని రతీదేవిగా మనజాలదుగదా! కావున సరసకావ్యత్వమునకు పరిణత దశను సమకూర్చిన యలనాటి ప్రబంధ ఫక్కిలో నేనీ కావ్యరచనకు దొరకొంటిని. ఈ మార్గమున నే నెంతవరకు కృతకృత్యుడు నైతినో సహృద యైకవేద్యము.

ఇంచుమించు నేనీ ప్రబంధ రచన మొనర్చుచు ముగించి ప్రకటించుటకు 20 సంవత్సరములు పట్టినవి. నేనీ కావ్యరచనా కాలమున నేమి ప్రకటనోద్యమములో నేమి హిమవత్పర్వతమంతటి విఘ్నముల నెర్కొనవలసి వచ్చినది. ఐనను దీనిని ముగించి ముద్రించుట లీశ్వరానుగ్రహమేకాని నా సామర్థ్యముకాదని మనవిజేసికొందును. "పలికెడిది భాగవతమట పలికించెడివాఁడు రామభద్రుండట" యను పోతన సూక్తి నాకును నన్వయించినది. "తేన వినాతృణాగ్ర మపినచలతి" అనుట విబుధు లెరిగినదే! ఏతత్ప్రబంధ రచనమునందు నే నతుకులబొంతల నసమగ్రములగు చారిత్రక సిద్ధాంతముల కొన్ని రూఢిలోనున్న ప్రసిద్ధేతి వృత్తములతో జతపరచినవి సవినయముగ మనవిఁజేసికొను చున్నాను.

పోతన యోరుగల్లువాడన నొంటిమిట్టవాడను వివాదగ్రస్త విషయములలో నిమర్శకుల విజిగీష విపరీత ధోరణికి దిగినది సకలాంధ్ర లోకమునకు సుపరిచితమే. కొఱవి గోపరాజు, విద్యానాధుదు మున్నగు కవు లేక శిలా నగరము నోరుగంటికే ప్రసిద్ధముగాను వ్యవహరించుట జేసియు 'ఓరుకల్లు – ఏకశిల' అను పదముల యందలి సరియైన పోలికనరసి, పోతన బమ్మెరదగ్గరి యోరుగల్లువాడేయను చారిత్రక సిద్ధాంతమును విశ్వసించి నేను నటులే వ్రాసితిని. కాని యాంధ్ర భాగవతకృతినిగూర్చి యావదాంధ్రుల కభిమాన పాత్రుడగు పోతన మహాకవి తానాంధ్రభూమిలోని యే ప్రాంతమునకు జెందినవాఁడై నను నాకు సమ్మతమే.

దానిలోని సత్యా సత్యముల చారిత్రకులకే వదలివైచి. ప్రజా సామాన్యముచే ప్రస్తుతింపబడు ప్రసిద్ధేతి వృత్తమునే గ్రహించి గ్రంధరచనమున కుద్యమించితిని. నేను వ్రాయునది శుష్కచరిత్రముకాదు. నాకు పోతన చరిత్రమును వ్రాయుటకన్న నతని యుదాత్తాశయముల ప్రజా హృదయముల బ్రతిబింబింపచేయుట ముఖ్య కర్తవ్యము.

సందర్భాను గుణ్యముగ నాకు నచ్చినరీతి కొంతకథను కల్పించుకొనుటయు జరిగినది. పోతన తా నాంధ్రులందరివాడని యెంచి యీ కృతి కుద్యమించితిని. నేటికిని, చారిత్రకు లెంద రెంత పరిశోధించినను తా నీతని చరిత్రములోని యాథార్థ్యమంధులు తడవుకొనుచు నభివర్ణించు హస్తిరూపమువలె నసమగ్రమనియే యెంచబడ వలసినది. ఇందు కావ్యానుబంధమని రెండాశ్వాసములు చివరివి వ్రాసితిని. ఇవన్నియు భాగవతకథలే. ఇవి కథకు సంబంధించనివనే అనుబంధకావ్యముగా గూర్చితిని. దీనికి ప్రబలమైనకారణ

మొక్కటే. అది పోతరాజు తాౖవాసిన భాగవతములోని హరిఆర్తరక్షణము ఆశ్రితపక్షపాతమును ఋజువుపరచుకొనుటలే. భాగవత భక్తరక్షణమును స్మృతికి దార్చుచు నీ భక్తుడనగు నా భాగవత రక్షణ మేల సేయలేవని ఆర్తిజెందుటే ఈ గాథల ముఖ్యలక్ష్యము. కాని యతనిపై పోటీకి వ్రాసినాననుట దుస్సాహసము. అపచారము.

ఈ నా రచనమును శుద్ధప్రతి వ్రాసి యెంతేని తోడ్పడిన యుత్తమకవిసత్తముడగు అందె వేంకటరాజముగారికి నే నెంతయు ఋణపడి యున్నాను. వారికీ కృతిపతి రామచంద్రుడాయురారోగ్య భాగ్య సమృద్ధిని ప్రసాదించుగాతయని ప్రార్థించుచున్నాను. కోరినదే తడవుగా దీనికిగా నుత్తమచిత్రముల వ్రాసియిచ్చిన రసమూర్తి మిత్రులు బలరామాచార్యుల గారికి నా కృతజ్ఞతా పూర్వక మంగళా శాసనము లర్పింతును. వానిని బ్లాకులు జేయుటలో నాకు విశేషముగా తోడ్పడిన శ్రీరామమూర్తిగారికిని హృదయపూర్వక కృతజ్ఞతలు. దీనిలోని నాట్య ఘట్టమునుగూర్చి తమ అమూల్యాభిప్రాయము దెల్పిన శ్రీ నటరాజుగారికి నా కృతజ్ఞతలు.

ఇంకొక ముఖ్యమైన మనవి. నేను దీనికి తొలుపల్కు మలిపల్కు వ్రాసియిచ్చుటకు శ్రీయుతులు పూజ్యులు దివాకర్ల వేంకటావధానిగారిని, నాకు ఆ బాల్య ప్రాణమిత్రులు శ్రీయుత పల్లా దుర్గయ్యగారిని యాచించితిని. వారు బహు కార్యమగ్నులై యుండెడివారు. వారికి వ్యవధి బహు స్వల్పమయ్యును, నా మనవిని త్రోసిపుచ్చలేక నెలలకొలది నా యీ బృహత్కావ్యమును సవిమర్శగా పఠించి చక్కని పీఠికలు వ్రాసియిచ్చిరి. వీ రిరువురికిని నా కృతజ్ఞతా పూర్వక ప్రణామము లాచరించుటదక్క మరేమి ప్రతి యొసంగ గలను? నా యీ కావ్యముపై తమ యమూల్యాభిప్రాయము లొసంగిన పెద్దలకు ప్రియమిత్రులకు వినమ్రుడనై ప్రణామము లర్పింతును. నా యీ కావ్యములోని వాక్చిత్రములగూర్చి సవిమర్శగా వివరించిన ప్రియమిత్రుడు శేషగిరికి నా కృతజ్ఞతలు.

నా యీ కావ్యరచనకు గల్గినంతశ్రమ ముద్రణకును గల్గినదని తెల్పుటకు విచారించుచున్నాను. మిత్రులు సహృదయాంధ్ర ప్రజానీకము నా కృషి నభినందించి సహస్ర ముఖాల సభా సన్మానముల జరిపి దీని ముద్రణకై సహాయ సంపత్తి నందజేసి తమ యుదారతను ప్రకటించుకొనినారు. ఇందుకై భువనగిరి రూ. 2000, కొరుట్ల రూ. 2000, చెన్నూరు రూ. 2000, దోమకొండ రూ. 500 లొసంగిరి. ఇందుల కా గ్రామాలలోని పురప్రముఖులు ప్రజలు నెంతేని యభివందనీయులు. 100 రూపాయ లొసంగిన యనేకమంది మిత్రులకు నా కృతజ్ఞతలు. మంచిరాలలో శ్రీగంగరెడ్డిగారి కుమారశేఖరులు శ్రీ నారసంహారెడ్డిగారు నా కావ్యగానము విన్నంతనే సంతసించి ఒక వేయినూట పదారు లర్పించి తమ సరస్వతము నౌదార్యమును ప్రకటించుకొని నాకే కాక సాహిత్యాభిమాను లందరికిని నభిమాన పాత్రులైనారు. కవిపండిత పోషకులగు శ్రీ యాదగిరి దేవస్థానమువారును 500లు సన్మానమొసంగి కృతజ్ఞతకు పాత్రులైరి. ఈ ద్రవ్య సహాయములతో గ్రంథములోని కొంత భాగము మాత్రమే ముద్రణమైనది. శేషభాగ ముద్రణమునకై

ప్రభుత్వమునకు వినతి సేయుటసంభవించినది. గౌరవనీయులు ఆర్థిక పారిశ్రామిక శాఖామాత్యులు శ్రీ యం. చెన్నారెడ్డిగారు ప్రభుత్వ పక్షమున రూ. 10,000 విరాళ మిప్పించి తమ యపార బాషాపోషకత్వాభి మానమును ప్రకటించికొనినారు. వారికి నా యనంతటికోటి కృతజ్ఞతాభి నందనలు. నా శుభాకాంక్షలు. ఈ విరాళము చేజిక్కుటకై శ్రీయుత కే.వీ. కేశవులుగారెంతో తోడ్పడిరి. వారి ఋణము నే నెన్నటికి దీర్చుకొనలేనని వారికి నా మంగళా శాసనము లర్పింతును. శ్రీ బిర్లా కంపెనీవారు 28 రీములు కాగితమును విరాళమిచ్చిరి. వారికి నా ధన్యవాదములు.

ఎన్ని పనులున్నను నా గ్రంథ ముద్రణకార్యమునకే ప్రాధాన్యమిచ్చి, కావ్యమును ముద్దుగా ముద్రించి యిచ్చినందులకు శ్రీ శ్రీరామా పవర్ ప్రెస్ యజమానులగు పబ్బాశంకరయ్యాగారి కీశ్వరుడు సంపూర్ణాయురారోగ్య భాగ్యములు ప్రసాదించుగాక.

“లోక స్సమస్తా స్సుఖినోభవంతు”

వా॥ వరదాచార్యులు

పండితాభిప్రాయములు

నాకు చిరమిత్రులును విఖ్యాత యశోవిరాజితులును సుప్రసిద్ధులునునగు శ్రీమాన్ వానమామలై వరదాచార్యులుగారు పండ్రెండు సంవత్సరములకృషితో రచించి ఆంధ్రప్రదేశ విద్యాశాఖవారి పోషణమున ప్రకటించిన పోతనచరిత్రము ఆంధ్ర సారస్వత ప్రపంచమున వెలువడుట నా కత్యంత సంతోషావహమైన విషయము. ముఖ్యముగా ఇట్టి ఉద్గ్రంథమును నాకు నే దనుగ్రహించి దీనిపైన కించిద్జ్ఞుండనగు నా యభిప్రాయమును కోరుట నాకు నిజముగా అత్యంత ధన్యత నాపాదించినది. దీనిపైన ఉపోద్ఘాతము వ్రాసినవారు శ్రీ దివాకర్ల వేంకటావధానిగారును మరియు మలిపలుకువ్రాసిన మహాశయులు శ్రీ పల్లా దుర్గయ్యగారును ఐ యున్నారు. వీరిద్దఱును ఆంధ్రసారస్వత ప్రపంచమున నిరుపమాన ప్రశస్తివహించిన వారగుటయేకాక ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయమునకు భూషణప్రాయులై యున్నారు. ఇట్టి పండిత ప్రకాండులయెదుట కొఱగాని నావంటివానిని అభిప్రాయముకోరుట నన్ను ధన్యునిగా జేయుటకు. నా పురాతన మిత్రులగు గ్రంథకర్త మహాశయులు సంకల్పించుటయేకాక మరేమియు కాదనియు ఇట్టి అనుగ్రహమును నాపై ప్రసరింపజేసిన శ్రీమాన్ ఆచార్యులవారికి మఱల మఱల నా వందన సహస్ర మర్పించుచున్నాను. ఇట్టి పుస్తకము బయటబడిన సంగతి నేను నేడే తెలిసికొంటిని. శ్రీ ఆచార్యులవారు ఎంత గొప్ప కవిశేఖరులో అంత నిరాడంబర జీవులని నేను మొదటి నుండియు ఎఱిగియున్నాను. అట్టివారి ఈ కావ్యము అజరామరకీర్తిని గాంచుననుట నా మనో నిశ్చయము. నేటి కాలమున స్వతంత్ర భారతదేశమున మనకవుల యొక్కయును, పండితుల యొక్కయు యోగ్యత భారత ప్రభుత్వాధినేతల వలన ఉదారముగా సన్మానింపబడుచున్నది. అట్టి కవివతంసులలో శ్రీ వరదాచార్యులవారు చేరదగినవారైయున్నారు. కొందఱు ప్రసిద్ధ కవిశేఖరులకు, పండితులకు తెలుగువారిలోగూడ మహోదారమగు విధమున సన్మానము జరుగుట నే నెఱిగియున్నాను.

ఆచార్యులవారు ఇప్పుడు చాల పరిమితమగు మాస వేతనముపైన ఒక పాఠశాలలో ఉద్యోగము చేయుచు జీవయాత్ర సాగించుచున్నారు. ఆంధ్రప్రదేశ ప్రభుత్వ విద్యాశాఖామాత్యులును, పండితాభిమానులును నగు శ్రీ కాసు బ్రహ్మానందరెడ్డిగారు వీరి విషయమున తగిన విధమున సిఫారసుచేసి వీరికి శాశ్వతమగు వర్షాశనమును కేంద్ర ప్రభుత్వము నుండి అంగీకరింప బడునట్లుచేయ మనఃపూర్వకముగా సవినయముగా నేను ప్రార్థించుచున్నాను, ఆర్థిక శాఖామాత్యులగు మంత్రులు శ్రీ చెన్నారెడ్డిగారు ఇంతకు ముందే వీరి విషయమున ఆదరభావము వహించిరని నేను తెలిసికొని యున్నాను. కనుక నా సూచన ఆంధ్రప్రదేశ ప్రభుత్వమువారివలన అంగీకరింపబడుననియు తెలంగాణ వాసులగు నేటి కవులలో అత్యంత గౌరవార్హులగు శ్రీ ఆచార్యుల వారికి తగు సన్మానము లభింపగలదనియు నేను విశ్వసించుచు విరమించుచున్నాను.

ఆంధ్ర సారస్వత సేవకుడు
ఆంధ్రపితామహ, పద్మభూషణ

20-11-1966

మాడపాటి హనుమంతురావు

శ్రీమాన్ వానమామలై వరదాచార్యులవారు అల్పజ్ఞుడనగు నన్నుగూడఁ గొన్ని పరిచయవాక్యములు వ్రాయుట కాజ్ఞాపించినారు. వారీ గౌరవమును నా కొసంగుట వారికి నా యందుగల యాదర భావమును వెల్లడించుచున్నదేకాని నా యర్హత కారణముకాదని వేరుగా చెప్పనవసరములేదు. ఆచార్య, డాక్టరు దివాకర్ల వెంకటావధానిగారి "తొలిపలుకు", డాక్టరు పల్లా దుర్గయ్యగారి "కవి–కావ్యపరిచయము" అను రెండు విపులములైన పీఠికలు ఈ మహాకావ్యముయొక్క యుత్కృష్టతను సోపపత్తికముగా ప్రకటించుటయేగాక కావ్య రసాస్వాదనమునకు పాఠకుల కనేకవిధముల తోడ్పడుచున్నవనుట యతిశయోక్తి కానేరదు. అట్టి తతిగ్రంథముపై విహంగమదృష్టినికడ ప్రసరించు నవకాశమును. భాగ్యమును లభింపని నేను ఈ మహాకావ్యమునుగురించికాక. మహాకవినిగురించియే మనవిచేయుట పర్యాప్తమగునని భావించుచున్నాను.

ఆచార్యులవారు తెలంగాణాప్రాంతపు వరంగల్లు జిల్లావాసులు. డాక్టరు పల్లా దుర్గయ్య గారి చిన్నతనపు సహాధ్యాయులు. వీరి జీవిత విశేషములు నా కెక్కువ తెలియవు. ఆచార్యుల వారు పూర్వకవుల పద్ధతి ననుసరించి ఆశ్వాసాంతగద్యముతో భరద్వాజగోత్ర, ఆపస్తంబ సూత్ర బక్కయ్యశాస్త్రి పుత్రయని మాత్రమే తెలిపిరి. కాని వీరి రచనలను దాదాపు మూడు దశాబ్దములనుండి నేను తెలంగాణప్రాంతపు పత్రికలలో తరచు చదువుట సంభవించినది. వీరితో ప్రత్యక్ష పరియము కీ.శే. సురవరం ప్రతాపరెడ్డి మఱియు మిత్రులు కాళోజీ నారాయణరావు గార్లద్వారా 15 సం॥ల క్రితము కలిగినది. ఆచార్యులవారపు డత్యంత రోగగ్రస్తులై యుండిరి. కొన్ని సంవత్సరముల చికిత్సానంతరము బాగుపడి ఒక యూపిరితిత్తితోనే, ఆరోగ్యవంతులై ఈ మహాప్రబంధరచన పూర్తిగావించి, ఆంధ్ర సరస్వతి కుపాయనముగా నొసంగి ధన్యులైరి.

ఆచార్యులవారు భక్తశిఖామణులగు నొక శ్రీ వైష్ణవ కుటుంబమునకు చెందినవారు. అనువంశికమైన ఈ సంస్కారము వారి పురాకృత పుణ్య విశేషఫలముగా లభించి మహాభక్త శిఖామణియగు పోతనామాత్యుని పవిత్ర జీవితచరిత్రమును ప్రబంధించుటకు పురికొల్పినదనుట యసమంజసము కానేరదు. భక్తపోతనయొక్క జీవిత చరిత్రమునకు సంబంధించిన కొన్ని యైతిహ్యములుదంతకథలున్నను, వానినొక మహాప్రబంధ సామాగ్రిగామార్చి విస్తరించి కల్పించి ద్వాదశ స్కంధ బంధురమగు మహా భాగవత పురాణమునకు తులదూగు ద్వాదశాశ్వాస విస్తృతమగు మహాప్రబంధము రచించు శిల్ప మాచార్యులవారి యపూర్వమైన ప్రతిభను చాటుచున్నది. కథాకథన విధానమునగాని, ప్రకృతి వర్ణనా సౌందర్యమున గాని, రసవదలంకార బంధురత్వమునగాని మహాకావ్య లక్షణములచే సంపూర్ణముగా నలరారుచున్నదనుటకు సాహిత్య సముద్రమథన మొనరించిన దక్షులగు ఉభయపీఠికా రచయితల ప్రశంసా వాక్యములేచాలు.

ఆధునిక కాలములో భావకవిత్వము, గేయకవిత్వము, అభ్యుదయ కవిత్వము ప్రచారములో నున్నవి. వచన కావ్యములకత్యధిక ప్రాచుర్యమున్నది. పాత సంప్రదాయములననుసరించి రచింపబడిన మహా

కావ్యములు, ప్రబంధములు మిక్కిలి యరుదు. శివభారతము, రామాయణ కల్పవృక్షము మున్నగు కొన్ని మాత్రమే ప్రశస్తినొందినవి. వరదాచార్యులవారి పోతనచరిత్ర క్రొత్తపాతల మేలుకలయికలతో శోభిల్లుచున్ననూ ప్రాచీన మార్గము ననుసరించిన యాధునికాంధ్ర మహాకావ్యములలో రత్నమువంటిది. పోతనను గురించిన వివిధకథలయందు సామంజస్యమును కల్పించుటయందలి చమత్కృతి మిగుల ప్రశంసనీయము. ఆ మహాభాగవతోత్తముని వినయ, సౌజన్య, సౌశీల్యాది గుణగణముల వర్ణనయందలి భక్తిశ్రద్ధలు స్వయము ఆచార్యులవారి వినయ, సౌశీల్యాది సద్గుణములయొక్క స్ఫోరకములు. పోతన మహాభాగవతమునందువలె ఆ మహాకవి చరిత్రమగు నీ మహాకావ్యమునందు భక్తిరస ముప్పతిల్లుచున్నది. వేయేల, డాక్టరు అవధానిగారు వ్రాసినట్లు శ్రీనాధుడు పోతనకవిత్వమునుగూర్చి గావించిన ప్రస్తుతి ఆచార్యులవారి కవిత్వమునకు కూడ సంపూర్ణముగా నన్వయించును. పోతనకు, శ్రీ ఆచార్యులవారికి యనేకవిధముల భావసమైక్యతగలదని ఈ మహాకావ్యమేకాక, వారి జీవిత విశేషములుకూడ నిరూపించుచున్నవి. ఆధునిక తెలంగాణా మహాకవి శ్రీమాన్ వరదాచార్యులవారికి నా యభినందనముల నర్పించుచున్నాను.

డా॥ బూర్గుల రామకృష్ణరావు M.P.

పోతన పేరుతలచడమే తడవుగా ఆంధ్రుల హృదయం పులకరిస్తుంది. పండితులు, కవితా పిపాసువులు మాత్రమేకాక మధ్యతరగతి కుటుంబాల్లో విద్యావంతులుకాని స్త్రీలకుకూడ గజేంద్రమోక్షం, ప్రహ్లాదచరితం, భ్రమరగీతాలు మొదలగు కొన్ని ఘట్టాలైనా తప్పక కంఠస్థమై యుండడం గమనించదగింది. ఈనాటిమాట చెప్పలేనుకాని మొన్నమొన్నటివరకు తెలంగాణంలో అక్షరాభ్యాసంతోపాటు “తల్లీ నిన్నుదలంచి పుస్తకము చేతంబూనితిన్” అనే పద్యం నేర్పేవారు. పండిత పామరులకు ఉభయులకూ అభిమానకవి ఎవ్వరని ప్రశ్నిస్తే ఏదృష్టితో చూచినా ‘పోతన’ అనే చెప్పవలసివస్తుంది.

ఆంధ్రులు పోతననంతగా ప్రేమించడానికి ఆయన కావ్యమేకాక ఆయన జీవితం కూడ ప్రబల కారణమనక తప్పదు. చేసిన రచనకూ, గడపిన జీవితానికీ, ఇంతటి అవినాభావసంబంధం, ఇంతటి అపూర్వ సారూప్యం, అన్యత్ర దుర్లభమనే చెప్పాలి. చరిత్రకారులు, పరిశోధకులు, ముక్కులు విరిచినాసరే, ఆంధ్రులుమాత్రం పోతన జీవితాన్ని ఇప్పుడు నమ్ముతున్నట్లే ఎల్లప్పుడు నమ్ముతూ ఉండడం కావ్యోత్కర్షదృష్ట్యా శ్రేయస్కరమని నేను భావిస్తున్నాను. పోతన వ్యక్తిత్వాన్ని గురించిన ప్రతిబింబం (Image) లోని అనన్యమైన ఉదాత్తతను చిరస్థాయిగా ఉంచడం మన కర్తవ్యం.

ఈపవిత్ర కర్తవ్యాన్ని శ్రీ వానమామలై వరదాచార్యులు మా వరదన్న అమోఘంగా నిర్వహించి పోతనచరిత్ర మహాకావ్యం రచించారు. భగవత్సంబంధమైనది భాగవతమైతే భాగవత సంబంధమైన ఈ మహాకావ్యాన్ని "భాగవతీయం" అనవచ్చు.

పోతనగారి జాతకమే ఆయన చరిత్రకారునికికూడ వారసత్వంలో సంక్రమించింది కాబోలు! పోతన్న జీవితానికీ వరదన్న జీవితానికీమధ్య ఎంతో సామ్యంఉంది. నిర్ధనత్వంలో సామ్యంఉంది. అమృతహృదయంలో సామ్యంఉంది. కవితా వైభవంలో సామ్యంఉంది. ఉదాత్త కల్పనల్లో సామ్యంఉంది. పదలాలిత్యంలో సామ్యంఉంది. వేయేల? ఒక్క కృషీ వలత్వంలోతప్ప అన్నివిషయాల్లోనూ సామ్యం ఉందంటే అతిశయోక్తికాదు?

వరదన్న ఈ మహాకావ్యాన్ని ఏ ముహూర్తంలో ప్రారంభించాడోకాని అడుగడుగునా ఆయన మార్గంలో విఘ్నపరంపరలే ఎదురయ్యాయి. ఆర్థిక దుస్థితితోపాటు అస్వాస్థ్యంకూడ సంభవించింది. రాజులకు రావలసిన రాజయక్ష్మ ఈ కవిరాజును వరించింది. వ్యాధి తుదకు కుదిరినా అలనాటి బక్కపలుచని వరదన్న, సుశ్రావ్యకంఠంతో పద్యాలాలపించి పండిత పామరులందరినీ తన్మయత్వంలో ఓలలాడించిన ఆ చుఱుకైన వరదన్న, శాశ్వతంగా అదృశ్యుడైపోయాడు. వరదన్న స్వరూపం, స్వరం, సంగీతం–అంతా మారిపోయింది. ఐతే ప్రాణాలు దక్కడమే పదివేలనుకున్నాము.

ప్రాణాలను దక్కించుకోవడంకన్న, తదుపరిరక్షించుకోవడమే మరొక వికట సమస్యగా పరిణమించింది. దోమకొండ జనతా కళాశాలలో హార్మోనియం, తబలా, తంబురా మొదలగు సకల వాద్యాలను తా నొక్కడే వాయించుతూ గ్రామీణ యువకులకు బుఱ్ఱకథలు, భజనలు వగైరా (తానేవ్రాసి) నేర్పే ఉద్యోగం స్వీకరించా డీ మహాకవి! పోతన చరిత్రం వ్రాస్తాడా? బుఱ్ఱకథలు వ్రాస్తాడా? రెంటినీ వ్రాయడం సాగించాలంటే ఎంతటి వాడికైనా బుఱ్ఱ తిరిగిపోదా?... కాని వరదన్న కలం ఉభయదిశల్లోనూ నడిచింది. తన "సాంస్కృతిక" భృత్యోద్యోగాన్ని వచ్చి చూడుమని నన్నెన్నో మార్లు పిలిచాడు. కాని ఆయన దుస్థితిని ప్రత్యక్షంగా చూస్తే భరించజాలనేమోనని నేను వెళ్ళలేదు. భృతికొఱకే బాధపడుతున్న వరదన్నకు ఐరావతంలాంటి ఈ మహాకావ్యం మరొక సమస్యగా తయారైంది. ప్రచురణలో జాప్యం జరిగినకొద్దీ వరదన్న కావ్యానికి మెరుగులుదిద్దుతూపోయాడు. అదేదో ఆయన తహతహ, ఎంత బాగున్నా మరింత బాగుండాలని! ఇలాంటి నిర్దుష్టతా పిపాసువులకు నిద్రపట్టదనుకుంటాను. వరదన్నకేమో కావ్యాని కెన్ని మెరుగులుపెట్టినా తృప్తిలేదు. రసజ్ఞులకేమో ఎన్నిమార్లు వినినా తనివితీరదు. ఇదొక ఎడతెగని పోటీగా తయారైంది.

రమారమి పావు శతాబ్దం తరువాత ఈ మహాకావ్యం వెలుగులోకి రావడం మన కవితా భవిష్యత్తుకు శుభసూచకం. ఇందలి పద్యాల ఉద్ధరణలిచ్చి నా అభిప్రాయాలను పాఠకులపై రుద్దడం నా అభిమతంకాదు. రసజ్ఞుని పాత్రతను, వ్యక్తిత్వాన్నిబట్టి రసోత్కర్ష కలుగుతుందతనికి, ఆ భాగాన్ని ఎవరికి వారికే వదిలేస్తాను.

వరదన్న నా సన్నిహిత మిత్రమండలిలోనివాడు. ఆయన కలంనుండి చిందిన ఈ సర్వాంగ సుందర రచనను నాతోపాటు ఆంధ్ర పాఠకలోకం చదివి ఆనందిస్తుందన్న ఉత్సాహమే నన్నీ నాలుగుమాటలు వ్రాయడానికి పురికొల్పింది. పోతన జీవితాన్ని వరదన్న వ్రాస్తే వరదన్న జీవితాన్నెవరైనా వ్రాయబూనితే ఎంత బాగుండేది.

ఇట్లు

పి.వి.నరసింహారావు

న్యాయ, దేవాదాయ శాఖామాత్యులు

ఆంధ్రప్రదేశ్ - హైద్రాబాద్

ఇప్పటి కవితకు స్థిరతలేదు. దానికి కారణమేమో తెలిసికొనవలెనను ప్రయత్నము గూడలేదు. ఆత్మకుగల్గిన ఏ యల్పానుభూతినో ప్రకటించుటే యొక ఘనకార్యముగా భావింపబడుచున్నది. కాని మన పూర్వపు కవిపోషక సామ్రాట్ కృష్ణదేవరాయలు పర రాజజయముచే కీర్తిగాంచినట్లు ప్రబంధ కవితాభివృద్ధిసల్పి యసమాన యశము గాంచినది మన మెరిగినవిషయము. ఇప్పటి కవులు అట్టి ప్రబంధ కవియెడ ఆసక్తి చూపకపోవుటకు ఆత్మ స్థిరత్వములేకుండుటే హేతువోయేమో తోచకున్నది. కాని ఇప్పటికిని ఆ ప్రబంధకవితను పునరుజ్జీవింప సాహసించిన ఇట్టి మన కవిని ప్రజలును ప్రభుత్వమును సహకార సన్మానములనిచ్చి ఇట్టిపనికై ఇంకకొందరు కవులకు ప్రోత్సాహ మొసగవలసియున్నది. ఈ కవి ప్రతిభ అతిసహజమై రచనావైఖరి నవీనశైలి సమ్మిశ్రితమును మధురమును ఔచితీయుక్తమునై యున్నది. ప్రబంధ కవిత్వ నియమములన్నియు పరిపాటింపబడియే యున్నవి. ఇతివృత్తమో ఉత్తమోత్తమమైనదియు భాగవత రచనానిష్ణాతుడగు బమ్మెరపోతనకు సంబంధిచినదియు నగుట ఈ కవి భాగ్యవిశేషము. కొన్నిచోట్ల అతని కవితారీతులును అనుసరించబడినవి. జ్ఞానభక్తివైరాగ్యసంపూర్ణుడగు పోతన జీవితచరిత్ర మన కాదర్శప్రాయమై యుండునుగదా. భగవంతునిచరిత్ర పఠించి ఆశ్చర్య చకితులమై పోవలయునేగాని దానిని మన మాచరణయందు నిలుపుకోలేము. మొదటినుండియు పెక్కు కవిత్వ మార్గములలో రచనలవలె స్వేచ్ఛగా గాక నియమనిష్ఠ కల్గియుండుట చాల గొప్పపని. ఇట్టి ప్రబంధ కవితకై ఇప్పటి ఇతరకవులు కొంద రెవరైనా ప్రయత్నించ సాహసింతురోలేదో చూడవలసి యున్నది. కనీసము ఇప్పటి కవులందరును ఈ ప్రబంధమును పఠించి రసానుభూతినైనా పొందుదురుగాక. ఈ కవి ఇట్లే తిక్కనచరితముగూడ రచించి మనకు గొప్ప యుపకారము చేయుటకు భగవంతు డీ కవికి దీర్ఘాయురారోగ్యైశ్వర్యముల నొసంగి కృపాదృష్టి గాంచుగాక.

ఇట్లు

వానమామలై వేంకటాచార్యులు

ఉత్తమకావ్య రచయితయగు ఆంధ్ర కవిసత్తమునిగురించి కావ్యము వ్రాయుట మన యాంధ్రలోకముననున్న ఒక్క జాషువ కవిమాత్రము ఫిర్దోసిని గురించి వ్రాయుటతప్ప ఈ క్రొత్తపోకడను గుత్తగొని మహాకావ్యములోని ప్రత్యణువు రసవత్తర ఘట్టముగా గూర్చు యీ మహాకవి ధన్యజీవి. ఈయనకిది యుగ్గుపాలతో నలవడినదేమో యనిపించును. భావ విలసనము, పదగుంభన లాలిత్యము, కల్పనౌచిత్యము, ఉత్ప్రేక్షాపటిమ, కొన్ని భాగముల సహజ సౌందర్య స్వభావోక్తి, విచిత్ర చిత్రరచన, లాస్యకళాభిజ్ఞాన వైదగ్ధ్యము, లౌకిక విజ్ఞాన విశేషము, విశిష్ట సంప్రదాయానుసరణ సరణి, పండిత పామరులను స్నిగ్ధముగ్ధులుగా జేయుమృదుల మధుర సరళ పదవిన్యాస మొక్కొక్కచో, ఘనగంభీర గర్జాసమ సమస్త భాగ్యభోగ్యమై యలరారుచు నవం నవతాఘటక నిత్య శ్రావ్యమగు కైతనల్లుటకే ఈ కవిని ఆ ఆదిమ నిత్యకవి సృష్టించెనోయను భావము వొడమును. ఈ కవివర్ణనమున విషయ విమర్శనము ఎంతో గహన పరామర్శ గల్గియుండుట శోభాయమానమై నిర్వికారస్థితి విరాజిల్లును. భోగినీ శారదా ఘట్టములు శ్రీనాథకవి రాజవైభవశ్రీ భక్తపోతనవైరాగ్యభక్తి విజ్ఞానత్యాగాది సద్ధర్మనిష్ఠానుష్ఠానసామ్రాజ్యము కవితాసమాధిని సమకాలికకవి స్వప్రత్యక్ష విషయమట్లు వ్రాయు సిద్ధహస్తత భావించునప్పుడు మనమేకావ్య స్వర్గసీమల నేభావవీథులలో విహరించుచుందుమో నేను వాక్యరచనలో వివరింపగలనా? ఊరక యీ స్తుతి పాఠములు వల్లించుట నా సమ్మతి గాకున్నను, ఈయన కావ్యపాఠము వారంవారము నా వాగ్లేఖినుల ప్రేరేపణ కవశుడనైతిని. ఈ కవి యొక్కొక్క పద్యరత్నమునకు తన పవిత్రరక్తబిందువుల నెన్నటిని వ్యయపఱచెనో?

కవిత తన యిష్టమగు సిద్ధాంతానుసారముండవలయునను విమర్శకులు కవి కవితామార్గములోని యానందము ననుభవింపజాలరు. ఈ కవి యింతకుపూర్వము వ్రాసిన “మణిమాల” మొదలైనవి సర్వ విదితమే. ఈ కవినిగూర్చి విశ్వనాథ సత్యనారాయణకవి సామ్రాట్టుగారి, చెళ్ళపిళ్ళ వెంకటశాస్త్రిగారి సదభిప్రాయములతో నేనేకీభవించుచు నితనికి ఆయురారోగ్యాభివృద్ధిగా అశీర్వదించుచున్నాను.

వానమామలై లక్ష్మణాచార్యులు

క॥ పావన పోతనచరితము
శ్రీ వరదుడె వరదుడయి రచించెననంగా
భావౌన్నత్య ప్రతిభా
శ్రీ విభవాన్వితముగా విశిష్టత నొందెన్॥

ఈతడు నా యనుజుడయ్యు గవితారచనయందు అగ్రజుడు, అగ్రసరుడు, కవితా దృక్పథముతో గాంచితిమేని ఈ కావ్యము మహాకావ్యముల పోకడలో నెందును తీసిపోనిది. భక్తి దృష్టితో తిలకించితిమేని

ఇది భాగవతమునకు సరస నిలుచుననుటలో నత్యుక్తిలేదు. కథాకల్పనా కౌశలమునను, భావౌన్నత్య, రసౌచిత్య, శైలీరామణీయకతలలోను ఈ కృతి ఆంధ్ర భారతీ స్వీకృతికి సర్వవిధాలా సముచితమైనది. ఆధునిక విశాలాంధ్ర సాహితీ సామ్రాజ్యపీఠిపై దీనికిని ఒక పూజ్యస్థానము లభించుననుటలో ఎట్టి సంశయముండదు. నా తమ్ముడగుటచే ఇంతటనే విరమింతును. ఈ వరదుని అఖండాయురారోగ్యసంపద లొసంగి వరదుడు రక్షించుగాత.

వానమామలై జగన్నాథాచార్యులు

శ్రీమదభినవపోతన, మహా కవిశిరోమణి, శ్రీమాన్ వానమామలై వరదాచార్యుల వారు ఈ కావ్యమును ఇరువది సంవత్సరములకు పూర్వము వ్రాయుట కారంభించినప్పటి నుండియు, పలుతావుల, పలు సత్కవిగోష్ఠులలోను ననేక పర్యాయములు విని యానందించు భాగ్యము నాకు గలిగినది. తెలంగాణ ప్రాంతమునకే కాక నిఖిలాంధ్రమునకును నలంకార భూతు డీ కవిరత్నమనుట లతిశయోక్తికాదు.

నైసర్గికముగా విద్వత్కవిత వీరిలోనేకాక వీరి సోదరులలోను వెలయుటకు వీరు సుప్రసిద్ధ విద్వత్కుటుంబములోని వారగుటయే కారణము. మంద్రగంభీరస్వనముతో వీరు పద్యపఠనము చేయుచున్నప్పుడు, అందలి కవితా రసామృతము వినువారి సర్వేంద్రియములకు సంతృప్తిని, అపరిమితానందమును గల్గించుటయేకాక, వీరి రచనా పాటవము విద్వాంసుల నుఝ్ఝాతలూగించి యీక్కాలమునం దింతటి విద్వత్కవిశేఖరు డితరత్ర నున్నాడాయను నాశ్చర్యమును, ఆనందమును, తన్మయత్వమును గలిగించి, యప్రయత్నముగా ప్రశంసా వాక్యముల గురిపించునటు లొనర్చును. ఈ యానందానుభూతి మున్నుగువానిచే శ్రోతల హృదయమునకు భావశబలత యేర్పడుచుండును.

వీరి కావ్యకవితలలోని వస్తుస్థితిని వర్ణించుట నా కలమున కలవిగాదు. భావుకులైన రసికపాఠకజనము ఇందలి రసాస్వాదనము నొనర్చి సహృదయ సదస్సీమల పుక్కిలింతురుగాత.

క॥ విద్వత్కవి తల్లజుడును విద్వత్కవివరుల కల్పవృక్షము బ్రాహ్మీ
చిద్విద్యా విలసదమల సద్వృత్తుడు వరదుడితని సన్నుతిజేతున్.

ఇట్లు
శిరోమణి, ఆంధ్రబిల్హణ, బ్రాహ్మీభూషణ

కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి

సుస్వాగతము

శ్రీమాన్ వానమామలై వరదాచార్యులవారి పోతనకావ్యము యీనాటికి సర్వాంగ సుందరముగా ముద్రితమై ఆంధ్రపాఠకుల హస్తకమలముల నలంకరించుట అత్యంత ఆనందకరమైన సంఘటన. ఈ సంఘటనను ఒక సాహిత్య పర్వమని చెప్పినచో అతిశయోక్తి కాజాలదు. ఆచార్యులవారి తొలిరచన మణిమాల. రమారమి రెండు శతాబ్దాలక్రింద ప్రకటితమైనది. ఈ మధ్య వారు ఒకటిరెండు చిన్న కబ్బములను రచించినప్పటికిని, ఆంధ్ర వాఙ్మయములో వారికి శాశ్వతమైన స్థానము కల్పించిన గ్రంథము పోతనకావ్యమే. పోతన మహాకవికి విహారస్థలమైన ఓరుగల్లులో యిరువది సంవత్సరాలక్రిందట ఆచార్యులవారి తొలి కావ్యము మణిమాల ఒక మహాసభలో ఆవిష్కృతమైనది; ఈ కావ్యమును రచించవలెనను అభిలాషకూడ ఆనాడే వారి హృదయక్షేత్రమున మొలకెత్తి ఉండవచ్చును. తరువాత చాల స్వల్పకాలములోనే యీ గ్రంథరచనను వారు చాలమట్టుకు పూర్తిచేసి యుండిరి. ఈనాడు యీ మహాకావ్యము ముద్రణఅయి, పాఠక లోకానికి అందుబాటులోనికి వచ్చినప్పటికని, యింతకుముందు అనేక మహాసభలలో వేలకొలది రసికుల సమక్షమున ఒక్కొక్క పర్యాయము గంటలతరబడి ఆచార్యులవారు మధురముగా గానముచేసి, సభాసదులను మంత్రముగ్ధులను గావించిన సంఘటనలు నాకు కొన్ని తెలిసియున్నవి.

పోతన జన్మస్థానమునకు, ఆచార్యులవారి జన్మస్థానమునకు మిక్కిలి దగ్గర, మణిగిరిలో ఉద్భవించిన దివ్యమణి శ్రీమాన్ వరదాచార్యులవారు; వారిది విద్వత్కుటుంబము. గొప్ప పండితులుగా, మహా భక్తులుగా వారి తండ్రిగారు ప్రఖ్యాతి గాంచియుండిరి. సంగీత సాహిత్యములు రెండును తండ్రిగారివద్దనుండి వరదాచార్య సోదర బృందమునకు వారసత్వముగా సంక్రమించిన మహాసంపద. తండ్రిగారికీర్తి జిల్లామట్టుకే పరిమితముకాగ, ఆచార్యుల వారి యశశ్చంద్రికలు సకలాంధ్రముమీద ప్రసరించినవి. వరదాచార్యులవారు జనక సమక్షములోనే, అన్నగారి అదుపాజ్ఞలలో సంస్కృతాంధ్రములందు కూలంకషమైన పాండిత్యమును సంపాదించిరి. దానితోపాటు ఆధునిక సాహిత్యమునుగూడ వారు సరసముగా అవగాహన గావించుకొనినారు. కావుననే యీనాడు తెలుగుకవులలో వారిది విశిష్టమైన వ్యక్తిత్వము. ప్రాచీన అధునాతన సాహితీపరులకు సర్వవిధాల మధ్యవర్తిగా నుండదగిన కవిశిరోమణులు శ్రీ ఆచార్యులవారు.

ఆచార్యులవారి ఆదర్శము పోతనజీవితము.ఆ మహానుభావుని జీవితమువలెనే, ఆచార్యులవారి జీవితము చాల పవిత్రముగా, సంసార పక్షముగా జరుగుచున్నది. శృంగార భక్తి రసములు ఆచార్యులవారికి మిక్కిలి అభిమానాస్పదమని, యీ కావ్యము మరొకమారు ఋజువు చేయుచున్నది.

"యతివిటుడు గాకపోవునే అస్మదీయ
కావ్య శృంగార వర్ణనా కర్ణనమున
విటుడు యతిగాకపోవునే వెసమదీయ
కావ్య వైరాగ్య వర్ణనా కర్ణనమున"

అను కవిసూక్తికి ఆచార్యులవారి కావ్యము ఉత్తమ ఉదాహరణమై యున్నది. కరుణ రసమునుగూడ ఆచార్యులవారు చాల చక్కగా పోషించియున్నారు. పోతనకు శబ్దచిత్రమువలె, ఆచార్యులవారికి శ్లేష మిక్కిలి ప్రీతిపాత్రము. ఈ శ్లేష చాల సహజముగా, సుందరముగా ఆచార్యులవారి కవిత్వమున ప్రత్యక్షమగుచున్నది. ఈ నాటికిని నిఘంటువులకెక్కక, తెలంగాణ ప్రజల నాలుకలమీద నాట్యమాడు నుడికారము ఆచార్యులవారి కవిత్వమున పుష్కలముగా కనుపించుచున్నది. ఈ నుడికారమును వారు చాలనేర్పుగా, మనోహరముగా తమ పద్యాలలో అల్లుకొనినారు.

"పలికెడిది భాగవతమట, పలికించెడివాడు రామభద్రుండట" అను భవ్యమైన ఆవేశముతో పోతన ఆంధ్ర మహా భాగవతమును పురాణించినాడు. ఇంచుమించుగా, అంతటి ఆవేశముతోనే ఆచార్యులవారు పోతనచరిత్ర కావ్యరూపముగా రచించినాడు. పోతనామాత్యుడు భగవంతునిచరిత్ర యితివృత్తముగా తీసికొనగా, ఆచార్యులవారు పరమభాగవతోత్తముని కథను కావ్యవస్తువుగా స్వీకరించినారు. తెలుగు సాహిత్యములో సర్వవిధాల పోతనచెంత నిలువదగిన కవీశ్వరులు ఆచార్యులవారు. స్వయముగా వారు యీ కావ్యమును వినిపించగా వినిన పాఠకుల జన్మము నిస్సందేహముగా చరితార్థమనుసంగతి శ్రోతలకు తెలిసిన సత్యమే. ఈ కావ్యమునకు సుస్వాగతము. ఆచార్యులవారు యింకను యిటువంటి మహాకావ్యము లనేకములను వ్రాయగలరని ఆంధ్ర ప్రభుత్వము, ఆంధ్రప్రజలు వారిని సముచితముగా ఆదరించగలరని, పరమేశ్వరుడు ఆచార్యులవారికి దీర్ఘాయురారోగ్యైశ్వర్యములను ప్రసాదించగలడని నా ప్రార్థన.

దేవులపల్లి రామానుజరావు

కార్యదర్శి – ఆంధ్రప్రదేశ్, సాహిత్య ఎకాడమీ

సూక్ష్మంలో మోక్షం

1946 కు ముందే పోతనచరిత్ర అచ్చవుతూందని ఆశించి మురిసిపోయినవాణ్ణి. 1966 లోనైనా పోతచరిత్ర అచ్చుకావడం చూచినవాణ్ణి. అదృష్టవంతుణ్ణి వరదన్నకు అతిబాల్యపు సంగడికాణ్ణి. పోతనచరిత్ర పుట్టుక ఎఱిగినవాణ్ణి. 'బాల రసాల సాల' బారసాల విందారగించినవాణ్ణి. వరదన్నను, పోతన చరిత్రను, అంగడిగాళ్ళు, (అధినేతలు, మంత్రులు, సామంతులు, రాజనీతి గారడీగాళ్ళు) ఆడించిన తై తక్కల భోగోతంచూచి అలమటించినవాణ్ణి ఆప్తుల, అమాయకుల ఆదరణతో వరదన్న, పోతన్న చరిత్ర బ్రతికి బయటపడటం చూడ నోచుకున్నవాణ్ణి, నిజంగా అదృష్టవంతుణ్ణి, వరదన్నకూ పోతన్నకూగల పోలికే

'పోతన్న చరిత్ర'కూ తెలుగు భాగవతానికీ గలదు. ఎన్ని ఆటంకాలు ఇబ్బందులూ ఉన్నా కవులు వారి కృతులు బ్రతుకుతాయి. కృతులు అమరకావ్యాలై నిలుస్తాయి. కవులనుకూడా అమరులను చేస్తాయి. పోతనవలెనే వరదన్న ఆ మాట ఋజువుచేసినాడు. భాగవతంవలెనే పోతన చరిత్రమూ ఆ మాట నిలబెట్టుకుంటుంది. కవుల జీవితము ధన్యము. కృతులు ధన్యములు.

వరదన్నకు పోతన్నసంగతి, వరదన్నసంగతి కాళన్నకు......ఇది కవికుల మైత్రి. కన్నీటిలో మున్నీటి బస–పస– రెంటిలోనూఉంది ఉప్పన. రెండూ తెస్తాయి ఉప్పెన. ఇసుకదిబ్బల చేస్తాయి క్షాళన. ఇయ్యది పోతన చరిత్రమున నా గొడవన మీరందరువిన కనుపించిన సూక్ష్మంలో మోక్షం.

ప్రజాకవి, అభినవవేమన

కాళోజీ

3-7-1966

కవితా కల్పకం

రచనలోనేగాక గుణగణములందును పోతనను బోలినవారు శ్రీ వానమామలై వరదాచార్యులుగారు. కర్కోటకులుగూడ కవులుగా చలామణీ అవుతున్న ఈ రోజుల్లో కమ్మని హృదయంగల వరదన్నవంటి కవి ఉన్నాడని సంతృప్తి చెందుతాను.

నా జీవితంలో అసంభవం అనుకున్న రెండుపనులు జరిగాయి. ఒకటి హైదరాబాదు సంస్థానంలో నైజాం రాచరికం అంతమొందుట; రెండవది వరదన్న మృత్యుముఖంనుండి బయటపడుట; నాకు అపరిమితానందాన్ని కలిగించిన ఈ రెండు ఘటనలను ఏనాడూ మరువజాలను.

వరదన్న రచనలోని విశేషం ఏమిటంటే ఆయన నేలవిడిచి సాముచేయదు. మండుటెండల్లో ఘనంగా వర్షం కురిసినపుడు బయల్వెడలిన ఘ్రాణయోగ్యమైన మృత్స్నాగంధం మీద వరదన్నకున్న మక్కువ కృత్రిమమమైన అత్తురులయందులేదు. కనుకనే పోతన చరిత్ర వ్రాయగలిగాడు. మట్టిలోనుండి వెలువడినమణి వరదన్న.

వేల పద్యాలుగల ఇంత బృహత్కావ్యం వరదన్న 20వ శతాబ్దం రెండవభాగంలో రాశాడంటే ఆయన సంయమం. ఏకాగ్రత అమోఘమని చెప్పాలి. ఆరు పద్యాలురాసి ఏడో పద్యానికి విషయంలేక అంతటితో ఒక కావ్యం పూర్తి చేసినంతగా అలసటపడే ఈనాడు బృహత్కావ్యం వెలయించడం సాధారణ విషయమా !

వరదన్న ఇంతటికావ్యం వ్రాయడం ఒకయెత్తు. ఇది అచ్చుకావడానికి ఈయన పడ్డపాట్లు ఒకయెత్తు. ఈ శ్రమ లేకుంటే మరో ఇంతకావ్యం రాసేవాడు. కవి. ప్రచురణకోసం కూడ పాట్లు పడవలసిరావడం మన దేశ దౌర్భాగ్యం.

ఏమైనప్పటికీ "పోతన చరిత్రము" అచ్చుకావడంలో వరదన్నకు తోడ్పడ్డ ప్రతివ్యక్తి అభినందనీయుడు.

కవిత్వంపేరిట లొల్లాయపదాలు వెలువడుతున్న ఈ రోజున "కవిత్వం అంటే ఇది" అని ప్రత్యక్షంగా చూపగల మహాకావ్యం "పోతన చరిత్రము" నేడు వరదన్న అఖిలాంధ్ర కవి. వరదన్ననుండి నేను చాలా నేర్చుకోవాలి. పోతన చరిత్రము కవితా కల్పవృక్షము.

"యువకవి చక్రవర్తి" దాశరథి

కాళన్న, దుర్గన్న, వరదన్న మాకంటె పెద్దతరానికి చెందినవారు. అనుముల కృష్ణమూర్తి నేను చిన్నవాండ్లం, మా అందరిదీ ఒకేఊరు. అంతపెద్ద గ్రామంలో కుమ్మరివాని బావి– ఒకే మంచినీళ్ళబావి. ఆ నీళ్ళే మే మందరం త్రాగినవి. ఊరిలో వేణుగోపాలస్వామి, ఊరిబయట గుట్టమీద మెట్టురామప్ప; వేణుగోపాలస్వామి ప్రసాదం అందరూ తిన్నవారే. మెట్టు రామప్పగుండంలో అందరూ ఈతలు గొట్టినవాండ్లే. అక్కడి కంచెల్లో సీతాఫలాలు పగటి ఫలాహారాలు. మామిడికొండలో ఊరికి పడమట కోటంత రాతిభవనం తౌటిరెడ్డి గోపాలరెడ్డిగారిది. అందులో వరదన్న తండ్రిగారైన బక్కయ్య శాస్త్రులుగారి పురాణ కాలక్షేపం. "వింటే బక్కయ్యశాస్త్రులుగారి పురాణం వినాలె, తింటే గారెలుతినాలె" అనేది మా ప్రాంతీయం. ఇంకొకచోట సందుల కిష్టయ్యగారింట్లో నిత్యమూ సాహిత్యగోష్ఠులూ, భాగవత కాలక్షేపాలు, శ్రోతలు మా పెదనాయనగారైన రాఘవరాజుగారు, తౌటిరెడ్డి నరసింగారెడ్డిగారు, ఆకుల కిష్టయ్యగారు, ఆవాల కృష్ణారెడ్డిగారు, పింగలి వెంకటేశ్వరరావుగారు మరికొందరు.

వీటి ప్రతిధ్వనులు వేణుగోపాలస్వామిగుడిలో మెట్టురామప్పగుండంలో, ఈనాడా ధ్వనులేవీలేవు. మేమంతా చెట్టుకొకరు పుట్టకొకరు విడిపోయి ఎవరి బ్రతుకులు వాళ్ళు బ్రతుకుతున్నాము. ఈ ధ్వనులన్నీ గుండెల్లో రంగరించుకున్నది వరదన్న. వరదన్న చేసిన అనంత తపఃఫలమీ పోతనచరిత్ర. పోతన్నకూ వరదన్నకూ ఏదో సంబంధం ఉన్నది. ఎన్నో గండాలుగడచి బ్రతికినవాడు వరదన్న ; ఎన్నో చీకట్లుచూచి వెలుతురులోనికివచ్చింది పోతనచరిత్ర. తెలుగుభాష ఉన్నంతకాలం భాగవతం నిలుస్తుంది; పోతనచరిత్ర నిలుస్తుంది. అది త్రిలింగ ధాత్రికి రత్నదీపం. ఇది తెలుంగుబాసకు నిజస్వరూపం.

డా. బి. రామరాజు "లీడర్"
ఉస్మానియా యూనివర్సిటీ

వ ర ద న్నా !

1

గుండెలోన రసవదర్థ భాండమ్ములు కలవాడా
గొంతులోన పుంస్కోకిల కూజితములు కలవాడా
నిన్నేమని వినుతింతును అన్నా ! వరదన్నా ! నీ
మనసువెన్న, తనువువెన్న, మాటతీరువెన్న.

2

ప్రాణమున్న భావాలకు నీ నుడియే వాణికిగుడి
ఆకుపచ్చ ఊహలకే నీ కావ్యం ఆరనిమడి
చిక్కని కవితకు నిన్నే చెప్పుకొందునో యన్నా !
నిన్నుమించు కవియేడీ ? ఉన్నాడొక పోతన్న.

3

ఎంతటి పుణ్యమ్మును పండించుకొన్న దోరుగల్లు
పోతన్న కె కా దభినవ పోతన్నకు పురుడుపోసె
'రత్న గర్భ' నామము సార్థక మీ తెలగాణమునకు
పూత భాగవతముతోడ పోతనచరితము జనించె.

4

ఒక ఊపిరి తిత్తిని మి త్తిక కబళముగా నొసంగి
విలవిలలాడెడు శబ్దమ్ముల కూపిరి పోసినావు
బువ్వకు సరిపోవునన్ని గవ్వలు లేకున్నగాని
మవ్వపు కై తలు రచించి రవ్వలు రాల్చితివినీవు.

5

కృతులలోన బ్రతుకులోన 'యతి' స్థితిని నిల్పుకొన్న
వరదా ! నీ కందింతును తరుణగేయ కల్హారం
మనుషులకే కాదుసుమా ! అనిమిషులకు సైత మలం
కృతియై వెలుగొందుత నీ మృదులాక్షర మణిహారం

గేయకవిసమ్రాట్

డా॥ సి. నారాయణరెడ్డి "లీడర్"

ఉస్మానియా యూనివర్సిటీ

న మో వా క ము

1

వరదాచార్య మహాకవీ ! మధురభావస్ఫూర్తి దీపించు కా
వ్యరమా కీ ర్తిని వేయినోళ్ళవిని తద్భాస్వద్ర సైకాత్మ సుం
దరతా సాంద్రత జూడగోరి మిగులన్ దవ్వున్న గోదావరీ
ఝరిణిన్‌దాటి భవన్ని వాసపురి కుత్సాహంబునన్ వచ్చితిన్.

2

వరదాచార్యుల యింటికేగితిననన్ బ్రహ్మాండమైనంత సం
బరముంబొందితి నాంధ్రదేశ కవితా వారాన్నిధిన్ బోతరా
ట్చరితంబే సుధయై జనించెనన నాశ్చర్యంబె ? యత్యుక్తియే
దరిదాపుల్ కనుగొంటివయ్య కవితోద్యత్‌క్షీర పాథోనిధిన్.

3

నీ కావ్యంబును మొన్న మొట్టమొదటన్నేనే సమగ్రంబుగా
నా కర్ణంబులవింటి నప్రతిహతా నందంబునుంగంటి నెం
తో కష్టించి స్వకీయ రక్తమును సంతోషాన జిందించి కా
దే ! కాలున్ బెదరించి వ్రాసితివి తద్దీవ్యత్ ప్రబంధంబహో.

4

ఎన్నియుగాలనుండి తపియించుచు వచ్చుచు నుంటివయ్య
యత్యున్నత లక్ష్యమున్మధు మయోక్తుల కావ్యమునందు జూప నీ
హృన్నవనీతమే కరగి యీకృతి యాకృతియై వినిర్గమిం
చె న్నిఖిలాంధ్రలోక కవిశేఖర ! శ్రీ వరదా! రసాస్పదా!

5

నీవు రచించినట్టి రమణీయ మహాకృతివంటి సత్కృతుల్
లేవని చెప్పుటబ్బురములే మనసుబ్బ వచించునట్టి నా
యీ వచనంబులం దనృతమింతయు లేదని యా రసజ్ఞతా
దేవత గొల్చువారలకు తెల్లము మొల్లము నీదు కీర్తియున్.

6

క్షయ నిర్మూలనమయ్యె కావ్యరచనా కాలంబు సాంతంబుగా
జయలక్ష్మీ లలన న్వరించితివి భాషాయోషకున్భూషల
క్షయవిఖ్యాతి నివాసభూములగు సద్గ్రంథబుల న్వ్రాయుచున్
నయనద్వంద్వము ముందునిల్వు వరదన్నా వేయిసంవత్సరాల్.

7

వరదాచార్యులు పోతనం దలపునన్వర్తింపజేయు న్స్వభ
క్తి రసావేశమునం దటంచు జనముల్ కీర్తించు టాశ్చర్యమే
బిరుదుల్ వొందిన పండితుల్ కవులు సంప్రీతిన్ నినుం బిల్చుచో
"వరదన్నా !" యన మా హృదిన్ వరదలై పారున్ భవద్భక్తియున్.

8

నా హృదయస్థలిన్ దృఢత నాటుకొనెన్భవదీయ ముగ్ధ స
మ్మోహనమూ ర్తి ఫాలమున ముద్దులుగుల్కెడు నూర్ధ్వపుండ్రముల్
దేహరతాంతరాత్మరుచి తెల్లముగా మొగమందు వెల్గు నా
నూహకు దట్టు సత్కవికులోత్తమ ! దివ్యరసంపు పొత్తమా !

9

బాలకృష్ణాధరన్యస్తవంశ నాళ
రంధ్ర నిర్గత మధురస్వరాల లీల
తావకీన హస్తాబ్జసంసేవితమగు
గంటపు మొగాన జాల్వారు కావ్యసుధలు.

10

నవరత్నంబుల బంపుచుంటి కొనుమన్నా నీదు పోతన్న మా
నవకల్యాణము గూర్చ లోకమున సంచారమ్ము గావించుచున్
రవిసోముల్ భువి వెల్గునంతవరకున్ రాజిల్లుతన్ జెల్లుతన్
భవదీయోత్తమ కావ్యవాణికి కవిబ్రహ్మ ! నమోవాకముల్.

భవద్విధేయుడు

"కవిశేఖర" చెప్యాల రామకృష్ణారావు

మేడిపల్లి

అభిప్రాయము

సీ॥ వాగనుశాసను వాచావిలాసంబు శంభుదాసుని కళాచతురిమంబు
సోమయాజుల రసస్ఫురణవాక్యచయంబు పోతన్న ధారాప్రపూర్ణరీతి
శ్రీనాథకవివర్యు సీసవిన్యాసంబు అల్లసానికవీంద్రు నల్లికజిగి
కూచిమంచికవీశు గుంఫనాగరిమంబు చేమకూరసుకవి చేవతనము.

గీ॥ పదపదంబునఁ బద్యంబు పద్యమందు రసరసంబున బింబింపనెసఁగు నీదు
కైత సర్వజ్ఞశిరము లూగంగఁజేయు వానమామల వరదార్య! వాగ్మిధుర్య!

కం॥ పొందమ్మిపూల యందము కుందమ్ముల సోయగంబు గొనకొన వాణీ
మందస్మిత రసములతోఁ గందాదుల నడిపితీవు కవిమూర్ధన్యా !

శా॥ సర్వజ్ఞుండు వహింప నబ్బురము, భాషాస్వామి వాచాలతా
గర్వంబున్ దిగనాడఁగా గురుఁడు ప్రజ్ఞాధుర్యతన్ గోలుపో
నర్వాచీన కవిత్వభావ విలసద్వ్యాహారముల్ గూర్చు నీ
కుర్విన్ సాటి యొకండుఁ గల్గునె ? ప్రబంధోద్యోగమందున్ సఖా !

మ॥ తలలూపన్ సుకవీంద్రు లాప్తతతి మోదంబందఁ బాండిత్యభో
జులు చిత్తంబుల సంతసింప మిగులన్ శోభిల్లు నీ కైత యన్
లలనారత్నము వాగ్వధూరచిత లీలాభూషయై, నీదు పూ
జలు పండించి యశంబుఁగూర్చుఁ గవిరాజా ! యెంత ధన్యుండవో !

శా॥ పూవుల్ వెట్టి దిశావధూశిరములన్ ముద్దాడి జాబిల్లి స
ద్భావామోదముఁగూర్చి శేషునికడన్ బాంధవ్యముల్ చెప్పి వా
గ్దేవీ సన్నిధి ముద్దుముచ్చటలచే దివ్యాపగన్ దేల్చి స
త్ప్రావీణ్యంబు వెలార్చుఁగాత వరదార్య ప్రౌఢవాఙ్మల్లికల్.

కం॥ నోచిన నోములుపండుట పూచిన పువులన్ని పిందెఁబొందుట సరిగా
నీ చతురకావ్యరత్నం బాచంద్రార్కంబు వెలయ నాకాంక్షింతున్.

విద్వాన్, శిరోమణి
శ్రీ కేశవపంతుల నరసింహశాస్త్రి
ఆకాశవాణీ కార్యక్రమ నిర్వహణాధికారి
(ప్రోగ్రాం ఎగ్జిక్యూటివ్)

హైద్రాబాద్
26-11-66

పోతన చరిత్రము

శ్రీవానమామలై వరదాచార్యులుగారు రచించిన 'పోతనామాత్యచరిత్ర'ను సభల వా రప్పు డప్పుడు చదువగా వినియుంటిని. ఇప్పుడు కొన్ని భాగములను చదివి యానందించితిని. ఈ యుద్గ్రంథము వర్తమాన సాహిత్యరీతులకు ఎదురీతయని చెప్పిన తప్పు లేదు. ఈనాడు కవిత్వపు సెలయేళ్ళు, పిల్లకాలువలు, బోదెలుమాత్రము చెల్లుచున్నవి. కవిత్వపు గంగా గౌతములు అపురూపము. కవితావాహినియొక్క పరీవాహ ప్రదేశము అల్పాల్ప పరిధులలో ఇమిడిపోవుచున్న ఈ కాలమున సువిస్తృతమైన ఇతివృత్తమును గైకొని, స్వతంత్రమైన కల్పనలతో ప్రతిభావంతముగ మహాకావ్య ధోరణిలో కవిత్వము నడుపుచున్నవారు ఇద్దఱు నా దృష్టికి వచ్చుచున్నారు. ఆంధ్ర పురాణకర్త శ్రీ మధునాపంతుల సత్యనారాయణశాస్త్రిగారు, పోతన చరిత్రకారులు శ్రీ వరదాచార్యులవారు.

ఆంధ్ర పురాణమునకు పూర్వరంగముగా ఐతిహాసిక కథానకము కొంతయైన కలదు. పోతనచరిత్రకు ఆ సాయముకూడ కనబడదు. ఇట్టి స్థితిలో విస్తృత ప్రబంధమును నిర్మించ గల వరదాచార్యులవారి భావనాశక్తిని ప్రశంసించకతీరదు. మన భాషలో కవివతంసుల జీవితములు కావ్యవస్తువగుట అరుదు. తంజావూరు రఘునాథ రాయలవారి ధర్మముగా వాల్మీకి మహర్షికి అట్టి ధన్యత తెలుగునందు చేకూరినది. మధురవాణి వాల్మీకిచరిత్రను సంస్కృతీకరించిన బాగుండి యుండును. కృష్ణరాయ విజయమున్నదికాని అచ్చట కృష్ణరాయలు సమరాంగణ సార్వభౌముడుగానే ప్రకాశించుచున్నాడు. నన్నయ తిక్కనలు అట్టి యదృష్టమునకు నోచుకొననేలేదు. కాగా వానమామలై వారికి పోతనామాత్యునియందుగల అపారమైన భక్తిచే పోతనకావ్య మీనాటికి యవతరించినది.

వరదాచార్యులవారి కవిత్వము సలక్షణమై ద్రాక్షా పాకముగానే యున్నది. పూర్వపు తెలంగాణ కవులకుండిన శ్లేషకవితాప్రీతియు, ఉత్ప్రేక్షారీతియు ఆచార్యులవారి రచనలో కొంచెము కొంచెము తొంగిచూచుచున్నవి. వరదాచార్యులుగారు ప్రకృత్యారాధకులు. తెలం గాణము గ్రామీణ జీవితమును నిపుణముగా ఆకళించుకొని వీరీ గ్రంథమునందు చక్కగా ప్రతిబింబింప చేసినారు. ఇచ్చటి సాంఘిక దృశ్యములు పాల్కురికి జాతర వర్ణనలో ప్రత్యక్షమగుచున్నవి, కాలయవనికాభ్యంతరమునకు నిష్క్రమించుచున్న సాహిత్య సాంఘిక మానవతా ధర్మములకు ఉజ్జ్వల ప్రతీక పోతనచరిత్రము. హరిహరాభేద సందేశమును ఈ కావ్యమునందు నిక్షేపించి మన కవిగారు బమ్మెర పోతరాజుగారికి వరణీయులైనారు. శ్రీశైల తిరుమలక్షేత్రములందు వేంచేసియున్న భగవంతుడు శ్రీమాన్ వానమామలై వరదాచార్యులవారికి పెక్కు సంవత్సరములు 'కావ్యరసమ్ముం గొనియాడు' శక్తిని ప్రసాదించుగాక !

ఆచార్య ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనం

6-12-1966 — తెలుగుశాఖాధ్యక్షులు (రిటైర్డు)

విద్యానగరం — ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము

స్వా ను భ వ ము

మ॥ పరమేష్ఠి ప్రియకామినీ విమల దృగ్ద్వంద్వాంచల ప్రస్రవ
త్కరుణాపూర్ణ విశాల శీతల కటాక్ష స్నిగ్ధ పీయూష సు
స్థిరధారా పరిషేచనా నిశవివర్ధీ భూత పాండిత్య ని
ర్భర నిర్ఘోషు బలప్రభావకృత గీర్వాణాంధ్ర భాషా ప్రకాం
డ రసప్రాంచిత నవ్య భవ్యకృతి షండ ప్రాభవోద్భాసి కే
సరి, రామానుజ దర్శనాదృత సదాచార ప్రపూత ద్విజో
త్కర చూడామణి వానమామల సదాఖ్యా దీప్తసద్వంశ
సాగరసంభూత శరత్స్ఫురత్సమయ రాకాచంద్ర బింబంబు
శ్రీ వరదాచార్య సమాహ్వయాంచిత కవిబ్రహ్మంబు స్వర్గాపగాం
తర రారాజిత జాతరూపమయ పద్మవ్రాత నిష్యంద బం
ధుర సుస్వాదు మరంద పాన పరిసంతుష్టామరీ భ్రామరీ
పరిషత్కల్పిత మేదుర స్వర వరప్రఖ్య స్వరంబొప్ప ని
ర్భర కారుణ్య రసప్రసారమును నాపైఁ బంపి విన్పించె ని
ర్జర దైతేయ సమూహచాలిత పయో రత్నాకరాంతస్థమం
దర భూమీధ్ర పృథుత్వరా పరిలసత్సవ్యా పసవ్యాతి దు
ర్భర దుశ్శక్య నిరంతర భ్రమణ కార్య ప్రోత్థ గంభీర భీ
కర-చిత్తాపహర త్రిధాస్ఫుటిత నిక్వాణానురూప ధ్వ
ని స్ఫిరసంరబ్ధము చంద్రశేఖర జటాభిత్యక్త గంగాపగా
శరవేగాత్త శరప్రవాహతులిత స్వచ్ఛంద భావాభి యు
గ్వర ధారా పరిశుద్ధి దీప్తము, మరుత్వన్నందనోద్యాన సుం
దర మృద్వీకఫల ప్రసిద్ధ మధురత్వ ప్రస్ఫురత్కల్పనా
దరణ ప్రోద్ధృత శంసనీయ నవనీత ప్రాయ పాకై క వి
స్ఫురితంబుం బ్రతిపద్యసంకలిత వైశుధ్య ప్రమేయ ప్రభా
కరమున్ తత్క్షణ మోదకృత్తటిదనీక ప్రాభవోపేత భూ
రి రసాంచద్గురుభావ భావిత చతుర్వింశచ్ఛతో ద్యన్మనో
హర పద్యాగ్ర్యమణీ గణాంచితము భావాతీత వైశుద్ధ్య

ధూర్ధరమౌ పోతన కావ్యమున్; మదిని మోదంబట్టె తొల్పొత్తఁగా
శిరమాడించుచు, నుబ్బుచుం బళిబళీ సేబాసటంచున్ మహ
త్తర పాపంబులు దుల్లెనంచును కవిత్వంబన్న మీదే సుమీ !
వరదాచార్య! యటంచు వింటిని కథాభాగంబు సుశ్రద్ధతోన్.

ఇ ను గు ర్తి
29-10-1954 **డా॥ ఒద్దిరాజు సీతారామచంద్రరావు**

శ్రీ పోతనామాత్యుల చరిత్రమును శ్రీ వానమామల వరదాచార్యులవారు రచించిరి. దీనిని ప్రత్యేకముగను సమాజ గతముగను రెండుమూడు పర్యాయములు నేను విని తన్మయుడనైతిని. గ్రంథమంతయు సుధా లహరివంటి ధారతో నుండినది. శ్రీ పోతరాజుగారి కవన ముపమానమా? లేక యుపమేయమా? అనునంతటి తీరుతోనున్నది. అందరును విన్నవారు జేజేల నెత్తినారు. "విజ్ఞాతారస్తు దుర్లభాః" అను నానుడి ఇట పనికిరాలేదు. అందరును రసపరీవాహము ననుభవించినవారే. అందును నృత్యఘట్టము శబ్దశక్తిచేతనే అందరిని లోగొన్నది. దీనిని సమగ్రముగా వర్ణించుటకు నాకు శక్తి చాలదు. కేవలముగా నా మాటలు కొంత పరిచయమును గల్గించునవే. ఈ విషయమును పాఠకులందరును వెంటనే గుర్తింపగలరు. సరసములగు శబ్దములలో లాలిత్యము పొదిగి బంగారుతీవెకు పరిమళము మార్దవమును గల్గించినారు శ్రీ ఆచార్యులవారు. ఈ గ్రంథ మన్ని విధముల నుత్తమోత్తమమనుట కన్న నేనిక నేమియు వివరింపలేను. ఇట్టి యుద్గ్రంథముల నింకను శ్రీ యాచార్యులవారి లేఖినినుండి నే నభిలషించుచున్నాను.

శి రో మ ణి
6-12-1966 **శ్రీ వేదాల తిరువేంగళాచార్యులు**

అమృత భాగవతానుభూతి తన్మయత జీవితమై
పోతన సుకృతి అవతరింపగా
ఆమృత భాగవత పోతన జీవిత భాగవతానుభూతి తన్మయత జీవితమై
వరదన సుకృతి అవతరించింది.

ఆంధ్రవాఙ్మయ మహాధ్యక్ష
శ్రీ వడ్లమూడి గోపాలకృష్ణయ్య

శ్రీమాన్ వానమామలై వరదాచార్యులవారి పోతనచరిత్రంలో కొన్ని పద్యాలు కొన్నేళ్ళక్రితం మొదట విన్నాను. కాటూరి మహాకవితో కలిసి "కావ్యం అంతా వినగలిగితేనా?" అనిపించింది మాకు.

ఈమధ్య ఆ గ్రంథం దాదాపు పూర్తిగా చదివాను; చదివి ఎంత ఆనందించానో !

"తారక రసాయనము" స్వామి కరుణిస్తే, "కమ్మని కైత" పోతన్నను వలచిందట; ఈ వరదన్నకు ఏ రసాయనం నిజంగా దొరికిందోగాని !

ఈయనది గాఢమైన శక్తి – మహాగట్టిదీక్ష, సంపన్నమైన కల్పన. అవి లేకపోతే ఈ రోజులలో ఇట్టి కావ్యాన్ని రచించగలగడం ఎలాగ? అసామాన్యమైన ఆవేశం ఈయనను ఆవహించి ఉండాలి !

వీరి కావ్యం 'ప్రజాహృదయవీథుల నిర్మల ధర్మదేవతా లోకములన్' సృజింపగలదు.

దేవులపల్లి కృష్ణశాస్త్రి

ధన్యవాదాలు

శ్రీమాన్ వానమామలై వరదాచార్యులవారు రచించిన "పోతన జీవితము"లో కొన్ని పద్యాలు వినగల భాగ్యము నాకు లభించింది. విని ఆనందించాననడము ఒక విశేషము కాదు. పూర్వకవీశ్వరుల పంథాలో సంప్రదాయానుసారంగా సాగిన యీలాంటి కవనము వినగలుగుట ఈ దినాలలో చాల అరుదు; కాబట్టే ఆనందము ఇనుమడించింది.

ఆచార్యులవారు సుప్రసిద్ధమయిన విద్వత్కుటుంబములో జన్మించారు. ఆ కుటుంబములో దాదాపు అందరు బహుభాషా కోవిదులు, శాస్త్ర పారంగతులు, కవి ప్రకాండులయి, తమ రచనలతో ఆంధ్రసరస్వతి నలంకరించినవారని విన్నాను. అందుచేత ఆయా మెలకువలూ, సంప్రదాయాలూ వరదాచార్యులవారికి సాక్షాత్తు వెన్నతోబెట్టిన విషయాలు. ఆ విషయ పరిజ్ఞానానికి వారు తమ కుశాగ్రబుద్ధినీ, విమర్శనా పాటవాన్ని జోడించి రచనను సాగించినారు. చక్కని ఊహాచాతుర్యముతో గ్రంథములో ఆయా సన్నివేశాలకు మనోహారమయిన రూపకల్పనలు చేయగలిగారు. గ్రామజీవనమును బాగా ఎరిగినవారు, పేదరికాన్ని సానుభూతితో గుర్తించినవారు, కవీశ్వరులకు సహజమయిన స్వాతంత్ర్యాభిలాష తెలిసినవారు, మానవ స్వభావముల పరిణామ వికాసముల పరిశీలనకలవారు కాబట్టి ఆచార్యులవారు పోతన జీవితం రచించడం అన్నివిధాలా సమంజసమే.

మరొక్క విషయము: పోతన తన భాగవతములో చాలినంత సంస్కృత భాషాపదసముదాయాన్ని ఉపయోగించినా, ఆంధ్రపాఠకుడు దాని బరువునుగాని కష్టాన్నిగాని గమనించాడు; తన భాషా గ్రంథాన్నే

చదువుతున్నా ననుకుంటాడు; మరికొందరు కవులుపయోగించే సంస్కృత పదాలలాగా పోతన సంస్కృతం తెలుగుపాఠకులకు చీకాకుపెట్టదు. కారణమేమంటే తెలుగుమాటలతో కలిసిపోయి, తెలుగులో లీనమయిపోగల మెత్తని సంస్కృతమునే పోతన ఉపయోగిస్తాడు. అది పోతన సంస్కృత పదప్రయోగ రహస్యము. ఈ రహస్యము మన ఆచార్యులవారు ఉద్దేశపూర్వకంగా అవలంబించారో లేదోగాని, వారి కవిత్వములో అది ప్రత్యక్షంగా కనబడుతూఉంది.

తరువాత ఆచార్యులవారు పోతనవలెనే కవితాధారకోసం అర్థగౌరవాన్ని పాటించకుండపోయే స్వభావముకలవారు కారు. ధార నెక్కడా కుంటుపడనీయకుండానే వారు పదముల విలువలను పాటిస్తూ రసపుష్టిని సాధించగలిగినారు. వసుచరిత్ర విజయవిలాసాలవంటి ఉత్తమ ప్రబంధాలలోని మన హృదయాల నాకర్షించగల పదప్రయోగ సారళ్యమూ, తెలుగు నుడికారమూ లోకోక్తుల అమరికా మొదలైన గుణాలతో "ప్రసన్న గంభీరగతి" నున్న ఈ పోతన జీవితము ఆంధ్ర భాషామతల్లికొక అమూల్యాభరణము కాకమానదు. ఇట్టి గ్రంథాన్ని సమర్పించగల 'అభినవపోతన్న' ఆచార్యులవారు ధన్యజీవులని వేరే చెప్పనక్కర ఉండదు.

మన ఆచార్యులవారికి ఉభయభాషల కవిత్వమూ, పాండిత్యమూ మాత్రమేకాక అమోఘమైన కల్పనాచాతుర్యము, సంగీత శాస్త్రవిజ్ఞానము, నృత్యాది విషయాల పరిచయము కూడ ఉండడం ఒక విశేషము, "భోగినీదండక" సన్నివేశములో వారు చూపించిన బహుముఖప్రజ్ఞ అసాధారణము. ఈ విషయాలనుబట్టి చూచినట్టయితే అది పోతన్నకన్న అభినవ పోతన్నే పై చేయి అవుతుందేమో !

ఇటువంటి ఉద్గ్రంథాన్ని రచించి తన కుటుంబకీర్తితోపాటు ఆంధ్రసాహిత్య కీర్తినిగూడా పోషించిన శ్రీ వరదాచార్యులవారికి నా హృదయపూర్వక ధన్యవాదాలు. త్వరలోనే సంపూర్ణ గ్రంథాన్ని చదువగలుగుతానని ఆశిస్తున్నాను.

హైదరాబాద్ ఆంధ్రవిశారద

20-12-66 **తాపీ ధర్మారావు**

భోగినీనర్తనశోభ

........అలరించి మనసెల్ల నాడించి, పాడించి, మురిపించి, మరపించి, కరగించి, కదలించి, ముదమునిచ్చుచు నట్టె నిదురబుచ్చుచు మించినదీ నట్టువరాలి కళావిన్యాస వర్ణనము. నిజానికీ భాగము రససిద్ధి నందినది. మరి సింగనృపాలునంతటివాడు భోగినీవశుడై యుండనిచో........భోగినీ దండకమే వెల్వడియుండదు.

ఎంత నాట్యకళా పరిశీలనము-ధారణాపటుత్వముగల్గినగాని యింత విశదముగా, కండ్లకు గట్టినట్టులా దృశ్యముల వర్ణింప నలవిగాదు. కవిత వేరు- నాట్యమువేరు. నాట్యము నూహించియో, చూచియో కవితాబద్ధముచేయ సమకట్టుటయే సాహసము. అందునూ యిట్టి పసందైన భోగిని నూహించి దానిని మన కళ్ళకు సాక్షాత్కరింపజేసెడి రీతిని, మృధుమధురపద బంధురోపేతమై – అనర్గళధారా పరిపుష్టమై యొప్పు రచనము సాగించి మెప్పించుటలో కవికృతకృత్యులైనారు. చదివినంత సేపును సింగభూపాలుని కొల్వున వివిధ నృత్యభంగిమలలో నాట్యమాడుచున్న భోగినియే కండ్లగట్టును.

నట్టువరాలికెట్టి యంగాంగ సౌష్ఠవము వలయునో భోగినీ వర్ణనములో తెలియవచ్చును. రాజనర్తకి సభాప్రవేశము-ఆమె భంగిమ ఎట్లుండవలయునో ప్రత్యక్షమగును. ఆమె ధనమ్మ్మ సత్కళయొకండె; గీర్వాణభ్యాసము చేసినది; గాన శాస్త్ర వైదుష్యము గడించినది; అంతే కాదు- హృదయాహ్లాద కరమైన ఆంధ్రభాషయందును పాండిత్యము నార్జించినది. మరియును జయదేవగేయ సుమవాటీచారు సంచారకృన్నృత్యోపేత మనోహరాభినయములును నేర్చినది.

దివి గులుకు రంభకళలను దించివేయు నా భోగిని యర్హ్వతలు నిజముగా గర్వకారణములైనవే! అందులకే తల్లి తననుగూర్చి తెలుపునపుడు చాలులెమ్మని బొమముడుల్ గ్రాలవిసిని తన ప్రజ్ఞాప్రదర్శనకై యనుమతిగోరినది. సింగభూపాలుడు మాత్రము సరియైన రసికుడు గాకున్నగదా! అంతటి విద్దెల ప్రోవునకు నేనేమియు నిర్దేశింపగూడదను కొనెనేమో; నీకు తన్మయత్వము గలిగించు నృత్యమే చేయుమనెను. అనవలసిన విధమది – ఆ పల్లవాధరయు నతని సరసవచోవిలాసమున కానందించి అంజలించినదట.

చక్కని సన్నివేశము – అంతకన్న మిన్నయైన కవియావేశము – రెండువిద్యలలోను వారికిగల పాండిత్య ప్రవేశము కలిసి బహురమ్యతర సమావేశమై పాఠకుల కనాయాసముగా భోగినీ నాట్యవిలాసము దృశ్యమానమైనది. బమ్మయు రిమ్మగొన నాట్యాంజలి సమర్పించిన నర్తకి సింగభూపాలుని ప్రస్తుతించి తేని పై తనకుగల భక్తితాత్పర్యముల ప్రకటితమొనర్చినది. ఇచటి ఆదితాళములో గూర్చిన జతి కవిప్రతిభకు గీటురాయి. లక్షణలక్షితమై భోగినీ నూపురనిక్వణముల నొక్కసారి జ్ఞప్తికి తెచ్చినట్లున్నది. తదుపరి సృష్టికారకుడును జగత్పరిపోషకుడునైన హరిని నుతించిన దా సన్నుతాంగి.

ఇచ్చటనే యాచార్యులవారి కలము ప్రసాదించిన భోగినీ వైశిష్ట్యము విస్పష్టమగును. పోతన యంతటివాని హృదయమునుగదల్చి, రసానంద తరంగముల దూగించిన యా జవ్వని నేర్పు కడుంగడు ప్రశంసనీయము. కొలువుకూటమున – అందును రసికజన సమక్షమున – ఆడవలసిన నృత్యమా అది? ఆ మిసిమి పసిండి మేల్తళుకుల నొలకవోయు సుందరి నాట్యమాడినంత సేపు శృంగార గంగాప్రవంతుల దేలియాడ నరుదెంచిన రసికావతంసుల మనస్సులు చివుక్కుమనవా? ఎంతసాహసము తనకు తాదాత్మ్యమును గల్గించు నృత్య మదియే యని చెప్పినట్టు లైనదామె చెయిదము. కంటిరెప్పైనను గదల్చకుండగా

జూచుచున్న ప్రేక్షకులు సైత మనిమిషులై యా మోహినీరూపమున విష్ణువు నవతారముల గాంచుచు పరితు ష్టాంతరంగులైనారు. నాట్యమున కనుకూలమైన సరణిని, పలువురు పండితప్రకాండులు బలే. సెభాసను తెరగున – దశావతారవర్ణనము సాగినదిచట.

అలసట నెరుగని లలితాంగి యంతనె ముసిముసినవ్వులు పువ్వులు బూయగా మరల శృంగార భంగిమ లుప్పొంగ సభాసదుల హృదయసదనముల జొరబడినది. భక్తి యెక్కడ? శృంగారమెక్కడ? అయ్యును తన నిష్ణాతత్వమును నిరూపించుకొనజాలు నత్తరుణము నామె వృథబోనీయలేదు. వివిధ ముద్రలను, బహుభంగిమలను ప్రదర్శించి సింగనృపాలుని మనసును రంజింపజేసినది. ప్రేక్షకుల నెల్లరిని చిత్రపటముల నొనర్చురీతిగా సాగినదా భోగినీ నర్తనము. అది జూడనోచని మనబోంట్లకీ పొత్తమే నృత్తమైనది. అఖిలనాట్య విషయ విలాసముల నాత్మసాక్షాత్కార మొనర్చికొని, అక్షరాకృతులలో నది మనకు జూపెట్ట సమకట్టిన ఆచార్యులవారి యనన్య సామాన్యప్రతిభ యేంతేని యభినందనీయము. పురాకృత సుకృత విశేషమునగాక యిట్టి భావపటిమ యలవడజాలదు. ఆశ్చర్యకరమైన విషయ మేమనగా రాజులు – రాజనర్తకీమణులు మచ్చుకైనా కానరాని నేటికాలమున ఆచార్యుల వారికీ నృత్యరీతులన్నియు నెట్లవగతమైనవి? యేమో ! – పోనీ ఇందులో ఏవైనా అతిశయోక్తులు – అసందర్భములు – ఊహాజనిత నృత్యములు – ఉన్నవా ? ఊఁ హూఁ ! ఇందభి వర్ణితములైన ప్రతిగతియు నాడదగినదే అశాస్త్రీయమైనదను మాట మచ్చునకైనా గానరాదు.

ఇట నింతటి తన్మయత్వమునందినది భోగినియా? కవియా? ఇద్దరూ కారు – నిజముగా తన్మయత్వమునందినది పాఠకులు.

"తకధిమిత తకఝుణుత తకఝుం తఝుంతరిత
తకిటజతి ప్రకటగతి నొకటొకటి జతపరచి"

నాట్యమాడిన ఆ సుందరీ విలాస లాస్యామృతమును గ్రోలనివా రుండజాలరు. ఆహా! భోగినీ పాత్రయే యా కవిశేఖరుని కవితలోబడి ధన్యయైనదిగదా! పరిణతినందిన యీమె హావభావాభినయ ప్రకటనములు అనన్యసామాన్యములు, అప్రతిమానములు, అవశ్యశ్లాఘనీయములు.

ఆచార్యులవారు హరిహర భేదములు పాటింపకపోవుటకు శివలాస్యములు సైత మా నర్తకిచే చేయించుట యిందులకు నిదర్శనము. అంతశ్శుద్ధి – ఆత్మైక సాక్షాత్కారము కల్గిన వారి కీ భేదముమాత్ర మెందులకని నిరూపించుకొనినారు. నటరాజు నాట్యాధిదేవత – శివతాండవమునకు నాట్యములో నొక విశిష్టస్థానమున్నది. నర్తకులకిది యొక యమృతభాండము. ప్రేక్షకులకిది యొక కన్నులపండువు.

క॥ అందము చిందులు ద్రొక్కెడి సుందరి నాట్యమ్ము గనిన చూపరు లెల్లన్
పొందక యుందురె యమితానందము ననిమిషుల భాతి నవచేతనులై ॥

వాద్యవాదన పద్ధతులు సైతము చక్కగా తరచి, వితర్కించి విన్ననువొప్ప విరచించుట యిందొక ప్రత్యేకత. తత్తద్భావాను గుణములైన – ఛందములు – జతులుగతులు – గదియించి, శ్రుతిపక్వములైన రాగతాళముల చేకూర్చి రసానుభూతిని కల్గించు తెరంగున సాగిన భోగిని నాట్యము – మునుముందున కేగినది. నాతి నవరసభరిత సౌందర్య ఫణితి కంటిచూపులతోనే కావ్యలేఖనమొనర్చి జయదేవగేయవాటీ సురసీమలలో, కాలూని, దీనయు విరహ భరోన్మీలిత నేత్రయునైన రాధగా రూపొందినది. రాధావిరహ వర్ణనమున ఆచార్యులవా రందించిన హావభావములు నాట్యమునకే వన్నెలుబెట్టినట్లున్నవి. నాయిక మదనచంద్రదూషణములు జేయుచుండుట, చెలికత్తె యుపశమన వాక్యములచే కొంచెమూరటగొల్పుట మొదలగు వర్ణనములు చదివి యానందించదగినవి. ఒడలు పులకరింపజేయునట్లున్న దీ సన్నివేశము.

నాట్యమంతయు ఒక యెత్తు, రాధావిరహవర్ణన మొకయెత్తు. ఒకవంక వాతావరణము రగిలించు విరహంపు వేడికి భరింపజాలని రాధ వెదకివెదకి, మాధవుని గనజాలక రమ్మని పిలుచుచు – భ్రమగొనుచు – ఉస్సురనుచు యమునా సైకతస్థలిలో దిరుగాడుచు కన్నుల గట్టుచున్నది. నిజముగా నీ భాగమున రచించిన ఉత్కళిక, మాత్రమొక దీపకళిక–

ఎట్టెటో యావలియొడ్డున దోచిన గోపీమానస చోరుని గాంచిన రాధయొక్క ఆ యభినయములు మెరుగులు పెట్టినట్లున్నవి.

రావలె, రావలె ! ననుకొనినంత సేపైనా కినుక యాగలేదు. చూచుటతోడనే యతని యెరుపెక్కిన కనులు గంట్లుపడిన పెదవి, చెదరిన శిఖిపింఛము, ముక్కుపై కాటుక మరకలు కంటబడినవి మరి– ఈర్ష్యాకలితమతియై ఇది యంతయు నేమిటి యనగానే ఏవో సాకులు, బొంకులు, పేర్చి కూర్చి అమాయికయైన రాధికను మాయజేసి మైకమున ముంచి మాధవుని చిలిపితనమును ప్రకటింపజేయుచో చేసిన యభినయము శృంగార గంగాతరంగములలో దేలియాడినవారి తీరును, ఆమె సరసాభినయచేష్టలా నృపాలుతనువు మరపించి నిశ్చేష్టితుని జేయుటలో నాశ్చర్యమేమి? అనిమిషుడైన రాజు భోగినీమాత మేల్కొల్పువరకీ లోకము లోనికి రాలేదట నిజమే. చదువరులే రాలేరు. ఇంక రాజుగతి యేమి?

ఇంత విపులముగా – సులభశైలిని సశాస్త్రీయముగా నాట్య సన్ని వేశ వర్ణనము లింత వరకును వెలువడలేదనుట నిస్సందేహము. కోటికొక్కరి కీ ప్రజ్ఞోపపత్తులున్నను కావ్యములో – సుదాత్త సన్నివేశములో రసపరిపుష్టి నిచ్చునటుల రచించుట దుస్తరము. నేటి కాలాన నేవో కొన్ని గొప్పలు రంగరించుకొనుచు తమ ప్రతిభోత్పత్తుల చాటించుకొనువారే మిగిలిరికాని– ఆచార్యులవారు సుగ్రాహ్యపద్ధతులలో– సహజ సుందరశైలిలో నిరాడంబరముగా భోగినీ విలాసమును వక్కాణించి తాము తాదాత్మ్యముజెంది చదువరుల దృష్టిలో భోగిని కొక విశిష్టతను గల్పించి అందందే యంతర్లీన మందినారు. సంస్కృతాంధ్ర సాహిత్యముల యందు కావ్యాంతర్గతములైన నృత్య సన్నివేశములలో సూచనామాత్రముగా నృత్యదృశ్యము నభివర్ణించుటేగాని.

నాటికిని నేటికిని నాట్యమున కింతటి ప్రాధాన్యమును తమ కావ్యములలో గల్పించి కృతకృత్యులైన కవిపుంగవులు లేనేలేరు. మాళవికాగ్ని మిత్రములో సైతము కాళిదాసు ఇంతటి విపులముగా నృత్యమును జూపింపలేదు. మొదట నుదాహరించిన విధముగా కవితా నాట్యములలో – వాద్యవాదన పద్ధతులలో ప్రవేశము పరిశోధన యొనర్చిన గాక యిట్టి రచనము సాగదు. ఈ భాగమున నాయిక రాజనర్తకి – ఆకర్షణకు సాధనము. అన్యకావ్యములలోవలె రూపలావణ్యములేకాక – నాట్యము. సమావేశమో రాజదర్బారునందు (ఏకాంతమునగాదు) అందువల్లనే ఇది నర్తకలోకమునకు గర్వకారణము.

ఆచార్యులవారి నభినందించవలసిన దొక్క రాజనర్తకియేకాదు. నర్తకరాజియెల్లను – ఈ కావ్యము ఆచంద్రతారార్కము – అనన్యసాధారణమై – ఆబాలగోపాల ప్రకీర్తితమై వర్ధిల్లగలదని యాకాంక్షించు.

బుధజనవిధేయుడు

"నటరాజ" రామకృష్ణ

శ్రీమాన్ వానమామలై వరదాచార్యులవారు "పోతనచరిత్రము" అను పోతనజీవితము మహాకావ్యముగా రచించుట మిక్కిలి ప్రశంసనీయమైన విషయము. పోతన జీవితములోని యనేకులకు, సంశయాస్పదములైన విషయములను వీరు చక్కగా పరిశోధించి పరిశీలనాత్మ కముగా సమన్వయపరచి యథార్థము లనునట్లు చిత్రించినారు. వీరి కవిత్వము, శ్రీనాథ పోతనల కవిత్వము విని సింగభూపాలుడు ప్రశంసించినటులు:–

'జలజల పూలు రాలినట్లును, చల్లని మెల్లని పిల్లతెమ్మెరలు తెలతెల
వారి వీచినట్లును తియ్యని కమ్మని పాలమీగడలు తొలితొలి తోడువిచ్చినట్లుగను,
తోరపు సిగ్గున ముగ్ధకన్దొవల్ వలపుల చిమ్ముసట్లును"

చెలువ మ్మొలికించునదిగానే యున్నదనుట లెంతయు సత్యము. వీరి రచనలోని చమత్కృతి, రసపోషణము, ఆధ్యాత్మిక తత్వజ్ఞాన ప్రకటనమునందలి పాండిత్య ప్రతిభా విన్యాసము, సహజ సౌందర్యము ఎంతో ఆశ్చర్యానందములను గలిగించును.

పోతన భక్తి వేదాంతవైరాగ్య రసములవలెనే శృంగార రసమహోదధిని మథించి యమృతమును దేల్చిన మహా రసికచక్రవర్తియనిన చాలామంది నమ్మలేరు. పోతన యెంతటి రసిక శేఖరుడో శ్రీవరదాచార్యులవారి కావ్యము విశదపరచినది.

చతుర్థాశ్వాసములో శ్రీవారు భోగినీ నాట్యమును వర్ణించిన మనోజ్ఞవైఖరి ఆంధ్ర సాహిత్యమునకే యలంకార ప్రాయముగా నున్నదనుట లతిశయోక్తిగాదు. "చెక్కిచేసిన మోహినీ శిల్పమనియు. దిద్దితీర్చిన నవరత్న దీపమనియు, పోతబోసిన యపరంజి బొమ్మ యనియు" భోగినిని అందాల పుట్టిగను, కళలకు పెట్టినది పేరుగను నిర్వచించుట నర్తకికి కావలసిన సమస్తములగు యోగ్యతలను చెప్పినటులైనది. మహాభక్త కవిపోతన ఒక నర్తకియగు వేశ్యనుగూర్చి వర్ణించి దండకము రచించునా యను సంశయము మటుమాయమగునటులు, భోగినిని గుణవతిగను, శీలవతిగను, గంజాయితోటలో సంజనితమైన తులసి వృక్షముగను వర్ణించి ఉత్తమనాయికగా చిత్రించుట ఎంతో యుదాత్తముగా నున్నది.

"వరసుందరు సింగనభూమిజానినే వలచినదాని నన్నతఁడు వద్దన దేహమునేని వీడెదన్" అని చెప్పుటలోనే దాని సతీత్వము తేటపడుచున్నది. ఇక మనము భోగినీ దండక రచనమువలన పోతన గౌరవమునకు భంగమెచట గల్గునో యను సంశయపడుటకు తావు లేకుండు నట్లొనర్చినారు. "స్త్రీరత్నం దుష్కులాదపి" యని పెద్దల సుద్దిని సార్థకపరచినారు. రససిద్ధి కలిగి ఆనందపారవశ్యముల నొసంగునట్టి యే కళయైనను, "ఆనందో బ్రహ్మ" యనిన ప్రాజదువు ననుసరించి బ్రహ్మానంద దాయకమనిన సత్యదూరము గాదుగదా !

అందులకే కవిగారు భోగినీ నాట్యసమయమునందలి రాధామాధవ విప్రలంభ సంభోగ శృంగార వర్ణనావసరమున జూపిన తాదాత్మ్యములో జీవబ్రహ్మైక్య సాధనా స్వరూప నిరూపణము నతిచతురముగా వివరించినారు. భక్తి, శృంగార రసముల పరమలక్ష్య మొకేవిధమైనది. అది తమ ఏకైక సుఖానందప్రాప్తికి హేతుభూతమైన ప్రియతమునిలో సారూప్యమును జెందుటయే తద్విరహా సహనమే. అందులకే జయదేవపోతనాదులైన కవులు, సిద్ధేంద్ర నారాయణతీర్థాది వాగ్గేయకారులు "సా కస్మైచిత్ పరమా ప్రేమరూపా" అను ప్రేమ తత్వోపాసనమును, "యథావ్రజాంగనానామ్" అను నారదసూత్రప్రకారముగా రాధా మాధవుల మధ్యనో వ్రజనారీ శ్యామసుందరులలోనో ఆరోపించుకొని శృంగార భక్తుల రంగరించి యొకటిజేసి తద్వారా పరమానందానుభూతిని బొందుచున్నారు. పాఠకుల నా యానందమున దేలించుచు చరితార్థుల నొనర్చుచున్నారు. శ్రీ మదాచార్యులవారి రచనలోని భోగినీ నాట్య వర్ణనాంతర్గతమైన రాధామాధవ విరహ వర్ణనములుగూడ తామాకోవకుజెందినవే యనుట సహృదయ శేఖరులకు గోచరింపకపోదు. పవిత్ర భారత సంస్కృతిలో ఉత్తమ కళోపాసనాధ్యేయ మిదియేకదా! వీరి కవిత యీ ఘట్టములో సాహిత్యరూపములో శబ్దపాటవమును, శబ్దరూపములో సాహిత్య పాటవమును జొప్పించి పూర్తి లయబద్ధమొనర్చి ప్రదర్శనానుకూలముగా సాగినది.

శ్రీ మదాచార్యులవా రీ ఘట్టములలో అతి రమణీయములగు హస్తపాదహావ భావ విన్యాసములలో ననుభూతులకరగి యమృతీకరించి యందరు నాస్వాదించి యానంద సముద్రపుటంచుల స్పృశించునట్లు శృంగార విలాసముల కుప్పబోసినారు. వీరి యీ నాట్య వర్ణన మనస్య సామాన్య ప్రతిభా పాండిత్యముల

గ్రుమ్మరించుచు ననితరసాధ్యమై యపూర్వ పద్ధతులలో నడచినదనుట లతిశయోక్తికాదు. సాత్విక, వాచిక, ఆంగిక, ఆహార్య రూపములతో సమగ్రమగు నాట్యమును, ఒక వాచకరూపమగు కవితలోనే రససిద్ధిగల్గునట్లు వర్ణించుట సాహసమైన పనియనియే చెప్పవలెను.

భోగినిపాత్ర ఆచార్యులవారి రచనలోబడి ఆంధ్రులకు మరపురానిదై చరితార్థత నొందినది. సుందర నాట్యములు కనుల గట్టునట్లు వర్ణింపబడినతీరు అపురూపము.

రాధామాధవ తత్వమెరిగిన శ్రీ సిద్ధేంద్ర, క్షేత్రజ్ఞ, జయదేవ, లీలాశుకుల రచనలు లోకకల్యాణమున కెట్టులుపయు క్తములైనవో భరతనాట్య శైలిలో వీరి శబ్దయుత రచనలగు సలామ్ శబ్దములు దశావతార వర్ణ నాగతులు కళికలలో రగడలకు చెందిన యుత్కళికలు తొాహరలు మండూకాది శబ్దములను పొందినతీరు ముగ్ధ, ప్రౌఢ, భావరూపముననలరు అష్టవిధ నాయికాదులు నభిసారికాది భావప్రకటన లెంతేనియు కూచిపూడి నాట్యప్రదర్శనలకు ఉపయుక్తములుగా నుండుట అత్యంతాభినందనీయములు; నా కెంతేని గర్వకారణములు. ఆచార్యులవారిందు కూచిపూడి నాట్యకళా రీతులను గూర్చియు వివరించి యున్నారు. ఇవి యన్నియు సశాస్త్రీయములు. శ్రీ కవిసామ్రాట్ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు వేయి పడగలలో నిట్లే కొన్ని కూచిపూడి రీతులను వర్ణించియున్నారు. కాని మధుర కవితాస్వర్ధునుల ప్రవహింపజేయు ఆచార్యులవారి గంటములో మా కూచిపూడి నృత్యమెల్లను యొదిగి యొప్పారి రససిద్ధినందినందులకు కూడిపూడి వాస్తవ్యుడనగు నేనెంతో గర్వించుచున్నాను. అభినందించుచున్నాను.

సంస్కృతాంధ్రకావ్య సాహిత్యములలో నాట్య మింత విపులముగా రససిద్ధినొందిన కళాఖండము గాంచలేమేమో! భక్తకవిరాజుగా వెలసిన శ్రీ పోతనామాత్యునిచరిత్ర వ్రాయుట తేలికైన పనికాదు. దానిని మహాకావ్యముగా సంతరించుట మరింత కష్టసాధ్యమని వేరుగా చెప్పనక్కరలేదు. ఈ ఘనకార్యము నమోఘముగా నిర్వహించి యాచార్యులవారు ధన్యులై యాంధ్ర సారస్వత లోకమునకే వందనీయులుగ నైనారు.

శ్రీ పోతన ప్రణీతంబైన భాగవత మెంత చిరస్థాయిగా నిలిచినదో యటులే శ్రీమాన్ వరదాచార్య ప్రణీతంబైన పోతన చరిత్రమను ఈ కావ్యరాజముగూడ చిరకాలము నిలిచి నిఖిల రసికజన హృదయాహ్లాదకరమై చెలంగుట తథ్యము.

ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీత, నాటక అకాడమీ నృత్యగురుకుల
కులపతి

నాట్యాచార్య భాగవతుల రామకోటయ్య

విషయసూచిక

	పుట	పద్యము
ప్రథమాశ్వాసము		
1. కావ్యోపక్రమము	2	5
2. కథా ప్రారంభము - బమ్మెరగ్రామ వర్ణన	11	79
3. పోతన జననీజనకుల వర్ణన	13	88
4. పోతన జననము	16	111
5. పోతన బాల్యము	18	121
6. పోతన పాల్కురికి యాత్రాసందర్శనము	20	133
7. వీధిభాగవతతత్వ నిరూపణము	22	149
8. పోతన తల్లిదండ్రులతోగూడి దేవదర్శనము చేయుట	25	165
9. బమ్మెరకు పోవునపుడు మార్గమందలి మావితోట వర్ణనము	25	167
10. ప్రకృతిపురుషులు తలిదండ్రులని తెల్పుట	27	180
11. జగత్తొక దాగుడుమూతలు క్రీడారంగమని తెల్పుట	28	188
ద్వితీయాశ్వాసము		
1. ప్రాతఃకాల వర్ణనము	33	3
2. పోతన సస్యశ్యామల కేదారముల దర్శించుట	34	8
3. పోతన చిదానందయోగిని దర్శించుట	35	15
4. పోతన దేవదర్శన జిజ్ఞాసయోగి కెరింగించుట	36	25
5. యోగి పోతనకు రామతారకతత్వోపదేశము చేయుట	37	37
6. శారదా మంత్రోపదేశ మొనర్చి తన్మహిమ నెరింగించుట	40	64
7. పోతన కవితాలేఖనమొనర్చి తిప్పనకు వినిపింప గృహోన్ముఖుడగుట	41	71
8. మార్గమధ్యమున నిరుపేదయగు జవరాలిని దర్శించుట	42	75
9. ఆ జవరాలి కష్టముల విచారించుట	43	87
10. పోతన తన మిత్రునకు హితోపదేశము చేయుట	46	111
11. పోతన తన వరిచేల గనబోవుట	50	145
12. శ్రీనాథదర్శనము	52	159
13. శ్రీనాథుడు పోతనతో బమ్మెరకేగుట	55	179
14. కేసన శ్రీనాథుని కెఱిగి యాతిథ్య మొసంగుట	55	182
15. శ్రీనాథుడు తల్లిని గాంచి తన చెల్లెలి వివాహము పోతనతో సేతుననుట	58	205

	పుట	పద్యము
16. శ్రీనాథుడు కేసనతో పోతనకు తన చెల్లెలినొసంగు వాంఛ నెఱింగించుట	62	233
17. కేసన యామోదమును దెల్పుట	62	234
18. పోతన వివాహము	63	241
19. శ్రీనాథుని తల్లి తన కూతురును పోతన కొప్పగించుట	67	272

తృతీయాశ్వాసము

1. పోతనదంపతుల నొక్కటిసేయ బ్రయత్నించుట	71	4
2. పోతన ఏకాంతమున తన భార్యతో నేమియు పల్కకుండుట	73	20
3. పోతన భార్య వగపునొంద స్నేహితురాం డ్రూరడించుట	76	47
4. లక్కమాంబ పోతనదంపతుల నింట నిడి యాత్రల కేగుట	78	56
5. పోతన సతితో ఏకాంతవాసము నొనర్చియు తపోభంగము కాకుండ నిగ్రహబుద్ధితో నుండుట	79	67
6. పోతనకు పాలేరు చేనికోత లొనర్ప నదనని తెల్పుట	81	86
7. పోతన భార్యతో వనభోజనమునకై వెడలి పొలాల కోతబట్టించుట	84	106
8. మేఘావృతమై మిన్ను వర్షశంకను గల్గించుట	85	111
9. పోతనభార్య వంటకముల దుర్గకు నివేదింప జనుట	86	123
10. దుర్గాస్తవ మొనర్చుట	87	125
11. వర్షాగమనము	88	136
12. పోతన సతి తడిసి వనభోజనమొనర్చు స్థలము జేరుకొనుట	89	141
13. పోతన సతి స్నానార్థము తటాకమునకేగుట, పోతన విరహ వేదనము	91	159
14. పోతనకు భోజనమిడుట	94	178
15. పాలేరు పోతన నింటికి బంప తాను కావలికై జనుదెంచుట	95	187
16. పోతన భార్యను గొని యింటికి వెడలుట–శరదృతు వర్ణనము	96	191
17. పోతన దంపతుల ఏకాంతవాసము–తపోభంగము	100	217
18. యాత్రలనుండి కేసన లక్కమాంబల ఆగమనము	104	255
19. పోతన తిరిగి తపోమగ్నుడగుటకు బూనుకొనుట	107	273
20. తల్లి యానతితో తపశ్చర్య మానుకొనుట	108	281
21. పోతన పుత్రానంద పరవశుడగుట	108	283
22. పోతన కవితా సమ్మగ్నత	109	294
23. శ్రీనాథుడు భార్యావియోగమునొంది బమ్మెర కరుదెంచుట	111	300
24. కూతురు శారదను పోతనయింట నుంచుట	113	323
25. పోతన శ్రీనాథుని దుఃఖోపశమనమునకై వైరాగ్యబోధన మొనర్చుట	114	326

	పుట	పద్యము
చతుర్థాశ్వాసము		
1. పోతన శ్రీనాథులు రాచకొండ కరుగుట-పుర వర్ణన	117	5
2. పురోద్యాన వర్ణన	119	13
3. పోతన శ్రీనాథులు పుష్పలావికతో సంభాషించుట	120	24
4. పోతన శ్రీనాథులను పుష్పలావిక క్షమాభిక్ష వేడుకొనుట	124	50
5. బావమఱదులు సింగభూపాలుని దర్శించుట	125	65
6. శ్రీనాథుడు రాజును ప్రశంసించుట	127	67
7. పోతన శ్రీనాథులు నిజపరిచయము నొనర్చుకొనుట	128	75
8. రాజు పురోద్యానమున కేగుట	131	95
9. పోతన శ్రీనాథు లుద్యానమున కేగుట	131	96
10. రాజు కవుల నుద్యానవనశోభ నాశువుగా వర్ణింపుమనుట	133	109
11. శ్రీనాథుని వన వర్ణనము	133	110
12. పోతన వన వర్ణనము	135	122
13. రాజు వారి కవితలను ప్రశంసించుట	137	136
14. వేగులవాని రాక	138	139
15. కవులాజ్ఞ గైకొని బసకు వెడలుట	138	140
16. వేగులవాడు ప్రజలు రాజును కీర్తించుటన్ దెల్పుట	138	146
17. వేగులవాడు భోగినీ వృత్తాంతము నెరిగించుట	140	154
18. భోగిని రాజును వలచిన వృత్తాంత మెరిగించుట	142	175
19. భోగిని వృత్తాంతమునువిని రాజు ముదమందుట	148	211
20. ప్రాతఃకాల వర్ణనము	148	216
21. రాజు దర్బారులో ప్రవేశించుట	149	222
22. భోగినిన్ గొని వేశ్యమాత యరుదెంచుట	150	224
23. భోగినీ నాట్యము	150	230
24. రాజు భోగినిని పరిగ్రహించుట	172	329
25. పోతన భోగిని గుణగణముల దండకము వ్రాయుట	172	331
26. పోతన కవితల విని రాజు సన్మానింప నుద్యుక్తుండగుట	174	344
27. పోతన సన్మానమును నిరాకరించుట	175	349
28. రాజు కవుల నెలవుల కనుపుట	176	355
29. కవులు రాజోద్యానవనము జేరుట	176	356
30. ఉద్యాన వర్ణనము	176	357
31. పోతన మాతృ ప్రశంస	176	361

	పుట	పద్యము
32. చారుడు పోతనకు జాబునిచ్చుట	178	371
33. తన తల్లి యాసన్నమరణమైన ట్లెరిగి బమ్మెర కేగదలంచుట	179	378
34. శ్రీనాథుడు రాజు దరి కరిగి పోతనకు శకటమిమ్మని వేడిన రాజు నిరాకరించుటను పోతనకు దెల్పుట	179	380
35. పోతన క్రోధారుణ నేత్రుడై ఇంటికి బయలువెడలుట	180	385
36. బమ్మెర కేగినంత మాతృ మరణవార్త దెలియుట	182	397
37. పితృ వియోగమగుట	183	405

పంచమాశ్వాసము

1. తిప్పనార్యుతోగూడి పోతన గ్రహణ స్నానమునకు గోదావరికి జనుట సమీపస్థిత మంత్రపురీ వర్ణనము	185	3
2. తీర్థ శ్రాద్ధ విధి నిర్వర్తించుట	187	13
3. గోదావరీప్రాంత శోభిత సాయంసమయ వర్ణనము	187	15
4. చంద్రోదయ వర్ణనము	189	24
5. గోదావరీ స్తవ మొనర్చుట	191	37
6. పోతన శివధ్యాన నిష్ఠాగరిష్ఠుడై యుండుట	195	64
7. రామ సాక్షాత్కారము	197	80
8. శ్రీరామ స్తవము	190	90
9. శ్రీరాముడు పోతనను శ్రీ మదాంధ్ర భాగవతమును కృతి నిమ్మనుట	202	111
10. పోతన రామసాక్షాత్కార వివరమును తిప్పనతో దెల్పుట	204	125
11. పోతన తిప్పనంగూడి యోరుగంటికి జనుదెంచుట–అచటి పండిత జనామోదము పడయుట	205	133
12. పోతన బమ్మెర కేగుదెంచుట	205	136
13. దేశములో క్షామము విజృంభించుట	205	137
14. పోచయ్య యను కాపు పోతనం జంపబూని చెరువుకడ కేగుదెంచుట	207	149
15. సర్పదష్టుండై కాపు నేలగూలుట	209	165
16. పోతన కాపును జీవింపజేయుట–యతడు పోతనంగాంచి పశ్చాత్తాపపడి క్షమింప వేడుట	209	170
17. వర్ష వర్ణనము	210	179
18. తిప్పనభార్య తన భర్తను కుటుంబమును వేరుపరచుమని బోధించుట	213	198
19. తిప్పన తన యసమ్మతిని సూచించుట	213	208
20. పోతన ధాన్యము బదులుగొనివచ్చుటకై గ్రామములోని కేగుట	216	224
21. భిక్షుకు డొకడు గ్రామములోని కేగుదెంచుట	217	233

	పుట	పద్యము
22. భిక్షుకుని నొక కోమటిసెట్టి గొట్టవోవ నడుమవచ్చిన పోతన క్షతగాత్రుడగుట	218	243
23. పోతన విస్మృతిగొనిన భిక్షుకునకు పరిచర్య లొనర్చుట	219	248
24. భిక్షుకుడు కృతజ్ఞతను దెల్పుచు గంటము నొసంగుట	220	256
25. పోతన భిక్షుకునింటికి గొంపోవ పోతన సతి పోతన గాయముం గని దుఃఖించుచు వివరణ మెరంగుట	220	260
26. పోతన భిక్షుకున కన్నము వెట్టుమని భార్యను వియోగించుట	221	265
27. పోతన భార్య లోనికేగి బిడాల భక్షితమై శూన్యమైన యాహార మరసి రిక్త హస్తములతో నేగు టెట్లని చింతించుట	222	269
28. పోతనకు గాయమొనర్చిన సెట్టి క్షమాపణము వేడుకొనుట	223	278
29. భిక్షుకుడు చీకటిలో నింటివెలి కరుదెంచి యదృశ్యుడగుట	223	281
30. పోతన భిక్షుకుని వెదకి పడయక సాక్షాత్కరించిన రామునిగా నెంచి పరితపించుట	225	297
31. పోతన భాగవత సప్తాహ మొనర్చి ఆంధ్ర భాగవత లేఖనమున కుపక్రమించుటకు యత్నించుట	224	286

షష్ఠాశ్వాసము

1. వసంత ఋతు వర్ణనము	230	3
2. భాగవత సప్తాహ ప్రారంభము	231	13
3. భాగవతానువాద మొనర్ప పండితులతో దెల్పి యనుజ్ఞవడయుట	233	25
4. భాగవత కృతి రచించుటకు మున్ను చిదానంద గురువర్యుల యాశ్రమమునకు జని గురుస్తుతి నొనర్చుట	233	28
5. రచనము నొనర్ప ననుజ్ఞ వేడుట	235	48
6. గురువర్యులచే భాగవత తత్త్వోపదేశము నొందుట	235	50
7. ఇంటి కరుదెంచి యగ్రజు నాజ్ఞవడసి రచనమున కుపక్రమించి, ఇష్టదేవతా ప్రార్థన మొనర్చుట	239	73
8. పోతన రచనాదిలో పూర్వ కవిస్తుతి సేయుట	240	84
9. రామధ్యాన మొనర్ప కృష్ణుని దర్శనమగుటచే రచనము నుజ్జగింప స్వప్నమున రాముడు శంకా నివారణము సేయుట	244	106
10. పోతన భాగవత రచనావైభవ వర్ణనము	245	112
11. గజేంద్రమోక్షములోని “అల వైకుంఠపురంబు” అను పద్యమును ముగింపక గ్రంధమును కట్టిపెట్టి పల్లె కేగుట	246	120
12. పోతన గృహమునకు విప్రు డరుగుదెంచుట	246	123

	పుట	పద్యము
13. విప్ర మల్లనల సంభాషణము	247	126
14. విప్రుడు దేవతార్చనముకడ నున్న భాగవతమును విప్పి పద్యపాదములు పూరించి కట్టిపెట్టుట	249	146
15. పోతన యింట లేమి నెరింగి యతని సతితో పోతన ఘనతను ప్రశంసించుట	249	149
16. విప్రుడు భోజన మొనర్చి యాతిథ్య ఘనత నెరింగించి యరుగుట	249	150
17. పోతన విప్రుని వృత్తాంతము దెలిసి పరితపించుట	251	163
18. పోతన సారెసారెకు నప్పద్యంబు జదువుచు భక్తిపరవశుడై రాముని నుతించుట	252	171
19. పోతన తన యనుభవమును ప్రజల కెరింగించి భక్తి ప్రాశస్త్యమును వివరించుట	254	185
20. పోతన రుక్మిణీ కల్యాణమును తెనింగింప 'బాల కమరె' యను పద్య రచనతో పుత్రిక అగ్నివాత బడుట	256	198
21. పోతన కూతును వైద్యులెల్ల రరసి బ్రదుకుట యసాధ్యమని చనుట	257	208
22. పోతన హరిపై భారముంచి రుక్మిణీకల్యాణములోని "నెలతయౌవనంబు నిండి వెల్గె" నను పద్యము రచింప బాలిక తెలివిగొని పల్కుట	258	213

సప్తమాశ్వాసము

1. ప్రాతఃకాల వర్ణనము	261	3
2. శ్రీనాథుని కూతురు దుస్స్వప్నమును గని విలపించుట, తండ్రి దర్శనమునకై బెంగగొనుట	262	11
3. పోతన భార్య శారద నూరడించి శ్రీనాథుని బిల్వనంప పతిని వేడుట	262	12
4. పోతన మల్లనను శ్రీనాథుని కడకు జన నాజ్ఞాపింప, శిష్యులు నారయాదులు మేమె యటకు జనుదుమని వేడుకొనుట	263	21
5. పోతన తన శిష్యులను రాచకొండకు సాగనంపుట	265	33
6. నారయాదులు పయనించుచు దారిలోని వనమును వర్ణించుట	265	35
7. గ్రీష్మర్తు వర్ణనము	266	38
8. వటవృక్షమును నదిని గని నారయాదులు వర్ణించుట	267	46
9. నారయాదులు భుజించి విశ్రాంతిగొని రాచకొండ కరుగుట	269	52
10. రాచకొండ పట్టణ వర్ణనము	269	55
11. నారయాదులు నృపాల సభాంగణములోనకు జన నీన్సికంచుకి నభిశంసించుట	270	62
12. కంచుకి నారయాదులు పోతనశిష్యులని తెలిసి లోనికి జనుమని వేడుట	274	84

	పుట	పద్యము
13. రాజసభా వర్ణనము	275	88
14. రాజు నారయాదుల వృత్తాంతమెరింగి గౌరవించి, పోతనస్థితి నరయుట	275	91
15. నారయాదులు పోతన భాగవతాంధ్రీకరణమును రాజు కెరింగించుట	276	101
16. పోతన శిష్యులు శ్రీనాథునెఱింగి నమస్కరించి శారద లేఖనొసంగుట	279	120
17. రాజు శ్రీనాథుని లేఖావృత్తాంత మెరింగి చింతించుట	279	123
18. రాజు శ్రీనాథునితో నుపవనికి జనుదెంచుట	281	135
19. రాజు శ్రీనాథుని కూతురుతోపాటు పోతన నిటకే పిల్వబంపెద ననుట	283	150
20. రాజు భాగవతము నంకితము కొనవలెనను తన యభిలాషను శ్రీనాథుని కెరింగించుట	283	151
21. రాజు పోతనకవి నాహ్వానించుటకై తన పరిజనమును పంపుట	284	155
22. బమ్మెరలో పోతన రామాలయమందు భాగవత కృతి వినిపించుట	284	157
23. రాజ పరివారంబు నృపుని యభిమతమును పోతన కెరింగించుట	287	166
24. పోతన రాచకొండకు రాజాలనందుకు చింతించుచు, శ్రీరాము నాజ్ఞను సైన్యనాథునితో విన్నవించుట	290	185
25. సేనాపతి రాజాజ్ఞను ధిక్కరింప నశక్తులమని కవికి దెల్పుట	290	187
26. పోతన రాజాజ్ఞకంటెను రామాజ్ఞ యధికమనిఁ దెల్పుట	290	188
27. సేనాపతి గ్రంథము నపహరింప సేనల పురికొల్పుట	292	198
28. గ్రామస్థుడగు బలాఢ్యు డొక్కడు రాజపరివారము నెదిర్చి పోరుట	292	204
29. సమీపమున నరుదెంచు వరాహ సమూహముపై కుర్కురము విజృంభించుట	296	229
30. వానిలోని మేటివరాహ మొకండు బెదరి రాజసైన్యములో జొచ్చుట	296	230
31. వరాహముతో రాజభటులు పోరుట	296	232
32. సేనాపతి తన తలనుండి వరాహము కడ బడిన భాగవతమును విడిచి సైన్యయుక్తుడై పారిపోవుట	297	241
33. పోతన వారాహవిషయమెరింగి తన కృతిని రక్షింపవచ్చిన రామచంద్రు డని పరిపరి విధముల వినుతించుట	299	254
34. రాజుతో సైన్యాధిపతి పోతన భాగవతావహృతికై జరిగిన యుద్ధ వృత్తాంత మెరిగించుట	300	264
35. సింగభూపాలుడు శ్రీనాథుని బమ్మెరకు బంపుట	303	285
36. శ్రీనాథకవి బమ్మెర యాత్రా వర్ణనము	304	288
37. శ్రీనాథుడు జంగమకన్యను గన్గొని వర్ణించుట	306	304
38. జంగమకన్య పోతన నరకృతి నొసంగడని నిర్ధారణమొనర్చి చెప్పుట	309	323
39. వచ్చిన యువతి శ్రీనాథుని వ్రేలికి రత్నాంగుళీయకము సమర్పించుట	310	326

	పుట	పద్యము
40. శ్రీనాథుడు జంగమ మఠపతికి అతని కూతురి వృత్తాంత మెఱింగించుట	311	334
41. మఠపతి వచ్చిన యువతి తన కూతురు గాదని తెల్ప, శ్రీనాథుడు శారదయే యీ రూపమున వచ్చినదని ఎంచుట	311	338

అష్టమాశ్వాసము

1. శ్రీనాథుని బమ్మెర ప్రయాణ వర్ణనము	313	3
2. శ్రీనాథుడు దూరమున పొలమును దున్నుచున్న మల్లనంగని పిల్చి కుశల మడుగుట	314	6
3. శ్రీనాథుడు పోతన హాలికత్వమును ఎత్తిపొడుచుట	315	10
4. మల్లన హాలికుడైన తన జనకుని ఘనతను వినుతించుట	315	17
5. శ్రీనాథుడు తన గొప్పతనమును దెల్ప మల్లన ముందు పల్లకీ మోయు బోయలలో నొకవైపు వారిని విడువుమనుట	316	22
6. మల్లన విస్మితుడగుట	316	24
7. మల్లన తానుగూడ నాగలి యెద్దు నొకదాని విడిచి దున్నుట	317	26
8. శ్రీనాథుడు ఇరువైపుల బోయెలు లేక పల్లకిని నడిపించుట	317	27
9. మల్లన రెండు దుక్కిటెద్దుల విడిచి నాగలిని దున్నుట	317	31
10. అవమతినొందిన శ్రీనాథుడు మాత్సర్యమున బమ్మెరకేగుట	318	35
11. పోతన శ్రీనాథు నెదుర్కొనుట	319	45
12. శ్రీనాథుడు సుత నూరడించి గారవించుట	320	51
13. శ్రీనాథుడు పోతనతో వర నిశ్చయమునకై రాజ పరివారము వేల సంఖ్యలో గొనివచ్చితినని దెల్పుట	321	57
14. పోతన శ్రీనాథుని పరివారమునకు విందిడలేక కుందుట	322	65
15. పోతనం గాంచ జ్యోతిపురరాజ్ఞి యరుదెంచుట	323	72
16. రాణి ఆ రేయి సహస్ర భోజనమునకై పోతనకు భోజ్యపదార్థముల నొసంగి భాగవత శ్రవణము నపేక్షించుట	324	81
17. పోతన మోహినీయవతార ఘట్టము వినిపించుట	325	91
18. శ్రీనాథుడు పోతన కవితల నగ్గించుట	325	95
19. శ్రీనాథుడు పోతనను రాజదర్శనమునకు పురికొల్ప ధనవసర మహిమ నెఱింగించుట	327	105
20. పోతన శ్రీనాథునికి తన వైరాగ్యవృత్తి నెఱింగించుట	328	108
21. శ్రీనాథుడు మల్లనకు వరనిశ్చయమొనర్చి, శారదకు నూత్నవస్త్రము లొసంగుట	334	155

	పుట	పద్యము
22. పోతన కూతురు లక్ష్మి తనకొక పట్టుపుట్టము గావలెనని మారాము సేయుట	335	163
23. శ్రీనాథుడు బుజ్జగించి నే నిత్తుననుట	335	164
24. పోతన కూతురుతో మన రాముడిచ్చునని యోదార్చుట	335	166
25. "సిరికిం జెప్పడు" అను పద్యమును శ్రీనాథు దధిక్షేపించుట	337	174
26. కర్ణాటకాధీశుడు భాగవత కృతి నొసంగుమని యడుగుట	338	182
27. పోతన శ్రీనాథునికి రాజులు దురభిమాన ధూషితులని తెల్పుట	339	187
28. పోతన సతి బావమరదుల నిరువుర నుపాహారంబునకై బానసంబునకు బిల్చుకొనిపోవుట	340	200
29. లక్ష్మి శారదను పూలచెట్లకు నీరు దోడుటకై కొనిపోవుట	342	210
30. లక్ష్మి శారదలు ఉద్యాన సౌందర్యము నభివర్ణించుట	342	213
31. శారద పూలమొక్కలకై బావినుండి నీరుదోడుట	343	225
32. శారద నీరుదోడు సమయమున త్రాడుదెగి చేద నూతగూలుట	344	227
33. శ్రీనాథుడు తినుట విడిచి భయపడి నూతికడ కరుదెంచుట	344	229
34. పోతన "సిరికిం జెప్పడు" అను పద్యము అధిక్షేపార్హము గాదని నిరూపించుట	344	236
35. పోతనయు శ్రీనాథుడును తిప్పన నారయ నోరుగంటి కేగుట	345	237
36. చెడిపడియున్న కోటలోని శిల్పఖండముల నుభయులును వర్ణించుట	345	238
37. శ్రీనాథుడు రాజులే కళాపోషకులనుట	348	262
38. పోతన కళలే రాజుల కీర్తికాయముల పోషించుననుట	348	263
39. శ్రీనాథుడు తిప్పనను దర్శించుట, అర్ఘ్యపాద్యాదులు కొనుట	249	269
40. శ్రీనాథుడు తన కోరిక నీడేర్తునని వాగ్దానమిడిన భుజింతుననుట	349	276
41. తిప్పన యొప్పుకొని గోరున దేమని యడుగుట	349	277
42. శ్రీనాథుడు తిప్పనకు తన మనోగత మెరింగించుట	350	278
43. తిప్పన పోతనను నృపాలునకు కృతి నొసంగ నొడబరచుట	350	286
44. పోతన మల్లన వివాహమొనర్చి కృతి గొని కర్ణాట నృపాలున కర్పింప జనుట	352	296
45. హిడింబాశ్రమమగు మెట్టుకుధరమును దర్శించుట	353	307

నవమాశ్వాసము

1. హిడింబాశ్రమ వర్ణనము	355	3
2. మెట్టుకుధరముపై వెలసిన రామచంద్ర దర్శనము చేయుట	357	17

	పుట	పద్యము
3. రామప్ప యనబడు శంకరుని దర్శించుట	358	19
4. శిష్యులగు నారయాదులు మెట్టుగిరిపై విహరించు ఫలపుష్పాదుల రామచంద్రున కర్పణముగా గొనివచ్చుట	358	25
5. దేవాల యార్చకుడు పోతనను పరిచయము చేసికొని, తీర్థప్రసాదమిడుట	359	33
6. పోతన రామచంద్రునితో తన వేదనము నివేదించుట	360	37
7. పోతనకు సరస్వతీ దర్శనమిడి విలపించుట	361	37
8. పోతన వాణితో నిన్ను నృపాలురకు విక్రయించనని వాగ్దానము చేయుట	362	57
9. మణిగిరిలో నున్న విద్వాంసులు, ప్రజలు పోతనను దర్శించి, భాగవత శ్రవణము నర్థించుట	363	64
10. పోతన తా నోరుగంటి గొప్పతనమును బ్రస్తుతించుట	365	74
11. పోతన కవితామృతము గ్రోలి పండిత ప్రకాండు లాతని స్తుతించుట	367	90
12. కర్ణాటక నృపాల పరిజనము సాదరము గ పోతనను తీసికొనిపోవవచ్చుట	368	100
13. కర్ణాటనృపుని సేనాపతి తమ రాజుగారి సందేశమును కవికి వినుపించుట	368	102
14. పోతన తన యవశత్వమును సైన్యపాలున కెరింగించుట	369	111
15. కోపించిన చమూపతికి పోతన బుద్ధిగరపుట	370	121
16. చమూపతి రాజుతో పగ కొనితెచ్చుకొనరాదని పోతనకు దెల్పుట	372	134
17. పోతన రాజుల నిరంకుశత్వమును దూషించుట	372	136
18. తళవాయి భగవత కృతి నపహరించి కొనిపోవుట	374	147
19. పోతన రామునితో తన యావేదనము దెల్పుకొనుట	374	151
20. గ్రంథచోరులగు కర్ణాటక సైనికులపై సింగనృపాలుని సైన్యములు దండెత్తుట	375	158
21. సింగనృపాలుని సైన్యాధిపతి కర్ణాట చమూపతిని ధిక్కరించి పల్కుట	376	165
22. ఉభయ సైన్యములు పోరునకు దలపడుట	377	172
23. సింగభూపతి బలములు విజయమునొంది కృతిని రక్షించుట	378	176
24. సింగనృపతి దళవాయి పోతనతో రాచకొండ కరుదెంచి కృతిని గొమ్మనుట	379	188
25. పోతన తన నిరాకృతిని దెల్పుట	380	192
26. పోతన నారయాదులతో తన వైరాగ్యప్రవృత్తిని వెల్లడించుట	382	203
27. పోతన శిష్యు లెరుగనటులు తీర్థయాత్రల కేగుట	383	212
28. పోతన పరమేశ్వరుని లీలావిలాసముల బాడుచు విరక్తుడై పయనించుట	385	225
29. కవీంద్రుడు తిరుమల శ్రీనివాసుని దర్శించి స్తుతించుట	387	234
30. పోతన కంచి వరదరాజ సందర్శన మొనర్చుట	388	245
31. పోతన శ్రీరంగనాథుని సేవించుట	390	254

	పుట	పద్యము
32. పోతన శ్రీ పెరింబూదూర రామానుజుల సేవించుట	392	265
33. పోతన శ్రీ విల్లిపుత్తూరు ఆండాళును సేవించుట	394	278
34. పోతన యొంటిమిట్ట రఘునాథుని దర్శించి అట నివసించుట	396	288
35. స్వప్నమున శ్రీరాముడు పోతనకు భాగవత కృతి శిథిలావస్థ నెఱింగించుట, పోతన పరివేదనము, యోగి హితోపదేశము	396	289
36. సింగభూపతిని స్వప్నమున రాముడు శిక్షించుట	397	297
37. రాజు తన స్వప్న వృత్తాంతము సభాసదుల కెరిగించుట	397	301
38. శ్రీనాథుడు రాజునకు స్వప్న ఫలితము నెరింగించుట	398	305
39. రాజు పడవాలును కృతి గొనిరమ్మని వనుచుట	399	313
40. పడవాలు శిథిలిత భాగవతకృతిని రాజు ముందుంచుట	400	320
41. రాజు చెదపట్టిన భాగవతము నారసి దుఃఖించుట	400	323
42. రాజు శేష భాగవతమును శ్రీనాథునితో బమ్మెరకు బంపుట	402	337
43. శ్రీనాథుడు బమ్మెర కరుగుట-సంక్రాంతి వర్ణనము	402	339
44. శ్రీనాథుడు బమ్మెరను సందర్శించుట	405	350
45. శ్రీనాథుడు కూతురుతో సంభాషించుట	406	359
46. కోశాధిపతి కృతి నుద్ధరింప రాజంపిన ధనమును శ్రీనాథున కిడుట	407	375
47. శిథిలిత భాగముల బూరింప శ్రీనాథుడు మల్లన కెరింగించుట	408	379

దశమాశ్వాసము

1. శ్రీనాథుండు పోతన జాడ దెలియ కర్ణాట దేశాధీశ్వరుని కడ కేగుట	411	3
2. శ్రీనాథుడు ప్రౌఢ దేవరాయలకు సింగభూపాలుని స్థితి ఆంధ్ర భాగవత వృత్తాంత మెరింగించుట	413	12
3. శ్రీనాథునకు రాయలు పోతన జాడను దెలుపుట	415	26
4. శ్రీనాథు డొంటిమిట్ట కరిగి పోతనను దర్శించుట	415	27
5. శ్రీనాథుడు పోతనకు భాగవత వృత్తాంతము నెరింగించుట	416	32
6. పోతన జీర్ణభాగవత భాగమును పూరించుట కొడబడని కారణమును జెప్పుట	417	38
7. రాయల యుత్తరమును వినిపించి శ్రీనాథుడు కృతి యుత్సవమును ఒంటిమిట్ట రాముని సన్నిధి జరుగుననుట	418	50
8. పోతన సందేహమునుబాపి శ్రీనాథుడు రాయల హృదయమును దెల్పుట	419	51
9. కృతి సమర్పణోత్సవము	419	53
10. పోతన రామునకు కృతి సమర్పించుట	420	58

	పుట	పద్యము
11. పోతన భాగవత ఫలశ్రుతి సభాసదుల కెరింగించుట	421	66
12. కావ్యోపసంహారము	428	124

కావ్యానుబంధము

ఏకాదశాశ్వాసము

1. పోతన భాగవత గాథా నివేదనమున రామచరితము నుడువుట	431	3
2. ద్వితీయ దివసంబున మోహినీ యవతార గాథా నివేదనము	446	110
3. తృతీయ దినంబున వరాహావతార గుణానుభూతి	456	167
4. చతుర్థ దినంబున నరసింహావతార గుణానుభూతి	461	208

ద్వాదశాశ్వాసము

1. పోతన పంచమ దినంబున గజేంద్రమోక్షణ గాథా నివేదనము	487	3
2. పోతన కృష్ణావతార కథా నివేదనము	500	90
3. సప్తమ దినంబున రుక్మిణీ కల్యాణ గాథా నివేదన మొనర్చుట	517	214

కావ్యావతారిక

శ్రీరామ స్తుతి

ఉ. శ్రీరామప్రభు రాట్కపోల మెవరీ సిందూర చిహ్నముతో
నారాధింతురటన్న మారుతికి మారాడంగ లజ్జించు సీ
తారామం గనుచు న్రహస్థితిని స్వాంతంబందు నూహించి సు
స్మేరాం చన్మృదుగల్ల మున్నదవు శ్రీ సీతాపతిన్ గొల్చెదన్. **1**

త్రిమూర్తి స్తుతి

ఉ. శ్రీని సువర్ణ రూపను స్వచిత్తసరోరుహ మందునుంచి శ్రీ
వాణి సువర్ణరూపను స్వవక్త్రసరోజమునన్ సృజించి శ
ర్వాణి సువర్ణగోత్రజను స్వాంగమునందు లయింపఁ జేయుచున్
దానయి బ్రహ్మ విష్ణు శివతల్ గను తత్త్వమునెంచి మ్రొక్కెదన్. **2**

ఆ. మదిని శ్రీని సర్వమంగళన్ నెమ్మేన వాక్కునందు వేదవాణిఁ దాల్చి
సకల లోకములకుఁ ద్రికరణ సంశుద్ధి మంగళమ్ముగూర్చు మహితుఁ దలఁతు. **3**

బ్రహ్మ స్తుతి

ఉ. నాలుగు నోళ్ళలోఁ బదుచు నా బ్రదు కిట్టులు రచ్చకెక్కె నీ
వేల నఁటన్న వాణిఁగని యెవ్వఁడు గర్హణముం బొనర్చె నిన్
బేల యఁటంచుఁ బల్కు విధి నెవ్వగనారసి ఛాందసుండ ! నీ
నాలుగు నోళ్ళెయంచు సతి నవ్వ హసించు విరించి నెంచెదన్. **4**

శంకర స్తుతి

ఉ. పార్వతి వెంటనంట హిమవంతు గృహమ్మును వీడి వచ్చుచో
గర్వముమీఱ నవ్వు లొకకంటను నింకొకకంట నశ్రువుల్
బర్వఁగ మోదఖేద రసభాజన మూర్వి యఁటంచుఁ జూపు శ్రీ
శర్వుని నర్ధనారియగు స్వామిని విశ్వపతిన్ భజించెదన్. **5**

సరస్వతీ స్తుతి

ఉ. వాణి, మదేభ కుంభకుచ భాగవిభాసిత వల్లకీ నటత్
పాణిఁ గళాప్రభాత రతపద్మవిలాస కృపావలోకన
శ్రీని, నవేందు సుందర శుచిస్మిత నిర్మిత కుందకుట్మల
శ్రేణి, నరాళకుంతల విశిష్ట ఘనాఘన వేణిఁ గొల్చెదన్. **6**

చ. చదివిన వానివోలె గురుసాహసి నౌచు మహాప్రబంధ మిం
పొదవఁగ వ్రాయఁబూనితిని "నో, యన నా," యన రాదుగాని త్వ
త్పద కమలాశ్రితుండ రసభావపదార్థ మహాకవిత్వ సం
పదల నొసంగి యేలవె ? కృపామతి ! జ్ఞానరతీ ! సరస్వతీ ! **7**

ఉ. ముందర నీకు మ్రొక్కి కలముం గయిబూనితి దాని జిహ్వపై
నందము చిందగాఁ బదములందు సువర్ణపు టందెలూని త
ద్దిం ధిమి తైతతో మ్మనుచు దివ్య రసధ్వనులూర నాట్య మిం
పొందఁగఁ జేయ వే సహృదయుల్ విబుధుల్ వినుతింప భారతీ ! **8**

గణపతి స్తుతి

తే. తలఁచివేడెద మదిని సత్కావ్య విఘ్నవార వారణ వారణ వదనమదను
దాస మానసమౌఢ్య సంతమసపటల హరణ తరుణేందు రేఖాయితైక రదను. **9**

ఆంధ్రజనతా స్తుతి

ఉ. చిన్న నఁటంచు నెంచకయె సిగ్గొక యించుకలే భక్తపో
తన్ననుఁగూడి భాగవత తత్త్వముబాడ గళమ్ము విప్పితిన్
నన్నిఁకఁ దిట్టిపొందు కరుణం గని దీవెనలిందు నాల్గుకో
ట్లన్నల మంగళార్థమయి యాంధ్రపదాల నివాళి బట్టి **10**

ఆంధ్రభారతీ స్తుతి

సీ. దివ్యుఁడౌ శ్రీకృష్ణదేవరాయలు తాను దేశభాషల లెస్స తెనుఁగనంగ,
అప్పయ దీక్షితు లాంధ్రత్వ మాంధ్రభాష లభించుటలు తపఃఫలమనంగ,
బ్రౌన్దొర యాంధ్రమ్ము ప్రాచ్యభాషలకెల్ల మధురమౌ 'ఇటలీ' సమానమనఁగ,
మల్కిభరాముండు మహితాంధ్ర కృతికన్య కృతి గోపికల రాధికే యనంగ,

తే. ద్రవిడ కర్ణాట కోఢ్ర విద్వాంసు లలర నాంగ్ల పారశీ బుధులు వహ్వాయనంగ,
సాటిపలుకుల మేటి భాషావధూటి యనఁగ నుతికెక్కు నాంధ్ర వాగ్జననిగొల్తు. **11**

కవి స్తుతి

సీ. పులుఁగు జంటనుబాపు బోయను శపియించు కరుణాబ్ధి వాల్మీకి కవిని నేను,
చను కుమారునివెంట వని ప్రతిధ్వను లీన నఱచుచు నుఱుకు వ్యాసాత్మ నేను
మగువపైఁ గల కూర్మి మబ్బుతోఁ జెప్పింపఁ దపియించు కవి కాళిదాసు నేను,
ఎద నీరుగాఁగ శారదయేడ్చు కాటుక కన్నీరుఁదుడుచు పోతన్న నేను

తే. నాల్గుమోముల విశ్వమ్ము నాకుఁదెల్పు ఖేదమోదానుభూతి నీక్షించియెంచి
పలుక నోరుగలట్టి దేవతను నేను రమ్యభారతీ వంశవర్ధనుఁడ నేను. **12**

కవితా స్తుతి

సీ. ప్రతిభ యే పితర, వ్యుత్పత్తి యే జనయిత్రి, సుకవియెడంద ప్రసూతిగృహము
కథరూప, మౌచిత్యగతియె సౌందర్యమ్ము రసము ప్రాణము, ధ్వని రమణవయసు,
బహుళార్థదాయక భాసురాలంక్రియా సంధానత వివాహసంస్కరణము,
సరసాత్మపతి, విమర్శకుఁ డత్త, వ్యాకృతి తా నాఁడపడుచు, ఛందస్సు నడత

తే. రమ్యశయ్యల సరసుని రతులఁదేల్చి రూఢి మధుర ద్రాక్షా పాకరుదులఁ దన్పి
భవ్యగుణరీతి సాహిత్యబంధు వితతి తలల నూ పించు కృతికన్య ధన్య భువిని, **13**

క. అక్షరపద సంపదకై యక్షరపదముల వెలుంగు నవ్యయ కవితా
లక్షణ లక్ష్యాకృతుల ముముక్షువు గతిఁగొల్చి వ్రాయఁబూనెద సుకృతిన్. **14**

చ. భవభయ పాపతాప వినివారకమై తలదాల్ప నొప్పుచున్
నవరసముల్ స్రవించు చరణ ప్రసవ ప్రభవమ్మునందు గా
దె విబుధలోకమెల్ల వినుతింపఁగ సత్కవితా స్రవంతి గం
గవలె నిరర్గళామృత వికాస విలక్షణధారఁ బాఱుచున్. **15**

వ్యాస వాల్మీక స్తుతి

చ. ధరపయిఁ దొల్త నెవ్వని పదమ్మునఁబుట్టెను కావ్యగంగ యా
దరగతి దాని నౌదలనుదాల్చి యెవండిడె భారతార్థ మా
హరి హర రూపులౌ మునుల నాది కవీంద్రుని బుట్ట పుట్టువున్.
గురువగు బాదరాయణిని గూర్చి నతిన్ వినుతిన్ బొనర్చెదన్. **16**

కాళిదాస స్తుతి

సీ. జీవనాంచిత నీల జీమూతమూర్తిని సందేశహరునిగా సల్పు ప్రతిభ
రఘువంశవృక్ష విరచిత శాఖావళిన్ బ్రాణవాయువు నింపి పల్కుతెలివి
మహనీయచారు కుమారసంభవమున్ రసానందడోలఁ దేలార్చుగరిమ
శశ్వదభిజ్ఞానశాకుంత లా కృతిన్ విశ్వభారత పీఠిఁబెట్టు ప్రజ్ఞ

తే. యెవని సొమ్ము లా సరసవాగవనిపతిని హిమ నగోత్తుంగ శృంగసాహిత్యమతిని
విబుధపుం భారతిని సుకవి కులగతిని గృతిని గాళిదాసుని నమస్కృతిని గొల్తు. **17**

భవభూతి స్తుతి

క. ఉత్తరరామ కథార్థ సువృత్తమ్మునఁ గీర్తిరమను విశ్వ దశదిశా
భిత్తికల మేడనిడు కవి సత్తము భవభూతిఁ దలఁచి సన్నుతిసేతున్. **18**

సంస్కృత కవిజన స్తుతి

సీ. వందనీయ ప్రతిభారవి భారవిన్ మేధా రచితరస మేఘుమాఘు
దివిజ కవీంద్ర ధీ ధిక్కారిని మురారి లలితనాటక వాగ్విలాసుభాసుఁ
గవిజన చిత్తాపకర్షు శ్రీహర్షు నపూర్వ శృంగారభావు జయదేవు
మహిత కవిత్వ ధీమంతు ననంతుని రసకావ్యధారుణీ రాజు భోజు

తే. నెడఁదలో నెంచి తలవంచి యెఱఁగి మరగి విశ్వకవి రవీంద్రుండాది వివిధ భాష
లందు నుతికెక్కు కవులకు నంజలించి యాంధ్రకవి దేవతల నింక నభినుతింతు. **19**

తెలుగు కవుల స్తుతి

క. కన్నవ్వ తెలుఁగునుడి, మము గన్నయ్య యెవండొ యెందుగలఁడన నోహో !
మిన్నన్ వాగనుశాసను నన్నయ్యని తెలియుమనెడి నన్నయ నెంతున్. **20**

ఆ. నీతివర్తనంబు నిర్మలాత్మజ్ఞాన మాటవెలఁది నడల నలరఁజేసి
యాది చేఁదుగాఁగ నగుపించు వేమనన్ నిరతమమృతరూపునిన్ దలంతు. **21**

ఉ. భాగవతాఖ్యతో నమృతభాండము తెన్గుల కిచ్చు నమ్మహా
భాగుని బోతనన్ బరమ భాగవతోత్తము నాంధ్ర వాగ్వధూ
టీ గురుశోకవారణ పటిష్ఠుఁ దలంతుఁ గలిం దళింప జ
న్మాగతుఁడైన ముక్తితనయా జనకున్ సనకున్ శుకార్భకున్. **22**

సీ. అక్కిరీటి శరమ్మొ తిక్కన గంటమో సంగరోద్యోగాల జయముఁ గాంచె
నాంధ్రవాగ్వనితా సుమాధరం బెట్టనో భారతారణ్యాల సౌరు జిమ్మె
శ్రీనాథుఁడే కళాశ్రీనాథుఁడో యేమొ పదమంటి రసగంగ బయలుదేఱె
శ్రీకృష్ణరాయలే శ్రీకృష్ణుఁడఁగునేమొ యాముక్తమాల్యద యతని వలచె

తే. నలఘు మను సంభవ మొనర్ప నవని పైకి నరుగుదెంచిన యవర ప్రవరుఁడు గురుఁడు
విప్రవరుఁ డల్లసాని కవిప్రవరుఁడు నాదిగా నాదికవుల దివ్యాంఘ్రిఁ గొలుతు. **23**

సీ. నంది తిమ్మన కృతి నవ పారిజాతమో శ్రీకృష్ణుఁ డద్దాని స్వీకరించె
రామరాడ్భూషణ రత్నమౌటనొ యేమొ వసుచరిత్రకు విల్వవచ్చె నెంతొ
రామకృష్ణావతారమ్ము లేకమ్మైట వ్రాయఁగల్గెనొ పాండురంగ మహిమ
ఆంధ్ర కావ్యప్రపంచార్కుఁడో సూరన్న యల కళాపూర్ణోదయము నొసంగె

తే. నరయఁగం కంటిపాపఁడే యనఁబడుచును సరసగతి రామచరిత కుత్తరము వ్రాసె
మొల్ల పూఁదాని రాముల యిల్లు నిండెఁ జేమకూరదౌ రుచినిల్వ చెప్పలేను. **24**

ఆధునికకవి స్తుతి

తే. అక్షరార్థ ప్రదాతలౌ యాదికవుల యార్షఋణ మీఁగ నవ్విధి నంజలించి
సాటికవులలో నెంతయు మేటులైన ప్రస్తుత కవీంద్రచంద్రులఁ బ్రస్తుతింతు. **25**

క. తెనుగుం భారతి నిద్దుర కనుదమ్ములు విప్పనే సుకవి కర మది తా
నినకర కళ లీనెనొ యా ఘనమతి వీరేశలింగ కవిని నుతింతున్. **26**

చ. తిరుపతి వేంకటేశ్వరుల తీరునఁ గూరిమి వందనీయులౌ
తిరుపతి వేంకటేశ కవిధీరుల నవ్యకవిత్వమార్గ స
ద్గురువుల భారతీ కమల కోమల పాదయుగావతారులన్
మరి మరి మ్రొక్కి వేడెదను మానసవీథిఁ దలంచి భక్తిమై. **27**

క. అసమాన పాండితీధను నసదృశ హరిపాదశశ్వ దరవింద మరం
దసమాస్వాదనచణు రామసుధామరు వాసుదాసు మాన్యు నుతింతున్. **28**

ఉ. ధీనిధి యాంధ్రభారత కృతి శ్రుతికర్త మహేంద్రరాజ్య సం
స్థాన కవీశుఁ దుజ్జ్వల యశస్కుఁడు భారతఖండ పూజ్యవి
ద్యానిధులం దొకండును శతద్వితయాధిక గ్రంథకర్తయౌ
జ్ఞానసముద్రు వ్యాసముని సన్నిభు శ్రీపదకృష్ణుఁ గొల్చెదన్. **29**

సీ. విశ్వనాథ కులాబ్ధి విధురూపుఁ డితఁడని చెలియలికట్టయే చెప్పు నెవని
సత్యనారాయణస్వామి యీతఁడె యని ఫణి వేయిపడగలఁ బల్కు నెవని
వరకవి సామ్రాజ్య ధరణీశుఁ డితఁడన నేక వీరాకృతి యెసఁగె నెవని
నభినవ శ్రీనాథుఁ డన నీతఁ డే యని కిన్నరసాని కన్గీఁటె నెవనిఁ

తే. గాంచి, యెవఁడు రామాయణ కల్పవృక్ష వినుత కాండాలి దివికి నిచ్చెనలు వైచి
యమరకవి మతిన్ దెఱచి రాజని వెలింగె నట్టి కవికుల గురువున కంజలింతు. **30**

చ. సరస కవిత్వ సంపదల సౌందరనంద మహా ప్రబంధమున్
విరచితముం బొనర్చిరి కవిప్రకరమ్ము తలం ధరింప సు
స్థిరమతి లక్ష్మీకాంత కవిసింహుఁడు కాటురి వేంకటేశుఁడున్
శరధి గభీరుఁ డున్నత విచారుఁడు వారిఁ దలంచి మ్రొక్కెదన్. **31**

క. కవిసార్వభౌము దుర్భాకవరాన్వయహరిదిశాప్త ఖద్యోతను స
త్కవిరాజ శేఖరాఖ్యు శతవధానిని వీర వాక్రృతాపుని దలతున్. **32**

చ. నవరసపూర్ణ రమ్య రచనా ధరణీ గురుభారవాహ వై
భవ జితశేష భవ్య శివభారత కావ్యకళామనీష స
త్కవికులభూష పండిత జగద్వినుత ప్రతిభావిశేష నెం
దవిరళ కీర్తిపోషు గడియారము శేషకవీశుఁ గొల్చెదన్. **33**

మ. బుధులెల్లన్ నుతియింప నాంధ్ర చరితల్ పూర్వోక్త మార్గమ్మునన్
సుధలన్ బంచ రచించె భవ్యకవితా శోభాయమానుండు శ్రీ
మధునాపంతుల వంశమండనుఁడు శ్రీమత్సత్యనారాయణుం
డు ధరన్ గీర్తివహింప నాదు కయిమోడ్పుల్ తత్కవిస్వామికిన్. **34**

ఉ. వేంకట పార్వతీశ్వరుల వేలురి కావ్యకళా ప్రపూర్ణ శో
భాంకితు, తుమ్మలాన్వయ సుధార్ణవ పూర్ణశశాంకు, నేటుకూర్
వేంకటనారసింహ సుకవి ద్రుహిణున్ వర సన్నిధాన వం
శాంకుర పారిజాతమును నమ్మల సుబ్బకవి న్నుతించెదన్. **35**

నవ్యకవి స్తుతి

సీ. భారతి కనుగుట్ట బంగారు తల గొట్టి తృణ కంకణమ్ము చేత నిడె నెవఁడు
నాక వనము మించు నా కవనమ్మునఁ "దెలుఁగుతోఁటన్" దీర్చిదిద్దె నెవఁడు
మదవతి యగు వాణి పదములం బడి రాఁగఁ బిలిచె "రమ్యాలోకముల" నెవండు
భారతి తలఁదాల్ప భాషలో నాయువుపట్టుతో "జడకుచ్చు" గట్టె నెవఁడు

తే. అట్టి మా యాంధ్ర జయదేవు నార్ద్రభావు నవ్య దివ్య కవిత్వ గాంధర్వజీవు
రవి కవీశ్వర శిష్యు శ్రీ రాయప్రోలు సుబ్బరాయని నోరార స్తుతియొనర్తు. **36**

ఉ. శ్రీయుతు బాపిరాజును విశిష్ట కవీశ్వరు నప్పరాణ్మణి
న్నాయని సుబ్బరాట్కవిని నందురి సుబ్బకవీశు జాషువన్

దీయఁగఁ బల్కు వేదుల సుధీమణిఁ బాపయశాస్త్రి నవ్యవా
క్ఛాయల సొంపు నింపు శివశంకరు నోరి నృసింహు నెంచెదన్. **37**

క. "శివ తాండవ" కర్తను సత్కవికులశేఖరుని శారదా వరపుత్రున్
వివిధకళాస్పదు నెంతు న్సవినయమతి పుట్టపర్తి నారాయణునిన్. **38**

తే. రామచంద్రుని పిళ్ళ "వే" రత్నకవిని, బోయి భీమన నంబటిపూడి సుకవి
నోలి నింద్రగంటిని శ్రీ కొడాలి కవిని ఘనుని యేలేశ్వరాఖ్య సత్కవి నుతింతు. **39**

అభ్యుదయకవి స్తుతి

సీ. అభ్యుదయ పథాల కాదికవీంద్రుఁడౌ గురుజాడ యప్పరాడ్గురు నుతింతు
తన్మార్గముల వ్యాసత న్నిర్వహించిన గిడుగు దంభోళినిఁ గీర్తిజేతు
కవితాభ్యుదయమార్గ కాళిదాసన వెల్గు శ్రీశ్రీ పదాల జేజేల నిడుదు
నవకావ్య విశ్వసంభవభూతి యన నొప్పు కృష్ణశాస్త్రికి భక్తిఁ గేలుమోడ్తు

తే. ఆంధ్రవాణి త్వమేవాహమన వెలుంగు నతులమతికి నారుద్రకు నతులొనర్తు
కావ్య సురనదీ జలపాతగతుల క్షితిని నందనమొనర్చు నారాయణుం దలంతు. **40**

తే. రుద్రవీణాశ్రుతి స్వరారోహణములఁ దమి మహాంధ్రోదయ ప్రభాతములఁ బాడి
యగ్నిధారా శరాహతి నధమ గర్వ శరధి నింకించు శరధి దాశరథి నెంతు. **41**

క. వేమన హృదయుని నభినవ వేమనను బ్రజాకవీంద్రు వినుత చరిత్రున్
ధీమహితునిఁ గాళోజీ నామాంకితు వినుతిఁజేతు నారాయణునిన్. **42**

క. శశ్వత్కాళోజీ రామేశ్వరు శ్రీ పొట్లపలి కవీంద్రుని విద్వాన్
విశ్వమ్మును విజ్ఞానపు విశ్వమ్మగు నార్లకవిని వినుతింతు నొగిన్. **43**

తెలంగాణ పండితకవి స్తుతి

సీ. కవిలోక మిత్రు శ్రీకాకునూర్యన్వయు ననఘఛందో నంతు నప్పకవిని
సరసా చలాత్మజా పరిణయ సత్కావ్యకర్తన్ కిరీటి వేంకట కవీంద్రు
వర బాలభారతీ బిరుద విభ్రాజితు శ్రీ బుక్కపట్టణ శ్రీనివాసు
స్తవనీయు శ్రీ శారదాప్రశ్న వివరణు శ్రీమన్మరింగంటి సింగనార్యు

తే. కాళిదాస కావ్యోద్యాన గంధవహుని మహితగురుని కోలాచల మల్లినాధు
ఘనుల శ్రీమరింగంటి వేంకట నృసింహ సత్కవిద్వయాదుల భక్తి సన్నుతింతు. **44**

సీ. *పాండురంగఁడె మడికొండలో శ్రీరాము కథ వ్రాసి పండరి కవిగ నలరె
తా నాంధ్రకవితా పితామహుం డిచ్చోట నాంధ్ర పితామహుం డగుచుఁ బుట్టె
కృష్ణరాయలె రామకృష్ణ రాయలుగాఁగ బూర్గులవంశ సంభూతుఁడయ్యె
రుద్రాంశుఁడు ప్రతాపరుద్రుండె సురవరమ్మున బ్రతాపుఁడుగాఁగ మూర్తిఁజెందెఁ

గీ. సరసగతుల నింద్రద్యుమ్న ధరణిపాల చరితమును సత్ప్రబంధ విస్ఫురణ మెఱయ
రచన మొనరించు కేశవరాయ డాది చతుర పండితకవుల సంస్తుతి నొనర్తు. **45**

సీ. ఉద్దండ పండితు లొద్ది రాజాన్వయ సోదరకవుల సంస్తుతి నొనర్తు
ఆంధ్రబిల్హణు సువిఖ్యాత పండితకవిన్ చతురాస్యు లక్ష్మణశాస్త్రి నెంతు
ప్రకటిత శ్లేష యమకచక్రవర్తియౌ కుకునూరి రామాఖ్య సుకవిఁ దలఁతు
రమణీయకావ్య నిర్మాణ శిరోమణి కేశవపంతులం గీర్తిసేతు

తే. గార్లపాటి రాఘవ మహాకవి నుతింతు ప్రాజ్ఞు ముసిపట్ల పట్టాభిరాము నటులె
అపర నన్నయ నుదయ రాజాన్వయాబ్ధి విధుని శేషగిరీంద్ర కవి న్నుతింతు. **46**

సీ. అభినవ పెద్దన యననొప్పు మద్గురు న్వానాద్రి వేంకటవర్యుఁ గొల్తు
సంస్కృతాంధ్ర కవిత్వ చతురాననుని వానమామల లక్ష్మణు మది భజింతు
రైతు రామాయణ రసవన్మహాకావ్యకర్త నగ్రజుని జగ్గన నుతింతు
సత్కావ్య కల్పనా చతుర పాండిత్య విహారిఁ గోరుట్ల కృష్ణార్యుఁ దలఁతు

తే. చిలుక పలుకుల నమృతమ్ము నొలకవోయు చిలుకమఱ్ఱి రామానుజు నలఘుమతిని
ముక్కు తిమ్మనార్యుని రీతి ముద్దుపలుకు లల్లు వల్ల దుర్గనకవి నభినుతింతు. **47**

క. ఎన్నుదు రామన్నను సంపన్నుని శ్రీ సుప్రసన్ను మాయన్నుల కృ
ష్ణన్నను తంయ్యాలాన్వయుఁ గ్రన్నన బలరాము వేముగంటి నృసింహున్. **48**

సకల సుకవి స్తుతి

తే. మరచినట్టి సత్కవులకు మది కొకింత గుఱుతులేని సత్కవులకు కొంచెమింక
చిఱుతలైన సత్కవులకు ధరణిఁ బుట్టువొందవోవు సత్కవులకు వందనములు. **49**

---

* పండరినాథుడనే కవి మడికొండలో జన్మించిన నియోగి బ్రాహ్మణుడు. ఇతడు "రామకథా కల్పలతా" యను పేర ౧౧౦౦౦ శ్లోకాలతో సంస్కృతములో రామాయణము వ్రాసినాడు. ఆంధ్రమున పండరి రామాయణ మనుపేర అనేక వేల పద్యములలో నొక రామాయణమును వ్రాసినాడు. ఇది అముద్రితముగా నున్నది.

కుకవి స్తుతి

తే. అర్హతయె లేక యిటులు మహా ప్రబంధ నిర్మితి నొనర్చు చపలునినేఁ జెలంగ
నౌకరి ననేల యీతఁడు కుకవి యనుచు అకట నాదు సాహసకృతి కొక నమస్సు. **50**

ప్రబంధ స్తుతి

సీ. రూపిత ప్రాసాద గోపురసీమల రమణీయ శిల్ప చిత్రణము భంగి
సహజ సౌందర్య భాస్వ త్కోమలాంగికి సురుచిర భూషణాంబరములటులు
వరతప్త కాంచనాభరణ సంతతులందు నవరత్న సత్కళా నివహగతుల
ఆపాత మధుర మోహనగానవాణికి వీణామృదంగ నిక్వాణ సరణి

తే. వర్ణనాదులుం గృతి కెంతొ వన్నె గూర్చగల్గునని బ్రబంధాఖ్య సత్కావ్య భేద
గతిని దీర్చిరి నిజ కళాప్రతిభ మెరయ మను వసుచరిత్రము ల్వ్రాసిమనుసుకవులు. **51**

ఉ. అవ్విధి సత్ప్రబంధ రచనాశయమొప్పఁ గృతిన్రచింతుఁ దా
నెవ్వఁడు శారదా సరసిజేక్షణ కజ్జల బాష్పపంక్తులన్
నెవ్వ గఁగోట మీటి పెను నెంజెలిఁ బాపెనొ వాని వృత్తమున్
రవ్వలహారమందుఁ గృతి రమ్యత చాలమి విల్వ తగ్గునే ! **52**

చ. రసమయ కావ్య దివ్య సుమరాజమునం దొసఁగుల్ ప్రమాదతన్
మసలినఁ దత్ప్రబంధమును మాన్యులు మెచ్చకయుందురే సుధా
రస నిధియైన తేనె పెరరంధ్ర సమన్వితమంచు నిద్ది నీ
రసమని త్రోసిపుచ్చుటలు ప్రాజ్ఞ జనోచిత కృత్యమౌనొకో ! **53**

విమర్శకులకు వినతి

తే. మీ యనుగ్రహపాత్రుని దోయధిఁ గని రత్నముల నేరి ఘనుడని వ్రాయగలరు
మీదు నిగ్రహపాత్రు మహోదధి గని నత్తలనె యేరి యల్పుడనంగలారు. **54**

తే. మేటి కాళిదాసుఁడె “మీదు మెప్పుఁ గనని విజ్ఞత యదెట్టిదైనను విఫలమనియె”
ఇపుడె కవి కీర్తికొఱ కేను తపమొనర్తుఁ బ్రోత్సహింప బిడ్డకుఁబాలు వోయుటగును. **55**

అసద్విమర్శక స్తుతి

తే. మొదలు తుద గ్రంథ మెల్లయుఁ జదువకుండ యౌర నితడు తానొక కవియా యటంచు
నెంచు ఘనులకు నది విశ్వసించు ప్రజకు దూరముననుండి యొక నమస్కార మిదుదు. **56**

సద్విమర్శక స్తుతి

సీ. క్షీరాబ్ధి గత సుధాసార సర్వస్వమ్ముఁ ద్రచ్చి చూపించు మందరనగమ్ము
స్వర్ణార్ఘమూల్య సన్నిర్ణయమ్మొనరింప నొరదీయఁ గలనికషోపలమ్ము
తోయసమ్మిశ్రిత దుగ్ధభారమ్మును లీల నేర్పరచు మరాళరాజు
సురుచిర వల్లరీ సుమనస్సు వాసనల్ కడలంట విరజిమ్ము గంధవహుడు

తే. నమిత ధీశాలి చిత్త సంయమనశీలి నరస సద్గుణ వ్యాఖ్యాత సాధ్వసాధు
విషయ నిర్ణేత సహృదయ విశ్వజేత యగు విమర్శకోత్తమునకు నంజలింతు. **57**

అభ్యర్థన

సీ. ధర నెలోరా యజంతా గుహాగర్భాల వరశిల్ప బాలకుఁ బురుడు వోసె,
క్షోణిపై నొక చిన్నసూర్యుఁడై ప్రభజిమ్ము కోహినూర్మణి నెత్తుకొనుచు మురిసె,
శ్రీమదేక శిలాపురీ స్తనాగ్రమ్మున భాగవతము కుగ్గు బాలువోసె,
కాకతిసామ్రాజ్య కాంతామతల్లికి రాతికోటల నంగరక్షజేసె.

తే. లలితలావణ్య సకల కళాప్రవీణ ప్రథిత విజయవిలాస సంపత్ప్రపాణ
ధర్మ సందీప్త రాజ్యతంత్రముల జాణ మా తెలంగాణ ముక్కోటి మణులవీణ. **58**

చ. ఎవనికి వాగ్వధూటి వెతనెంతయుఁ దీర్చెడి దిక్కటంచు క
న్గవబడి యశ్రులొల్కఁ దన కష్టసుఖమ్ముల విన్నవించె, నో
కవివర ! తెన్గు భాగవతకన్య నొసంగుమటంచు వేడెఁ దా
నెవనినిగాంచి శ్రీ రమణుఁ డిట్టిఁడు మానవమాత్రుఁడౌ నొకో? **59**

ఉ. మా తెలఁగాణ పోతన సమాన మహాకవిఁగాంచు నంతగాఁ
బూత చరిత్ర యయ్యెనని భూ జనులందఱు సంస్తుతింప వా
క్చాతురి నా మహోన్నత విశాలవియత్తల సీమ గర్జలన్
జేతువొ మ్రోళ్ళిగుర్ప సుధ జిమ్మెదొ రాగదవోయి సత్కవీ ! **60**

చ. అలిగెదవేల నీ కనుల నశ్రులు గార్చెదవేలఁ బిల్చినన్
బలుకవదేల మోము నటు ప్రక్కకు ద్రిప్పెదవేల కాటుకల్
మలుగఁగ నేడ్చు నీ పలుకు మానినిపై గనువేయు నట్టి వా
రలయిన మానవాసురుల రాజుల కాలమువోయె సత్కవీ! **61**

ఉ. పూచి ఫలించు కల్పతరుపుంజము భాగవతమ్ము దాని పెన్
బూచిగఁ బొట్టఁ బెట్టుకొని భూమిపయిన్ దల లెత్తియాడు కీ

డౌ చెద పుర్వులన్ని హతమాఱంగ నా యఱకాల నేలకున్
రాచెద వాని త్రోవలకు ఱాళులుగొట్టెద రమ్ము సత్కవీ ! **62**

ఉ. నిక్కముగాఁ బ్రజాహృదయ నిర్మల ధర్మ సుఖాసనమ్ముపై
నెక్కఁగ నీవుదక్క మరి యెవ్వరు నర్హులు గారఁటంచు నల్
దిక్కులు మాఱుమ్రోఁగెడి నదే. నిజ కావ్యవిపంచికా శ్రుతిన్
జక్క సవర్చి కర్షకజన స్వరగీతిక లాలపింపవే ! **63**

సీ. తాళపత్రాల వాగ్జాలపాదాలు మాన్యాలఁదేలెడి లక్ష్మి నంగి కొలువ,
నుడుగులో నీ యెద్దు టడుగులోఁ బులకించి మంచి ముత్యాల్ తలచుంచువేయ,
కలములో నీ చేతిహలములో జలపుట్టి రసగంగ లుప్పొంగి బుసలుకొట్ట
కృతిలోని రాముఁడు క్షితి నీదు సీతకు నురుబీజ లవకుశాభ్యుదయ మిడఁగ.

తే. వరద హస్తమ్ములోఁ బుట్టిపెరిగి తిరిగి లేచిరావోయి హాలికా ! లేచిరమ్ము
గడుసు శ్రీనాథుల దినాలు గడిచిపోయెఁ గర్షకుని దైవము ఫలించు కాలమిదియె. **64**

ఉ. కావలె నిన్నుబోలు నొక కర్షకసత్కవి, క్రుంగుచున్న యీ
భూవలయాన నాయువులువోసి సముద్ధరణం బొనర్ప మేల్
త్రోవలు దప్పి బండి సనెదోరగలుం బడిపోవు పోకమున్
గేవల కర్మయోగివయి కేల హలమ్ము కలమ్ము బూనుమీ ! **65**

మ. కలలం గాంచెడి ప్రాగ్దిశా తరుణి తాఁ గన్విప్పుగాఁ ద్రాటి క
మ్మల గంటమ్ము సుధాంబు వృష్టి గురిపింపన్ గాపుమై గుద్ద చిం
పుల మాటుంగొని తొంగిచూచెడి క్షుధాభూతాళి భీతిల్ల నీ
కలిలో విప్లవ పాంచజన్య పృథు శంఖంబొత్తి మేల్కొల్పవే ! **66**

చ. ఇలఁ బ్రజ చిన్నచేఁప గ్రసియించెడి యా పెనుచేఁపలై యెదన్
దలఁప రహో ! స్వజాతియను ధర్మమునున్ దయనెప్డుఁ దిర్యగా
దులె నయ మిట్టివారి యెదదూసెడి గుండిదీయ గాలమై మనన్
దొలకరి మబ్బులో మెఱపుదోఁచు విధమ్మున గంటమెత్తుమా ! **67**

తే. అదొ త్రివర్ణపతాక తా నభయమిడఁగఁ జక్రమును దాల్చు వరద హస్తమ్మువోలె
నట్టె రెపరెపలాడు నీ యంబరమున నెఱి స్వతంత్ర భానూదయ నియతిదెలుప. **68**

చ. ఉడుపతినా బలాసురుల నుక్కడగింపఁగ నింద్రచాప మె
క్కిడిన విధంబునన్ మనియహీన ముదంబుధి నోలలాడుచున్

దడవడు నీ త్రివర్ణ పరిధాన విశాలరసాల సీమలన్
విడివడె మూఁగవోయిన సువిశ్రుత సత్కవి కోకిల ధ్వనుల్. **69**

ఉ. తా నొక నిప్పుకుంపటికి దాపునఁ గ్రాలెడి లక్క యిల్లుగాఁ
గాన నగున్ బ్రపంచమును కచ్చెకె కాళులఁ ద్రవ్వు బాంబులో
జ్ఞాననిధీ ! భవత్కవనగాంగ ఝురిన్ సురలోక నందనో
ద్యానము నాటి పోన్ భరతధాత్రికి రాఁగదవే జగత్కవీ ! **70**

మ. ధరణీపాలుర రాజ్యవైభవములున్ దత్ప్రేయసీ నాయకా
విరహోన్మాద కృతుల్ సమీక విజయోద్వృత్తమ్ములున్ నిత్యమున్
బరహింసాత్మక సార్వభౌమతలు కావ్యంబౌచు రూపొంది యు
ర్వర కీ దుర్దశగూర్చె శౌరి పదసద్భక్తిన్ బ్రసాదింపుమీ ! **71**

ఉ. నీ విలనున్న వేళ నతి నిష్ఠురబాధలఁ గూర్చినారు మే
ధావులు పండితుల్నృపులు తావక నిర్గతినెంచి కావ్య వా
గ్దేవుఁ డితండు బుట్టిన ప్రదేశమువారము మేము మేమనున్
గోవు గతించఁబాఁడి నెఱఁకుల్ బయటంబడుఁగాదె సత్కవీ ! **72**

ఉ. ఏలిక లగ్రహారముల నిచ్చెడి కాలముగాదుకాని యో
హాలిక సత్కవీ ! సభల హారము లిచ్చెడి వారలన్నచో
వేలుగలారు చిత్తము లభించును విత్తముసున్న కాన నీ
హాలికవృత్తి నేర్పని మహాకవియే నొక స్కూలు టీచరౌ. **73**

ఉ. వేగములేచి స్కూలునకు వేళకుబోయి యనేక పాఠముల్
వాగుచు వేసటం బడుచువత్తుము జీవము జీవితమ్ముతోఁ
దూగమిరేయి ట్యూషనులతో సరిపుత్తుము మా కవిత్వపున్
భాగవతమ్ము లవ్వి వడుపాటులు దేవుఁ డెఱుంగు సత్కవీ ! **74**

ఉ. వెంగలి యట్లు స్కూలనుచు వేరొక భాష వచింతువందు వే
నాంగలమిద్ది నేర్పమి సమర్థతలేదు సమాజమందు మా
సంగతి నీ వెఱుంగవొకొ స్రష్టయునైనను సారసాక్షుఁడే
నాంగల విద్య రాదన రమాంగన డాయదుపీఠ మీదిలన్. **75**

తే. కావున న్నీవు మా పయిఁ గరుణగల్గి కలముబూనియొ లేకున్న హలముగొనియొ
ఆంధ్రశారద యేడ్పు రవ్వంతయేని పారదోలి నీ బిరుదు గాపాడుకొనుము. **76**

పండితవంశ పరిచయము

తే. తొల్లి నారాయణప్ప సుతుండు సింగరార్యుఁ డతని సూనుఁడు లక్ష్మణార్యుఁ డతని
నపర వాల్మీకి యనెను రామాయణార్థ ప్రవచనమ్మున కెద మెచ్చి పండితతతి. **77**

తే. ఇతని సుతుఁడు వెంకయశాస్త్రి యెంతొ మేటి తర్కమునను వ్యాకరణ శాస్త్రమున నితని
ఛాత్రుఁ దారుట్ల జగ్గయ సంస్కృతమున వ్రాసె జగదీశ చంపూ ప్రబంధ మొండు. **78**

ఉ. ఈతఁడు తాను వ్యాకృతి నహీంద్రుఁ డనంబడె వారణాసిలో
ఖ్యాతివహించు పండితులఁ గాదనిపించెను వాగ్వివాద మం
దీతని యన్వవాయమున నేడు తరమ్ములు వీరి యింటనే
చేతు నివాసమంచుఁ దొలి జెప్పె సరస్వతి యందు రెందఱో. **79**

తే. వరుస వెంకయశాస్త్రికి పట్టి మాదు తండ్రి బక్కయశాస్త్రి యీతనిని గూర్చి
బ్రదికి బక్కయశాస్త్రి పురాణము వినవలెను జచ్చి స్వర్గంబు వోవలెనను బ్రజ. **80**

క. ఒక్క మయిలు వినఁబడునటు వక్కాణించు మధుగళరవపుసింహ మహో!
బక్కయ పురాణమన నబ్బక్క ! యనం జేయు బుధులఁ బామరులనొగిన్. **81**

క. నిక్కము వచింతుఁ బాఱెడి పక్కియు నిలుచుండుఁ జంటిపాపలు గూడన్
జెక్కిన బొమ్మల వలెనే దిక్కుగనక విందు రితని తియ్యని గళమున్. **82**

ఆ. మత్త మధుకరంపు మొత్తమ్ము లొకమరు ఝుంకరించు తేనె జాలువాఱు
గండు కోకిలములు కలహించు నొకసారి పలుకు హంస లితని గళరవమున. **83**

ఆ. ప్రత్తి విచ్చినట్లు పండొల్చి చేతిలోఁ బెట్టినటులు కనులఁ గట్టినటులు
విసుగులేక యింక వినిన బాగుగనుండు ననఁగ నెంతొ రుచులు తనర నుడువు. **84**

సీ. సిద్ధాంతులకె యెంతొ శిక్ష నీఁజాలు నపార జ్యోతిష్కలాబ్రహ్మ యతఁడు
సంస్కృత ద్రవిడాంధ్ర సాహిత్య జలధిలో నంత మారసిన దిగ్దంతి యతఁడు
బ్రహ్మవిద్యా భాష్య భగవద్విషయసూక్తిఁ బయిచేయి లేదనఁబడె నతనికిఁ
బులి జూదమున వీరి గెలిచెడి మొనగాఁడు పుట్టి రావలెనన్నఁ బొగడుటగునె?

తే. పది తడవలేని వెయినూట పదియు నార్లు రౌప్య బహుమతు లర్ఘవస్త్రములు శాళ్ళు
గొన్నవాఁడు నూటపదార్లకన్న నెపుడు తక్కువగ నాతని కొసంగు దాతఁగనము. **85**

ఆ. ఇంత పండితుఁడయి యేమిచ్చినను గొను నాసఁ గొనఁడు పేదవేసముననె
మను సతమ్ము నిట్టి మా తండ్రి గర్భాన నెట్టి తపముజేయఁ బుట్టినామొ ! **86**

తే. అరయఁ బండిత వంశంబు నందు నిట్టి ఘనుని సుతులమై మూవు రగ్రజులు నేను
బుట్టినందుకు గర్వింప మెట్టులతని జ్ఞానలవమె మా యందు నేమేని యున్న? **87**

ఉ. వీరి కుమారు లందఱను వేంకటనాథుఁడు పెద్ద నాకునున్
గూరిమి యొజ్జ, గుండవర గోపుని స్థానిక పండితుండు నా
కారము దాల్చి విద్దెలిటఁ గన్నడు ద్రావిడ సంస్కృతాంధ్రముల్
పారము ముట్టఁజూచెఁ బరభాషలు నేరిచె నుర్దు నాంగ్లముల్. **88**

తే. ఉభయ వేదాంతశాస్త్రాల నూహ సొరని గణితశాస్త్రంబునం దెంతొ ఘనుఁడు వాణి
గర్వమును జంపి డంబంబు గట్టిపెట్టి యీ కళాతపస్వి మొగాన నిల్లుఁగట్టె. **89**

తే. బమ్మకుం బొమ్మ గట్టిన పండితుండు సకల భాషల జననియౌ సంస్కృతమున
మొక్క వోవని పదునైన యుక్కుతునుక విచ్చు తరవారి వాదర విధము దోఁచు. **90**

మ. ఒక విద్యన్ బరిపూర్ణుఁడై మిగతలం దొక్కొక్క యల్పాంశ సా
ధకుఁడైనన్ శశిఁ గూడియుండు నుడు సంతానక్రియన్వెల్గుఁ దా
నొకటన్ బూర్ణుఁడుగాక యన్ని కళలం దొక్కింత సాధింపఁగన్
సకలోడుస్థగితాంబరంబున నమాసం గన్న చందం బనున్. **91**

ఉ. నిండు ఘటంబు మౌని కడు నిగ్రహజీవి యఖండధీవిశా
లుండయి నీఱు గప్పికొన లోపల నుండెడి నిప్పు, బోధనన్
బండను దొల్చి రత్నమన భాసిలఁజేయును వేంకటాఖ్యచే
నుండె మదగ్రసోదరుఁడు యోగ్యుఁడు నా గురుదేవుఁ డాప్తుడై. **92**

తే. అద్వితీయుఁడు నల్వురిలో ద్వితీయ సోదరుండు లక్ష్మణనామ శోభితుండు
లౌకికీ శిక్ష నెఱిగించు లక్షణమ్ము నైదువందల సూత్రమ్ములందు వ్రాసె. **93**

తే. ఘన ప్రవక్త బహు గ్రంథకర్త నాల్గు బాసల ననర్గళముగఁ గవన మొనర్చు
ప్రౌఢకవి యాహిరీరాష్ట్ర ప్రభువరుఁడగు ధర్మరాజ సంస్థాన విద్వాంసుఁ డితఁడు. **94**

ఉ. చక్కని సంస్కృతాంధ్రముల సాగిన యీ కవిరాజు వాణిలో
మిక్కిలి హృద్యమై రసము మీఁగడ గట్టెను నల్దెసల్ చెవుల్
నిక్కిడి యాలకించెను ధ్వనింప నొయారపు క్రొత్తకైత లిం
దక్కటఁ గొన్ని యచ్చుపడె నాఁగెను గొన్ని ధనాద్యభావతన్. **95**

క. నేనును జగదీశ సదభిధాన తృతీయాగ్రజుఁడు సదా యనురక్తిన్
మేనులు రెండైనను గన ప్రాణం బొకటియె యనంగ వర్తించితిమౌ. **96**

క. ఒక కంచమున భుజించితి మొక మంచమునం బరుంటి మొక హృదయముతో
సకల కల లభ్యసించితి మకలుషిత ప్రేమ గర్భి తాంతర్యములన్. **97**

చ. సకల కళా విభాసితుఁడు చక్కని గాయకుఁ డెంతొ యందమై
న కవిత సంస్కృతాంధ్రముల నాగరకుల్ గొనియాడ వ్రాయుఁ బా
తకములఁ బాపు నా హరికథా కథనమ్మున నాంధ్రభూమిలో
నొక యసమానరత్నమన నొప్పెను నేరిచె నాంగ్ల మున్ద్రనున్. **98**

ఆ. కోకిలలకు మావి కొసఁ జూపి యూరించు జుంటితేనె లాశజూపు తేంట్ల
కతని గళరవమున హాయి, సౌఖ్యము మెండు నా తపము ఫలింప భ్రాతయయ్యె. **99**

ఆ. తనదు కూ ఁతునొసఁగి తండ్రి వెన్కొక తండ్రి యగుటెకాక నాకు నన్నవస్త్ర
మిడి కవిత్వకన్య యెంతొ విశ్రాంతిగ నన్ను గూడఁజేసె నా శ్వశురుఁడు. **100**

ఆ. అతని యుపకృతిఁగొని యక్షరరూప కీర్తనలఁ దన కృతజ్ఞతలఁ దెలుపుట
నస్మదీయవాణి యా చందురునకుగా నొక్క నూలుపోఁగు నుంచుటెయగు. **101**

సీ. హరిదాసకేసరి యన జగన్నాథార్యులనఁగ చెన్నూరిలో దనరు నితఁడు
నితిని యశస్సింహ మీ యాంధ్రదేశాన నార్చి పంజావైచె నన్నిచోట్ల
నీతని గానమోహిని తాను స్వర్ణంపుటందెల గెల్చిన యందగత్తె
యీతని వాగ్దేవి యెన్నియోనగరాలఁ బుష్పవర్షమ్ముల మునిఁగితేలె

తే. రాగమును వ్యాప్తిఁజేసి హార్మనినిగాంచ రాగమును దోఁచదని వ్రేళ్ళరవ మొనర్చుఁ
దాళమును వైచియట్లె మృదంగముఁ గనఁదాళ మీ ధాటికని చేయి తప్పివేయు. **102**

చ. సువిశద వాగ్ఝరీమహిమ చుక్కలనానెడి గాత్ర కిన్నరన్
సవతి పికమ్ముపోలె వరసంపు బరాబరులాడ నూఁపు లూఁ
పి విడిచెవేల నూర్లప్రజ భేషనఁ బల్లెలఁ బట్టణాలఁ గీ
ర్తివడసె నెల్ల దేశములు దిర్గి సదా హరికీర్తనాదులన్. **103**

శా. గంధర్వ ప్రతిమానగానములకున్ గండ్లెఱ్ఱనై కోకిలల్
రంధిన్ గానల మోముదాఁచుకొను చార్వన్ మోహనాస్త్రోల్ల స
ద్బంధమ్మై స్వరగాత్రమాధురులు శ్రోతన్ ముద్దునిం జేయఁగా
సింధుప్రావృత భారతావనిని నర్చింపఁబడెన్ మేటియై. **104**

తే. కాగితములోన శిల్పమ్ము కత్తిరించుటందు తన సాటిఁగనని మహాంధ్ర శిల్పి
యౌర ! వీరి హస్తము సోకినంతలోనె కత్తెరకు కన్ను లుదయించు కళలునించు. **105**

సీ. తఱచు మానసమందుఁ దలచికొన్నంజాలు మయసభా శిల్పసంపదలఁ గురియు
కాగితమ్మును మల్చికై బూనినంజాలు నకిషీవిలాసముల్ నాట్యమాడు
కత్తెరకొనలింత కదలియాడినజాలు ఫలపుష్పతరులతల్ కళలు జిమ్ము
లలితాంగుళు లొకింత లాస్యమాడినజాలు శుకమయూర మరాళ నికరమొఱగు

తే. అచ్చువలెనుండు నా గరి యక్షరముల, ముచ్చటం గొల్పు వీరి సమ్మోహనకర
కల్పనా నల్ప శిల్ప సత్కళలొకింతఁ గాంచ ముగ్ధుఁడై చను విశ్వకర్మయేని. **106**

తే. బ్రహ్మవేత్తయై బ్రహ్మానుభవరహస్య మెరుగఁబల్కెడి రాజ యోగీశ్వరుఁడు
వీరి శిష్యగణమ్ములు వేల సంఖ్యలందు గలరందునందు మహేంద్ర భువిని. **107**

తే. ఒరుల మనసుల నొప్పించి యెఱుఁగనట్టి ధర్మగుణజాల నిరతాన్నదానశీల
సతత పతిపాదసేవ నాసక్త చిత్తయై సుభద్రాఖ్యఁ జెలఁగు నా యత్తగారు. **108**

సీ. మా తల్లిసీత బ్రహ్మజ్ఞ జనకజాత యఘదైత్యభీతజ్ఞానాగ్నిపూత
లక్ష్మీ కళాదీప్తలావణ్యసముపేత ప్రఖ్యాత సుగుణసంపత్సమేత
సదమలసంతానచయ నందనోద్యాన యతిథి సమ్మోదకృదన్నదాన
సాధ్వీశిరోమణి స్వకులహితైషిణి యనసూయశీల దయాలవాల

తే. స్మయరహిత సుస్వభావ భాస్వత్ప్రభావ సత్యవాక్పూర పతిహిత సద్విచార
అనవరత శ్రీనివాస పాదారవిందమగ్న మధుపాయమానసమ్మాన్యహృదయ. **109**

తే. కనియె తొమ్మండ్ర నా ప్రియజనని, యందు నుభయ వంశతారకలగు నుభయసుతలు
నలువురం బేరు కీర్తులఁ జెలఁగునట్టి నలువురు తనూజు లిప్పుడున్నారు భువిని. **110**

తే. అందరం జిన్నవాఁడ విద్యార్జనమున నన్న లందఱికంటెను జిన్నవాఁడ
యిహపర సుఖమ్ములఁబొందు హేతువిదియె యనుచు వరియింతు సుకవితావనిత నెందు, **111**

క. పేశలగతి మణిమాలాకోశము నాహ్వాన కృతిని గూర్చితి మునునే
ధీశాలురైన విబుధుల యాశీస్సులగొంటి ధైర్య మలవడనుంటిన్. **112**

క. పోతన కావ్యము వ్రాయన్ జేతమ్మునవెంచి కృషినిజేసితి సుకవి
ఖ్యాతిగొన కాళిదాసులు పోతనలుం గూడ శ్రమలు బొందిరిగాదే. **113**

ఆ. వారి ప్రతిభయనెడి వారాన్నిధికి ముందువారి కణమునగుచు వరలు నేను
కావ్యమొండు వ్రాసి కవిలోక యశమును గాంచనెంచఁ బ్రజ హసించునేమొ, **114**

ఆ. ఐననేమి మామకాజ్ఞానతిమిర సంగతులఁ దారిఁ దప్పుగతుల నరసి
యజ్ఞుఁడీతఁడనెడి విజ్ఞవర్యుల పరిహాసరుచులె మార్గ భాసకములు. **115**

సత్యదేవ స్తుతి

తే. స్వప్నసాక్షాత్కృతి నొసంగి సత్యమూర్తి సకల దుఃఖభంజకమునై స్వాభిలషిత
సౌఖ్య సంధాయకమగు నస్మద్వ్రతమ్ము భక్తిమై నొనర్పుమటంచు బల్కెనొకట. **116**

తే. నాటినుండి యా ప్రభుచరణ సరసిజము లాశ్రయించుచుఁ బ్రతిమాస మమితభక్తి
వరల నొనరింతుఁ దద్వ్రతాచరణమేను వెలసె సత్యదేవుం డిలువేల్పుగాఁగ. **117**

తే. ఘోర దీర్ఘక్షయవ్యాధి గూరినపుడు భార్యయును బంధుమిత్రు లుపకరణములు
గాఁగ నిర్హేతుకామోఘ కరుణమెరయ నాకు ప్రాణప్రదాన మొనర్చె నతఁడె. **118**

కావ్యనిరోధ నివారణ

మ. సరిగాఁ గావ్యము పూర్తిగాకమునుపే చంపం బ్రయత్నించు దు
ర్భర దుఃఖాకర రాజయక్ష్మకృత దీర్ఘవ్యాధితో నాల్గువ-
త్సరముల్ పోరు నొనర్చి గెల్చితిని శస్త్ర వ్రాత ఘాతల్ పొరిం
బొరి బిట్టోర్చితి మార్చితిన్ యమునిదౌ "ప్రోగ్రాము" నాసాంతమున్. **119**

ఉ. నే నిటు మృత్యువుం గెలిచి నిల్చుట రామ కృపాబలమ్ము నా
మానిని కంఠమం దలరు మంగళసూత్ర బలమ్ము నా తెలం
గాణపు తల్లి చల్లనగు గర్భ బలమ్మును నత్తమామలం
బూనికనుండు నాత్మబలముల్ కవిమిత్ర తపోబలమ్ములున్. **120**

తే. అత్తమామలు, నా భార్య, యాప్తమిత్రవరులు కాళోజి కవియు, దాశరథికవియు,
బూరుగుల రామకృష్ణరా ద్భూధవుండు నాకు ప్రాణప్రదాత లనంగవచ్చు. **121**

శా. నా మైసూరు నివాసమందు వరదన్నా ! యంచుఁ గాళోజి తా
జీమూతమ్మయి ప్రేమ బాష్ప ఘనవృష్టిం బిట్టు వర్షించుచున్
నా మేనం గల తాపమార్చె నొక వందౌ లేఖలన్ సాంత్వన
శ్రీమాధుర్య సుధారసమ్ము లిడె నన్ జీవింపగాఁ జేయనై. **122**

చ. సరసుఁడు ప్రాణమిత్రుఁడును సత్కవిలోక దివాకరుండు దా
శరథి మహా కవీంద్రుఁడును జాబులు వ్రాయుచు నిట్టులాడె నో

వరదన ! నాకు మోదకర వార్తలు జీవితమందు రెండె నిన్
బొరసిన వ్యాధి దూరమయిపోవుట, పోలిసుచర్య యిద్ధరన్. **123**

ఉ. పాయస దివ్యమాధురుల బంచు సుకావ్యముల న్లిఖించు నా
రాయణరెడ్డి సత్కవియు వ్రాసెడి జాబులలో నిటాడె నేం
డ్లాయెఁ దెలుంగునాట వరదన్న ! మహాకవియైన పోతన
స్థాయికి జెందు నీ సుకవితా సుధలన్ రుచిజూపవంచునున్. **124**

సీ. మా యమ్మ వినుతింప మహిత వర్తనముల నత్తమెచ్చిన కోడలనఁగ నొప్పె
ఘన విపత్తుల నరక్షణము నన్వీడక వైదేహి పేరు నన్వర్థపరచె
మైసూరు రాణిచే మహిళా సువాణిచే నభినవ సావిత్రి యనఁగఁ దనరె
మామక సేవకై మైనంకిత మొనర్చి నా బహిఃప్రాణమనం జెలంగె

తే. ఘోర యక్ష్మమ్ము నను బీకికొనుచుఁ దినఁగ నైదు దివసమ్ము లుపవాస మాచరించి
దేవు నడిగి నా బ్రదుకు సాధించికొనిన మహిత గుణగణపేటి యస్మద్వధూటి. **125**

సీ. పలుమార్లు కత్తికోతల చికిత్స లొనర్పఁ బదివేల రూప్యముల్ వ్యయమొనర్ప
స్వాస్థ్యమ్ము గల్గమి సతత చింతామగ్న మానసులగుచును దీనులగుచు
నత్తమామలును, భార్యయు, ధనాభావత ముమ్మాపు లుపవాసములఁ బొనర్చి
కావేరిలోఁ బడి కాయముల్ బాయఁగా నిశ్చితమతులయి నెగడువేళ

తే. సుకవి పడు పాటు లెంతయుఁ జూడనగునె యనుచు నొక వేయి రూప్యములంపి నన్ను
రక్షణమ్మొనరించిన రాష్ట్ర నేతయైన రామకృష్ణామాత్యు నభినుతింతు. **126**

క. నా యింటి దీప రక్షకుఁ డాయెను బూర్గుల సదన్వయాబ్ధివిధుండై
స్వీయ దయామృతముల నిడి యాయువులను బోసె సుమహితాత్ముం డగుచున్. **127**

గీ. ఆంధ్రలోకపు పూర్వపుణ్యముల పంట మంత్రి మాణిక్య చాణక్య మహితు దంట
యైన బూర్గుల రామకృష్ణాహ్వయునకు ఆయురారోగ్యభాగ్యమ్ము లలరుఁగాత ! **128**

సీ. కవితావధూటి నాకాంక్షించువేళల కవి రామ కృష్ణుడై కానిపించు
సంక్షేమ రాజ్య సంస్థాపనా కుశలతన్ శ్రీరామకృష్ణుల స్థితివహించు
వేదాంతకాంతా ప్రసాదాప్తి వంగీయ రామకృష్ణుండయి రహిజరించు
వివిధభాషాజ్ఞాన విభవాప్తి భంగార కరరామ కృష్ణుడై ఘనతమించు

తే. అవనిఁ బ్రజ రామకృష్ణయం చనవతరతము వినుతి నొనరించు నిహపర విభవమబ్బి
యలర గలరంచు రామకృష్ణాఖ్య నిన్ను పిలిచినారలో యేమొ నీ పితరులనఘ! **129**

సీ. గాడాంధకార సంక్రాంతకకు బ్రాంత దేదీప్యమానార్క దీప్తియనగ
క్షామకరాళ దంష్ట్రానిపీడిత నస్యభూ జీవనద తటిత్పుంజ మనగ
ఘన వీవధ నిరోధక క్ష్మాధరశిరోవి నిర్దళద్వజ్ర కాంతిచ్ఛటయన
బర్హిర్వదన హవిర్భాగ ప్రదాయక శ్రీల సద్యజ్ఞాగ్ని శిఖయనంగ

తే. వర చకోరకముఖ కైరవప్రమోద కారక హిమాంశు బింబ ప్రకాశ మనగ
భరతభువి నీ యశఃకాంత పరిఢవిల్లె బూరుగుల రామకృష్ణ సత్పుణ్య తృష్ణ ! **130**

సీ. కర్ణాటరూపాన కస్తూరి వెదజల్లి మధుర మరాఠియై మరులు గొల్పి
అరభీముఖమ్మంటు పరదాను తొలగించి ఫార్శిరూపున మధుపాత్ర నొసగి
ఆంగ్లయై యేలుమం చధికారము నొసంగి ఉరుదయి తొల్త కాపురమొనర్చి
సంస్కృతరూపాన శారదాకృతిజూపి తెనుగయి వాతెర తేనెగురిసి

తే. సకల ముఖముల సరసవాక్స్ఫురణి నెఱపి నీదు తలవాకిటన్వాణి నృత్యమాడి
యితఁడు చతురాననుండని యెరుకపరచె బూరుగుల రామకృష్ణ విబుధవరేణ్య : **131**

సుకవులకుం గవీంద్రుడవు సువ్రతులౌఘన రాజకీయ నా
యకులకు నాయకాగ్రణివి యాత్మిక తత్వ రహస్యవేత్తలం
దొకడగు తత్వవేత్త విలనొప్పు విమర్శకులందు సద్విమ
ర్శకుడవు ప్రాడ్వివాకకులరత్నమ వేమనజెల్లు నీ మతిన్. **132**

చనియె శరత్తు లర్వది వసంతసుఖాంతములై త్వదీయ జీ
వన వనమందునెందు విభవ ప్రభవ ప్రథితాఖ్య లొప్పగన్
మనుజ శతాయురాప్తి నిరుమారులు నల్వదెవచ్చునందు ద
క్కునవియొ రామకృష్ణులనె కూడిరుతేపలటంచు గాంచనౌ. **133**

ముసు పరతంత్ర తన్సచివ ముఖ్యులమయ్యును తానసాన్నృపా
లునికడ పూర్ణసమ్మదవిలోపతనుంటి మటంచు నిప్పుడో
యనఘ తెనుంగునేల నిటు లక్కనమాదన లిర్వురేకమై
జననము నొంది రాజ్యరమఁ జక్కనొనర్చిరి నీ స్వరూపతన్. **134**

పుట్టెద రెందరో ధరణి బుట్టినవారిని సత్పథమ్ములం
బెట్టెడి నేత యీతడన పేరువహించి స్వజాతినెల్ల మే

నెట్టి పథాలనేగునటు లేగెడి నీడనొనర్చి తీరమున్
ముట్టగజేయు త్వాదృశుఁడు పుట్టుట లెట్టి తపోవిశేషమో ! **135**

పదవులమించి వీరి ప్రతిభాగతి భాసిలుచుండె వామనుం
డెదిగి త్రివిక్రమాకృతి వహించెననన్ బ్రజలో నొకండెయై
మొదట నమాత్యుడై సచివముఖ్యపదస్థ యుదంధరుండు గా
గ దనరి కేరళావనికి గౌర్నరునై మును విక్రమించుచున్. **136**

నరసుడు సత్యవర్తనుడు సత్కులజాతుడు రాజకీయ సం
గర గురుధాత్రి నోటమిని గాంచుట లెట్టిదొ స్వప్నమందు నె
ప్డెరుగని వీర విక్రము డహీన మహాంధ్ర సువర్ణ హర్మ్య గో
పురవరశిల్పి జౌహరుని బుద్ధికి మెప్పగునేత యీతడో ? **137**